

Nyheter i krig

Håkan Hvitfelt

April 1988

**Psykologiskt
försvar**

Rapport nr 147

NYHETER I KRIG

Nyhetsförmedlingens villkor och innehåll vid
allvarliga kriser och krigssituationer

HÅKAN HVITFELT

Om omslagsbilden skriver Phillip Knightley i boken *Krigets första offer är sanningen*:

"Fotografiet publicerades först i två franska tidskrifter, i *Vu* i september och i *Regards* i oktober 1936, men det fick internationellt erkännande när det trycktes i tidskriften *Life* den 12 juli 1937. Det har nu blivit det fotografi från spanska inbördeskriget som oftast återges, många yrkesmän anser att det är det bästa krigsfoto som någonsin tagits; fotografer från andra världskriget till Vietnam har avundats det. Men det egendomliga med fotografiet är att det inte säger oss någonting som bild betraktat. Det är till sin natur högst oklart. Men med den text som det fick i *Life* — 'Robert Capas kamera fångar en spansk soldat i samma ögonblick som denne fälls av en kula genom huvudet framför Córdoba' — säger det oss verkligen någonting, någonting som går utöver ordens ytliga betydelse. Den säger oss att bilden togs av någon som måste ha utsatt sig för stor fara, någon som kanske själv var nära att dödas. Med denna text blir fotografiet alltså en berömd och värdefull tingest både politiskt och kommersiellt sett. Och ändå skulle man mycket väl, utan att motsägas av bilden, kunna ändra texten till att lyda: 'En militiaman snubblar och faller under en stridsövning', och i så fall skulle fotografiet bli värdelöst ur båda de ovannämnda synvinklarna. (. . .) När och var tog Capa den (bilden)? Den natur som fotot visar säger oss ingenting, den kan återfinnas var som helst. Vem är mannen? Ansiktet är suddigt, men det tycks inte finnas någonting som skulle kunna vara ett sår, absolut inte något som tyder på att kraniet sprängts, vilket en kula i huvudet (jämför bildtexten i *Life*) skulle ha åstadkommit. I själva verket har han fortfarande mössan på huvudet. Hur kunde det komma sig att Capa befann sig bredvid honom med kameran riktad mot honom och med mannen någotsånär i focus just i det ögonblick då mannen dödades?"

Knighley fann flera motstridiga versioner om bildens historia, bl a att den är tagen i ett annat sammanhang, att den inte föreställer det som sägs i bildtexten i *Life* samt att den är helt arrangerad. (Knighley, 1977, ss 251 - 254)

Utgiven av:
Styrelsen för psykologiskt försvar

ISSN 0348-9353

Produktion:
Allmänna förlaget 714 8 003

gotab Stockholm 1988 87203

NYHETER I KRIG

	sida
INNEHÅLL	5
STYRELSENS FÖRORD	9
FÖRFATTARENS FÖRORD	11
1. INLEDNING	13
2. NYHETER I FRED	17
2.1. Nyhetsförmedlingens funktioner	17
2.2. Nyhetsprocessen	23
2.3. Nyhetsförmedlingens begränsningar	26
2.4. Nyhetsbilden	29
2.5. Nyheter i fred och krig	36
3. NYHETSFÖRMEDLING VID KRISER	41
3.1. Katastrofen i Barsebäck	42
3.2. Snöstormen i Skåne	45
3.3. Ubåtsincidenter	51

3.4. Diferismittan i Göteborg	57
3.4.1. Bakgrund	57
3.4.2. Sakfel	58
3.4.3. Rubriker och ingresser	60
3.4.4. Artikeluppbyggnad	61
3.4.5. Språk	62
3.4.6. Bilder	63
3.4.7. Dementier	65
3.4.8. Källor och intervjupersoner	66
3.4.9. Motsägelser	67
3.4.10. Proportioner	69
3.4.11. Spekulationer	70
3.4.12. Infallsvinklar	71
3.4.13. Nyhetsspiralen	73
3.5. Mordet på Olof Palme	76
3.6. Slutsatser	81
4. NÅGRA FALL AV KRIGSRAPPORTERING	85
4.1. Vietnamkriget	86
4.1.1. Bakgrund	86
4.1.2. Journalisterna	87
4.1.3. Opinionsen	88
4.1.4. Bilden av kriget	90
4.1.5. Det o censurerade kriget	91
4.1.6. Mediernas roll	93
4.1.7. Sammanfattning	95
4.2. Konflikten i Nordirland	97
4.2.1. Bakgrund	97
4.2.2. Propaganda	98
4.2.3. Objektivitet	99
4.2.4. Tillförlitlighet	101
4.2.5. Det första uttalandet	102
4.2.6. Militären och medierna	104
4.2.7. Sammanfattning	105

4.3. Invasionen i Libanon	106
4.3.1. Bakgrund	106
4.3.2. Kritik av nyhetsbilden	107
4.3.3. Militärcensur	108
4.3.4. Den internationella nyhetsbilden	109
4.3.5. Nyhetsbilden i Skandinavien	113
4.3.6. Personifiering	115
4.3.7. Språk	116
4.3.8. Tv:s roll	118
4.3.9. Orsaker	120
4.3.10. Sammanfattning	123
4.4. Falklandskriget	125
4.4.1. Bakgrund	125
4.4.2. Nyhetsrapporteringens villkor	127
4.4.3. Argentinska nyheter	130
4.4.4. Nyheterna i Storbritannien	135
4.4.5. Spekulationer	137
4.4.6. Perspektiv och språk	139
4.4.7. Andra länder	141
4.4.8. Sanning och propaganda	143
4.4.9. Sammanfattning	146
4.5. Slutsatser	148
5. KRIGSNYHETER I SVENSK PRESS	155
5.1. Metod och material	156
5.1.1. Definition av krigsartikel	156
5.1.2. Metod	158
5.1.3. Beskrivning av materialet	159
5.2. Nyhetsvärdering	162
5.2.1. Bakgrund	162
5.2.2. Händelseinriktning och fakticitet	165
5.2.3. Överraskning	168
5.2.4. Personifiering	170
5.2.5. Enkelhet	173
5.2.6. Tidsperspektiv och tematisering	177
5.2.7. Källor	180
5.2.8. Tillförlitlighet	182
5.2.9. Krigsartiklarnas egenskaper	185

5.3. Journalistisk form	186
5.4. Språk	189
5.4.1. Språkets egenskaper	189
5.4.2. Propagandistiskt språk	191
5.4.3. Emotionellt och konnotationsrikt språk	193
5.4.4. Relationer och precisionsnivå	196
5.4.5. Semantiska knep	197
5.5. Rubriker och ingresser	200
5.5.1. Funktioner	200
5.5.2. Citat- och frågeteckenmetoderna	202
5.5.3. Användning av semantiska knep	205
5.5.4. Spekulationsrubriker	207
5.5.5. Konsekvenser	211
5.6. Bilder	213
5.6.1. Bildens roll	213
5.6.2. Bilders inre och yttre kontext	216
5.6.3. Uppbyggnad av konnotationer	218
5.6.4. Dramatik och propaganda	220
5.6.5. Propaganda och bilder	222
5.7. Slutsatser	227
6. NYHETER I KRIG	233
6.1. Funktioner	234
6.2. Villkor	237
6.3. Krigsnyheter	246
LITTERATUR	251

STYRELSENS FÖRORD

För det psykologiska försvaret är studiet av massmedier och nyhetsförmedling av stort intresse. Både styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) och dess föregångare beredskapsnämnden för psykologiskt försvar har haft dessa frågor på sitt forskningsprogram. Bland de särskilda frågor som tagits upp kan nämnas allmänhetens förtroende för massmediernas nyhetsförmedling, nyhetsspridning vid kriser och katastrofer samt frågor om vem som bestämmer vad som ska stå i tidningar.

I två studier, *På första sidan, en studie i nyhetsförmedling*, och *Difteri i pressen* har docent Håkan Hvitfelt vid Journalisthögskolan, Göteborgs universitet, analyserat dels den bild av världen, som nyhetsmedierna presenterar, dels nyhetsbevakningen och informationen om difterismittan i Göteborg för några år sedan.

Hvitfelt har nu gått vidare och på SPF:s uppdrag gjort en omfattande genomgång av nyhetsförmedlingens villkor och sätt att arbeta i krig. Han utgår därmed främst från tidigare forskningsresultat om nyhetsförmedling. Som fallstudier, när det gäller krigsrapportering, belyses nyhetsförmedlingen från krigets Vietnam, konflikten i Nordirland, den israeliska invasionen i Libanon och Falklandskriget. Med hänsyn till att vi så länge fått leva i fred är det en svår forskningsuppgift. Hvitfelt har genom denna omfattande studie och noggranna analys gett oss en god bild av hur nyhetsrapporteringen skulle komma att se ut i ett krigstida Sverige. Han har dessutom presenterat ett förträffligt underlag för diskussion och ytterligare analys av detta komplicerade problemkomplex. Från synpunkter som SPF har att bevaka är därför denna skrift av betydande värde.

Per-Axel Landahl

FÖRFATTARENS FÖRORD

Utgångspunkten för denna bok är ett projekt som startades av dåvarande beredskapsnämnden för psykologiskt försvar. Projektet initierades av beredskapsnämndens forskningschef Kurt Törnqvist och hade arbetsnamnet *Nyhetsvärdering i fred och krig*. En bok har publicerats inom ramen för grundidén med detta projekt, nämligen *På första sidan, En studie i nyhetsvärdering*, som uppmärksammar nyhetsvärderingsprocessen och dess villkor samt nyhetsvärderingen i Sveriges sex upplagemässigt största dagstidningar. Den boken handlar om situationen i fredstid.

Under arbetet med att analysera nyhetsvärdering i krig visade det sig att nyhetsvärderingsperspektivet var alltför begränsat. Sålunda torde andra aspekter vara mer centrala när det gäller att ge en bild av hur nyhetsförmedlingens villkor och innehåll påverkas i krig, som exempelvis nyheternas form, propaganda och nyhetsförmedlings förutsättningar och begränsningar. Dessa aspekter har således inkluderats i föreliggande studie och av detta följer namnet *Nyheter i krig*.

Det torde vara uppenbart att ämnesområdet är mycket omfattande och det är självklart att alla relevanta aspekter inte kan uppmärksammas. Min förhoppning är dock att den här boken ska kunna ge en bild av nyhetsförmedlingens villkor och innehåll vid krigssituationer och allvarliga kriser samt dessutom påtala hur nyhetsförmedlingen i Sverige skulle komma att fungera i en krigssituation. Dessutom är en ytterligare förhoppning, med tanke på omfattningen av krigshändelser i nyheterna och att de problem nyhetsförmedlingen har i dessa fall ofta är generella men kanske speciellt påtagliga, att boken ska kunna läsas av personer med ett mer allmänt intresse för journalistik och nyhetsförmedling.

Många är de som uppmuntrat mig och bidragit med synpunkter under hela projektets gång. Jag tackar er alla. Både vad gäller hela projektet och föreliggande delstudie vill jag tacka Kurt Törnqvist som fortlöpande stött arbetet och tillhandahållit synnerligen värdefulla synpunkter. Detsamma gäller min hustru Gunilla Hjorth-Hvitfelt, som dessutom medverkat vid innehållsanalyserna och på många sätt bidragit till slutprodukterna. Jag vill också tacka

Lars Alfvegren och Göran Stütz för deras synpunkter på delar av manus till denna bok.

Men nästan aldrig kan en författare av olika skäl använda alla synpunkter och värdefulla råd han får, något som även gäller för denna studie. För slutprodukten och alla de brister den kan ha är uteslutande jag själv ansvarig.

I och med publiceringen av denna bok är projektet *Nyhetsvärdering i fred och krig* avslutat. Det har pågått betydligt längre än vad som ursprungligen planerades. Men det har givit mig många erfarenheter, de flesta positiva, som jag inte skulle vilja vara utan.

Göteborg i mars 1988

Håkan Hvitfelt

1. INLEDNING

Frågan är om några andra händelser ger så omfattande underlag för nyheter i massmedierna som krig. Dagligen rapporteras i svensk radio och tv samt i svenska dagstidningar om krigshändelser. Samtidigt påstås att krigets första offer är sanningen, framför allt den sanning som sprids i massmedierna. Men våra kunskaper om krigsrapporteringens villkor och innehåll är begränsade. Denna studie försöker i någon mån komma till rätta med detta.

Krig och krigsliknande händelser sätter nyhetsystemet på svåra prov. Materiell förstörelse försvårar spridning av information. Oklara situationer och utnyttjande av nyhetsförmedlingen i propagandasyfte försvårar källkontroll. Ökande tidspress nästan förhindrar den. Chauvinismen firar triumfer i en del av den egna sidans nyhetsmedier och döljer därmed faktiska förhållanden. Samtidigt är militärstrategiska frågor komplicerade. Nyhetsmedierna har ofta stora svårigheter att bedöma värdet av olika militära insatser.

Detta är några exempel på problem som allmänt anses föreligga för nyhetsmedierna i krig. Sverige har under lång tid varit förskonat från direkt inblandning i krig. Krigsrapporteringen i vårt land har behandlat andra länders krig. I någon mån uppvisar dock nyhetsbevakningen av främmande undervattensverksamhet i svenska farvatten och bekämpandet av denna vissa likheter med krigsrapportering.

Nyhetsförmedlingen är en hörnsten i det psykologiska försvaret under krig. Svenska nyhetsmedier förutsätts rapportera på ett sakligt sätt vid eventuella krigssituationer. Nyheterna ska informera om det som är viktigt och massmedierna förutsätts stödja krigsansträngningarna och uppehålla eller förstärka försvarsviljan.

Vi vet naturligtvis mycket lite om hur nyhetsförmedlingen kan komma att fungera i Sverige i krig med svensk medverkan. Samtidigt är kunskaper om nyhetsförmedlingens villkor och resultat i allmänhet och i krig i synnerhet en förutsättning för att i fred vidta beredskapsåtgärder.

Huvudsyftet med föreliggande studie är mot denna bakgrund att *analysera*

hur nyhetsförmedlingen kan komma att fungera i Sverige i en krigssituation med svensk medverkan.

Ett utgångsantagande är att nyhetsförmedlingen förändras under ett krigstillstånd samtidigt som nyhetsförmedlingens grundläggande principer och villkor i stort sett är oförändrade. Samma villkor och principer som gäller under fred gäller under krig även om de naturligtvis förändras i vissa delar. Nyhetsförmedlingen i krig blir över huvud taget betydligt mer problematisk. Omfattningen av viktiga eller relevanta nyheter i nyhetsutbudet tilltar kraftigt. Den dramatiska situationen och dramatiska händelser gör att de dramatiska nyhetsinslagen ökar i antal. Dessutom kommer sannolikt den redan i fredstid omfattande spekulativa journalistiken att öka ytterligare.

Vidare påverkas givetvis förutsättningarna för nyhetsrapporteringen. Utbudet av på olika sätt nyhetsmässiga händelser ökar enormt, publikens nyhetsbehov förändras, nyhetsmedierna utgör en del av totalförsvaret och nyhetssystemet kan skadas genom fientliga angrepp.

Hur nyhetsförmedlingen fungerar i krig är naturligtvis beroende av krigets art och förlopp. Ett konventionellt krig där Sverige deltar, som en av många agerande parter vid en internationell storkonflikt och som pågår under en längre tidsperiod, förefaller emellertid vara den situation som är mest relevant vid en analys av nyhetsförmedling i krig.

Det stora problemet då det gäller att analysera nyhetsrapporteringen i Sverige vid ett krig av denna art är naturligtvis metodologiskt. Ingen direkt motsvarande verklighet att pröva hypoteser på föreligger. Analysen måste med nödvändighet bli relativt spekulativ.

Någorlunda sannolika hypoteser om hur den svenska nyhetsförmedlingen kan komma att fungera i krig kan emellertid ändå uppställas. Följande modeller för att erhålla underlag för dessa hypoteser används i denna studie:

1. Analys av nyhetsförmedlingens villkor och innehåll i fred. Hur nyhetsförmedlingen fungerar i fred torde ge vissa indikatorer på hur den kan komma att fungera i krig.
2. Analys av nyhetsförmedlingen i Sverige i situationer som så mycket som möjligt liknar krig.
3. Analys av nyhetsförmedlingen från och i andra länder med en politisk och

ekonomisk struktur som så mycket som möjligt liknar Sveriges och som befinner sig i eller nyligen befunnit sig i krig.

4. Analys av krigsnyheter från andra länder i svenska nyhetsmedier.

Till detta kommer att nyhetsförmedlingen i krig kan analyseras ur ett historiskt perspektiv. För Sveriges del skulle nyhetsförmedlingen under andra världskriget kunna vara ett studieobjekt även om inte Sverige deltog direkt. Denna analysmodell är emellertid olämplig på grund av den innehållsliga och tekniska utveckling som skett inom massmedieområdet sedan andra världskrigets slut.

Av ekonomiska och resursmässiga skäl har analyserna begränsats. Detta märks framför allt när det gäller att ta fram primärdata för denna studie.

Analysen av nyhetsförmedlingen vid krigsliknande situationer i Sverige bygger på undersökningar som uppmärksammat nyhetsmediernas roll vid några händelser som framställts som eller faktiskt varit kriser. Redogörelsen för de fem fall som uppmärksammas refererar dock inte enbart dessa undersökningar utan består främst i antaganden eller hypoteser om hur nyhetsförmedlingen i Sverige kan komma att fungera i krig. Dessa diskussioner finns ej i de ursprungliga undersökningarna.

Arbetsmetoden har varit likartad vid analyserna av nyhetsförmedlingen vid de fyra krig med deltagande av länder som liknar Sverige. De fyra krigen har valts ut därför att de varit föremål för omfattande analyser av nyhetsmediernas agerande och kritik mot dessa. Krigen varierar i omfattning och karaktär. Ett av dem kan diskuteras med avseende på om det över huvud taget kan kallas krig. Med utgångspunkt från analyser av nyhetsförmedlingen vid dessa krig dras generella hypotetiska slutsatser om nyhetsmediernas villkor och innehåll i krig.

Analysen av krigsnyheter i svenska nyhetsmedier bygger på innehållsanalys av de upplagemässigt sex största dagstidningarnas krigsnyheter under en tidsperiod. Denna analys utgår således från primärdata som tagits fram för denna studie.

Var och en av de fyra analysmodellerna för hur svenska nyhetsmedier kan komma att fungera i krig behandlas i var sitt kapitel. Metodologiska frågor uppmärksammas i samband med de olika kapitlen. I det avslutande kapitlet redogörs dels kortfattat för funktionerna hos nyhetsförmedlingen samt dess

villkor i krig, dels sammanfattas *krigsnyheternas* sannolika innehåll i Sverige i en krigssituation.

Begreppet krig är naturligtvis inte entydigt. Det står för ett intervall på en skala relationer mellan länder eller grupper. En krigssituation med svensk inblandning kan vara allt ifrån mindre väpnade konfrontationer till ett totalt kärnvapenkrig. Det kan också vara den situation som föreligger strax innan själva krigsutbrottet, dvs ett skymningsläge, och situationen efteråt. Krigssituationen kan därmed också vara en kris av synnerligen allvarligt slag.

Självfallet kan analysen inte täcka nyhetsmediernas roll i alla dessa situationer. Därför är den, enligt ovan, främst inriktad på en situation där Sverige är en av flera deltagande parter i ett konventionellt och i tid relativt utdraget krig. Men resonemangen torde i tillämpliga delar gälla även för allvarliga kriser och skymningslägen. Förhoppningsvis kan analysen även belysa krigsrapporteringens villkor och innehåll i allmänhet.

Vid krig påverkas sannolikt allt innehåll i nyhetsmedierna, åtminstone i bemärkelsen att det blir mindre av vissa innehållstyper och mer av andra. *I denna studie riktas uppmärksamheten främst mot de nyheter som handlar om de militära aspekterna på kriget.*

Slutligen bör två påpekanden göras. För det första anses ofta att provbarhet är ett kriterium på en vetenskaplig teori. Vad detta innebär är omdiskuterat liksom metoderna att pröva teorins giltighet. I denna studie är de hypoteser som presenteras teoretiskt prövbara. Ett krig kan avgöra i vilken utsträckning de är korrekta. Men förhoppningsvis kommer denna situation inte att uppstå och hypoteserna kommer i så fall aldrig att kunna prövas.

För det andra gäller det analysens syfte. Genom att bli påtala de problem som kan föreligga för nyhetsförmedlingen i Sverige vid krig kan eventuellt redan i fred vissa ändringar utföras. Om denna studie kommer att ligga till grund för förändringar kan nyhetsförmedlingen komma att fungera delvis annorlunda än enligt hypoteserna.

2. NYHETER I FRED

Nyhetsystemet arbetar under vissa villkor. Samhället har en relativt bestämd grundsyn på hur och inom vilka ramar nyheterna ska fungera. Det har även tilldelat massmedierna och nyhetsförmedlingen vissa uppgifter i de samhällsliga processerna. Samtidigt är nyhetsförmedling en komplicerad verksamhet. Nyhetsprocessen innehåller många felkällor som medverkar till att mediernas bild av verkligheten avviker från denna eller att nyhetsbilden avviker från den ur samhällets synpunkt önskvärda. Nyhetsförmedlingen har således vissa begränsningar som bestämmer nyhetsbilden av verkligheten. I detta kapitel diskuteras dessa frågor kortfattat.

2.1. NYHETSFÖRMEDLINGENS FUNKTIONER

I Sverige råder tryckfrihet. Detta betyder bl a att press, radio och tv har stor frihet att framföra vilka åsikter de vill, publicera vad de vill och utforma detta på det sätt de finner lämpligast. Vissa inskränkningar av tryckfriheten finns emellertid. Dessa gäller exempelvis frågor som rör rikets säkerhet (se vidare exempelvis Axberger, 1984). Dessutom har medierna själva antagit vissa regler som inverkar på deras verksamhet (jfr *Spelregler för press, radio och tv*).

Bakgrunden till tryckfriheten är uppfattningen att massmedierna bäst fyller sina funktioner i samhället om de ges största möjliga frihet från statliga ingrepp. Fria och oberoende massmedier är en hörnsten i det demokratiska systemet. Denna frihetsideologi för massmedier sammanfattas av McQuail (1984, s 85) i följande punkter:

1. Publiceringen får inte underkastas någon förhandscensur av tredje part.
2. Publicering och spridning ska vara öppna för alla personer och grupper utan tillstånds- eller licenskrav.
3. Angrepp på regeringar, myndigheter eller politiska partier (till skillnad från

angrepp på privatpersoner eller landsförräderi och brott mot den nationella säkerheten) får inte bestraffas.

4. Man får inte föreskriva publicering av något.
5. Publicering av "felaktigheter" är lika skyddad som publicering av "sanningar" i frågor om åsikt och tro.
6. Insamling av information för publicering som sker med lagliga medel får inte utsättas för några begränsningar.
7. Det får inte finnas några inskränkningar i export eller import, sändning eller mottagning av "budskap" över nationsgränser.

Denna teori om massmediernas frihet har efterhand mötts av ökande kritik. Bakom denna ligger kanske främst uppfattningen att de fria marknadskrafterna i vissa viktiga avseenden misslyckats med att uppfylla löftet om pressfrihet med förväntade fördelar åt samhället. Stora delar av befolkningen har utslutits från tillträde till massmedierna. En tilltagande kommersialisering har begränsat det informativa innehållet på olika sätt. Frihetsteorin har också ansetts ge ökad och för stor makt till dem som äger eller kontrollerar massmedierna.

Mot bakgrund av denna kritik har en teori om mediernas sociala ansvar utvecklats. McQuail (1984, s 87) sammanfattar denna i följande punkter:

1. Medierna bör acceptera och uppfylla vissa förpliktelser mot samhället.
2. Dessa förpliktelser ska i huvudsak uppfyllas genom att man upprättar en hög yrkesstandard när det gäller informationsförmåga, sanning, tillförlitlighet, objektivitet och balans.
3. I sitt accepterande och sin tillämpning av dessa förpliktelser bör medierna vara självreglerande inom ramen för lag och etablerade institutioner.
4. Medierna bör undvika allt som kan leda till brott, våld eller social oro, eller att såra etniska och religiösa minoriteter.
5. Medierna som helhet bör vara pluralistiska och spegla mångfalden i sitt samhälle, ge utrymme åt olika synpunkter och replikrätt.
6. Samhället och allmänheten har enligt den först uppräknade principen rätt

att förvänta sig en hög standard när det gäller utförandet, och ingripanden kan vara befogade när det gäller att garantera allmänna eller särskilda gemensamma intressen.

Den svenska synen på massmedier och nyhetsmedier är frihetsideologin kompletterad med teorin om socialt ansvar. Ur lagstiftningssynpunkt ligger emellertid den absoluta tyngdpunkten på frihetsideologin. Det sociala ansvaret har överlåtit att tillämpas av medierna själva. Konkret har detta bl a tagit sig uttryck i pressombudsmannainstitutionen, pressens opinionsnämnd och radionämnden, som är mediernas egna organ för att reglera verksamheten. Frågan om i vilken mån dessa är effektiva och om medierna uppfyller sitt sociala ansvar kan naturligtvis diskuteras. I betydande utsträckning är detta också en definitionsfråga. Emellertid förefaller det, mot bakgrund av debatter kring nyhetsförmedling, som om nyhetsmedierna endast i begränsad utsträckning uppfyller sitt sociala ansvar (jfr Hvitfelt, 1986). De utnyttjar i betydande utsträckning den frihet de har enligt grundlagen och publicerar, mot bakgrund av de villkor de arbetar under, i stort sett vad de själva eller snarast vad de som kontrollerar dem vill.

Inom ramen för den grundläggande uppfattningen om mediernas frihet anses dessa och i synnerhet deras nyhetsförmedling ha fyra huvuduppgifter i Sverige. Dessa har bl a framhållits av offentliga utredningar (SOU 1975:79, ss 125 - 130) och legat till grund för massmediepolitiska beslut i riksdagen och beslut om statligt presstöd. De uppgifter nyhetsmedierna bör ha i Sverige är följande:

1. *Informationsfunktionen.* Denna betraktas som massmediernas grundläggande uppgift. Massmedierna bör bl a ge den information som är nödvändig för att medborgarna ska kunna ta ställning i samhällsfrågor. Detta är den ursprungliga innebörden hos denna funktion. Det torde vara underförstått att en av nyhetsmediernas uppgifter är att bidra till att medborgarna får sådan information som underlättar ett rationellt beteende i olika situationer.
2. *Kommentarfunktionen.* Massmedierna bör fristående eller som språkrör för organiserade samhällsintressen kommentera skeendet i samhället. Detta sker vanligen i ledare, kommentarer, bakgrundsartiklar och reportage.
3. *Granskningsfunktionen.* Massmedierna bör som allmänhetens företrädare granska och kontrollera de inflytelserika i samhället. Denna funktion har erkänts av samhället bl a genom att man givit offentlighet åt myndigheternas handlingar.

4. *Gruppkommunikationsfunktionen*. Massmedierna bör främja en kommunikation inom och mellan politiska, fackliga och idéella grupper i samhället.

Enligt Furhoff (1986, s 20) är det inte enbart riksdagen som tycker detta. Funktionerna, som utformats av den tredje pressutredningen, har tillstyrkts av både Tidningsutgivareföreningen och Journalistförbundet. Betänkandet sändes också på remiss till Sveriges Radio och i stort sett hela det officiella Sverige. Överallt tillstyrkte man dessa huvudfunktioner för massmedierna.

Dessa fyra funktioner bör inte ses som en lista över det innehåll som är önskvärt i massmedierna eller ens i nyhetsförmedlingen. I stället är de en specifikation av det innehåll som krävs för att den demokratiska processen ska fungera och för att människor ska kunna agera rationellt i ett komplicerat samhälle. Massmedierna kan således innehålla även annat material, som är värdefullt av andra anledningar, exempelvis kulturmaterial. Att massmedierna utför de angivna funktionerna torde dock vara av central betydelse för den enskilde individens inflytande i samhället och för att denne godtagbart ska kunna fungera i detta samhälle.

De fyra huvudfunktionerna utgör också ramar för hur massmedierna, och i synnerhet nyhetsmedierna, bör fungera i olika enskilda situationer. Men samtliga fyra funktioner är naturligtvis inte alltid möjliga att tillämpa på alla olika typer av händelser och förhållanden som nyhetsmedierna uppmärksammar. Man kan kanske säga att ju större betydelse det som nyhetsmedierna behandlar har för existensvillkoren hos deras publik, desto angelägnare är det att nyhetsförmedlingens huvudfunktioner i samhället uppfylls.

Frågan är om svenska massmedier för närvarande uppfyller dessa uppgifter på ett godtagbart sätt. Kring detta finns inga större undersökningar. Vissa iakttagelser tyder emellertid på att det är tveksamt om de gör detta (Furhoff, 1986 och Hvitfelt, 1986). Det bör emellertid understrykas att kraven på massmedierna att uppfylla de fyra huvuduppgifterna i samhället är högt ställda. Internationella jämförelser visar att svenska nyhetsmedier har hög kvalitet och att journalisterna har hög yrkesstandard. Men trots detta skulle de svenska massmedierna kanske kunna utföra de uppgifter de tilldelats i samhället bättre än för närvarande.

En annan infallsvinkel på nyhetsförmedlingens uppgifter i samhället är frågan om hur nyheter används av sin publik. Samhällets eller nyhetsföretagens avsikter med nyhetsförmedlingen är egentligen oväsentliga när det gäller frågan om vilka effekter denna får. Det viktiga är hur nyheterna används av läsarna, lyssnarna och tittarna. Om de används för att tillfreds-

ställa helt andra behov än informationsbehov kan deras effekter vara av icke informativ art. Nyheter, som avser att vara informerande, men som i huvudsak konsumeras som tidsfördriv eller eskapistisk underhållning kan ha effekter som är motsatta de avsedda.

En fruktbar tradition inom masskommunikationsforskningen, användningsforskningen (*uses and gratification*), uppmärksammar hur massmedier används av sin publik. Utmärkande för denna tradition är att forskarna förutsätter att människan erhåller någon form av belöning från sin massmediekonsumtion. Användningsforskningen har numera utvecklats till att snarast behandla vilka funktioner medierna har. Sålunda har massmedierna vissa funktioner för samhället, för olika grupper i detta och för enskilda individer. Dessa funktioner behöver inte sammanfalla. För nyhetsförmedlingen gäller att även denna kan ha olika funktioner för samhället, grupper i detta och för olika enskilda individer. (För en översikt över dagsläget för användningsforskningen se Rosengren m fl, 1985.)

Nyheter kan teoretiskt och faktiskt användas av olika människor på en mängd olika sätt. Wenner (1985, ss 171 - 193) har indelat merparten av de belöningar från nyhetskonsument som nämnts av olika forskare i fyra dimensioner. Dessa är följande. (Belöningarna kan också sägas vara funktioner för individen. Detta begrepp förefaller lämpligare och används därför här.)

1. *Orienterande funktion.* Denna innebär bl a bevakning av omvärlden, information och utforskning av verkligheten. Det informativa, kommenterande och granskande innehållet i svenska nyhetsmedier är uppenbarligen avsett att ha denna funktion.
2. *Social funktion.* Denna underlättar bl a kommunikationen med andra människor eller förstärker publikens uppfattningar i en viss fråga.
3. *Para-orienterande funktion.* Denna innebär bl a att publikens behov av vanehandlingar eller ritualer tillfredsställs liksom dess behov av tidsfördriv och verklighetsflykt. Det handlar således här i stort sett om att nyheter används som underhållning.
4. *Para-social funktion.* Medierna används som umgängespartner eller som substitut för sådana i verkliga livet.

Wenner anser att de två första typerna av huvudfunktioner för individens användning av nyhetsmaterial i massmedierna främst orsakas av innehållets speciella karaktär. De två senare har däremot själva konsumtionsprocessen

som upphov. Detta påstående är dock inte invändningsfritt. Sålunda har exempelvis Nordlund (1976) och Hvitfelt (1977) visat att olika typer av innehåll i massmedierna ger upphov till varierande grad av verklighetsflykt och umgängeskänslor hos olika människor. Det viktiga i detta sammanhang är emellertid att medier inte bara används på grund av sitt innehåll utan också på grund av själva konsumtionsprocessen. Nyheter utgör inte något undantag från detta.

Slutsatsen från dessa resonemang är att nyheter används på en mängd olika sätt. Vissa av dessa avviker kraftigt från de huvuduppgifter eller funktioner som nyhetsförmedlingen tilldelats i Sverige. Detta är naturligtvis något som man är medveten om på nyhetsredaktionerna. Nyhetsurvalet sker inte enbart med utgångspunkt från att det ska bestå av viktiga nyheter. Nyheterna ska också vara intressanta för sin publik. Nyheter väljs således i stor utsträckning ut för att vara underhållande. Dessutom bearbetas nyhetsurvalet delvis utifrån dessa utgångspunkter, exempelvis vad gäller val av infallsvinklar. På tv:s nyhetsredaktioner är man väl medveten om de para-sociala aspekterna och exempelvis programledarens betydelse. Vidare används dramaturgiska metoder för att bygga upp såväl enskilda nyhetsinslag som hela nyhetsmagasin.

För att förstå hur nyheter fungerar i samhället är det således viktigt att inse att nyheter dels utformas eller används som underhållning, dels som information eller underlag för utforskning av verkligheten. Nyheter kan dessutom bli utformade och användas som i huvudsak sällskap. Nyhetskonsumtionen är vidare sannolikt en del av en daglig ritual för många människor där nyheternas innehåll normalt är av underordnad betydelse. Dessa olika funktioner är viktiga för analysen av hur nyheter fungerar i olika situationer, bli vid kriser och krig.

Det bör poängteras kraftigt att det inte nödvändigtvis föreligger en motsättning mellan de olika funktioner som nyheter har för sin publik. Konsumtion av nyheter som främst syftar till tidsfördriv eller sällskap kan naturligtvis även ge kunskaper om det nyheterna behandlar. Samtidigt är det möjligt att konsumtion av ett och samma nyhetsinnehåll, som främst motiveras av sökande efter sällskap eller tidsfördriv, har mindre kognitiva effekter än konsumtion som främst motiveras av utforskning av det som händer ute i verkligheten. Kring dessa frågor ger masskommunikationsforskningen för närvarande knappast några klara besked.

Låt oss mot bakgrund av denna kortfattade beskrivning av nyhetsförmedlingens funktioner i samhället och för individen gå vidare till att se till hur de produceras. De villkor under vilka nyhetssystemet arbetar och de problem

som finns bestämmer det slutgiltiga nyhetsutbudet. Detta påstående gäller självfallet även vid kriser och krig även om villkoren och nyhetsutbudet är delvis annorlunda.

2.2. NYHETSPROCESSEN

Ett flertal sinsemellan mycket olikartade faktorer inverkar på nyhetsprocessen, dvs från och med att något utspelas till det att detta presenteras av nyhetsmedierna. Med avseende på urval av händelser och förhållanden kan framhållas åtta faktorer som de mest väsentliga (Hvitfelt, 1985). Dessa kan utvecklas till att vara de faktorer som bestämmer den totala nyhetsbilden, dvs både nyhetsurvalet och den bearbetning av detta som sker under nyhetsprocessen. De åtta faktorerna är följande:

1. *Händelser och förhållanden i verkligheten.* Nyheter handlar om verkligheten och de förutsätts spegla denna så sakligt som möjligt. Det som presenteras ska vara sant och väsentligt och syfta till att hos läsaren, lyssnaren eller tittaren återskapa en bild av de händelser och förhållanden som presenteras vilken i största möjliga utsträckning motsvarar verkligheten. I praktiken speglar dock nyhetsmedierna verkligheten endast i begränsad omfattning (se vidare avsnitt 2.4). Detta innebär att andra faktorer, dvs främst de följande sju, också påverkar den bild av verkligheten som presenteras.
2. *Samhällssystemet och dess nyhetspolitik.* Samhällen som skiljer sig åt avseende ekonomisk och politisk struktur skiljer sig också åt avseende nyhetsystemets struktur och funktioner. De nyheter som presenteras varierar med avseende på urval och utformning. För grundsynen på nyheter i Sverige redogjordes i föregående avsnitt.
3. *Grundläggande ekonomiska förutsättningar.* I Sverige råder marknadsekonomi med vissa inskränkningar. Även nyhetsmedierna präglas av detta. Dagstidningarna är kommersiella företag som konkurrerar med varandra, medan radio och tv är icke-kommersiella monopolföretag. För tidningarna gäller att de måste sälja prenumerationer, lösnummer och annonsplats. Nyhetsmaterialet präglas av detta. Det bör i princip attrahera så många läsare som möjligt. Samtidigt måste kostnaderna för nyhetsproduktionen begränsas. Förenklat uttryckt kan man säga att nyheterna samtidigt ska vara så attraktiva och så billiga som möjligt. Även etermedierna har naturligtvis

ekonomiska ramar, som kostnaderna för nyhetsproduktionen icke får överskrida.

4. *Politiska hänsyn.* Nyhetsmedierna spelar en viktig roll i den politiska opinionsbildningen. För den svenska dagspressen gäller att den också är partipress och företräder politiska partier samt dessa närstående organisationer. Det är tämligen väldokumenterat att detta förhållande även återspeglas i nyhetsmaterialet. Genom urval och bearbetning stöds de åsikter som tidningen företräder medan andra motarbetas. Radio och tv förutsätts i avtalet med staten vara sakliga och opartiska. Samtidigt handlar en betydande del av nyheterna om politiska händelser och förhållanden. Därför kan urval och bearbetning även här påverkas på olika sätt av politiska ställningstaganden även om den rent partipolitiska styrningen av nyhetsmaterialet är betydligt mindre än för dagspressen. Dessutom styrs naturligtvis nyhetsmedierna i alla samhällen av en övergripande politisk ideologi. För Sveriges del förefaller många grundläggande politiska värderingar vara gemensamma och stå över partipolitiken. Självfallet framhåller nyhetsmedierna dessa värderingar.
5. *Nyhetskällorna.* Endast en liten del av den information som nyhetsorganisationerna eller journalisterna använder sig av bygger på deras egna direkta iakttagelser. Vanligen tillhandahålls informationen av olika nyhetskällor. Dessa kan vara av mycket varierande slag. En skillnad finns mellan muntliga och skriftliga källor, av vilka de förra är de vanligaste. Vidare finns betydande skillnader mellan olika källor bl a med avseende på tillgänglighet och tillförlitlighet. Användbara nyhetskällor är i princip nödvändiga vid nyhetsförmedlingen. Nyhetsmediernas beroende av dessa källor är mycket stort. I Sverige är personer ur samhällets elit de i särklass vanligaste nyhetskällorna. Det är därför uppenbart att dessa personer har ett stort inflytande över den nyhetsbild som presenteras.
6. *Nyhetsmediernas organisation.* Nyhetsarbete är en komplicerad verksamhet. Avancerad teknik används och många människor är verksamma i olika funktioner med att producera nyheter inom nyhetsföretagen. Dessa är därmed relativt komplexa organisationer. Det sätt på vilket nyhetsarbetet är organiserat torde återspeglas i slutprodukten, bilden av verkligheten. Flera aspekter på nyhetsarbetets organisation torde inverka på slutprodukten. Några av de mest relevanta förefaller vara *ägandeformer* och *ägarinflytande, den redaktionella organisationen* samt *den redaktionella tekniken*. Dessutom finns ett organisatoriskt faktum som överskuggar allt annat, nämligen *manusstopp*. Arbetet ska vara avslutat vid vissa bestämda och regelbundna tidpunkter. Dessa får inte rubbas annat än under alldeles

speciella omständigheter. I princip ska allt arbete med en viss nyhet på exempelvis en dagstidning utföras mellan två huvudmanusstopp, dvs normalt under ett dygn. Detta begränsar naturligtvis kraftigt möjligheterna till källkontroll och genomarbetade artiklar.

7. *Journalisterna*. Dessa utför merparten av det praktiska arbetet under nyhetsprocessen. De har självfallet ett betydande inflytande över den nyhetsbild som presenteras även om detta inflytande begränsas av de andra faktorer som framhålls här. Omfattningen av journalistinflytandet är oklar och torde dessutom variera mellan olika nyhetsföretag. Den enskilde journalisten är dock knappast intressant. Denne kan naturligtvis ha betydelse för enstaka artiklar eller bevakningen av vissa avgränsade händelser eller förhållanden men knappast för nyhetsutbudet som helhet. Däremot är journalisterna som kollektiv viktigt. Det torde bland dem ha utvecklats tämligen omfattande gemensamma värderingar om hur nyhetsarbetet bör utföras och vad som ska uppmärksammas. Denna s k *nyhetsideologi* gör således att vissa delar av verkligheten betonas och att nyheter bearbetas på ett visst sätt.

8. *Publiken*. Nyheterna är anpassade till sin publik. Denna anpassning är dock knappast total och dess omfattning är oklar. Nyheter som inte tillfredsställer publikens behov är naturligtvis meningslösa. Nyhetsbilden av händelser och förhållanden i verkligheten återspeglar sålunda kunskaper, värderingar och behov hos de människor som använder sig av denna nyhetsbild.

Nyhetsmaterialet når redaktionerna på olika vägar. En skillnad finns exempelvis mellan lokal-, riks- och utrikesnyheter. En annan skillnad finns mellan material som produceras av egna medarbetare och material som produceras av nyhetsbyråer eller andra medier. En ytterligare skillnad är den mellan material som serveras nyhetsredaktionerna från bl a företag, informatörer eller politiska partier och material som medierna själva samlar in.

Nyhetsprocessen kan således se ut på många olika sätt och inverkan från de olika faktorerna ovan varierar. Vissa nyheter eller delar av dessa sällas bort, material tillkommer och nyheterna omarbetas. Under nyhetsprocessen ändrar nyheten form. Ju längre eller ju mer komplicerad nyhetsprocessen är, desto större är sannolikheten för att den slutliga nyhetsbilden på olika sätt skiljer sig från den verklighet den avser att spegla.

2.3. NYHETSFÖRMEDLINGENS BEGRÄNSNINGAR

Det är uppenbart att all nyhetsförmedling har stora begränsningar vad gäller att återskapa händelser och förhållanden i verkligheten. På ett övergripande plan kan det dessutom diskuteras huruvida detta över huvud taget är ens teoretiskt möjligt. Frågan om förekomsten av en objektiv verklighet som är åtkomlig för människor är ett klassiskt filosofiskt problem. Vid diskussioner kring objektivitet i nyhetsförmedlingen har det bl a mot denna bakgrund ifrågasatts om objektivitet är möjlig. (För en översikt över objektivitetsdebatten se exempelvis Hemánus, 1981.)

En annan fråga i detta sammanhang är om det är nyhetsmediernas uppgift att alltid spegla verkligheten så exakt som möjligt. Asp (1986, ss 127 - 128) menar, mot bakgrund av en diskussion av objektivitetsbegreppet och studier som jämför verkligheten med mediernas bild av denna, att det i vissa fall, exempelvis när det gäller mediernas beskrivning av specifika händelseförlopp, torde vara ett centralt krav på medierna att de ska skildra verkligheten sådan den är. Men i andra fall är kravet på verklighetsöverensstämmelse i denna bemärkelse irrelevant. Detta gäller särskilt den politiska rapporteringen. Här handlar det enligt Asp främst om att spegla olika politiska uppfattningar. Kraven på överensstämmelse med verkligheten aktualiseras endast i så måtto att de uttalanden som refereras är korrekt återgivna.

Asp anser vidare att strävan efter att skildra verkligheten sådan den faktiskt är ofta är helt oförenlig med vad man rimligen kan avse med en objektiv nyhetsförmedling. Att exempelvis ge olika parter, som uttalat sig i en viss fråga, utrymme som är proportionerligt med uttalandenas omfattning är knappast rimligt. En renodlad verklighetsbeskrivning av det här slaget skulle enligt Asp sannolikt generellt sett gynna de resursstarka grupperna i samhället.

Således går mediernas informativa uppgift ibland utöver den att enbart beskriva verkligheten i alla dimensioner så noggrant som möjligt. Paradoxalt nog kan kravet på en exakt återgivning av verkligheten medverka till att publiken erhåller sämre information än om vissa avvikelser tillåts. Generellt sett torde emellertid grundprincipen för all seriös nyhetsförmedling vara att återge väsentliga delar av verkligheten så exakt som möjligt. Avvikelser från denna princip kan tillåtas när dessa ger publiken en förbättrad information. Det övergripande målet är självfallet att ge medborgarna en så sann och väsentlig information som möjligt för att underlätta för dessa att fatta rationella beslut i olika situationer. Men frågan är emellertid vilka begränsningar som finns för

medierna vad gäller deras möjligheter att nå detta mål. Med avseende på möjligheterna att återge verkligheten korrekt uppvisar nyhetsmedierna vissa grundläggande begränsningar. Dessa torde finnas oavsett vilka förändringar i nyhetsförmedlingens villkor som görs. Detta är således begränsningar som bottnar i nyhetsförmedlingens grundförutsättningar och nyhetsmediernas egenskaper. Följande förefaller uppenbart (Hvitfelt, 1985, s 90):

1. *Nyhetsbilden består alltid av ett urval.* Enstaka händelser eller händelseförlopp väljs ut ur en nästan oändlig mångfald. Ur detta urval görs sedan ytterligare urval i flera steg när vissa aspekter väljs ut och vissa människor samt slående drag hos dessa sätts i förgrunden. Verkligheten presenteras i fragment och på grundval av dessa fragment bygger publiken, i idealfallet, upp en bild av verkligheten som någorlunda överensstämmer med denna.
2. *Inget nyhetsmedium har tillräckliga egenskaper att helt återskapa verkligheten.* Dimensioner hos verkligheten saknas, exempelvis lukt eller djup. Under nyhetsprocessen omformas verkligheten i nya dimensioner eller språk som text eller bild. (Se vidare exempelvis Hartley, 1982, eller Fiske, 1984.)
3. *Nyheter är bearbetad verklighet och en produkt av människor.* Förväntningar, erfarenheter och värderingar hos källor eller journalister i olika funktioner omformar verkligheten.

Dessa konstateranden kan förefalla triviala. I praktiken har de dock omfattande konsekvenser för nyhetsförmedlingen. Punkt 1 är grunden för problem kring väsentlighet och därmed också delvis kring objektivitet. Punkt 2 är grunden kring problem med språklig utformning, bildsättning och presentationsformer. Punkt 3 är grunden för källkritiska problem, frågan om journalistikårens kunskaper och attityder samt, delvis objektivitetsproblemet.

Dessa begränsningar av nyhetsförmedlingens möjligheter är alltså i princip nödvändiga och gäller generellt. I Sverige och andra samhällen med liknande samhällsstruktur och nyhetssystem finns andra delvis specifika begränsningar av nyhetsförmedlingens möjligheter att fullgöra sina uppgifter. Några av de viktigaste begränsningarna av denna typ är följande:

1. *Aktualitetskrav.* Detta ligger i själva begreppet nyhet. Det är ett egenvärde hos det som presenteras på nyhetsplats att vara så aktuellt som möjligt. Händelser och förhållanden som saknar aktualitet har svårt att få uppmärksamhet.

2. *Begränsade tidsramar.* Den tid som finns för att göra ett nyhetsinslag är vanligen begränsad till tiden mellan två huvudmanusstopp. Ibland är den ännu kortare. Tid för genomarbetning och tillräcklig källkontroll saknas ofta.
3. *Ekonomisk styrning.* Nyheter ska, som tidigare nämnts, samtidigt vara billiga att producera och attrahera så stor publik som möjligt.
4. *Otillräckligt källmaterial.* Journalisterna har ofta inte tillgång till tillräcklig information. Detta är delvis en följd av de ovanstående punkterna. Den otillräckliga informationen inbjuder till gissningar och spekulationer.
5. *Nyhetskällorna styr.* Journalisterna är beroende av centralt belägna och produktiva källor. Dessa är vanligen personer ur samhällets politiska, ekonomiska och administrativa elit. I relationen mellan journalisterna och källorna är de senare normalt de starkare. Källorna tillhandahåller nästan alltid partsinlagor och utnyttjar ofta nyhetsmedierna för att sprida propaganda.
6. *Nyhetsförmedlingen är statisk.* Nyhetssystemet har, i takt med att det utvecklats tekniskt och på andra sätt, blivit allt mer byråkratiserat och formaliserat. Större förändringar, om de över huvud taget är möjliga, går mycket långsamt.

Särskilt punkt 6 förefaller central vid nyhetsrapportering om allvarliga kriser och i krig. Det torde knappast vara rimligt att föreställa sig att nyhetsmedierna ens vid mycket allvarliga situationer på ett avgörande eller ens i större utsträckning skulle kunna ändra sitt sätt att fungera. Vidare torde det finnas en överhängande risk att om förändringar faktiskt införs så saknas fungerande rutiner att verkställa dessa förändringar. Situationen skulle snarast försämrats.

Detta antagande är också en av förutsättningarna för denna studie. Genom att analysera hur medierna fungerar i fred kan man dra slutsatser om hur de skulle fungera i krig. Grundläggande journalistiska arbetsmetoder och förmodligen även mediernas arbetsvillkor kommer knappast att förändras på ett avgörande sätt.

Det är viktigt att minnas att nyhetsförmedlingen inte är förutsättningslös och att den har omfattande begränsningar. Detta gäller kanske i synnerhet nyhetsförmedlingen vid kriser och krig. Men innan vi helt inriktar uppmärksamheten på dessa problem bör frågan om vilken nyhetsbild som presenteras uppmärksammas något mot bakgrund av de begränsningar nyhetsförmedlingen har och de villkor som nyhetsprocessen är underkastad.

2.4. NYHETSBILEN

På ett övergripande plan torde den bild av verkligheten som presenteras i nyhetsmedierna återspegla bl a grundläggande ekonomiska, politiska och ideologiska förhållanden i det samhälle där den presenteras. Maktförhållanden i samhället återspeglas i makten över medierna, hur makten presenteras och i hur medierna används för maktutövning. Samhällets sociala struktur är tydlig i nyhetsbilden av verkligheten. Exempelvis torde yrkesroller, könsroller och etniska roller presenteras på det sätt som dessa uppfattas av majoriteten i samhället och enligt maktgruppernas önskemål. Detta gäller också den grundläggande synen på nationella och internationella politiska förhållanden och konflikter. (För kunskaps sociologiska aspekter på nyhetsförmedling se vidare Tuchman, 1978, och där anförd litteratur.)

Enligt Hartley (1982) är nyheter ett slags specialspråk, en *diskurs*. Det består dels av ett språkssystem med en struktur av olika element i en regelstyrd uppsättning relationer, dels av sociala förhållanden i det samhälle där det existerar. Nyhetsdiskursen är avhängig de sociala, politiska och historiska förhållanden under vilken den produceras och konsumeras. Nyhetsdiskursen utvecklas och lärs in av sina användare, dvs både medieproducenter och mediekonsumenter, på ett likartat sätt som andra språk. Om inte nyhetspubliken har tillräckliga kunskaper i nyhetsdiskursen blir nyheterna meningslösa. Vidare finns olika typer av nyhetsdiskurser. Tv-nyheter struktureras av den övergripande tv-diskursen och skiljer sig således något från nyhetsdiskursen i pressen.

Hartley menar vidare att nyheter utvecklas på ett aktivt och även kreativt sätt. De reflekterar inte enbart de språkliga, sociala och historiska faktorer som påverkar dem. De omformar sitt råmaterial till en produkt som vi kan känna igen och därför accepterar som bekant.

För att förstå hur nyheter fungerar måste man således förstå dels nyhetsspråket och hur det är uppbyggt, dels dess orsaker, dvs de faktorer som påverkar nyhetsprocessen (jfr avsnitt 2.2). En av de viktigaste aspekterna på nyhetsdiskursen är det sätt på vilket nyhetsurval eller nyhetsvärdering görs. Nyhetsdiskursen gynnar händelser och förhållanden med vissa egenskaper och missgynnar andra. Orsakerna till hur nyheter värderas är nyhetsprocessens villkor och naturligtvis dess historiska utveckling.

Nyhetsvärdering under den journalistiska arbetsprocessen har främst studerats mot bakgrund av begreppet *gatekeeper*. Utgångspunkten är den

enskilde journalisten, vanligen telegramredaktören, som anses ha en central roll i nyhetsvärderingsprocessen. Individens är i centrum och personliga egenskaper förutsätts påverka nyhetsurvalet. Klassiska gatekeeperstudier är White (1950) och Gieber (1956). Ett relativt stort antal amerikanska och europeiska studier har utförts. I Sverige har denna typ av studier utförts i Beredskapsnämnden för psykologiskt försvars regi. Här kan bl a nämnas Thoréns undersökningar (1966, 1967 och 1972). En översikt över dessa och övriga som utförts finns hos Törnqvist och Kronvall (1977). I denna sägs bl a att strömmen av utrikestelegram är tämligen väl kartlagd, liksom resultaten av urvalsprocessen. Däremot påpekar de att det är avsevärt svårare att få en klar bild av olika gatekeepers värderingar och på vilket sätt deras värderingar påverkar nyhetsurvalet.

Enligt Schulz (1976) är några av de viktigaste slutsatserna från internationella gatekeeperstudier följande:

1. Nyhetsurvalet är delvis avhängigt subjektiva, ganska personliga erfarenheter, inställningar och förväntningar hos journalisterna.
2. Urvalet bestäms av organisatoriska och tekniska förutsättningar hos redaktionen och nyhetsorganisationen som exempelvis tid och utrymme i tidningen.
3. Urvalet är vanligen orienterat mot referensgrupper, främst kollegor och överordnade. Om publikens behov har redaktörerna som regel en ofullständig uppfattning som knappast är beroende av sakförhållanden.
4. Ett viktigt urvalskriterium är den redaktionella policyn, antingen denna är bestämd informellt bland kollegor eller formellt fastställd av nyhetsorganisationen.
5. Nyhetsurvalets och den redaktionella bearbetningens resultat är i stor utsträckning iordningställt av nyhetskällorna och ofta också av informatörer. Redaktörerna är för det mesta passiva till det inkommande nyhetsmaterialet.

Schulz framhåller att särskilt den sista punkten förtydligar gatekeeperforskningens gränser. Det ger ett ofullständigt och mindre betydelsefullt urval ur nyhetsprocessen som helhet att studera ett enda moment i den långa process som leder från det att händelser utspelas till dess att de publiceras. Detta gäller i synnerhet när det handlar om nyhetsprocessens sista moment.

Flera forskare har uppmärksammat nyhetsvärderingens slutresultat och sökt

finna de faktorer, ibland kallade nyhetskriterier, som utmärker de händelser som blir nyheter och som blir stora nyheter (se vidare exempelvis Östgaard, 1968, Galtung/Ruge, 1965, Schulz, 1976 och Gans, 1980). En studie har utgått från denna forskning och analyserat de sex upplagemässigt största svenska dagstidningarnas förstasidor (Hvitfelt, 1985). De viktigaste resultaten sammanfattas i en enkel formel som säger följande:

"Sannolikheten för att en nyhetsartikel ska produceras, publiceras, placeras på första sidan och där bli huvudartikel ökar ju mer den behandlar

1. politik, ekonomi samt brott och olyckor
2. och om det är kort geografiskt eller kulturellt avstånd
3. till händelser och förhållanden
4. som är sensationella eller överraskande,
5. handlar om enskilda elitpersoner
6. och beskrivs tillräckligt enkelt
7. men är viktiga och relevanta,
8. utspelas under kort tid men som del av ett tema,
9. har negativa inslag
10. och har elitpersoner som källor."

Denna formel ger naturligtvis en mycket förenklad bild av nyhetsutbudet i Sverige och de egenskaper som kännetecknar högt nyhetsvärde. Några av punkterna i formeln kräver därför en kommentar.

Punkt 3 utgår från en traditionell föreställning om att nyhetsjournalistiken i Sverige är händelseinriktad. Innehållsanalysen visar emellertid att artiklar som uppmärksammar faktiska händelser knappast har större nyhetsvärde än artiklar som inte gör detta. En stor andel av de undersökta tidningarnas förstasidesartiklar behandlar vidare annat än av reporter eller källa iakttagna faktiska skeenden. Nyhetsartiklar uppmärksammar både händelser och förhållanden, dvs även bakgrunder, kommentarer, spekulationer och tolkningar.

Nästa punkt i formeln säger att artiklar som behandlar sensationella eller överraskande händelser eller förhållanden har högre nyhetsvärde än de som ej gör detta. Begreppen sensation och överraskning är dock mycket vaga. Artiklar som i formeln betecknas som sensationella har inslag av rättsröta/skandal, kamp, kris, eller kuriosa samt olyckor. Artiklar som innehåller överraskningsmoment uppmärksammar oväntade händelser, händelser med oförutsebart förlopp eller ovanliga händelser med avseende på frekvens eller resultat. Sammantaget ökar således alla dessa egenskaper generellt en nyhetsartikels nyhetsvärde.

Punkt 5 i formeln framhåller *personifieringens* betydelse genom att den säger att artiklar som handlar om enskilda personer har större nyhetsvärde än artiklar som inte gör det. Nyhetsvärdet ökar ytterligare om dessa personer tillhör den lokala, nationella eller internationella ekonomiska, politiska eller administrativa eliten.

Punkt 6 säger att enkelhet hos de händelser eller förhållanden som uppmärksammas befrämjar att en nyhetsartikel passerar genom nyhetsvärderingsprocessens olika moment. Enkel struktur hos nyhetsartiklar torde dock vara ett slags tröskelvärde som innebär att när väl en artikel framställer händelser och förhållanden tillräckligt enkelt i förhållande till sina läsare ökas inte nyhetsvärdet om artikeln förenklas ytterligare. Det är snarast troligt att överförenkling minskar nyhetsvärdet.

Vikt och relevans i punkt 7 utgår från huruvida de händelser och förhållanden som uppmärksammas har betydelse för människors existensvillkor. Skillnaden mellan begreppen ligger i att relevans innebär betydelse för ett stort antal människor medan vikt innebär betydelse för en tidnings läsekrets. Det bör poängteras att dessa egenskaper, som med tanke på nyhetsförmedlingens funktioner i samhället egentligen borde vara överordnade de andra som skapar nyhetsvärde, knappast har denna särställning. En artikel som har en viss eller vissa av egenskaperna i formeln i mycket ringa grad kan ändå ha relativt högt nyhetsvärde om den har de andra egenskaperna i hög grad. En nyhetsartikel kan ha mycket högt nyhetsvärde i svenska nyhetsmedier även om den helt saknar inslag av vikt eller relevans. Men finns inslag av dessa egenskaper ökar naturligtvis nyhetsvärdet ytterligare.

Punkt 9 i formeln, negativitet hos nyhetsartiklar, stryker under den gamla klyschan att "inga nyheter är goda nyheter". Negativitet är dock en synnerligen relativ egenskap. Det som är positivt för en viss person kan vara negativt för en annan. Men samtidigt torde det finnas en tämligen utbredd uppfattning om att vissa händelser har tämligen entydigt negativa konsekvenser eller att vissa förhållanden är negativa för en överväldigande majoritet människor. Om en nyhetsartikel uppmärksammar händelser och förhållanden av detta slag ökar nyhetsvärdet.

Nyhetsartiklar och bakomliggande händelser och förhållanden i verkligheten uppvisar mycket sällan i hög grad alla de egenskaper som formeln uppmärksammar. Mordet på statsminister Olof Palme i februari 1986 och de nyhetsinslag som direkt uppmärksammade denna händelse var dock utan tvekan av detta slag. Nyhetsvärdet var enormt. Frågan är egentligen om det ens teoretiskt går att konstruera en enstaka händelse med högre nyhetsvärde utifrån svensk synvinkel.

Mordet på Palme var ett brott som handlade om politik. Det utspelades centralt i Sverige och drabbade en svensk. Det geografiska och kulturella avståndet var minimalt. Händelsen var sensationell och överraskande och berörde samhällets mest särklassige elitperson. Själva mordhändelsen var lättbegriplig, exempelvis tv-underhållningen översköljer oss med denna typ av händelser. Det var också en viktig händelse. Att landets statsminister mördas torde åtminstone potentiellt beröra existensvillkoren hos samtliga svenskar. Genom Palmes engagemang i bl a det internationella fredsarbetet var händelsen också synnerligen relevant, den berörde ett stort antal människor runt om på jorden. Vidare utfördes mordet snabbt. Tematiseringen var möjligen tveksam. Men mordet torde utgöra en del av den internationella terrorism som uppmärksammas intensivt av nyhetsmedierna. Händelsen var klart negativ. Efter själva initialskedet lämnades slutligen i stort sett all information av elitpersoner.

I formeln behandlas värdering av nyhetsartiklar samt de händelser och förhållanden som föregått dessa. I praktiken sker dock värdering av nyheter på flera nivåer och i flera dimensioner (Hvitfelt 1985, ss 23 - 36). Bl a kan framhållas att verkligheten kan delas in i olika ämnesområden och vissa av dessa har högre nyhetsvärde. De prioriteras därför olika under nyhetsvärderingsprocessen. I formeln för nyhetsvärdering framhålls sålunda politik och ekonomi. Här finns även en geografisk dimension där händelser och förhållanden på kort geografiskt avstånd gynnas.

Det man vanligen syftar på när man diskuterar nyhetsvärdering är urval av händelser. Ovan framhölls emellertid att händelseinriktning hos nyheter inte har den centrala roll som tidigare antagits. Likafullt torde det ändå vara meningsfullt att diskutera dimensionen händelseurval men kombinerat med urval av det som här kallas förhållanden. Men händelser och förhållanden beskrivs normalt inte utifrån något slags helhetsperspektiv. Nyhetsmedierna gör även urval ur händelser och förhållanden och de väljer infallsvinklar. En dominerande infallsvinkel är personifieringsprincipen. Denna innebär för det första att enskilda personer föredras framför kollektiv. Utifrån dessa personers upplevelser skildras händelser och förhållanden. För det andra föredrar nyhetsmedierna vissa personer med, som vi sett, vissa bestämda egenskaper.

Nyheter förmedlas inte enbart med texter utan i allra högsta grad med bilder. Delvis bedöms förmodligen bilder på samma sätt som texter, men det torde även finnas vissa skillnader, exempelvis vad gäller bedömningar av autenticitet, uttrycksfullhet och estetisk kvalitet (jfr Hvitfelt, 1985, ss 32 -34 och Nordström, 1986, ss 27 - 30). I många fall motiverar tillgång på bilder med högt

nyhetsvärde texter som annars inte skulle ha publicerats. I synnerhet avseende tv-nyheter är självfallet bedömningen av bilder central.

Detta är exempel på några dimensioner i vilka verkligheten värderas under nyhetsprocessen. Varje gång urval ur eller värdering av verkligheten görs omformas denna. Sannolikheten för att nyhetsbilden och publikens bild av verkligheten ska överensstämma med den ursprungliga verkligheten torde minska varje gång urvalen görs (jfr Ryding, 1971 och Hvitfelt, 1983).

Nyhetsvärderingsprocessen fungerar således som ett slags filter mellan nyhetsbilden av verkligheten och verkligheten själv. Den verkar tillsammans med andra filter som exempelvis skrift- och bildspråk och andra slag av journalistisk bearbetning som överförandet av källmaterialet till journalistisk form samt rubrik- och ingressförfattande. Allt detta ingår i nyhetsdiskursen och formar, tillsammans med den information människor erhåller genom andra kanaler, människors bild av skeenden i verkligheten.

En del forskning har mer direkt än gatekeeperundersökningar och studier kring nyhetsvärdering ägnats nyhetsmediernas förmåga att beskriva verkligheten. Forskning med denna inriktning har dock hittills haft relativt ringa omfattning. En anledning torde vara svårigheter att rekonstruera det som utspelas med hjälp av nyhetsmedierna oavhängiga källor, s k extra mediedata (se Rosengren, 1970 och 1977).

De samlade resultaten är negativa vad gäller nyhetsmediernas prestationer att korrekt återskapa händelser och förhållanden i verkligheten. Nyhetsmedierna överdriver och förvränger verkligheten genom att överbetona sensationella, dramatiska och negativa händelser. Dessutom förekommer ofta rena sakfel. (Berry, 1967, Halloran m fl, 1970, Scanlon, 1972 och Funkhouser, 1973)

Även några svenska studier finns utförda på detta tema. En uppmärksammas sådan är *Katastrofen i Barsebäck* (Rosengren m fl, 1974). Den behandlar de av massmedierna rapporterade effekterna av en falsk nyhetssändning kring en fingerad allvarlig olycka i kärnkraftverket i Barsebäck norr om Malmö. (Denna undersökning behandlas utförligare i nästa kapitel.) Några av resultaten kan generaliseras till att säga följande (Hvitfelt, 1985, ss 92 - 93):

1. Nyheter utgår från verkliga händelser.
2. Nyheter tenderar att överdriva den verklighet de beskriver. Detta görs exempelvis genom att händelsers storlek och konsekvenser förstoras eller antalet offer överskattas. Ibland förfaller nyhetsmedierna till ett slags

nyhetsvärderingsmässigt önsketänkande. Händelser beskrivs inte som de är utan som de ur nyhetsvärderingssynpunkt borde vara.

3. Enstaka händelser eller delar av händelseförlopp kan uppfinnas. Detta initieras dock sannolikt vanligen av faktiska händelser med visst samband med det uppfunna. Anledningarna till uppfunna händelser kan vara flera. Massmedierna kan själva ha erhållit felaktig information och källkontrollen kan vara bristfällig. Journalister kan missta sig eller i strävan efter aktualitet beskriva händelser som utifrån givna utgångspunkter normalt borde inträffa. Däremot är troligen medveten fabrikation av konstruerade nyheter sällsynt. Det nyhetsmedium som upprepade gånger beläggs med felaktig rapportering bör rimligtvis tappa i förtroende hos sin publik och därmed även tappa i upplaga, tittar- eller lyssnarsiffror.

En annan studie (Hvitfelt, 1986, redovisas utförligare i nästa kapitel) uppmärksammar nyhetsförmedlingen och informationen kring några fall av difterismitta i Göteborg. Här konstateras bl a att nyhetsmedierna gav en förvrängd och i huvudsak överdriven hotbild av difterismittan. De undersökta medierna uppvisade brister med avseende på sakligheten i rapporteringen.

Elva klart urskiljbara faktorer bidrar till att tidningarnas bild av difterismittan och angränsande händelser avviker från motsvarande skeende i verkligheten. Sakfel förekommer. Rubriker och ingresser är ofta missvisande i förhållande till texterna. Artiklarna är utformade så att det mest uppseendeväckande och dramatiska har placerats först. Språket är dramatiskt och associationsrikt liksom bilderna. Oklara dementier förekommer. Nyhetskällor och intervju-personer är tendentiöst valda. Bilden av difterin är motsägelsefull. Dåligt underbyggda spekulationer förekommer liksom spekulationer i dramatiserande syfte. Infallsvinklarna överdriver hotbilden och dramatiserar skeendet. Nyhetsbilden av difterismittan fick slutligen mycket stora proportioner.

Det konstateras också i studien att bevakningen av difterismittan knappast utgör ett undantag från annan nyhetsförmedling. I stort sett följer den ett generellt mönster. Nyhetsmedierna innehåller ofta felaktigheter och tenderar att på olika sätt dramatisera och överdriva den verklighet de beskriver. All nyhetsförmedling arbetar under samma grundläggande villkor. Andra undersökningar som utförts på samma tema pekar i samma riktning.

Ytterligare aspekter på nyhetsbilden av verkligheten framhålls av Westerståhl och Johansson (1985, ss 215 - 231). Det finns ett motiv hos nyhetsmedierna, viljan att informera och/eller påverka, som kommer till uttryck i en slags samhällssyn eller ideologi och som anger hur samhällsrapporteringen skall se

ut. Denna *nyhetsideologi* utsäger vad som är viktigt att rapportera om och vilken belysning det rapporterade bör ges.

Westerståhl och Johansson anser vidare att "nyhetsideologin har anknytning till andra i samhället förekommande ideologier och kan ses som ett slags översättning av dessa ideologier till direktiv för nyhetsrapporteringen. Dessa andra ideologier kan vara mer specifika, såsom olika partipolitiska ideologier, eller mer allmänna med anknytning till massmedieideologier eller till ännu mer diffusa strömningar som man kan kalla det allmänna opinionsklimatet." Detta är således i linje med det som sades inledningsvis i detta avsnitt.

Westerståhls och Johanssons nyhetsideologier är främst tillämpbara på etermedierna men även på dagspressen. Westerståhl och Johansson talar om tre perioder för etermediernas del. Den tredje och nuvarande perioden kännetecknas av att "det bedrivs en konfronterande journalistik. Journalisterna använder en stor del av sin tid till att få tag på opponenter och anordna debatter. Den skicklighet som härvidlag erfordras liknar, för att citera ett engelskt kommittébetänkande, den som krävs av en boxningspromotor." De skriver vidare, "vad som särskilt bör observeras är den grundläggande godtycklighet som är förbunden med konfrontationsverksamheten. Beträffande nära nog varje nyhet är det teoretiskt möjligt att finna någon som kan framföra kritik mot uttalandet, förslaget eller aktören."

Mot bakgrund av ovanstående påpekanden om nyhetsbilden, samt dess relationer till de händelser och förhållanden som den avses spegla, är det uppenbart att verkligheten endast tillhandahåller en ram för nyhetsrapporteringen. Nyhetsmedierna förvränger verkligheten, men detta innebär naturligtvis inte att deras bild av verkligheten är helt igenom falsk. Snarare är stora delar eller omfattande inslag i nyhetsmediernas bild av verkligheten korrekta samtidigt som andra delar och andra inslag inte är det. Det som är missvisande i nyhetsbilden av verkligheten behöver dessutom inte vara helt missvisande. Mediernas förvrängning av verkligheten bör vidare vara systematisk snarare än slumpmässig. Om denna systematik vet vi emellertid inte mycket.

2.5. NYHETER I FRED OCH KRIG

Vad kan då våra erfarenheter av nyhetsrapportering i fred lära oss om nyhetsrapportering vid allvarliga kriser och i krig? De två viktigaste lärdomarna torde vara dessa. För det första speglar inte nyheterna verkligheten utan utgör

en bearbetning av denna. För det andra är nyhetsförmedlingen inte förutsättningslös utan vilar på vissa villkor som bestämmer dess innehåll. Dessa båda förhållanden ändras knappast vid allvarliga kriser och krig.

Några andra av de viktigaste punkterna hos det som sagts i detta kapitel med relevans för nyhetsförmedling i krig är i sammanfattning följande.

Nyheter har många olika funktioner i samhället och för individen. Nyheter fungerar naturligtvis som information om skeendet i verkligheten. Men nyheter används också på andra sätt och hur människor använder nyheter i press, radio och tv torde påverka vilka effekter nyheterna får och styrkan hos dessa effekter. Det är exempelvis möjligt att nyheter som i huvudsak avser att informera om viktiga eller relevanta händelser och förhållanden inte används för detta av stora konsumentgrupper utan för en stunds avkoppling eller förströelse och de informativa effekterna blir obetydliga.

Publikens användning av nyheter kan i betydande omfattning avläsas av nyhetsorganisationerna, som i varierande grad anpassar urval och presentation av nyheter efter denna. Förenklat uttryckt kan man påstå att om nyheter i stor utsträckning används som underhållning eller tidsfördriv av stora delar av sin publik så kommer det som nyheterna presenterar och det sätt dessa nyheter är presenterade på att vara anpassat till denna användning. Nyheter har blivit en verklighet som har bearbetats enligt dramaturgiska principer. Nyhetsmedierna arbetar rutinmässigt på detta sätt och är också organiserade i enlighet med detta. Frågan är om detta kan ändras på ett grundläggande sätt i krig.

Nyhetsförmedlingen är alltså inte förutsättningslös. De nyheter som presenteras i press, radio och tv är produkter av en process med tämligen komplicerad struktur. Nyhetsförmedlingen har således vissa villkor som styr och begränsar dess möjligheter att beskriva och förklara verkligheten så sakligt som möjligt. Vidare har nyhetsförmedlingen vissa andra begränsningar som bestäms av bl a samhällssystem, samhällsstruktur och mediestruktur. Dessutom tillkommer kulturellt och historiskt betingade begränsningar. Nyhetsförmedlingens villkor och begränsningar innebär att det som presenteras i nyhetsmedierna är en på många sätt förvrängd bild av skeendet i verkligheten.

Nyhetsdiskursen är därmed en produkt av vissa grundläggande villkor, samhälleliga förhållanden och mediernas sätt att arbeta med bilder och texter. I huvudsak omformas verkligheten på två sätt. För det första *bygger nyheterna på urval* som gjorts på olika nivåer och i enlighet med tämligen väl etable-

rade mönster med avseende på egenskaper hos händelser och förhållanden i verkligheten och på hur dessa egenskaper framhålls i nyhetsartiklar eller nyhetsprogram. För det andra *bearbetas detta urval* på olika sätt under nyhetsprocessens olika moment. Det får då sin journalistiska form. De utvalda händelserna omvandlas sålunda till nyhetsartiklar i pressen eller nyhetsinslag i radio och tv. De får sin språkliga utformning samt rubriker och ingresser. De bildsätts och de presenteras på förstasidor eller av studioporträtter.

Nyhetsurval och nyhetsbearbetning, som i betydande utsträckning pågår parallellt, följer ett tämligen väl etablerat mönster som är relativt konstant oavsett vad som behandlas och i vilken situation urval och bearbetning sker. Detta mönster är en produkt av det som påpekats ovan. Mönstret ändras knappast särskilt snabbt eller lätt. Nyhetsförmedling är en relativt byråkratiserad verksamhet som inte kan ställas om allt efter den aktuella situationen. Mönstret för urval ur och bearbetning av verkligheten för att passa för nyhetsförmedling torde i stor utsträckning gälla även i krig.

Nyheter, som de presenteras i press, radio och tv, utmärks av vissa egenskaper. För det första uppmärksammar de på olika sätt aktuella händelser och förhållanden. Det är inte det konstanta utan förändringar och det avvikande som presenteras. Detta ligger i själva begreppet nyhet. Men när de aktuella avvikelser och förändringar som uppmärksammas bearbetats av nyhetsmedierna och slutligen presenteras i dessa är de omformade. Nyhetsförmedlingen framhåller sålunda dramatiska höjdpunkter och förstärker gärna dessa. Nyhetsmedierna förstorar eller överdriver på olika sätt den verklighet de behandlar.

Det är självklart att nyheter innehåller sakfel. Exempelvis den konstanta tidspress som all nyhetsförmedling arbetar under ger knappast tid för genomarbetning och noggrann källkontroll. Nyheter innehåller vidare spekulationer och de uppmärksammar ofta relativt perifera aspekter på händelser och förhållanden därför att dessa aspekter anses ha nyhetsvärde. Vidare förekommer inom nyhetsorganisationerna och bland journalisterna en nyhetsideologi som bl a innebär att verkligheten betraktas utifrån ett visst perspektiv och att konflikter överbetonas.

Allt detta bidrar till att nyheter ofta är missvisande i förhållande till den verklighet de uppmärksammar och de utgör alltid en omformning av verkligheten. Denna omformning är naturligtvis normalt inte så omfattande att nyhetsmediernas verklighetsbild är helt igenom falsk. Snarare presenterar nyheter, som påpekats flera gånger tidigare, en verklighet som förvrängts på många sätt. Nyhetsförmedling i krig torde inte avvika från detta mönster. De

följande kapitlen i denna bok, som uppmärksammar nyhetsförmedlingen vid kriser och krig, kommer att innehålla många exempel på dessa påståenden.

Sammanfattningsvis kan det sägas att nyhetsutbudet i ett samhälle i såväl fred som krig, bestäms av ett flertal sinsemellan mycket olikartade faktorer. Nyhetsmedierna har normalt vissa grunduppgifter. Men i ett samhälle med fria massmedier, som Sverige, är det naturligtvis nyhetsmedierna, med de ekonomiska och andra villkor de arbetar under, som avgör vad de presenterar ur skeendet i verkligheten och hur de presenterar detta. De uppgifter som nyhetsförmedlingen mer eller mindre uttalat förutsätts ha i samhället uppfyller nyhetsmedierna dock endast till viss del. Detta förhållande torde gälla minst lika mycket i krig som i fred, vilket styrks av analyserna i följande kapitel.

3. NYHETSFÖRMEDLING VID KRISER

Krigshändelser och allvarliga kriser har mycket högt nyhetsvärde. De har i synnerhet detta när det egna landet är inblandat. En viss uppfattning om hur nyhetsrapporteringen fungerar i krig kan man erhålla genom att analysera händelser som bedömts ha stort nyhetsvärde, erhållit omfattande och framträdande utrymme i medierna och samtidigt är av kriskaraktär. Bakgrundsantagandet är således att det sätt på vilket nyhetsförmedlingen fungerar i dessa fall inte avviker på något avgörande sätt från hur nyhetsförmedlingen fungerar vid allvarliga kriser och krig. I detta kapitel behandlas några fall av nyhetsrapportering mot denna bakgrund.

Begreppet kris ska emellertid i detta sammanhang inte uppfattas allt för bokstavligt. Några av de händelser som kommer att diskuteras nedan har inte karaktär av kris, som de utspelades i verkligheten. De blev kriser under nyhetsprocessen och den bild som läsarna, lyssnarna och tittarna erhöll var att det handlade om krisartade händelser. Men trots detta torde de händelser som uppmärksammas här och nyhetsbevakningen av dem indikera hur nyhetsförmedlingen förändras och fungerar vid krig eller krigsliknande situationer med svensk medverkan.

De rapporter som behandlas grundar sig på olika slag av *kvantitativa* och *kvalitativa* analyser. Vad gäller analyser av innehåll är skillnaderna förenklat uttryckt i huvudsak följande. Vid en kvantitativ analys mäter man manifesta egenskaper hos innehållet. Resultaten kan bearbetas statistiskt och redovisas vanligen i form av tabeller. Den kvantitativa analysen sägs vara objektiv, dvs den är inte beroende av vem som utför den. Den kvalitativa analysen söker tolka innehållet, framhålla slående drag och förstå bakomliggande betydelse. Metoden sägs vara subjektiv och beroende av vem som utför analysen. Båda metoderna har sin styrka och sina svagheter och deras användbarhet beror bl a på bakomliggande frågeställningar och syftet med analyserna. Dessutom är de kvantitativa innehållsanalyserna sällan renodlat kvantitativa utan innehåller betydande kvalitativa inslag. De kvalitativa analyserna kan dessutom delvis göras oberoende av vem som utför dem. (Se vidare avsnitt 5.1.2.)

Låt oss med dessa påpekanden i minnet övergå till några händelser av kriskaraktär som fått stor uppmärksamhet i svenska nyhetsmedier. Genomgången utgörs ej av rena referat utan kommentarer görs fortlöpande och

slutsatser dras. I det avslutande avsnittet sammanfattas vilka kunskaper vi kan få om nyhetsbevakningen i krig utifrån nyhetsbevakningen av kriser i fred.

3.1. KATASTROFEN I BARSEBÄCK

Tisdagen den 13 november 1973 sände Sveriges Radio i P3 ett fingerat nyhetsprogram producerat av ungdomsredaktionen. Programmet, som uppgavs vara "en extra nyhetssändning från ekoredaktionen år 1982" handlade om en olycka vid kärnkraftverket i Barsebäck. Avsikten med programmet var enligt upphovsmännen att stimulera till debatt i kärnkraftsfrågan (Rosengren m fl, 1974, ss 22 - 24).

Enligt rapporter i nyhetsmedierna vållade programmet utbredd rädsla och oro hos befolkningen i de områden som berördes. Det sades också att panikartad flykt förekommit på sina håll. Nyhetsrapporterna väckte stor uppmärksamhet och det inträffade diskuterades i massmedierna, radionämnden och riksdagen. Programmet, reaktionerna på detta hos de människor som var bosatta i regionen, samt rapporteringen i nyhetsmedierna har belysts utförligt i den tidigare nämnda studien *Katastrofen i Barsebäck* (Rosengren m fl, 1974).

Från relevant litteratur, teoretiska diskussioner, telefonintervjuer med ett representativt urval av befolkningen i området, ostrukturerade intervjuer med personer i nyckelställning och kvalitativ innehållsanalys av nyhetsmedierna kan författarna dra vissa slutsatser.

I det undersökta området lyssnade 20 % av befolkningen på programmet. 50 % av dessa missförstod det kortare eller längre tid och 19 % missförstod det ända till slutet. Av dem som missförstod programmet reagerade 70 % endast känslomässigt medan 7 % vidtog någon form av åtgärd. Detta innebär att 9 - 10 % av den totala befolkningen i området reagerade känslomässigt på programmet medan endast 1 % vidtog någon åtgärd. Den senare bestod i de flesta fall av kontakt med någon anhörig, vän eller bekant.

Inte ett enda fall av den paniska flykt som rapporterades i nyhetsmedierna kunde beläggas. Däremot konstaterades ett icke obetydligt antal telefonsamtal till polis, radio och tidningar. Sveriges Radios i Malmö och polisens i Lund telefonväxlar var tidvis blockerade. Larlnumret 90 000 var däremot inte i närheten av blockering.

Vad gäller nyhetsrapporteringen sägs dock följande i rapporten (s 10):

"Nyhetsmediernas rapportering inleddes helt naturligt av etermedierna, i första hand radion. Under en dryg timmas tid (1815 - 1930) upprepades i fem olika nyhetssändningar i radio och tv

att programmet vållat utbredd rädsla och oro i Sydsverige

att telefonväxlarna hos polis, brandkår, press och radio blockerats, samt

att på sina håll panikartad flykt förekommit. I huvudsak samma bild av det inträffade förmedlades följande dag av såväl morgon- som eftermiddagstidningarna, även om man på sina håll samtidigt redovisade utförda kontroller, som antydde att intensiva reaktioner varit mindre utbredda än som ursprungligen rapporterades".

En jämförelse mellan resultaten av å ena sidan den intervjuundersökning och övriga intervjuer som utfördes och å andra sidan nyhetsmediernas rapportering av det inträffade visar enligt författarna (s 11) att massmedierna:

- "1. I stort sett korrekt återgav intensiteten i de allra kraftigaste reaktionerna i form av rädsla, oro och vrede.
2. Överdrev utbredningen av sådana reaktioner.
3. Överdrev omfattningen av telefonsamtalen till olika instanser, samt antalet blockerade telefonväxlar.
4. Kraftigt överdrev eller själva uppfann de panikartade flyktreaktionerna."

Det sägs vidare i rapporten att den överdrivna massmediebilden kom till stånd genom bl a en anrikningsprocess som medförde att endast de mest intensiva publikreaktionerna kom till massmediernas kännedom. Sedvanliga kontroller, exempelvis hos polisen, var verkningslösa i detta fall eftersom även polisen var ett offer för denna anrikningsprocess. Endast besök på platsen för det som sades ha inträffat kunde skingra de missförstånd som uppstod. Men även i de fall där sådana kontroller vidtogs vidarebefordrades ofta de överdrivna uppgifterna i stor sett oförändrade.

Barsebäcksprogrammet behandlades, som nämnts, i riksdagen. Där diskuterades bl a generella förbud mot vissa programformer och utkrävande av ansvar för olika instanser. Men som författarna säger (s 11): "Med en viss

tillspetsning kan man säga att debatten vilade på två fiktioner: en olycks-händelse som aldrig inträffat och en panik som inte ägt rum".

Även om *Katastrofen i Barsebäck* egentligen inte uppmärksammar en faktisk händelse, som om den inträffat inneburit en synnerligen allvarlig kris, kan några iakttagelser göras med relevans för nyhetsrapporteringen vid kriser.

1. Massmedierna överdrev reaktionerna på den fingerade nyhetsändningen (jfr avsnitt 2.4). En generalisering av detta påstående innebär att under nyhetsprocessen väljs dramatiska aspekter på en händelse ut och dessa dramatiska aspekter förstoras. Kriserna ökar i omfattning i nyhetsmedierna i förhållande till verkligheten.
2. *S k rundgång* förekom. I studien finns exempel på att massmedierna utnyttjar varandras rapporter. Andra medier, inte verkligheten eller källor med information om denna, var underlaget för mycket, kanske det mesta, av det som rapporterades. Det är möjligt att denna rundgång förstärker det dramatiska hos de händelser som uppmärksammas. Det är sannolikt att den anrikningprocess som det talas om i rapporten inte enbart är begränsad till det som sker innan en händelse kommer till mediernas kännedom. Den torde även vara verksam när händelsen vandrar från en redaktion till en annan.
3. Den avvikande information som kom till mediernas kännedom när de kontrollerade vad som faktiskt hade hänt förändrade inte deras överdrivna rapportering. Detta i sin tur kan ha flera orsaker. Följande förtjänar att nämnas.
  - a. När den dominerande bilden medierna skaffat sig av ett händelseförlopp, exempelvis genom tillgängliga källor och andra medier, konfronteras med avvikande information, som är mindre omfattande, ifrågasätts normalt inte denna dominerande bild.
  - b. När dramatiska uppgifter eller uppgifter som på andra sätt har högt nyhetsvärde står i motsättning till odramatiska uppgifter och uppgifter som har lågt nyhetsvärde, publiceras de dramatiska uppgifterna.
  - c. Avvikande information komplicerar nyhetsbilden. I nyhetsmediernas strävan efter enkelhet undviks denna typ av uppgifter. Underteman och motsägelser skalas bort.

Den bild som tecknas i *Katastrofen i Barsebäck* av nyhetsmediernas förmåga

att rapportera om verkligheten vid kriser (även om det i detta fall knappast förelåg någon sådan annat än i medierna) är således knappast hoppingivande vad gäller deras förmåga att utföra sina uppgifter i krig. Andra undersökningar, som uppmärksammar andra aspekter och även någorlunda faktiska kriser, framhåller emellertid andra egenskaper som framgår av följande avsnitt.

3.2. SNÖSTORMEN I SKÅNE

Under nyårshelgen 1978/79 drabbades stora delar av Skåne av ett ovanligt intensivt snöoväder med stark blåst och kyla. Vägarna blev oframkomliga, kollektivtrafiken ställdes in och många människor isolerades. På nyårsaftonens eftermiddag och kväll stod i stort sett allt stilla utom räddningsinsatserna.

Under ovädet uppstod ett mycket stort informationsbehov. Radio Malmöhus kom att spela en viktig roll och ovädet innebar lokalradions verkliga genombrott i Malmöhus län. I rapporten *Radio Malmöhus och snöstormen* (Flodin, 1980) redovisas bl a informationsströmmarna mellan allmänheten, myndigheterna och Radio Malmöhus, hur den senare agerade under snöovädet och innehållet i sändningarna.

En utgångspunkt i rapporten är en kort översikt av forskning kring liknande fenomen (ss 16 - 23). Då denna även belyser de problem som behandlas i denna studie ges ett kortfattat referat och några kommentarer.

Scanlon (1977) har studerat kommunikationens betydelse och inverkan på människors beteende vid katastrofer. Han gör en tredelning av en katastrofs förlopp som Flodin kallar *varningsfas*, *kulmineringsfas* och *återhämtningsfas*.

Under varningsfasen finns det enligt Scanlon svårigheter med kommunikationen. Människor känner inte igen varningssignalerna och om de känner igen dem tror de inte alltid på dem. Människor uppmärksammar dem inte alltid och vet ibland inte vad de skall göra när varningarna ges.

Under kulmineringsfasen är det vid omfattande olyckor inte ovanligt att kommunikationssystem som bl a telefon, radio och transporter slås ut eller är otillräckliga. Även vid geografiskt avgränsade olyckor kan telenätet bli

överbelastat genom den snabba och omfattande nyhets-spridning som äger rum. I båda fallen försvåras räddningsorganens möjligheter att få en riktig bild av det som inträffat. Det blir oftast de hårdast drabbade som har minst möjligheter att begära hjälp.

Under återhämtningsfasen försöker först myndigheterna i allmänhet återupprätta de förstörda kommunikationerna, överblicka läget samt informera berörda och allmänheten. Ett massivt informationsbehov uppstår. Scanlon framhåller att vid exempelvis snöstormar hämtar de isolerade sin information via radio. Många utanför katastrofområdet försöker ringa och få besked om bl a vad som hänt anhöriga. Detta medför risker för ny överbelastning av telenätet. När man begär hjälp av frivilliga får man oftast mer hjälp än man behöver.

Om vi generaliserar Scanlons tre faser till att gälla en krigssituation, där det egna landet har drabbats av omfattande skador, kan några antaganden göras. För det första torde inte heller i denna situation människor till en början uppfatta olika varnings signaler, inte alltid tro på dem och inte veta vad de skall göra. Detta ställer krav på nyhetsmedierna. Dessutom torde de som är verk-samma inom dessa eller lämnar information till dem kunna reagera på samma sätt som människor i allmänhet.

För det andra, under kulmineringsfasen, kan kommunikationsnätet slås ut eller på andra sätt vara otillräckligt. Detta innebär bl a svårigheter för nyhetsmedierna att både samla och distribuera information. För det tredje är naturligtvis informationsbehovet stort. Detta kan medföra att människor accepterar all information som står till buds med risker för exempelvis omfattande ryktesspridning med ett innehåll som kan stå i motsättning till det som nyhetsmedierna senare rapporterar. För det fjärde framhålls radions centrala roll. Snabbhet, enkel teknik inklusive distributionsteknik i förhållande till andra massmedier, samt möjlighet till närvaro i skeendet gör sannolikt att radion blir det viktigaste nyhetsmediet vid denna typ av krigshändelser.

Waxman (1973) har undersökt hur den organisatoriska strukturen förändras under kriser vid 10 kommersiella lokalradiostationer i USA. De kriser som uppmärksammades var s k konsensus-kriser, dvs det rådde en allmän enighet om de övergripande målen och åtgärderna. Det bör kanske framhållas i detta sammanhang att de typer av allvarliga kriser och krigshändelser som uppmärksammas i denna rapport i stort sett torde vara ett slags konsensus-kriser.

Undersökningen uppmärksammar hur lokala radiostationer behandlar lokala katastrofer där de själva är fysiskt inblandade. Data om hur stationerna samlade in, tog emot, filtrerade och sände information har analyserats.

Journalisterna själva svarar för insamlingen av den mesta informationen under normala förhållanden. Men vid de lokala katastroferna uppstod en helt ny situation. Lokalradiostationerna stressades på grund av att deras kapacitet minskade, samtidigt som kraven på information ökade enormt.

Under normala förhållanden finns vidare ett överflöd av information. Journalisten väljer ut det fåtal nyheter han vill förmedla under de fem minuter per timme som står till hans förfogande. Journalisten fungerar således som gatekeeper. Men under katastroferna uppstod brist på material. Anledningen är att de stationer som undersökts övergick till kontinuerliga sändningar dygnet runt. Hos allmänheten uppstod ett intensivt behov av information om i stort sett allt till följd av förstörda eller blockerade informationskanaler. Nästan allt som rörde samhället och katastroferna blev angeläget att sända.

På stationerna uppstod en ny norm som innebar att all information tilläts passera för att möta den ökade efterfrågan. Den journalistiska gatekeeperverksamheten upphörde. Även nyhetsströmmarna förändrades. De gick inte som i normalfallet främst genom journalisterna utan från allmänheten till stationspersonal och utomstående frivilliga samt från allmänheten till nyhetsredigerarna/uppläsarna.

Den förändrade journalistrollen berodde mest på att mängden samtal förhindrade journalisterna att arbeta via telefon från stationen. Även om de kunde ringa nådde de inte fram till myndigheterna vars växlar var blockerade. Journalisterna tvingades därför bege sig ut på fältet och söka material. Alla stationer placerade icke-professionell personal, exempelvis sekreterare och tekniker, som telefonmottagare. Telefonslussarna och sändningsenheterna var hårdast belastade. Stationerna hade telefoner i kontrollrummen för att kunna ta in direktinformation från allmänheten under sändning.

Nyhetererna blev vad allmänheten ansåg vara nyheter. Det förekom föga sällning av materialet. Den huvudsakliga granskningsenheten var telefonslussen. Där stoppades nästan ingenting eftersom all information behövdes för att fylla sändningsutrymmet.

Waxmans studie ger således en viss uppfattning om hur lokalradiostationer kan förväntas fungera vid krigshändelser som drabbar sändningsområdet. Intressantast att notera är att sällningen av material upphör av olika anledningar och allt tilläts passera. Detta är naturligtvis något som totalt ändrar nyhetsförmedlingens funktion, nyhetsvärderingen och nyheternas utformning. Risken för missvisande information och ryktesspridning via

nyhetsmedierna är uppenbar. Men det är också viktigt att notera att nyhetsprocessen ändrades radikalt och att lokalradiostationerna förmådde sända dygnet runt. Lokalradion har således resurser som gör att den fungerar tekniskt och som en kanal för information mellan olika grupper och individer i krissituationer och krig. Kvaliteten på den information som förmedlas kan dock ifrågasättas.

Låt oss efter dessa iakttagelser, mot bakgrund av den tidigare forskning som presenteras i Flodins studie, återgå till Radio Malmöhus och snöstormen. I beskrivningen av Radio Malmöhus agerande under snöstormen anknyter Flodin till Scanlons tre faser och konstaterar att sändningarna uppvisade klart skilda mönster under de olika faserna. Det fanns en generell förskjutning i förhållande till snöstormens kulmen som återspeglades i sändningarnas längd, antal reportrar på fältet, antal intervjuer samt myndighetspersoner i studion. Lokalradion fick allt bättre grepp om sändningarna ju längre stormen pågick.

Sändningarna under snöstormens kulmen präglades enligt Flodin av omedelbarhet, aktualitet och improvisation. Radio Malmöhus sände så mycket man kunde. Innehållet och formerna för inslagen skiftade oavbrutet. Man hade inte återkommande inslag på regelbundna tider utan sände information som med ojämna mellanrum åtskildes av musik.

Flodin menar att Radio Malmöhus spelade en ytterst viktig roll som förmedlare av information inte bara från myndigheter till allmänhet utan även omvänt, samt mellan myndigheter. Förklaringarna till lokalradions framgång finner han i flera samverkande faktorer.

För det första hade radiostationen ett utgångsläge som gjorde den väl skickad att följa händelseutvecklingen. Den hade en policy som innebar förmedling av konkret, praktisk och detaljerad information. Trafikradioverksamheten var utvecklad och uppövad. Telekommunikationerna var lämpligt utformade. Stationen kunde själv koppla in sig på riksradionet. Journalisterna behärskade det sändningstekniska. Organisationen var flexibel. För det andra utnyttjade myndigheterna Radio Malmöhus på ett flertal olika sätt. För det tredje hade allmänheten under snöstormen synnerligen livlig kontakt med radiostationen. Allmänheten påverkade både direkt och indirekt sändningarnas innehåll. För det fjärde byggde radiostationen större delen av sin verksamhet på insamling och mottagning av information via telefon. En grundläggande förutsättning för lokalradions möjligheter att agera var att telenätet fungerade.

Radio Malmöhus gick emellertid inte fri från kritik. Det hävdades bl a från

många myndighetspersoner att radiostationen dramatiserade för mycket. Flodin anser (s 86) att händelseförloppet i sig förvisso rymde mycket dramatik. Men myndigheterna ansåg sig i stort sett korrekt återgivna. Det förekom inga intervjuer med panikslagna människor och den lätta populärmusiken kan knappast ha bidragit till överdramatisering, menar Flodin, som inte anser att radiostationen gav en alltför dramatiserad bild av verkligheten. Vidare framhåller han att felprocenten inte kan ha varit anmärkningsvärt hög. I de fall felaktigheter noterades i sändning blev de genomgående snabbt korrigerade av myndigheter och allmänhet. Flodin understryker dock att detta är subjektiva värderingar. Det bör tilläggas att Radio Malmöhus prestationer inte är analyserade med utgångspunkt från dessa aspekter.

Flodins rapport är kommenterad i försvarsdepartementets promemoria *Informationsberedskap* (DsFö 1983:6, ss 196 - 198). Där sägs att en betydelsefull lärdom av lokalradions agerande var att man bör eftersträva fasta tider för sammanfattande nyhetssändningar och annan väsentlig information samt intervjuer med nyckelpersoner. Allt för långa och täta sändningar kan leda till övermättnad. Lyssnarna kan få svårt att sortera alla uppgifter och anvisningar samt att orientera sig i händelseströmmen.

Vidare sägs i promemorian att inte ens under extrema omständigheter kan myndigheterna räkna med att gå fria från kritik. Tvärtom är det av vikt såväl för deras som mediernas trovärdighet att kritiska synpunkter kan framföras, diskuteras och bemötas. Under snöstormen gav lokalradion också utrymme åt myndigheterna att kritisera allmänhetens uppträdande på vägarna. Även vid krigsfara och krig får dylika utsagor sägas vara ett legitimt inslag i nyhets- och åsiktsförmedlingen. Detta är alltså synpunkter i Försvarsdepartementets promemoria. Problemen med kritiska röster i nyhetsförmedling vid kris-situationer kan dock vara betydligt större och av delvis annan art än vad som här antyds. Dessa problem berörs i avsnitt 3.4.

Från ovanstående kan göras några antaganden kring nyhetsförmedling i krig och krigsliknande situationer med skador och andra direkta återverkningar på nyhetsmediernas publik.

1. Radion, i detta fall lokalradion, ökar i betydelse i förhållande till de andra nyhetsmedierna. Dess relativa enkelhet att hantera, snabbhet, distributions-sätt samt närhet till händelser, myndigheter och publik är de främsta anledningar till detta. En förutsättning, och vid krigssituationer mycket begränsande sådan, är att telefont nätet fungerar.
2. Lokalradions organisation kan ställas om för att hantera krigssituationer.

Sändningstiderna kan ökas mångdubbelt och arbetsformerna ändras. Redan under normala förhållanden måste emellertid radiostationerna vara organiserade och på andra sätt förberedda för att klara olika slag av kris- och krigssituationer. De får inte heller vara allt för stora med en allt för byråkratiserad organisation och rutiniserade arbetsformer.

3. Nyhetspubliken blir betydligt mer aktiv än normalt. Behovet av information ökar vilket medför ökade kontakter med nyhetsmedierna. Även viljan att göra en samhällsinsats tilltar. Detta medför bl a att människor direkt eller indirekt förser medierna med material.
4. Nyhetsvärderingen upphör i det närmaste på de lokala radiostationerna. Nästan allt material som kommer dem tillhanda slussar de vidare. Bedömningar med utgångspunkt från kriterier som vikt, väsentlighet och sanning i det som rapporteras överläts till lyssnarna.
5. Nyhetssändningarna blir mycket ostrukturerade. Detta är en följd av det ovana i situationen, det stora informationsbehovet, ökade sändningstider och den aktiva publiken.

En bedömning av dessa antaganden utifrån de uppgifter nyhetsmedierna har i samhället ger en splittrad bild. De tre första punkterna pekar mot att lokalradion kan utföra sina uppgifter. De två sista kan innebära att nyhetsservicen försämras i förhållande till den som ges under normala förhållanden. När i stort sett nästan allt material som kommer en radiostation tillhanda sänds i nästan obearbetat skick torde det för det första vara svårt för den enskilde lyssnaren att hitta den information som är relevant för just honom. Det förmedlas helt enkelt för mycket information. Risken för övermättnad är överhängande. För det andra riskerar radion att bli en kanal för ryktesspridning. För det tredje torde det vara relativt enkelt för fienden att smugla in egna meddelanden och utnyttja radion för desinformation och olika slag av missvisande budskap. För det fjärde försämras naturligtvis den journalistiska kvaliteten kraftigt på nästan alla sätt.

Sammanfattningsvis tyder denna diskussion med utgångspunkt från erfarenheterna från snöstormen i Skåne och några andra undersökningar att tekniskt och resursmässigt kan lokalradion klara en krigssituation. Tveksamheter råder däremot beträffande innehållet. Detta problem belyses ytterligare i några andra studier kring nyhetsförmedling vid kriser.

3.3. UBÅTSINCIDENTER

Rapporter om främmande ubåtar i svenska farvatten har varit ett ofta återkommande tema i svenska nyhetsmedier under de senaste åren. I ett fall har förekomsten av dessa ubåtar varit högst påtaglig, nämligen när den sovjetiska ubåten 137 gick på grund i Karlskrona skärgård hösten 1981. I andra fall, som i Karlskrona skärgård våren 1984, har det rört sig om militära insatser från svenskt håll som saknar motstycke i fredstid. I inget fall har dock någon främmande ubåt tvingats upp till ytan eller främmande militär personal tagits omhand.

Omfattningen av förekomsten av främmande ubåtar, som den rapporterats från försvaret, har ifrågasatts i massmedierna liksom till och med om det över huvud taget förekommit några ubåtar eller främmande undervattensverksamhet. Vad gäller ubåt 137 har anledningarna till att den befann sig i svenska farvatten debatterats. Ståndpunkterna i ubåtsdebatten följer i stort sett allmänt ideologiska och politiska skiljelinjer.

Nyhetsrapporteringen kring denna debatt skall inte uppmärksammas här utan endast rapporteringen kring de olika incidenterna. De bör dock framhållas att om extremståndpunkterna är riktiga rör det sig här om händelser som i stort sett är lika verkliga som katastrofen i Barsebäck. I betänkanden och utredningar, vad gäller det politiska agerandet och förmodligen också för en överväldigande majoritet av det svenska folket är dock de främmande ubåtarna verkliga. Endast omfattningen av främmande undervattensverksamhet i svenska territorialvatten kan ifrågasättas.

De återkommande ubåtsjakterna är i princip ett militärt agerande som normalt förekommer under krig även om omfattningen av åtgärderna inte på något sätt kan jämföras. Ändå torde man kunna göra många välgrundade antaganden om hur nyhetsförmedlingen fungerar i krig genom att ingående analysera hur nyhetsmedierna uppmärksammat dessa händelser. Denna typ av studier har emellertid endast utförts i blygsam omfattning. Några resultat från det som finns utfört presenteras här.

I ubåtskommissionens betänkande *Att möta ubåtshotet* (SOU 1983:13) konstateras beträffande ubåtsjakterna i Hårsfjärden och vid Mysingen, att massmediernas uppmärksamhet koncentrerades på att ubåtsjakten misslyckades, trots de förväntningar som skapats. Enligt kommissionen var det också negativt att massmedierna spred en mängd olika rykten. Dessa medverkade till att minska trovärdigheten.

Den negativa publiciteten orsakades enligt ubåtskommissionen av att allmänheten fått uppfattningen att ett positivt resultat av ubåtsjakten var nära. Detta beredde vägen för besvikelser när det stod klart att ubåtsjakten inte skulle lyckas. Det hade enligt kommissionen varit en fördel om man i förväg hade skapat en beredskap i syfte att förebygga för högt ställda förväntningar vad gäller möjligheterna att tvinga upp en främmande ubåt till vattenytan. Denna beredskap skulle ha funnits vid sidan av nyhetsrapporteringen.

Enligt kommissionen är det vidare viktigt att den personal som informerar massmedierna och allmänheten om försvarsmaktens olika åtgärder förmår att språkligt och på andra sätt lämna så meningsfulla svar som möjligt inom ramen för sekretesskraven. Svaren bör dessutom utesluta missförstånd och irritation och även kunna ges vid oväntade frågor. En förutsättning är att de som informerar själva är väl informerade om verksamhetens syften och innebörd.

Under Hårsfjärden-incidenten försvårade flera omständigheter informatorernas arbete. Exempelvis var sakläget delvis förbryllande även för den operativt ansvariga militärledningen. Vissa journalister ställde oväntade frågor mot bakgrund av information som de sparat upp på egen hand, exempelvis genom att avlyssna radiotrafiken.

Synpunkter på informationen kring ubåtsincidenterna lämnas också av en arbetsgrupp, tillsatt 1982 av överbefälhavaren. Med referens till denna sägs i försvarsdepartementets promemoria *Informationsberedskap* (ss 204 -205) att vissa sekretessproblem uppstod. Inget väsentligt av hemlig natur kom ut via presskvarteret eller officiella talesmän under ubåtsincidenten hösten 1982. Sekretessproblemen uppstod då massmedierna kunde följa ordergivningen för operationerna i klartext på radio. Här behandlades uppgifter som enligt gällande sekretessbestämmelser inte kunde delges pressen.

Vidare berör arbetsgruppen det militära språket. Skillnaden mellan militärt och civilt språkbruk ledde till missförstånd och oavsiktligt missvisande information. Uttryck som "kontakt", "spärr" samt "möjlig" och "sannolik" ubåt nämns som exempel. De försök som gjordes att förklara den militära terminologin hade ringa genomslagskraft.

Arbetsgruppen påpekar vidare att incidenten bevakades huvudsakligen av rena nyhetsjournalister vad gäller den svenska pressen. De utländska journalisterna hade ofta mer övergripande frågor än de svenska journalisterna. Den utländska pressen var mer inställd på att sätta in händelserna i deras säkerhetspolitiska eller strategiska sammanhang. I en skrivelse från ÖB

till ubåtskommissionen sägs, enligt promemorian, att den missvisande bild av vår säkerhets- och neutralitetspolitik som utländsk press erhållit inte bara är beroende av händelsen i sig, utan i högre grad av de svenska massmediernas spekulationer, inte minst långt efter händelserna.

I försvarsdepartementets promemoria "Informationsberedskap" sägs vidare (ss 206 - 207) att informationsverksamheten i samband med Hårsfjärden-incidenten tydligt visar vilka svårigheter som kan uppkomma under ett ovisst och hastigt växlande händelseförlopp. Ändå var denna incident ganska isolerad geografiskt och på annat sätt. Svårigheterna torde bli ännu större i händelse av mer omfattande kränkningar och om de äger rum på flera platser samtidigt eller i samband med krigshandlingar mot Sverige.

Vidare kan man läsa följande i promemorian (s 207):

"Under ett skymningsläge eller krigstillstånd blir sekretessfrågorna känsligare och mer svårbehandlade. Under och efter Hårsfjärden-incidenten förekom det omfattande och delvis ogrundade spekulationer i massmedierna. På goda grunder kan antas att massmediernas känsla av ansvar skulle fördjupas om det förelåg ett mera påtagligt politiskt eller militärt hot mot vårt land än vad fallet var under Hårsfjärden-händelserna. Det är ett viktigt mål för regeringens, försvarsmaktens och andra myndigheters information att se till att utrymmet för spekulationer blir så snålt som möjligt. Det kan endast uppnås genom att iaktta stor öppenhet och aktivt sträva efter att ge såväl journalister som ansvariga chefer inom nyhetsorganen relevanta upplysningar och bakgrundsinformation."

Det kan göras flera anmärkningar mot det som sägs i detta citat.

Påståendet att massmediernas känsla för ansvar på goda grunder kan antas fördjupas om händelserna blir allvarligare kan diskuteras. Här syftas på att de omfattande och ogrundade spekulationerna skulle avta. Detta betyder för det första att massmedierna vid händelser som ubåtsincidenterna inte skulle känna sitt ansvar. Detta torde de emellertid göra i hög grad men exempelvis i mediernas ögon otillräcklig eller utebliven information, motsägelser och annat tvingar journalister att spekulera. Vidare förutsätts i princip utsända journalister producera något även när ingenting nytt egentligen händer. Detta inbjuder till ytterligare spekulationer. En allvarligare situation skulle knappast ändra dessa förhållanden.

En allvarligare situation torde vidare vara mer komplicerad och därmed svårare att informera om från militärt håll och för journalisterna att beskriva. Detta är knappast en god grund för mindre omfattande och mer sakliga

spekulationer. Alla erfarenheter av krigsbevakning tyder på att spekulatio-
tionerna snarast ökar i omfattning och deras sakliga grund minskar (se vidare
kapitel 4).

Slutligen kräver större öppenhet och en aktiv strävan att ge journalisterna och
deras chefer relevanta upplysningar och bakgrundsinformation, attityder och
kunskaper hos militärerna som troligen varken är särskilt utbredda idag eller
infinner sig om situationens allvar ökar. Det är frågan om en långsam process
att utveckla dessa attityder och kunskaper. Dessutom torde mycket av den
relevanta information och de bakgrundsupplysningar som journalisterna
efterfrågar vara sekretessbelagda.

En konsekvens av dessa påpekanden är att om den militära informationen
och nyhetsbevakningen av ubåtsincidenterna fungerar otillfredsställande för
närvarande så kommer inte situationen att förbättras vid ett skymningsläge
eller krigstillstånd. Snarare torde den försämrats.

I en rapport kallad *Ubåtsjakten i Karlskrona våren 1984* av Folke Johansson
uppmärksammas pressbevakningen. Denna rapport uppmärksammar således
en ubåtsincident som tidsmässigt kommer efter dem som uppmärksammas
ovan. Både militärer och journalister torde ha samlat vissa erfarenheter. I
rapporten sägs (s 3) att även om man inte direkt kan peka på att det handlar
om någon ny situation har det skett avsevärda förändringar sedan den första
stora ubåtsjakten på Hårsfjärden. Massmediernas representanter torde ha
större förståelse för svårigheter i den militära verksamheten men samtidigt
också större krav på en korrekt och detaljerad information. Vad gäller mili-
tärerna förekom denna gång inget organiserat presskvarter och inga press-
konferenser. Militära informatörer ställde enbart upp och svarade på frågor.
Bakom beslutet att avstå från formaliserade arrangemang fanns, enligt
Johansson, givetvis en önskan att tona ner intresset för verksamheten.

Vidare sägs att de militära informatörerna beklagar att medierna betonar
sensation framför konkret information. De visar exempelvis ett
oproportionerligt stort intresse för vapeninsatser och bortser från dementier.
Men både militärer och massmedierepresentanter upplevde den militära
information som trovärdig.

Johansson har utfört en kvantitativ innehållsanalys av storstadstidningarna
Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Expressen, Göteborgs-Posten, Stock-
holmstidningen, Aftonbladet och Arbetet samt de lokala blekingetidningarna
Blekinge Läns Tidning och Sydöstran. De viktigaste resultaten är följande.

Ubåtsjakten i Karlskrona pågick under åtta veckor. Nyhetsmaterialet ändrade karaktär under perioden. I början rapporterade de om själva jakten. Därefter kom s k omkringmaterial att utgöra en allt större andel. I detta material ingår exempelvis diskussioner om informationssituationen, risker för personal samt kostnader. Efter en tid inriktades uppmärksamheten på tänkbara konsekvenser av ubåtsjakten för såväl lokalbefolkningen som den nationella säkerhetspolitiken.

Johansson menar att både omkringmaterialet och diskussionerna av konsekvenser delvis torde kunna ses som en utfyllnad när nyheter om själva jakten saknades. Omkringmaterialet baserades ofta på icke klart identifierade och sannolikt osäkra källor. Enligt Johansson bidrar en militär taktik som innebär att man "ligger lågt" till förekomsten av sådant material. Han menar vidare att om man i stället mer aktivt ger massmedierna tillgång till sakligt informationsmaterial när intensiteten i spaningarna avtar, minskar troligen behovet av utfyllnad.

Mot detta resonemang kan invändas att militärledningen sannolikt inte har tillgång till den typ av material som Johansson efterlyser och som samtidigt bedöms ha tillräckligt nyhetsvärde. Sant är emellertid att journalisterna hela tiden av redaktionerna förutsätts producera nyheter. En gammal journalistisk grundprincip säger att en god journalist aldrig kommer hem tomhänt. I brist på exempelvis acceptabelt källmaterial skapar journalisterna på olika sätt nyheter. (Jfr diskussionen om nyhetsspiralen i nästa avsnitt.)

Vidare framhålls det i rapporten att tilltron till att det fanns eller hade funnits något föremål under vattenytan ändrades markant i nyhetsmaterialet vid två tillfällen och i ledarartiklarna vid ett tillfälle under den undersökta perioden. En första nedgång i nyhetsmaterialets omfattning bör enligt författaren ses som en effekt av brist på omedelbara positiva resultat. Den andra nedgången är däremot ett direkt resultat av ett uttalande av ÖB. Tilltron avtar i både ledare och nyheter men stabiliseras på en lägre nivå.

De undersökta lokaltidningarna avviker på några punkter från storstadstidningarna. Det gäller valet av källor, sakområde och perspektiv. Skillnaderna sammanhänger delvis med varandra. De innebär att lokaltidningarna i större utsträckning använder enskilda personer som källor och ägnar större intresse åt sådant som direkt kan beröra lokalbefolkningen, exempelvis avspärningar. De diskuterar också i större utsträckning lokalbefolkningens reaktioner. Något annat än en större lokal inriktning hos de lokala tidningarna hade naturligtvis varit mycket överraskande. Den lokala inriktningen innebär emellertid att de i mindre utsträckning än storstadspressen behandlar exempelvis säkerhetspolitik och försvarsvilja. Johansson konstaterar att

läsaren torde få en avsevärt annorlunda bild av situationen och vad som är väsentligt om han läser enbart lokaltidningar.

Omkring var femte ledare och var tionde nyhetsartikel i de tidningar som undersökts innehåller någon form av kritik som rör den militära verksamheten. Huvudpunkterna i kritiken gäller informationssituationen och bristande militär kapacitet. De kritiska synpunkterna på informationsutbudet har sin grund i militära beslut som fattades innan eller i samband med ubåtsjakten. Ett litet militärt informationsutbud tvingar fram ett mer omfattande journalistiskt arbete.

En sammanfattning av nyhetsbevakningen av ubåtsincidenterna ger följande antaganden avseende nyhetsbevakningen vid krigssituationer:

1. Sekretessproblem föreligger. Mycket av den information som nyhetsmedierna önskar är sekretessbelagd. Emellertid kan sekretessbelagd information på olika sätt läcka ut till journalisterna. Detta torde vara en grogrund för en ömsesidig misstro mellan journalister och militärer.
2. Nyhetsmedierna sprider rykten. Detta torde delvis vara en konsekvens av bristfälligt källmaterial. En del av de källor som används förmedlar förmodligen i sin tur också rykten. Sensationella rykten torde dessutom prioriteras av nyhetsmedierna på grund av sitt höga nyhetsvärde.
3. En betydande del av nyhetsutbudet utgörs av journalisternas spekulationer. Dessa har ofta karaktären av utfyllnad. Källorna anges inte klart och är ofta osäkra.
4. Svårigheterna att informera, både för militärer till nyhetsmedierna och för dessa till allmänheten, tilltar vid ovissa, hastigt växlande och komplicerade händelseförlopp.
5. Det militära fackspråket missförstås och misstolkas av nyhetsmedierna. När samma ord förekommer i såväl det militära som i allmänhetens och nyhetsmediernas språk har de ofta olika innebörd.
6. Rikstidningar och lokaltidningar ger delvis olika bild av händelserna. Detta är naturligt men torde innebära att enbart konsumtion av lokala medier inte är tillräcklig för att en helhetsbild ska erhållas.
7. Militärernas vilja och framför allt förmåga att informera nyhetsmedierna kan ifrågasättas för närvarande.

Till den sista punkten kan läggas att militärens attityder knappast innebär en allmän motvilja mot information och insyn. Information och insyn torde naturligtvis även vara i deras intresse. Snarare är det en fråga om besvikelse över resultaten av nyhetsprocessen och upplevelser av otillräcklighet vad gäller att hantera denna.

Resultaten av nyhetsprocessen belyses i nästa avsnitt. Den bild som framträder där kan delvis ses som en illustration till förklaringen av militärens attityder.

3.4. DIFTERISMITTAN I GÖTEBORG

3.4.1. Bakgrund

Under hösten 1984 konstaterades några fall av sjukdomen difteri i Göteborg och ytterligare några fall misstänktes. Under den mest intensiva perioden, från mitten av oktober till mitten av november, avled två personer i sjukdomen, två var lindrigt sjuka och 34 s k friska smittbärare var isolerade på Östra sjukhuset. Även andra misstänkta fall lades in på detta sjukhus för observation i väntan på resultat av prover. De flesta var missbrukare. Någon kris var det knappast frågan om i verkligheten men i medierna beskrevs smittan som utbredd och faran överhängande för alla människor i göteborgsregionen och även i hela Sverige.

Nyhetsbevakningen av difterismittan belyser flera intressanta aspekter på hur nyhetsförmedlingen kan fungera vid betydligt allvarigare situationer. Därför uppmärksammas den relativt utförligt här. Framför allt diskuteras emellertid nyhetsförmedling i krig med utgångspunkt från erfarenheterna från nyhetsrapporteringen kring difterismitta i Göteborg.

Under en månad togs sammanlagt 13.000 prover på 8.000 personer och 78.000 personer vaccinerades mot difteri. Merparten av detta var medicinskt obefogat men orsakat av en oro som bl a bottnade i informationen i och utanför nyhetsmedierna. Genom smittade eller misstänkt smittade personers resor fick sjukdomen förgreningar även i andra områden i Sverige.

Dessa händelser fick en omfattande och intensiv bevakning i nyhetsmedierna. Konstaterade eller misstänkta fall av sjukdomen fick stor uppmärksamhet. Sjukdomen presenterades som mycket smittsam. Antagen eller faktisk rädsla hos allmänheten blev förstasidesnyheter. Nyhetsbilden av sjukdomen, dess omfattning och smittsamhet blev oklar och motsägelsefull. Myndigheternas

agerande, både vad gäller åtgärder mot sjukdomen och information om denna, kritiserades kraftigt i nyhetsmedierna samtidigt som dessa i sin tur utsattes för kritik. Diskussionen om myndigheternas och nyhetsmediernas prestationer blev intensiv och långvarig. Långt efter den period då difterin uppmärksammades som mest i massmedierna upptäcktes fall av difterismitta i Göteborg.

I den i avsnitt 2.4 nämnda rapporten *Difteri i pressen* (Hvitfelt, 1986) analyseras informationen från myndigheterna och framför allt nyhetsbevakningen kring sjukdomen under den mest intensiva perioden, dvs från och med att sjukdomen uppmärksammades i nyhetsmedierna den 11 oktober till och med den 11 november då uppmärksamheten i nyhetsmedierna började avta.

Den övergripande slutsatsen i denna rapport är att informationen från myndigheterna och i nyhetsmedierna totalt sett innehöll allvarliga brister. Den bild av smittan som spreds var knappast saklig utan förstörade på olika sätt sjukdomens smittsamhet, smittans utbredning och hotet mot människorna i göteborgsregionen. En icke sakligt grundad och därmed onödig oro av okänd omfattning utvecklades hos allmänheten.

Vad gäller nyhetsbevakningen konstateras att flera faktorer i de åtta undersökta tidningarnas och Tidningarnas Telegrambyrås rapportering medverkade till den bild av händelseförloppet som spreds. Det framhålls vidare att tidningarnas rapportering om difterin inte är något särfall eller enstaka olycksfall i arbetet utan i stor utsträckning en produkt av dagstidningars och alla nyhetsmediers arbetsvillkor. Betydande skillnader finns dock mellan de undersökta tidningarnas rapportering. De lokala tidningarna innehåller flest brister vilket delvis förklaras av att de också rapporterade mest. En annan skillnad kan urskiljas mellan morgontidningarna och kvällstidningarna.

I avsnitt 2.4 nämndes att i *Difteri i pressen* framhålls elva faktorer (Hvitfelt, 1986, ss 68 - 96) som bidrar till att bilden av verkligheten förvrängdes. Med utgångspunkt från dessa faktorer diskuteras i resten av detta avsnitt förhållandet mellan nyhetsbilden av verkligheten, den bild nyhetspubliken bygger upp mot bakgrund av denna och den reella verkligheten i en krigssituation.

3.4.2. Sakfel

Sakfel av mer eller mindre allvarlig art förekommer i all nyhetsförmedling.

Anledningarna till sakfelen är av många olika slag, exempelvis tidsbrist, ofullständigt eller felaktigt källmaterial och bristande kunskaper hos journalisterna.

En aspekt på sakfelen hos tidningarnas difteribevakning är frågan om dessa är systematiska eller slumpmässiga, dvs tillkomna bl a genom slarv eller missuppfattningar. Intrycket är att det förekommer både slumpmässiga sakfel och ett systematiskt mönster när det gäller vissa typer av sakfel. Det mönster som kan urskiljas innebär att nästan samtliga sakfel kring centrala frågor om difterin förstör hotbilden. Sjukdomen beskrivs som mer smittsam än den faktiskt är, sjukdomens förlopp slutar nästan oundvikligen med döden, vaccinationsskyddet hos befolkningen är sämre än det faktiskt är och vaccinet har dålig effekt. Antalet smittade och av smitta hotade personer överskattas.

En princip, som tycks ha tillämpats i varierande omfattning i de olika tidningarna, är att framställa difterismittan som så omfattande och så farlig som möjligt. Man har troligen mer eller mindre medvetet strävat efter att skapa en så stor nyhet som möjligt. Uppgifter, som man eventuellt har kunnat misstänka vara felaktiga eller missvisande, har publicerats om de ökar nyhetsvärdet.

Generaliseras dessa påståenden till att gälla krigssituationer kan några reflektioner göras.

För det första torde sakfelen i nyhetsmedierna bli allt vanligare ju mer oklar och komplicerad situationen är och om normala kommunikationssystem störs av militära insatser. Det är således rimligt att anta att de slumpmässiga sakfelen ökar i omfattning.

För det andra kan de systematiska sakfelen minska i omfattning. Verkliga krigshändelser är faktiska kriser. De har ett klart nyhetsvärde som knappast behöver förstärkas på det sätt som anges ovan. Dessutom torde det finnas ett överskott av händelser med högt nyhetsvärde enligt traditionella nyhetskriterier. Detta skapar problem av en helt annan art och orsakar en ovan arbetssituation på redaktionerna. En jämförelse kan göras med nyhetsbevakningen av det stora snöovädret i Skåne. Emellertid kan naturligtvis smärre krigshandlingar med svensk anknytning uppvisa samma systematik hos sakfelen som vid difterismittan. Nyhetsbevakningen av ubåtsincidenterna tyder exempelvis på detta.

3.4.3. Rubriker och ingresser

Difteriartiklarnas rubriker och ingresser förstorar ofta detaljer och hårdrar påståenden. Den genomgående trenden är att difterins farlighet med avseende på exempelvis utbredning, smittsamhet och utpekade riskgrupper överdrivs kraftigt i rubrikerna. Detta gäller även för ingresserna även om dessa är längre och som bl a en följd av detta inte är lika hårdtagna. Stora skillnader föreligger dock mellan de undersökta tidningarna.

Rubrikernas och även ingressernas uppgift är bl a att locka till läsning. Detta inbjuder till överdrivna påståenden och inriktning på detaljer som kan tänkas intressera läsarna. En komplicerande faktor vid skrivandet av rubriker och ingresser är att de tryckta tidningssidorna är produkter av ett lagarbete. Det är sällsynt att artikelförfattaren och rubriksättaren är en och samma person. Detta innebär att personer som vanligen är mindre insatta i det som behandlas än artikelförfattarna och som vanligen inte har haft någon kontakt med intervjupersoner eller nyhetskällor har ett avgörande inflytande över den slutliga nyhetsbilden. Risken för missvisande budskap ökar.

Det går naturligtvis att invända mot detta resonemang. Om rubriker och ingresser är missvisande i förhållande till artikeltexterna kan detta rättas till av artiklarna. Emellertid tyder all erfarenhet på att dagstidningsläsning i normalfallet i betydande utsträckning innebär främst läsning av rubriker och ingresser samt tittande på bilder. Endast en del artiklar läses och av dessa läses endast en del till slutet. Det som påstås i rubriker och ingresser kommer sålunda att ha ett mycket stort inflytande över den bild av händelser och förhållanden som läsarna erhåller.

Detta har naturligtvis konsekvenser för nyhetsbevakningen vid krigstillstånd. Det är knappast troligt att rubriker och ingresser ändrar karaktär när situationens allvar ökar. Det är en svår konst att skriva intresseväckande rubriker och ingresser och att skriva rubriker och ingresser som också har godtagbar täckning i texten är ännu svårare. De principer för rubriksättning och ingresskrivning som reportrar och redigerare utvecklat under sin tid i yrket torde knappast kunna ändras på kort sikt. Rubrikernas och ingressernas grundkaraktär kommer att kvarstå. Dessutom är troligen många av de mest missvisande rubrikerna och ingresserna skrivna av oerfarna rubriksättare och ingresskrivare. Detta förhållande kommer knappast att ändras annat än marginellt om karaktären på de händelser och förhållanden som behandlas ändras.

En komplicerande faktor vid all nyhetsförmedling vid krig, inklusive rubrik-

sättning och ingresskrivning, torde dessutom vara den kaotiska situation som uppstår. Stressen på nyhetsredaktionerna ökar med all säkerhet i samtliga medier. Den ökade stressen innebär mindre tid för redigering och talar knappast för att rubriker och ingresser i genomsnitt skulle bli mindre missvisande.

3.4.4. Artikeluppbyggnad

I de flesta av difteriartiklarna är de mest dramatiska uppgifterna placerade i början. Detta är främst uppgifter som betonar difterins smittsamhet och omfattning samt kritik mot myndigheternas agerande och information till allmänheten. Lugnande information, myndigheternas inklusive läkarnas tillrättaligganden och försvar, återfinns i slutet av artiklarna.

Detta är egentligen helt i enlighet med etablerad praxis. I en lärobok i journalistik (Larsson, 1985, s 12) sägs exempelvis följande.

"De som skriver om nyheter behöver inte fundera mycket över artikelns form. Alla nyhetsartiklar kan utformas i stort sett på följande sätt: 1. Börja med det intressantaste. 2. Sluta med det minst intressanta. 3. Ge svar på frågorna vem, vad, när, var, hur och varför. 4. Skriv kort."

Observera att författaren använder begreppsparet intressantaste respektive minst intressanta och inte viktigaste respektive minst viktiga. I journalistisk praxis är inte alltid intressanta och viktiga nyheter samma sak. Detta visar också formeln för nyhetsvärdering och diskussionen kring denna i avsnitt 2.4.

I difteriartiklarna återfinns vidare felaktiga uppgifter eller uppgifter som härrör från tvivelaktiga källor, samt intervjuer med oroade men medicinskt icke sakkunniga personer i början av artiklarna. Dessa uppgifter är ofta dramatiska och förefaller dessutom för det mesta överdrivna. En konsekvens av detta är att dessa uppgifter läses i större omfattning än de mer odramatiska uppgifterna från läkarna och myndigheterna, vilka är placerade i slutet av artiklarna.

Detta sätt att bygga upp nyhetsartiklar är således inte unikt för difteriartiklarna utan gäller i stort sett vid all nyhetsrapportering och i tillämpliga delar även för radio och tv. Det har klara fördelar bl a vad gäller att stimulera till läsning men är ur informationssynpunkt ingalunda oproblematiskt.

I en krigssituation torde nyhetsartiklarnas uppbyggnad kunna bidra till över-

dramatisering av händelserna. Lugnande och odramatisk information har lägre nyhetsvärde, dvs är mindre intressant, hamnar långt bak i artiklarna och riskerar att inte bli läst. Här gäller egentligen samma sak som för rubriker och ingresser. Konsten att skriva nyhetsartiklar på ett effektivt sätt tillägnar sig journalisten genom utbildning och yrkeserfarenhet. Det blir sedan det naturliga sättet att skriva. Ett annat sätt att presentera nyheter, som eventuellt vore lämpligare vid krigssituationer, upplevs som onaturligt. Erfarenhet av och kunskap om hur man ska gå till väga saknas.

3.4.5. Språk

Mycket kan sägas om det språk som nyheter presenteras på. Den språkliga utformningen styr i betydande utsträckning den bild publiken erhåller av verkligheten. En människas eget språk styr dessutom hans bearbetning av verkligheten och förmågan att kommunicera. Här ska, mot bakgrund av analysen av nyhetsförmedlingen kring difterismittan i Göteborg, endast en aspekt uppmärksammas.

Språket i difteriartiklarna är dramatiskt och associationsrikt. Ord som "drabba", "epidemi", "smittjakt" och "krismöte" förekommer ofta. Orden har viss täckning men med hjälp av deras värdeladdade innebörd och de associationer de väcker suggereras i många artiklar fram en förvrängd och överdriven bild av difterin.

Allmänt gäller att ordval och meningsbyggnad kan förvränga bilden av verkligheten på olika sätt trots att orden och meningarna har viss saklig grund och är grammatikaliskt korrekta. Således kan en skribent, utan att kunna beskyllas för direkt osanning, suggerera fram förhållanden och sammanhang som inte finns i verkligheten. Detta fenomen har på ett belysande sätt kallats *att luras utan att ljuga* av Ryding (1972).

Det framhålls i min rapport att den enskilde artikelförfattaren eller rubriksättaren inte nödvändigtvis medvetet behöver ha utnyttjat språket för att mana fram en överdriven bild av difterins smittsamhet och smittans utbredning samt av att myndigheterna inte hade läget under kontroll. Snarare är det rimligt att anta att både artikelförfattaren och rubriksättaren rutinmässigt använder språket på detta sätt. De gör det troligen också oavsett vilka slags händelser och förhållanden de behandlar.

I difterifallet är det språk som används i de flesta av artiklarna knappast ägnat att nedtona dramatiken och hotbilden utan snarare att öka dessa inslag. Om detta görs rutinmässigt på nyhetsredaktionerna, vilket är sannolikt, har det

allvarliga konsekvenser vad gäller nyhetsmediernas prestationer att tillhandahålla saklig information över huvud taget och naturligtvis i krigssituationer. Det språk som rutinmässigt används i fred används säkerligen nästan lika rutinmässigt i krig.

Frågan om hur språket omformar verkligheten har, som sagts ovan, många aspekter förutom den som nämnts här mot bakgrund av analysen av nyhetsbevakningen av difterismittan i Göteborg. Språket är ett filter mellan oss människor och den verklighet vi inte har direkt och påtaglig erfarenhet av. Medvetenhet om detta har bl a medfört att språket blivit ett viktigt studieobjekt inom även andra vetenskaper än lingvistik, exempelvis inom sociologin och filosofin. En saklig och icke missvisande nyhetsförmedling vid en krigssituation möter många fler problem av språklig karaktär än de som diskuterats här. I föregående avsnitt uppmärksammades exempelvis skillnaden mellan militärt språkbruk och allmänhetens eller nyhetsmediernas språk. Ett annat problem rör begriplighet. Ett tredje problem är information till språkliga minoriteter som invandrare.

3.4.6. Bilder

Bilder eller bildspråk används allt mer inom nyhetsjournalistiken inklusive inom dagspressen. Bildanvändningen i nyhetssammanhang är dock ett tämligen outrett fenomen. Det är troligt att bildernas funktion skiljer sig något från texterna i både audiovisuella och tryckta medier. Om detta är dock våra kunskaper ringa för närvarande. Låt oss emellertid se till hur bilder användes vid difteribevakningen i de åtta undersökta tidningarna.

Vid många av difteriartiklarna är bildvalet tämligen konventionellt. Artiklarna illustreras med bilder på de personer som omtalas eller intervjuas. Men det förekommer även mer uttrycksfulla bilder som exempelvis fotografier på personer som tar sprutor, på köer till vaccinationscentraler och på poliser med munskydd som leder patienter. Användningen av munskydd var i detta sammanhang för övrigt inte medicinskt motiverad.

Bilder av denna uttrycksfulla typ torde påverka läsarnas uppfattning om de händelser och förhållanden som behandlas oavsett hur representativa bilderna är för dessa händelser och förhållanden. De gör detta oavsett om de framhåller ett rationellt beteende eller ej. I detta fall kan bildernas representativitet ifrågasättas liksom även huruvida de föreställer ett rationellt beteende. Det kanske viktigaste med bildens funktioner i detta sammanhang är att läsarna inte vet hur representativ en bild är eller om den visar på

rationellt, i difterifallet medicinskt, motiverat agerande. Bilderna framstår som bevis på att något pågår. I difterifallet var detta dramatiskt och hotande. Nyhetsbilder produceras och värderas under nyhetsprocessen på ett delvis annorlunda sätt än nyhetstexter. Sålunda kräver exempelvis fotografiska bilder närvaro av fotografen vid skeendet vilket inte krävs av den skrivande journalisten. Vidare förefaller det som om estetiska aspekter och bildernas associationsförmåga har stor betydelse när de bedöms. Inte minst gäller detta för krigsbilder. Några av de klassiska nyhetsbilderna är just krigsbilder och har dessa egenskaper. En annan aspekt är bildernas autenticitet. Inom nyhetsjournalistiken förekommer ofta arkivbilder och många bilder är mer eller mindre arrangerade.

Nyhetsbilden kan, liksom alla typer av fotografiska bilder, vara djupt bedräglig. För det första är många nyhetsbilder, som nämnts, *arrangerade*. För det andra kan bilden vara tagen i ett helt *annat sammanhang* än det den illustrerar. För det tredje kan *kameravinklar och objektivval* ge associationer som starkt avviker från den ursprungliga verkligheten. För det fjärde kan bilder vara *beskurna* på ett sådant sätt att väsentliga delar fallit bort. För det femte är den fotografiska bilden i tidningar ett *fruset ögonblick* som aldrig upprepas. Detta gäller även i viss mån för tv. Bildsekvensen kan återge ett unikt utsnitt ur verkligheten. Det kan alltså vara det unika och inte det typiska som dokumenterats. För det sjätte kan bilder och bildsekvenser framhålla *symboler och perspektivmarkörer* som inte skulle uppmärksammas i verkligheten.

I *Difteri i pressen* konstateras att andra egenskaper hos bilder än att ge saklig och opartisk information värderas högt. Bildernas dramatiska eller underhållande effekter tillvaratas. Deras förmåga att poängtera vissa detaljer och deras associationsrikedom kommer i förgrunden. Vid bildvalet i samband med difteriartiklarna förefaller det således som om fotografer och redigerare strävat efter så dramatiska bilder som möjligt.

Denna dramatik ligger på två plan. För det första förekommer bilder som är dramatiska i sig. Denna typ av bilder är normalt relativt svåra att producera. I krigssituationer torde det dock finnas betydligt större möjligheter. För det andra förekommer bilder som är dramatiska om de presenteras i ett visst sammanhang. Ett exempel från difteribevakningen är en bild på en tämligen odramatisk kö som blir dramatisk om det påstås i bildtexten att kön leder till en vaccinationscentral.

Vad gäller difteribevakningen torde bilderna ha bidragit till att öka människors oro. Denna oro var onödig eftersom någon reell risk för att insjukna inte förelåg för den vanlige göteborgaren. Det sätt på vilket bilder användes för att illustrera difteriartiklarna torde vara det normala vid all nyhetsrapportering.

Möjligen kan man påstå att krigssituationer avviker något då tillgången till de båda typerna av dramatiska fotografier är större. Verkligheten är naturligtvis dramatisk men samtidigt ökar möjligheterna att med bilders hjälp göra den än mer dramatisk. En följd av detta kan bli att informationen blir missvisande och att läsare och tittare oroas i onödan.

3.4.7. Dementier

Det är självklart att felaktiga, missvisande eller på annat sätt olämpliga uppgifter ibland förekommer i nyhetsförmedlingen och att dessa uppgifter ibland tillrättaläggs eller dementeras. Generellt gäller dock att nyhetsmedierna ogärna dementeras. Den främsta anledningen till detta är naturligtvis att upprepad publicering av felaktiga uppgifter tyder på låg journalistisk kvalitet. Ofta tiger nyhetsmedierna om att de haft fel eller förnekar detta. De dementier nyhetsmedierna tvingas till är ofta halvhjärtade och placerade på undanskymd plats i tidningen eller programmet.

Även i difteribevakningen förekommer uppgifter som dementeras. Det gäller helt felaktiga och kraftigt missvisande eller överdrivna uppgifter. Dementierna är få och det är endast de mest uppseendeväckande av de felaktiga uppgifterna som dementeras. Dementierna är också oklara och det utrymme de får är ringa i förhållande till den ursprungliga artikeln. Det framkommer vidare inte direkt att vissa sakuppgifter är felaktiga utan att de av läsarna kan tolkas på ett felaktigt sätt. Rubriken på dementin tar i några fall helt udden av budskapet i dementin.

Dementier kan självfallet vara nödvändiga i nyhetsförmedlingen vid krig. En oklar eller kaotisk situation och ökat nyhetsutbud med minskad bedömning av nyheter på redaktionerna medför med mycket stor sannolikhet att många felaktiga eller missvisande nyheter publiceras. Situationens allvar kräver vidare att felaktiga nyheter dementeras klarare och i större omfattning än vad som normalt görs i fred. Frågan är emellertid även i detta fall om nyhetsmedierna klarar av denna omställning. Dessutom, vilket är det viktigaste, måste dementierna göras effektivare. Detta är i sin tur synnerligen problematiskt. Även om läsare, lyssnare och tittare nås av dementierna och uppmärksammar dem behöver de för den skull inte acceptera dem. Dementierna kan misstros, uppfattas som ett tecken på att läget inte är under kontroll eller som försök till mörkläggning.

Ett tämligen välgrundat antagande som mot denna bakgrund kan göras om dementier av nyheter vid krigstillstånd är att deras antal kommer att öka. Lika

klart är det att dementierna knappast kommer att vara verksamma i tillräcklig omfattning. Om dementier inom nyhetsförmedlingen inte fungerar i fred kommer de säkerligen att göra det i än mindre utsträckning i krig. Det troligaste är att dementierna snarast bidrar till att öka oron och förvirringen.

3.4.8. Källor och intervjupersoner

Nyhetskällorna inklusive intervjupersonerna är, som påpekades i avsnitt 2.2, av central betydelse för nyhetsprocessens slutresultat, dvs bilden av verkligheten.

Några iakttagelser kan göras beträffande nyhetskällor och intervjupersoner vid nyhetsbevakningen av difterismittan. De källor som besitter sakkunskaper om difteri och det medicinska eller övriga agerandet kring sjukdomen är tämligen samstämmiga i centrala frågor kring denna. De oftast återkommande källorna är en handfull läkare eller forskare, samt myndigheternas pressinformation som i huvudsak kom från dessa läkare eller forskare. Deras återkommande budskap var att myndigheterna hade läget under kontroll, att det inte förelåg någon epidemi och inte heller risk för en sådan.

Men det förekom även ett slags *sekundära nyhetskällor*, som med avseende på den information de tillhandahöll fick framträdande plats i tidningarna. Exempel på denna typ av källor är poliser, sjukvårdspersonal utan anknytning till smittsamma sjukdomar och utan läkarkompetens samt skyddsombud och även representanter för allmänheten. Dessa personer uttalar sig i medicinska frågor. Det centrala budskapet från dessa medicinskt icke kompetenta personer har i princip motsatt innebörd i förhållande till budskapet från de medicinskt kompetenta källorna.

Två budskap återkommer i intervjuerna med dessa personer. För det första är de kritiska mot myndigheternas agerande och för det andra är de oroliga. Det de har att säga placeras, till skillnad från läkarnas uppgifter, ofta i början av artiklarna och får ligga till grund för rubriker och ingresser. Effekten av detta är sannolikt ömsesidigt förstärkande. Oroliga och kritiska personer uttalar sig i artiklarna och det de säger får stora rubriker. Läsarnas oro ökar liksom deras kritiska inställning till myndigheterna. Fler kritiska och oroliga personer finns att intervjua. Kritiken och oron ökar.

Det är emellertid varken förenligt med de uppgifter nyhetsmedierna har i Sverige eller med journalistisk praxis att utesluta de avvikande och kritiska rösterna. Den granskande journalistiken förutsätter att journalisterna ifrågasätter. Detta kan bl a göras genom att de försöker finna källor med infor-

mation och åsikter som avviker från de etablerade källornas. Dessutom är exempelvis skrämde människor som köar utanför vaccinationscentraler intressanta och viktiga nyheter och därför värda att publiceras.

En annan aspekt är att de läkare som intervjuas tillhör med något undantag inte samhällets politiska, ekonomiska eller administrativa elit, dvs nyhetsförmedlingens normalt dominerande källor (jfr Hvitfelt 1985). De är däremot experter. Sålunda förefaller det som om expertkällor, när de konfronteras med s k vanliga människor som nyhetskällor, inte har något självklart övertag eller att tilltron till den information de tillhandahåller är större. En av anledningarna till detta kan vara att det i många fall är svårt för journalisten i exempelvis tidsnöd att avgöra vilka nyhetskällor som är expertkällor och vilka som inte är det.

I krigssituationer torde gälla, bl a mot bakgrund av erfarenheterna från nyhetsbevakningen av difterismittan i Göteborg, att nyhetskällorna generellt utgör ett problem. Avseende de rena krigshändelser är naturligtvis militären huvudkälla och som sådan ingalunda oproblematiserad. Men krigssituationer rymmer många andra aspekter, exempelvis omfattningen av skador, politiska och strategiska ställningstaganden samt mänskliga reaktioner. I många fall finns inga självklara eller primära nyhetskällor. I andra fall förekommer ett flertal olika och även väsentliga sekundära nyhetskällor vars tillförlitlighet varierar. Kombinerat detta med en ur många synvinklar kaotisk situation och ett överflöd av information är det uppenbart att möjligheterna till källkritik under nyhetsprocessen avtar ytterligare. Riskerna för felaktiga, missvisande och allmänt överdrivna budskap ökar.

3.4.9. Motsägelser

En konsekvens av det som hittills sagts i detta avsnitt är att motsägelser förekommer i nyhetsbilden. Dessa orsakas av bl a de faktorer som diskuterats men också av att verkligheten sällan är entydig. Även i de fall när den är det kan det vara svårt för nyhetsmedierna att erhålla en entydig bild. Detta gäller naturligtvis inte minst i krigssituationer vilket bl a erfarenheterna från ubåtsincidenterna pekar på.

Nyhetsmediernas bild av difterismittan är motsägelsefull och förvirrad. Några fler orsaker till varför nyhetsbilden kan vara motsägelsefull bör framhållas. En av dessa är att det åtminstone vid början av perioden förelåg förvirring hos myndigheterna och deras information till pressen präglades av denna förvirring. En annan viktig orsak är att nyhetsarbete vanligen inte utmärks av

någon högre grad av kontinuitet. Olika personer skriver och redigerar texterna och dessa personer varierar från dag till dag vad gäller bevakningen av ett och samma händelseförlopp. Bevakningen av difterismittan präglas av detta. Dessutom torde journalisterna i detta och i de flesta fall präglas av den nyhetsbild de bidrar till att skapa. Om denna bli utmärks av motsägelser, felaktigheter, överdrifter och allmän förvirring inbjuder detta bli till spekulationer. Dessa i sin tur kan förstärka den motsägelsefulla bilden.

Det är dock knappast nyhetsmediernas uppgift att i alla lägen förmedla en entydig bild av verkligheten. I synnerhet gäller detta när verkligheten själv är motsägelsefull. Snarare är en ofta återkommande kritik mot nyhetsmedierna att de är för entydiga. Nyhetsbilden tecknas i svart och vitt utan nyanser. Exempel som nämns är konflikterna i Libanon och Nordirland, där medierna i en strävan efter entydighet åstadkommit överförenklingar som ger publiken en missvisande bild av det som utspelas och orsaksförhållanden (se vidare nästa kapitel).

I fallet med difterismittan var dock verkligheten relativt entydig. Ingen epidemi eller fara för en sådan förelåg utan endast några enstaka fall av smitta. Men under nyhetsprocessen skapades en annan och motsägelsefull samt därmed också hotfull bild.

Nyhetsbilden förefaller vandra mellan två motpoler, motsägelsefullhet eller mångtydighet och entydighet, vilket naturligtvis i princip återspeglar verkligheten. Frågan är emellertid om motsägelsefullhet respektive entydighet hos händelser och förhållanden i verkligheten samvarierar med motsägelsefullhet respektive enkelhet hos dessa händelser och förhållanden när de presenteras i nyhetsmedierna. När verkligheten är entydig kan den beskrivas som motsägelsefull och när den är motsägelsefull kan den beskrivas entydigt i nyhetsmedierna.

Dessa relationer mellan verkligheten och bilden av verkligheten torde även utmärka nyhetsrapporteringen i krig. Vissa delar av och aspekter på händelserna är motsägelsefulla, andra är entydiga. Dessutom kan sammantaget summan av en verklighet som är beskriven i entydiga delar ge en motsägelsefull helhetsbild. Vidare kan en entydig nyhetsbild av ett visst förhållande relativt snabbt ersättas av en annan lika entydig men motsatt bild. Summan blir motsägelsefullhet men behöver inte upplevas som detta av nyhetspubliken på grund av tidsperspektivet.

Sannolikt utmärks således nyhetsbilden i krig av motsägelsefullhet även om vissa delar kan var entydiga och till och med överdrivet entydiga. Detta

medför med all säkerhet att publikens bild av skeendet präglas av förvirring. Det bör emellertid framhållas att detta gäller i ett öppet samhälle som Sverige med fria och orensurerade nyhetsmedier även i krig. Med censurans hjälp kan i betydande utsträckning en entydig bild skapas. Exempelen på detta är många. Denna entydiga bild behöver naturligtvis inte överensstämma med verkligheten.

3.4.10. Proportioner.

Differismittan i Göteborg utgjorde en serie händelser som fick stora proportioner i nyhetsmedierna. De proportioner eller det utrymme händelser och förhållanden får i medierna torde påverka bl a publikens uppfattning av vikten eller relevansen hos dessa händelser (Ryding, 1971, ss 38 - 42. För den definition av begreppen vikt och relevans som används i denna studie se avsnitt 2.4). Ibland är det tveksamt om de proportioner händelser och förhållanden får i nyhetsmedierna motsvarar deras faktiska vikt eller relevans. Denna tveksamhet gäller exempelvis nyhetsbevakningen av differismittan.

De proportioner händelser och förhållanden får i nyhetsutbudet är avhängiga många olika faktorer av vilka vikt eller relevans inte alltid är de mest avgörande (jfr avsnitt 2.4). Naturligtvis är läsare, lyssnare och tittare i viss mån medvetna om detta men samtidigt kan de knappast undvika att uppleva en del händelser som får stora proportioner också som viktiga händelser, åtminstone om dessa utspelas inom ämnesområden som vanligen anses centrala i samhället.

Krigssituationer genererar naturligtvis viktiga eller relevanta händelser nästan oavsett hur dessa diffusa begrepp definieras. Det är också händelser som normalt får stora proportioner. På ett övergripande plan är denna faktor, som inverkar på förhållandet mellan verkligheten och nyhetsmediernas bild av verkligheten, oproblematiserad vad gäller mediernas förmåga att förmedla saklig och allsidig information i en krigssituation. Men i krig utspelas många olika slags händelser av vilka medierna förmedlar en del som de ger varierande proportioner. Detta medför åtminstone följande två problem:

1. Stora svårigheter föreligger under nyhetsprocessen att bedöma vikten eller relevansen hos det som utspelas.
2. Händelser som är relativt oviktiga, dvs har liten existentiell betydelse för publiken, kan få stort utrymme och av denna upplevas som viktigare än händelser som får mindre utrymme och är av större vikt.

Ett annat problem är om osakliga nyhetsrapporter får stort utrymme. Detta kan exempelvis gälla rapporter som innehåller betydande sakfel eller missvisande spekulationer.

3.4.11. Spekulationer

I samband med diskussionen kring ubåtsincidenterna nämndes att en stor del av nyhetsmaterialet var spekulativt. Detta upplevdes åtminstone från militärt håll som något negativt.

Spekulationer är emellertid ofrånkomliga och ibland mycket värdefulla i nyhetsrapporteringen. Tidigare har nämnts att något som inte sällan begränsar nyhetsrapporteringens möjligheter är att journalisterna ofta inte har tillgång till tillräcklig information. För det mesta tillhandahåller tillgängliga källor ofullständiga eller motsägelsefulla uppgifter. Detta kräver att journalisten lägger pussel och ibland rekonstruerar de pusselbitar som saknas, i annat fall blir nyhetsrapporten meningslös. Enbart fakta blir dessutom ofta intetsägende om de inte sätts in i ett sammanhang och deras innebörd eller eventuella konsekvenser anges.

Meningsfulla spekulationer måste ha vissa klara utgångspunkter och följa vissa regler. De enskilda fakta som används för att bygga upp spekulationerna måste för det första vara korrekta och för det andra ha betydelse för det huvudsakliga skeendet. De slutsatser som dras och de rekonstruktioner som krävs ska logiskt följa på befintliga fakta. Denna del av det journalistiska arbetet visar stora likheter med arbetet att utveckla vetenskapliga teorier. Den grundläggande skillnaden är egentligen att journalisten vanligen måste arbeta mycket snabbt medan vetenskapsmannen får ta den tid i anspråk som krävs för att resultatet skall bli fullgott. Ur denna synvinkel har således journalisten den svårare uppgiften.

Difteriartiklarna är ofta spekulativa men spekulationerna uppvisar betydande brister. Spekulationer får ersätta fakta, ibland även i fall då fakta förelåg. Många spekulativa artiklar bygger åtminstone delvis på felaktiga förutsättningar. Spekulationerna blir missvisande. Det viktigaste med de spekulativa artiklarna är kanske att de, oavsett om de grundläggande utgångspunkterna är korrekta eller ej, pekar i samma riktning. Spekulationerna förefaller för det mesta vara utförda i syfte att göra beskrivningen av verkligheten mer dramatisk och inte för att göra den mer fullödlig.

Spekulationerna har uppenbarligen varit likartat utförda och har haft liknan-

de funktioner vid ubåtsincidenterna. Dramatiken, sensationerna och hotbilden överdrevs. Spekulationerna vid ubåtsincidenterna utgjorde också en utfyllnad när inget nytt fanns att rapportera just den dagen. Totalt sett ansåg militären, vilket sägs i utredningen *Informationsberedskap*, att de omfattande spekulationerna bidrog till att nyhetsbilden blev missvisande. Med avseende på nyhetsförmedlingens uppgifter i samhället befrämjade inte spekulationerna att dessa fullgjordes varken vid ubåtsincidenterna eller vid rapporteringen om difterismittan.

I en krigssituation är det uppenbart att spekulationerna i nyhetsförmedlingen totalt kommer att öka i omfattning samtidigt som de blir osäkrare än i fred. Dessutom kommer deras andel av det totala nyhetsmaterialet att öka. Några av anledningarna är ett ökat informationsbehov på alla nivåer i samhället, en mer eller mindre kaotisk situation, kommunikationer som endast fungerar delvis, stress och rykten, som sannolikt förekommer i betydligt större omfattning än i fred. Vidare förefaller följande troligt:

1. De grunduppgifter spekulationerna vilar på blir generellt osäkrare än i fred och sannolikt även i förhållande till nyhetsförmedlingen vid difterismittan eller ubåtsincidenterna.
2. Sekretessbelagda uppgifter ökar spekulationernas omfattning. Dessutom torde de uppgifter som sekretessbelagts ofta ha högt nyhetsvärde. Detta kan medföra att en stor del av spekulationerna i krig kommer att handla om just denna typ av uppgifter.
3. Den information som kommer till mediernas kännedom är mer motsägelsefull än i fred. Detta gäller i all synnerhet om användningen av nyhetskällor i en krigssituation är likartad den vid difterismittan.
4. Behovet av snabb information och den ökade stressen för journalisterna och övriga inblandade under nyhetsprocessen medför ökad risk för osakliga spekulationer.

3.4.12. Infallsvinklar

Press, radio och tv har vanligen inte ambitionen att beskriva händelser och förhållanden som de är utan försöker i stället bli och finna olika slag av infallsvinklar i dessa. Man "vinklar" händelserna. Detta innebär att en del av en händelse förstoras och får central betydelse. Nyhetsrapporten byggs upp kring denna del.

Avsikten med att vinkla nyheter är att väcka intresse hos publiken. Vinklingarna innebär bl a att dramatiska höjdpunkter uppmärksammas eller att uppmärksamheten inriktas på vissa enskilda personer med vissa speciella egenskaper när exempelvis grupper eller kollektiva skeenden behandlas.

Principen att vinkla nyheter har både positiva och negativa konsekvenser vad gäller att tillhandahålla saklig information. I bästa fall blir skeendet intressant och hanterligt för läsarna, dvs förutsättningar skapas för att nyhetsrapporterna ska bli informativa. I andra fall, exempelvis vid s k hårdvinkling då perifera eller icke representativa detaljer i ett händelseförlopp får utgöra utgångspunkten för beskrivningen av hela detta händelseförlopp, förvrängs bilden av verkligheten. Nyheterna blir missvisande.

I nyhetsrapporteringen kring difterismittan framträder åtminstone två vinklingsprinciper tydligt. Den ena, personvinkeln, inriktar uppmärksamheten på enstaka personer när kollektivt agerande och kollektiva skeenden behandlas. Detta sätt att vinkla händelser är det vanligaste inom nyhetsmedierna. Det har egentligen funnits så länge nyhetsmedier existerat och har sina rötter i antik dramaturgi.

Den andra principen att vinkla nyheter som framträder, kallad "den onda myndighetsvinkeln", torde vara mer tidstypisk och förmodligen också typisk för länder med både pressfrihet och en stor offentlig sektor. Detta sätt att vinkla utgår från konflikter, faktiska eller konstruerade, mellan den enskilda människan och myndigheterna. Utgångspunkten är att myndigheterna är onda och dess verkställare är maktfullkomliga byråkrater. Konflikterna kan gälla exempelvis omhändertaganden av barn, skattefrågor, kommunal service eller domstolsutslag. Den enskilda människan framställs som helt utlämnad till myndigheternas godtycke. Dessa har i princip alltid fel.

Nyhetsmediernas vana att vinkla nyhetsartiklar har flera implikationer vid krigssituationer. Allmänt gäller naturligtvis att alla vinklingar förvränger bilden av verkligheten i varierande grad. Krigssituationer torde knappast utgöra något undantag från detta. Vinklingstekniken, väl utförd, torde knappast vara problematisk vid krigssituationer vad gäller nyhetsmediernas förmåga att fullgöra sina uppgifter.

S k hårdvinkling, som är relativt vanlig i svenska nyhetsmedier och i synnerhet i kvällstidningarna, har som nämnts synnerligen negativ inverkan på saktligheten. Frågan är här, som tidigare, om journalister som är vana att hårdvinkla nyheter och att vinkla efter vissa principer förmår att ändra sitt

sätt att arbeta i en krigssituation. Dessutom är det tveksamt om nyhetspubliken accepterar nyheter som presenteras på ett nytt sätt.

Men om vi förutsätter, att nyheter vinklas i varierande utsträckning och på olika sätt även i krig och att hårdvinklingarna kanske blir mindre hårda, kvarstår frågan om vilken betydelse olika sätt att vinkla nyheter har. Vinkling av händelser vid krig på enskilda personer torde dock ur informations-synpunkt vara relativt oproblematiskt. Visserligen förvränger personifierade nyheter bilden av verkligheten i betydande omfattning men knappast på ett sätt som allvarligt förändrar nyhetsbildens karaktär och som totalt har negativa konsekvenser i en krigssituation.

Däremot torde den onda myndighetsvinkeln, som i en krigssituation bl a eventuellt kan innebära mer eller mindre konstanta angrepp på försvaret och dess representanter, naturligtvis ha vissa negativa konsekvenser. Denna vinkel kan för det första ge en förvrängd bild av försvarsinsatserna. För det andra är det sannolikt att förtroendet för försvaret undergrävs.

Det bör påpekas att tveksamhet till den onda myndighetsvinkeln ur informationssynpunkt inte är detsamma som att granskning av myndigheterna, i detta fall försvaret, inte bör förekomma. Nyhetsmediernas granskande funktion ska inte åsidosättas i Sverige i en krigssituation. Granskningsfunktionen är lika viktig i krig som i fred.

Vinkling innebär alltid att nyhetsmedierna begår brott mot verkligheten. I bästa fall blir resultatet ökat intresse från deras publik, som erhåller information om händelser och förhållanden, om än i något förvrängd form. En stor del av denna information skulle publiken säkerligen inte tillgodogjort sig om nyheterna vore ovinklade. Men vinkling som innebär en kraftig förvrängning av verkligheten och kritik som utgår från just denna förvrängning är inte granskning. Om principen i nyhetsmedierna att generellt inta en negativ attityd mot myndigheterna kvarstår i en krigssituation, kan den ha flera negativa konsekvenser. Sakligt grundad kritik innebär däremot att nyhetsmedierna även i krig försöker utföra de uppgifter de förutsätts ha i det svenska samhället. Dessutom torde sakligt grundad kritik vara befrämjande både för försvaret och för samhället.

3.4.13. Nyhetsspiralen

Om tidningarnas bevakning av difterismittan jämförs med undersökningar som uppmärksammar likartade problem är det tydligt att bevakningen av

difterismittan i stort sett följer ett generellt mönster. Nyhetsmedierna innehåller ofta felaktigheter samt tenderar att dramatisera och överdriva den verklighet de beskriver. Dessutom var difterismittan i Göteborg också en stor nyhet i bemärkelsen att den hade några av de egenskaper som medför högt nyhetsvärde. Vidare bearbetades den under nyhetsprocessen på ett sätt som medförde att nyhetsbilden av smittan fick ännu fler av dessa egenskaper.

Ett antagande som kan göras mot bakgrund av detta är att även krigsnyheter förmodligen följer detta generella mönster. Felaktigheter förekommer, det som utspelas dramatiseras och överdrivs. Mot detta antagande kan dock anföras att mycket fungerar annorlunda i en krigssituation och därmed också nyhetsförmedlingen åtminstone på vissa punkter. Emellertid torde det vara mera sannolikt, vilket påpekats tidigare, att nyhetsprocessen i huvudsak kommer att fungera som i fred. Nyhetsföretagen är exempelvis byråkratiska organisationer med fasta rutiner.

Nyhetsbilden av difterismittan är självfallet beroende av de allmänna villkor som nyhetsprocessen är underkastad. Förhållanden i de åtta faktorer som framhölls i avsnitt 2.2 torde således i betydande utsträckning förklara nyhetsbilden. Vid kriser som faktiskt berör eller framställs som om de berör nyhetsmediernas läsare, lyssnare och tittare torde publikreaktioner vara särskilt viktiga för den uppmärksamhet krisen får i nyhetsmedierna. Om mediepubliken på något sätt känner sig inblandad eller framför allt hotad är det självklart att dess behov av information om de hotande händelserna eller förhållandena ökar. En speciell mekanism, *nyhetsspiralen*, framhölls i samband med difterin och är relevant i detta sammanhang. Nyhetsspiralen utgör ett samspel mellan publikens intresse eller informationsbehov å ena sidan och nyhetsbilden och nyhetsmediernas sätt att arbeta å den andra. Om resonemanget generaliseras skulle nyhetsspiralen fungera på följande sätt.

En händelse med nyhetsvärde utspelas och upptäcks av nyhetsmedierna som informerar om denna händelse. Publikens intresse väcks av skilda anledningar. Förutsättningar finns därmed att producera fler nyhetsrapporter kring händelsen samt till denna kopplade bi- eller följdhändelser och bakomliggande förhållanden. Nya artiklar produceras. Dessa intresserar publiken vars nyfikenhet eller informationsbehov ökar ytterligare. Eventuellt framkommer nya fakta eller bihändelser som skapar underlag för nya artiklar. Nya artiklar skapas också exempelvis genom att bakomliggande förhållanden uppmärksammas och spekulationer görs. Det senare var, som vi sett, vanligt vid både ubåtsincidenterna och difterismittan. Publikintresset ökar ytterligare, både i intensitet och vad gäller den andel av publiken som är intresserad. Viss medverkan från publiken i form av tips och liknande kan förekomma.

Parallellt med detta lokaliseras journalistiska resurser till händelsen eller händelseförloppet. Dessa tas från andra bevakningsområden och andra händelser som således bevakas i mindre omfattning. Journalisterna finns exempelvis på plats och förväntas utföra sina uppdrag, dvs producera något. Det senare måste de göra nästan oavsett vad som händer, dvs även om inget egentligt nytt inträffar. Det anses exempelvis vara journalistiska dygder att aldrig komma hem tomhänt och att i alla lägen kunna hitta nya infallsvinklar. Fler nyhetsrapporter produceras som stimulerar publikens intresse.

Nyhetsspiralen är således en ömsesidig anrikningsprocess mellan huvudsakligen nyhetsmedierna och nyhetspubliken. Dessutom kan nyhetsspiralen förstärkas av att nyhetsmedierna genererar sina egna nyheter. Nyheterna kan naturligtvis påverka händelser och förhållanden i verkligheten på olika sätt. Rapporter som innehåller hot mot publiken kan exempelvis medföra reaktioner från denna i form av oro, olika åtgärder och även panik, samt kritik mot inblandade myndigheter. Detta skapar underlag för nya artiklar. Difteriebevakningen visar flera exempel på detta. Beträffande ubåtsincidenterna är det uppenbart att rapporter om främmande undervattensverksamhet i nyhetsmedierna gör nyhetspubliken extra vaksam. Den tipsar medierna om iakttagelser som kan tolkas som undervattensverksamhet och som ligger till grund för nya artiklar, reaktioner från inblandade, spekulationer och krav på åtgärder.

Nyhetsspiralen är dock knappast eller åtminstone sällan en fråga om medveten planering från nyhetsmedierna. Den utlöses av händelser med faktiskt eller potentiellt nyhetsvärde. I många fall är det vanskligt att förklara varför en viss händelse eller fråga kommit på mediernas dagordning. I en del fall, exempelvis många politiska frågor, kan man dock misstänka medveten planering från politiska grupper. Förekomsten av olika slag av händelser och förhållanden på mediernas dagordning och deras utveckling till nyhetsspiraler har säkerligen varierande orsaker som hittills är relativt outredda. I många fall torde orsakerna till och med vara slumpmässiga.

Nyhetsspiralen varar självfallet inte i evighet. Efter en tid är skeendet i verkligheten konstant och nyhetsmediernas förmåga att hitta nya infallsvinklar uttömd. Publikens intresse avtar. Eventuellt uppstår konkurrens med nya nyhetsspiraler om nyhetsmediernas resurser och om publikens intresse.

Nyhetsspiralen torde även gälla krigshändelser och nyhetsbevakningen i allmänhet vid krigssituationer. Den har naturligtvis vissa konsekvenser vad gäller mediernas förmåga att tillhandahålla information och publikens möjligheter att erhålla saklig och allsidig sådan. Sålunda torde nyhetsspiralen exempelvis medföra att vissa händelser och förhållanden i en krigssituation

uppmärksammas i stor omfattning medan andra händelser och förhållanden, som i och för sig också har nyhetsvärde, uppmärksammas i mindre omfattning eller inte alls.

I en krigssituation av större omfattning torde det självfallet föreligga en mycket stor mängd händelser och förhållanden som nyhetsmedierna i princip borde rapportera om. Men även om resurserna och kapaciteten ökar torde nyhetsmedierna knappast kunna täcka allt. Teorin om nyhetsspiralen framhåller dessutom att nyhetsbevakningen riktas mot vissa händelser och förhållanden och inte mot andra. Detta i sin tur kan medföra att vissa händelser och förhållanden överbevakas, dvs får orimligt stora proportioner. Genom spekulationer ökar dessutom risken att informationen blir missvisande kring dessa händelser och förhållanden.

Nyhetsspiralen är dock endast en teori som grundar sig på analys av ett enda fall, nyhetsbevakningen av difterismittan i Göteborg. Den torde kunna utvecklas betydligt, behöva empirisk prövning och kan eventuellt specificeras till vissa situationer. Ändå förefaller den vara en plausibel delförklaring till vad nyhetsmedierna uppmärksammar och på vilket sätt de gör detta och som sådan värd att beakta i krigssituationer.

Denna diskussion av nyhetsrapporteringen i en krigssituation, mot bakgrund av erfarenheter från nyhetsrapporteringen kring difterismittan i Göteborg, har varit omfattande. Anledningen är främst att några av de faktorer som där framhölls avseende påverkan på relationerna mellan verkligheten, nyhetsbilden av verkligheten och publikens uppfattning av denna nyhetsbild är generellt giltiga och relevanta för nyhetsrapportering i krig. Själva händelsens karaktär av kris, dess vikt eller relevans samt dess nyhetsvärde kan däremot diskuteras. Det senare är som vi sett emellertid otvetydigt vid nästa händelse som är av helt annan karaktär.

3.5. MORDET PÅ OLOF PALME

Sent på kvällen den 28 februari sköts statsminister Olof Palme till döds på en gata i Stockholms centrum. Denna händelse fick en nyhetsbevakning som i omfattning och intensitet knappast har någon motsvarighet i svenska massmedier. Självfallet blev händelsen ett utomordentligt svårt prov för nyhetsmedierna vad gäller deras förmåga att informera vid en plötslig och

allvarlig krissituation. Tidpunkten för mordet underlättade dessutom inte informationssituationen.

För närvarande finns några relativt små studier utförda kring det som utspelades inom nyhetsmedierna och av hur nyheten spreds (jfr *European Journal of Communication*, 2, 1987). Endast två mindre studier uppmärksammar svenska medier. Tyvärr föreligger ingen undersökning av vad nyhetsmedierna innehöll alldeles i anslutning till mordet och hur det behandlades under de följande veckorna. Det som hittills utförts är dock relevant för en analys av nyhetsförmedling i krig och vid allvarliga krissituationer.

Lindahl (1986) behandlar arbetet på nyhetsredaktionerna under natten till den 1 mars. Hans sammanfattning (ss 37 - 43) av det som utspelades är följande.

Mordet på Olof Palme inträffade vid en tid på dygnet då den svenska nyhetsförmedlingen går på sparlåga. Dessutom har redaktionerna ofta något mindre bemanning under natten till lördag. På lördagarna utkommer även färre lokala tidningar än under övriga vardagar.

Inom en halvtimme fick flera tidningar och TT telefontips om "skottlossning i hörnet av Sveavägen och Tunnelgatan". Dessutom meddelades att "den skjutne sägs vara Olof Palme". Den senare delen av informationen var naturligtvis problematisk för redaktionerna. Försöken att snabbt få en officiell bekräftelse misslyckades. De reportrar från kvällstidningarna som snabbt kom till mordplatsen ansåg sig dock ha fått säkra uppgifter från poliser och flera ögonvittnen. Dessutom ansåg man på kvällstidningarnas redaktioner att det fanns gott om tid för ytterligare kontroller innan första upplagan måste gå i tryck.

På morgontidningarna var läget känsligare på grund av att pressläggningen var nära. Flera redaktionsmedlemmar var öppet skeptiska mot uppgifterna. Vid kontakter med både myndigheter och medarbetare till Olof Palme fick man till att börja med många motstridiga uppgifter. Samstämmigheten ökade emellertid efterhand och man beslöt att ge nyheten högsta prioritet.

TT dröjde i ungefär en halv timme med att sända ut nyheten, något som senare har kritiserats. Dessutom har ifrågasatts varför TT inte begärde hos programkontrollen att få bryta pågående program i radio och tv.

Den första officiella bekräftelsen på att det var Olof Palme som blivit skuten kom i form av en TT-flash (extra viktigt telegram) klockan 0020, samtidigt som det också meddelades att han avlidit. Detta telegram medförde att 35 tidnings-

redaktioner blev uppmärksammade på det som inträffat. På grund av dålig bevakning av teleprinterrummet eller dålig teknisk utrustning dröjde det en till en och en halv timme innan ytterligare drygt trettio redaktioner fick nyheten och då oftast via telefon eller ekoredaktionens nyhetssändningar. Drygt 20 redaktioner som stängt tidigt nåddes inte av nyheten denna natt.

På riksradiation och TV 2 fanns sändningsledare i tjänst. I radions programkontroll fungerade emellertid inte flash-lampan och telegrammet observerades inte, vilket bl a medförde att utländska nyhetsprogram hade nyheten tidigare än Sveriges Radio.

Ungefär hälften av redaktionerna ansåg inte att TT-telegrammet behövde verifieras. På vissa redaktioner ville man ha ytterligare bekräftelse. Denna kunde man således inte få via radio eller tv. Efter det att TT sänt fler telegram accepterades dock informationen.

30 morgontidningar saknade helt nyheten. En tredjedel av dessa tidningar nåddes av nyheten men kunde inte få med den nästa dag. Huvudproblemet för tidningarna var om man skulle hinna få med nyheten över huvud taget och inte hur mycket material man kunde ta in i tidningen. I flera fall satsade tidningar på att trycka flera upplagor än normalt för att successivt kunna öka informationsmängden och samtidigt klara distributionen.

Ett 20-tal tidningar senarelade sin tryckstart så mycket att de kunde få in nyheten. I genomsnitt senarelades tryckningen två timmar. På ytterligare ett 20-tal tidningar stoppades pågående tryckning. Nio tidningar stoppade pressarna, makulerade den tryckta upplagan och tryckte sedan en ny som innehöll nyheten om mordet.

Ekoredaktionens första nyhetssändning kom först klockan 0110. Anledningarna till detta var att redaktionen normalt är stängd nattetid, bristfälliga instruktioner samt bristande nyhetsbevakning, vilken i sin tur delvis berodde på att den tekniska utrustningen inte fungerade. Trots att larmsystemet inom Sveriges Radio kom igång sent kunde ändå ett extra Eko sändas vid denna tid. Detta berodde på att enskilda medarbetare fått nyheten på annat sätt och begivit sig till radiohuset. Likheter föreligger här med tidningsjournalister som också, när de på olika sätt nåddes av nyheten om mordet, spontant begav sig till sina arbetsplatser. Den relativt sena första ekosändningen medverkade till att ytterligare några tidningar uppmärksammades på nyheten.

Hälften av de morgontidningar som lyckades få med nyheten fick nöja sig med att ta in TT:s första telegramtext och en bild av Olof Palme på första sidan

i lördagstidningen. Ett tjugotal tidningar, bland dessa de största tidningarnas sena upplagor, hade nyheten och en bild på första sidan, samt en eller flera insidor med reportage, intervjuer, bilder och i några fall även ledarkommentarer.

Radio och tv byggde i stor utsträckning sina första sändningar på TT-material. Senare dominerade egenproducerade inslag, främst intervjuer på platsen och sändningar som uppmärksammade regeringens sammanträde.

Morgontidningarna tryckte betydligt större lösnummerupplagor än normalt. Två tredjedelar av den ordinarie upplagan innehöll nyheten om mordet. 1,1 miljon prenumeranter, dvs omkring två miljoner läsare fick inte nyheten i sin morgontidning.

Totalt sett var naturligtvis utbudet av nyheter kring mordet det närmaste dygnet oerhört omfattande. Kvällstidningarna trycktes och såldes i rekordupplagor. I radio och tv förekom ett mycket stort antal extrasändningar.

Detta är huvudresultaten i Lindahls studie kring massmediernas nyhetsarbete den 1 mars 1986. I en annan studie (Weibull, 1986), som bygger på en intervjuundersökning, redovisas hur nyheten kring mordet på Olof Palme spreds. Några av de viktigaste resultaten från denna belyser ytterligare nyhetsverksamheten i en allvarlig krissituation.

Den genomsnittlige svensken nåddes av nyheten om mordet omkring klockan 0730, medan omkring en fjärdedel hade hört om mordet före klockan 0600. Den huvudsakliga tillväxten i kännedom skedde mellan klockan 0630 och 0900. Eftersom information om händelsen började spridas först efter det att huvuddelen av befolkningen gått till sängs påverkades tidpunkten för första information av befolkningens vanor en lördagsmorgon.

Den främsta källan för första information var radion följd av personliga kontakter, med omkring 40 % respektive 30 %. Morgonpressen var första informationskälla för knappt 20 % och tv för knappt 15 %. Ju tidigare man fått reda på nyheten, desto större är sannolikheten för att man fått den genom personliga kontakter. Dessa resultat avspeglar både människors dygnsrytm och medievanor. Detta i sin tur är förklaringen till att de allra flesta (omkring 85 %) nåddes av nyheten i hemmet och till att den på ett par timmar kunde nå nästan alla svenskar.

Omkring en tredjedel meddelade själva, som första informationskälla, nyheten till andra. Andelen är högre ju tidigare man fått reda på händelsen och i de allra flesta fall handlade det om informationsförmedling inom

familjen. Nästan alla som hörde talas om nyheten fortsatte att följa den fortsatta händelseutvecklingen i alla tillgängliga medier, som därmed fick högre exponeringssiffror än de normalt har. Det senare gällde särskilt radion och kvällstidningarna.

Detta är således några av erfarenheterna från nyhetsbevakningen under det första dygnet av mordet på Olof Palme. Händelsen är visserligen unik för Sverige men samtidigt bör man kunna generalisera till andra allvarliga händelser och till nyhetsförmedling i krig. Följande förefaller vara de viktigaste erfarenheterna:

1. Nyhetssystemet är relativt flexibelt. Det förmår att ställa om till nya förhållanden och förmedla mycket omfattande information från ett visst område eller i en viss fråga. I viss utsträckning kan manusstopp, tryckning och distribution ändras. Nyhetsorganisationernas medarbetare ställer upp spontant i situationer där detta krävs.
2. Tidpunkten för en händelse är viktig för hur den ska behandlas. Detta gäller främst vilken tid på dygnet den utspelas men också vilken veckodag. Nyhetsredaktionerna är olika bemannade vid olika tidpunkter. För läsare, lyssnare och tittare gäller att deras dygnsrytm påverkar hur nyhetsinformationen tas emot och förmedlas vidare.
3. Verifikationsproblem föreligger vid viktiga händelser. Ju viktigare en händelse är, desto angelägnare är det att den verifieras noggrant. Vid mordet på Olof Palme var det relativt enkelt att snabbt få händelsen verifierad då den var entydig och utspelades centralt i Stockholm. Vid krigshändelser torde vanligen verifikationsproblemen vara betydligt större.
4. Tekniska missöden av olika slag kan inverka väsentligt på nyhetsarbetet. I en krigssituation torde riskerna för tekniska missöden under nyhetsprocessen öka.
5. Radion är det medium som normalt snabbast når publiken. Detta gäller förmodligen oavsett tidpunkt.
6. Personliga kontakter är viktiga för vidareförmedling av nyheter. I fallet med mordet på Olof Palme var det kommunikationen inom familjen som var viktig. Detta berodde säkerligen främst på den tid på dygnet när nyheten förmedlades. I andra fall kan det exempelvis vara fråga om vidareinformation mellan arbetskamrater.

En fråga som diskuterats i samband med nyhetsspridningen kring mordet på Olof Palme är om informationen spreds tillräckligt snabbt. Sålunda har TT samt radio och tv kritiserats. Bl a har det märkliga i att utländska radio-stationer informerade snabbare än Sveriges Radio framhållits. De anledningar till fördröjningen som påtalats är redaktionernas bemanning, tekniska missöden och verifikationsproblem.

Vad det innebär att informera snabbt kan naturligtvis diskuteras liksom nödvändigheten av detta i alla situationer. I fallet med mordet på Olof Palme kan knappast en timmes fördröjning sägas vara en särskilt allvarlig informationsmiss. Läget kan dock vid andra händelser, som under allvarliga kriser eller krigssituationer, vara annorlunda då det kan gälla att förmå befolkningen att reagera snabbt. Information som så snabbt som möjligt når så många av medborgarna som möjligt kan vara en fråga om överlevnad.

Mot detta ska ställas dilemmat snabb information kontra säker information. I krigssituationer, då snabb och väsentlig information är av yttersta vikt, är det minst lika viktigt att informationen också är korrekt. Aldrig så snabb och väsentlig information blir naturligtvis meningslös och ibland även farlig om den är felaktig. Dessutom torde verifikationsproblemen öka i krig bl a beroende på fientliga försök till desinformation. Verifikation, källkontroll och allmän journalistisk noggrannhet är därför mer angelägna i krig och vid allvarliga kriser än i fred och tar längre tid. Samtidigt är risken att kravet på snabb information tar överhanden uppenbar och riskerna för olika slag av missvisande information mycket stora.

Här är inte platsen att försöka lösa detta dilemma utan endast att belysa problemet. Riskerna för och förekomsten av felaktiga och missvisande nyheter i krigssituationer kommer emellertid att behandlas relativt utförligt i den fortsatta framställningen.

3.6. SLUTSATSER

Detta kapitel har med utgångspunkt från händelser, som åtminstone i nyhetsmedierna framställts som kriser, belyst en del centrala aspekter på hur nyhets-systemet arbetar och skulle fungera vid en krigssituation. Sålunda har aspekter på nyhetskällorna uppmärksammats liksom mediernas möjligheter att informera och att förändra organisationen vid kriser. Hur det redaktionella arbetet påverkas har berörts liksom resultatet av hela nyhetsprocessen, dvs nyhetsmediernas innehåll. Dessutom har publikens attityder berörts.

Uppdelat på dessa delar av nyhetsprocessen kan några generaliserande och sammanfattande antaganden göras om hur de svenska nyhetsmedierna fungerar vid allvarliga kriser och krig.

Nästan alla nyheter härrör från olika typer av nyhetskällor. Vad gäller dessa är följande troligt i en *krigssituation*:

1. Antalet möjliga nyhetskällor ökar i omfattning. Detta bidrar till att de källkritiska problemen ökar och mediernas källkritik avtar.
2. Nyhetsmediernas svårigheter att bedöma vilka källor som är tillförlitliga och initierade ökar.
3. Militären har otillräckliga kunskaper i och är ibland ovillig att informera nyhetsmedierna.
4. Militärens fackspråk missförstås av nyhetsmedierna.
5. Militär sekretess skapar brist på källmaterial och misstro bland journalisterna.

Med avseende på mediernas möjligheter att förmedla den ökande informationsvolymen och deras organisatoriska förutsättningar kan följande konstateras:

1. Nyhetssystemet förmår förmedla en betydligt mer omfattande information än normalt i krig.
2. Radion ökar i betydelse i krig eftersom den är det tekniskt mest flexibla och det snabbaste mediet.
3. Nyhetsmedier med olika egenskaper ger olika slags information i ökande omfattning i krig.
4. Nyhetsförmedlingen är beroende av teknik och dess funktioner kan allvarligt rubbas genom tekniska missöden.

Det redaktionella och journalistiska arbetet ändras vid kriser och krig. Informationsbehovet och de informationsmängder som måste hanteras ökar. Följande förefaller troligt:

1. Nyheter förmedlas i krigssituationer i relativt obearbetad form och nyhets-

värderingen på redaktionerna avtar. Detta gäller sannolikt i synnerhet för radion.

2. Otillräckligt och bristfälligt källmaterial tvingar journalisterna till spekulationer.
3. Svårigheterna för redaktionerna ökar vid ovissa, hastigt växlande och komplicerade händelseförlopp och i synnerhet i krig.
4. Nyhetsflödets omfattning och ökade krav på snabbhet i krig medför betydande verifikationsproblem för nyhetsmedierna.
5. Nyhetsmedierna tenderar att inte kontrollera uppgifterna med verkligheten utan med andra medier i ökande omfattning i krig. Resultatet blir ofta s k rundgång.
6. Den avvikande information som kommer medierna tillhanda vidarebehandlingas sällan.

Ovanstående påverkar naturligtvis innehållet i nyhetsmedierna. Det övergripande antagandet här är att *vissa tendenser som finns redan i fred tenderar att förstärkas*. Erfarenheterna i detta kapitel framhåller följande med avseende på de svenska nyhetsmediernas innehåll vid allvarliga kriser och krig:

1. Nyhetsbilden av händelser och förhållanden i verkligheten blir än mer överdriven och dramatisk vid krig.
2. Nyheterna tenderar vid krig att bli mer missvisande genom bl a sakfel, missvisande rubriker, ingresser, infallsvinklar och bilder samt artikeluppbyggnad, dramatiskt språk och felaktiga spekulationer.
3. Nyheterna vid krig blir ostrukturerade. I synnerhet gäller detta för radion.
4. Nyhetsmedierna sprider vid krig rykten i större omfattning än normalt.

Krigssituationen i allmänhet och nyhetsförmedlingen påverkar naturligtvis publikens reaktioner. Här torde följande vara sannolikt med utgångspunkt från diskussionen i detta kapitel:

1. Publikens informationsbehov ökar kraftigt.
2. Nyhetspubliken kontaktar medierna i större omfattning än normalt.

3. Nyheterna förmedlas vidare genom personliga kontakter.
4. Nyheterna kan bidra till oro hos publiken om de bl a är överdrivet dramatiska, förvirrade och motsägelsefulla.
5. Nyhetsmediernas försök till dementier har inte avsedd effekt av flera anledningar.

Ovanstående punkter är således generella antaganden som kan göras mot bakgrund av de fem mer eller mindre krisartade händelser som analyserats i detta kapitel. Det bör understrykas att punkterna är spekulativa. Deras giltighet torde dock öka om de även kan urskiljas vid de analyser av nyhetsförmedling i krig som görs i kommande kapitel.

4. NÅGRA FALL AV KRIGSRAPPORTERING

Krig är ett konstant tillstånd i världen. För närvarande förekommer ett stort antal väpnade konflikter av varierande omfattning. Genom att analysera hur nyhetsbevakningen av aktuella eller nyligen avslutade krig fungerar kan naturligtvis en del slutsatser dras kring krigsrapporteringens villkor och resultat.

Hur nyhetsmedierna rapporterar från ett krig beror på ett flertal olika faktorer. Bland dessa märks inte minst samhällssystem och mediestruktur i de länder där kriget utspelas och i de länder där det rapporteras. För att generella slutsatser utifrån några fall av krigsrapportering skall kunna dras måste hänsyn tas till nyhetsförmedlingens villkor i de länder som analyseras. För att man ska kunna dra slutsatser utifrån hur krigsrapporteringen fungerar i andra länder, som är tillämpbara på Sverige, bör nyhetsförmedlingens villkor i dessa länder vara så lika den svenska nyhetsförmedlingens villkor som möjligt. Detta begränsar kraftigt antalet krig, som ligger någorlunda nära i tid och som är lämpliga att analysera.

Stor uppmärksamhet under 1980-talet har nyhetsbevakningen av Israels invasion i Libanon 1982 tilldragit sig liksom Storbritanniens krig med Argentina kring Falklandsöarna samma år. Dessa två krig kommer att behandlas i detta avsnitt. Dessutom uppmärksammas Vietnamkriget, vilket dominerade den internationella nyhetsrapporteringen under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Slutligen behandlas även den pågående konflikten i Nordirland, som även om den knappast kan betraktas som ett renodlat krig ändå belyser intressanta aspekter på krigsrapporteringens villkor och resultat.

Dessa krig har mycket olika förutsättningar och förlopp, men som en inblandad part har de länder vars samhällssystem och mediestruktur liknar Sveriges. Genom att krigen har olika karaktär och genom att likartade fenomen uppträder med avseende på nyhetsförmedlingens villkor och resultat kan man anta att dessa fenomen i betydande utsträckning avspeglar ett generellt mönster. Ett antal tämligen välgrundade hypoteser om krigsrapporteringen i den industrialiserade västvärlden kommer sålunda att presenteras mot bakgrund av erfarenheterna från nyhetsrapporteringen vid dessa fyra krig.

Analyserna av nyhetsrapporteringen vid krig bygger i detta kapitel på forskningsrapporter, utredningar, övergripande analyser, debattskrifter samt i någon mån även på journalistiska beskrivningar av mediebevakningen från kriget. De vetenskapligt grundade analyserna av nyhetsbevakningen från krig i allmänhet och även från dessa krig är förbluffande sällsynta, även om de naturligtvis förekommer, medan floran av debattskrifter och journalistiska beskrivningar är nästan oöverskådlig.

Framställningen i detta kapitel gör med tanke på källmaterialets omfång självfallet inga anspråk på att utgå från allt som skrivits om nyhetsbevakningen av de fyra kriget. Snarare har en ganska strikt källkritisk granskning medfört att mycket sållats bort. I praktiken präglas många artiklar och rapporter om nyhetsbevakningen av krig av samma brister som själva krigsbevakningen. De är partiska, propagandistiska, spekulativa och ofta tillkomna under tidspress. Därför har de vetenskapliga rapporterna, som åtminstone i viss utsträckning inte utmärks av detta, erhållit särskild tyngd.

Detta kapitel är inte en litteraturöversikt utan en analys av de fyra kriget med utgångspunkt från detta källmaterial. Rapporterna kommenteras. Dessutom dras slutsatser som ofta inte finns i dessa rapporter. Kapitlet avslutas med ett antal hypoteser om nyhetsrapporteringens villkor och resultat i krig.

4.1. VIETNAMKRIGET

4.1.1. Bakgrund

Vietnamkriget var det första tv-kriget. Krigshändelser vidarebefordrades direkt in i människors vardagsrum. De nyheter som förmedlades om kriget påverkade säkerligen den allmänna opinionen kraftigt. Från många håll anses att nyhetsrapporteringen från kriget hade avgörande betydelse för dess utgång. USA förlorade inte kriget i Vietnam utan på hemmaplan. Den bild av kriget som spreds har beskyllts för att ha undergrävt krigsansträngningarna och skapat en växande motvilja mot närvaron av USA-trupper i Vietnam och även hela Sydostasien.

Uppfattningen att USA förlorade Vietnamkriget främst på grund av den bild som spreds i nyhetsmedierna framförs dock inte av alla bedömare. Delvis torde uppfattningarna i frågan vara beroende av bedömarens uppfattning om moralen i Vietnamkriget och hur detta bedrevs samt deras politiska ideologi.

Dessutom ger innehållsanalyser som utförts en delvis annorlunda bild. Sålunda påstår exempelvis Hallin (1986, s 213) att kollapsen hos USA:s "vilja" att strida i Vietnam var resultatet av en politisk process där medierna endast var en del.

Bakgrunden är i korthet följande. Vietnameserna var oavbrutet i krig mellan 1941 och 1975. Vietnam var ett franskt protektorat som invaderades av japanerna 1941. I stort sett omedelbart efter det att japanerna lämnat landet vid andra världskrigets slut uppstod ett motstånd mot den franska överhögheten. 1954 utrymde fransmännen Vietnam som delades mellan det kommunistiska Nordvietnam och Sydvietnam som understöddes av USA samt samma år anslöt sig till SEATO. I Sydvietnam inledde kommunisterna och andra oppositionsgrupper ett gerillakrig mot regeringen 1957. Detta krig trappades upp och från 1964 deltog USA öppet. Krigsperioden mellan 1957 och 1975 kallas Vietnamkriget. Det slutade med att Sydvietnam förenades med Nordvietnam under den kommunistiska regeringen i Hanoi.

USA:s militära deltagande växte från 200 rådgivare 1954 via 75.000 soldater 1965 till ett maximum av över en halv miljon soldater och annan militär personal 1968. De sista stridande förbanden drogs tillbaka 1973 och Nordvietnameserna erövrade Saigon 1975. Totalt förlorade USA över 46.000 soldater i döda och kriget kostade ett oöverskådligt antal miljarder dollar.

Detta krig fick en oerhörd uppmärksamhet i massmedierna runt om på jorden och inte minst i Sverige. Krigets utveckling återspeglas i antalet journalister och andra mediepersoner som var verksamma i Vietnam. Från att ha varit 20 amerikanska och andra korrespondenter 1964 växte antalet till 637 år 1968. När USA:s aktiva deltagande i kriget började avta 1969 reflekteras detta i ett minskande antal journalister. År 1974 fanns endast 35 korrespondenter kvar. De militära informationsinsatserna återspeglade i sin tur detta och var tidvis mycket stora. (Braestrup, 1977, ss 8 - 15 och Knightley, 1977, s 434 - 463)

Vid diskussionen av nyhetsbevakningen från Vietnamkriget begränsas framställningen till den nyhetsförmedling som främst var riktad till USA och den nyhetsbild som spreds där. Anledningen är främst att nyhetsförmedlingens konsekvenser där är tydligast och att samspelet eller motsättningarna mellan militärer, politiker och journalister från samma land är urskiljbara.

4.1.2. Journalisterna

Militärens informationsorganisation (JUSPAO) blev enorm. Kriget attraherade

alla slags journalister. Knightley (s 466 - 467) menar att dessa kom från alla slags publikationer och att de hade mycket skiftande bakgrund samt inkluderade personer som aldrig skrivit en tidningsrapport eller arbetat yrkesmässigt med en kamera innan kriget förde dem till Saigon. Det var i första hand ambitioner som förde dem dit. Det fanns ingen bättre plats för en ung reporter som ville bli uppmärksammad eller för en gammal reporter som riskerade att falla i glömska. Vad det egentligen är frågan om är att krig ger journalisterna rikligt med material och Vietnam var den rikaste fyndplats som någonsin funnits.

De flesta journalisterna hade ingen erfarenhet av militär verksamhet och inga djupare kunskaper om militär strategi. Många av dem hade små förutsättningar att förstå militära grupperingar, problem och rörelser. De tvingades att lära sig detta på ett osystematiskt sätt medan de arbetade. (Braestrup, s 14.) Dessutom premierades knappast erfarenhet eller expertis av medierna. De amerikanska tv-företagen ansåg exempelvis inte att det var något fel att krigsutvecklingen kommenterades av en journalist som kommit till Vietnam två dagar tidigare. (Hooper 1982, s 111)

Hooper (ss 111 - 112) påpekar emellertid att det i journalistkåren fanns personer som var mycket erfarna (inklusive ett antal före detta militärer). Dessa litade inte på militärens dagliga pressinformation utan åkte ut i landet för att själva undersöka vad som hände. Det var dessa korrespondenter som ganska snart avslöjade en del av de "fakta" som producerades i Saigon.

Enligt Hallin (s 211) fungerade frivilliga riktlinjer till skydd för militär information bra. Det förekom endast en handfull överträdelser av dessa riktlinjer i pressen. Det finns inga bevis för att militären betraktade pressen som en källa till allvarlig skada vid militära operationer. Som ett strikt militärt problem var rapporteringen i pressen trivialt jämfört med exempelvis rivaliteten mellan olika vapenslag.

4.1.3. Opinionsen

Uppfattningarna om nyhetsbevakningen av Vietnamkriget går således isär. Delvis beror de olika uppfattningarna på vilken aspekt man lägger på nyhetsbevakningen, exempelvis diplomatisk skada, inverkan av nyhetsbilden i USA på fiendens agerande och nyhetsbildens påverkan på olika delar av den allmänna opinionen i USA. Någon entydig bild av nyhetsbevakningens innehåll och dess effekter på krigsutgången går knappast att erhålla.

Vad gäller den allmänna opinionen framhåller Hooper (ss 112 - 113) att obalansen i tillgång till material från de båda stridande sidorna, den amerikanska attityden till en "fri press" och komplexiteten hos ett revolutionärt krig samverkade till att vända den allmänna opinionen i USA mot kriget. Till detta kan läggas försöken från kommentatorerna att reducera rapporterna och kommentarerna kring komplicerade och utdragna händelser och förhållanden så att de passade för tvåminutersinslag i tv-nyheternas summeringar. Hooper menar vidare att det mest betydelsefulla av allt var att många medier inte insåg att de användes av Hanoi för att sprida Nordvietnams propaganda. Nordvietnam använde den fria demokratiska pressen i USA för att vända det amerikanska folket mot kriget.

Hoopers påstående om Hanois användning av de fria nyhetsmedierna i USA är självfallet långt ifrån invändningsfritt. Det är i och för sig uppenbart att Hanoi försökte föra ut sin version av kriget i USA:s nyhetsmedier. Frågan är emellertid i vilken utsträckning man lyckades. Det är knappast troligt att Hanoi hade något direkt inflytande över nyhetsmedierna i USA. Däremot är det sannolikt att medierna i USA i viss mån spred bilder av kriget som var gynnsamma för Hanoi utan att Hanoi för den skull på något sätt kunnat manipulera dessa bilder. Kritik av de amerikanska krigsansträngningarna, initierad av exempelvis moraliska, ekonomiska eller militärstrategiska överväganden i USA, torde naturligtvis i många fall ha spelat Hanoi i händerna. Men här är det inte fråga om propaganda från Hanoi utan om censurerade mediers sätt att verka i en krigssituation. Både följsamma och kritiska röster måste få tillfälle att komma till tals för att medierna ska kunna fullgöra sin roll i ett demokratiskt system. Ur denna synvinkel fungerade således medierna i USA under Vietnamkriget.

Dessutom understryker Hallin (s 213) att det inte är säkert att bilden av kriget hade blivit mycket annorlunda om nyheterna hade varit censurerade, om tv uteslutits eller om journalisterna varit benägna att böja sig för presidentens auktoritet. Sålunda avtog allmänhetens stöd för det kortare och mindre dyrbara kriget i Korea när kostnaderna för detta krig växte. Stödet avtog dessutom trots att tv var i sin linda, censuren var hård och andra världskrigets journalistetik i samband med krigsansträngningar fortfarande var stark.

Vidare påpekar Hallin (s 212) att militärerna i allmänhet trodde att kriget kunde ha vunnits om USA hade utvidgat det snabbare och man haft färre politiska begränsningar. Han menar också att hänsyn till den allmänna opinionen med all sannolikhet delvis var orsaken till en del begränsningar av användningen av USA:s militära styrka. Bombmålen begränsades exempelvis eftersom omfattande civila offer ansågs negativt ur politisk synvinkel.

4.1.4. Bilden av kriget

Ser man till den bild som spreds av Vietnamkriget i USA framhåller Hooper (s 114) några faktorer som var särskilt tydliga i samband med rapporteringen från Tetoffensiven 1968.

För det första togs bildmässiga hänsyn i tv. Krigshändelser som var bildmässiga fick betydligt större uppmärksamhet i tv än händelser som inte var det. För det andra var det lätt för journalisterna att få tillträde till helikoptrar och de krigshändelser som var på helikopteravstånd var de som med störst sannolikhet fick uppmärksamhet i nyhetsmedierna. För det tredje fanns de vanliga felaktigheterna i nyhetsmedierna som bottnar i tidspress, redigeringen i USA av Vietnammaterialet samt tv:s inriktning på detaljer.

Hooper framhåller också två andra faktorer som hade en betydande inverkan på det intryck som det amerikanska folket fick av kriget, nämligen mediernas inriktning på sensationer samt nyhetsurvalet (ss 114 - 118).

Tv innehöll många sensationella bilder, exempelvis bilden av avrättningen av en FNL-officer med skott genom huvudet eller bilden av en springande naken liten flicka som skriker av smärtor eftersom hon är bränd av napalm. Hooper menar att den mänskliga hjärnan har förmågan att återkalla sensationella moment och dessa bilder blir symboliska referenser till kriget. Problemet är att kameran endast kan fånga det som faktiskt händer inom dess blickfång vid ett speciellt ögonblick. Den kan inte relatera denna bild till det breda panorama som är synligt för en observatör på platsen. Inte heller kan den berätta om omständigheterna kring bilden. Det är reporterens sak. Men om reportern av någon anledning inte gör detta är bilden med dess dramatiska effekt det som är kvar för betraktaren. Hooper påstår exempelvis om bilden på flickan som är bränd av napalm, att hon i verkligheten hade placerats i säkerhet i en pagod men smitit ut tillsammans med andra barn för att titta på striderna.

Hoopers resonemang kan utvecklas. Kameran är inte alltid eller ens ofta med vid de avgörande ögonblicken. Dess synfält är begränsat. Den fångar de speciella ögonblicken och den tenderar att individualisera skeenden. Krigets omfattning låter sig sällan fotograferas. Kameran förmår i princip endast förmedla fragment av kriget. Journalistiken strävar bl a efter att fånga höjdpunkterna och det dramatiska. Bildjournalistiken utgör knappast något undantag. Dessutom har tv en benägenhet att skildra varje konflikt i termer av synlig brutalitet. Det brutala är ofta det bildmässiga.

Det opinionsmässiga inflytande medierna får påverkas också av vilka slags

nyheter de förmedlar. Hooper menar att detta särskilt gäller tv och framhåller att nyhetsurvalet är beroende av en kombination av faktorer: om det faktiskt finns reportrar, som på plats kan bevaka en viss händelse, hur dessa rapporterar och vad som händer med rapporterna under redigeringsprocessen. Dessa faktorer bidrog enligt Hooper till att de händelser som rapporterades under Vietnamkriget ofta hade liten likhet med det som utspelades i verkligheten. Han anser att det är uppenbart att kombinationen av konkurrens mellan amerikanska tidningar, mediernas önskan efter sensationer, huruvida en händelse bevakas eller inte, hur nyhetsrapporten vinklades och vad redigerarna gjorde med rapporten tillsammans bidrog till den bild av kriget som nyhetsmedierna presenterade för USA:s folk. Vietnamkriget visade enligt Hooper att alldeles för många av nyhetsmedierna inte insåg den ofantliga komplexiteten hos konflikten och gjorde sig därför skyldiga till att vid olika tillfällen vilseleda sin publik. (Hooper, ss 116 -118)

4.1.5. Det ocensurerade kriget

Värd att uppmärksamma är krigskorrespondentens arbetsituation, som i stort sett är likartad i de flesta krig. Journalisten förblir sällan oberörd utan reagerar på olika sätt på krigshändelserna och blir ibland och förmodligen ofta personligt engagerad. Hooper (s 118) framhåller att ingen kan vara oberörd exempelvis under artillerield eller vid direkt och överhängande fara att bli träffad av prickskyttar. Journalisten identifierar sig med andra i samma situation, dvs de soldater som omger honom, och tenderar att frukta eller avsky motståndarsidan. Krigsrapportering är dessutom en farlig sysselsättning. I Vietnam dödades 45 krigskorrespondenter och ytterligare 18 uppgavs vara saknade (Knightley, s 469).

Detta är förhållanden som knappast gynnar en allsidig, saklig och opartisk rapportering. Frågan är emellertid på vilket sätt rapporteringen blir ensidig, osaklig och partisk. Totalt går, som vi sett, synpunkterna isär vad gäller Vietnamkriget och naturligtvis vid de flesta andra krig. Den naturligaste reaktionen hos journalisterna är sympati för den egna sidan, i all synnerhet som dess strävanden och tolkning av kriget i stort vanligen torde överensstämma med deras egen världsbild och grundläggande politiska ideologi. Men samtidigt kan utsattheten leda till tvivel om värdet i krigsansträngningarna, den politiska och militära ledningens duglighet och krigets rättfärdighet. Nyhetsrapporter som innehöll alla dessa känslor förekom under Vietnamkriget.

Det är självklart, bl a mot denna bakgrund, att militärer och politiker även i

demokratiska stater med tryckfrihet och en ideologi som betonar frihet eller socialt ansvar för massmedierna, ibland tillämpar censur av krigsrapporteringen. Sålunda har exempelvis Israel militärcensur och nyhetsrapporteringen från Falklandskriget till Storbritannien hade inskränkningar (se vidare avsnitt 4.3 och 4.4). Nyhetsrapporteringen från Vietnamkriget till USA var emellertid ocensurerad.

Många har uppfattningen att de amerikanska nyhetsmedierna missbrukade den frihet som avsaknaden av censur innebar. Sensationella, missvisande och uppseendeväckande detaljer undergrävde det amerikanska folkets förtroende för de militära insatserna och dess tro på att en seger var möjlig. Vissa bedömare, som Hooper, menar också att Nordvietnam utnyttjade mediernas frihet och det demokratiska systemet i USA för att sprida sin propaganda.

Emellertid framför Hallin, som nämnts, på grundval av omfattande analyser en annan version. De ocensurerade medierna hade i stort sett inte behövt censureras om man ser det ur militärledningens synvinkel. Medierna i USA gav en bild av kriget som i huvudsak var gynnsam för den politiska och militära ledningens ståndpunkter och agerande. De var långt ifrån motståndare till regeringens politik i Vietnam. I själva verket var mediernas syn nära kopplad till den officiella uppfattningen genom hela kriget. Det bör dock framhållas att meningsskiljaktigheter inom regeringen och motsägelser i dess information eller propaganda, något som utmärker alla regeringar, vid vissa tillfällen medförde att den förlorade sin förmåga att hantera nyhetsflödet på ett effektivt sätt.

Hallin (s 213) sammanfattar med följande ord:

"Mediernas beteende är, som vi sett, intimt relaterat till enigheten och klarheten hos regeringen själv, liksom till graden av konsensus i samhället i stort. Detta innebär inte att pressens roll är helt följsam. Det var säkerligen betydelsefullt att exempelvis många journalister blev chockade både av krigets brutalitet och av avståndet mellan vad de fick veta av toppmilitärer och vad de såg och hörde på fältet, och de var fria att rapportera allt detta. Men det är också uppenbart att administrationens problem med den 'fjärde statsmakten' i stor omfattning var orsakad av politiska åsiktsskillnader hemma, inkluderande dem inom administrationen själv, som hade sin egen dynamik. Det som är verkligt uppseendeväckande (...) är att pressen och allmänheten följde den amerikanska policyn i Vietnam så långt som de gjorde. Och det är svårt att förstå, utan att övergå till ett auktoritärt styrelsesätt, hur politiska tvivel och motsättningar skulle ha kunnat tyglas mycket mer. Kanske skulle inte ens en övergång till ett auktoritärt styrelsesätt ha ändrat utgången." (*Min övers.*)

Om det viktigaste mediet, tv, åtminstone enligt vad de flesta anser beträffande rapporteringen från Vietnamkriget, påstår Hallin att det varken visade krigets verkliga fasor eller var en ledande orsak till det avtagande stödet för kriget. I stället presenterade tv en mycket idealiserad bild under konfliktens första år och övergick till en mer kritisk rapportering först när allmänhetens stöd avtog och de motsatta åsikterna bland ledande personer blivit mycket framträdande.

De amerikanska nyhetsmedierna hade således knappast spridit en mycket annorlunda bild av kriget om de varit censurerade. Hooper, som har en annan uppfattning än Hallin om mediernas roll i kriget, framhåller emellertid ytterligare en mekanism som torde vara central för den bild av kriget som spreds, nämligen *självcensur*. Denna mekanism är i varierande omfattning verksam vid nästan all krigsrapportering och säkerligen i synnerhet när det egna landet är inblandat. Även i krig utan officiell censur, som Vietnamkriget, iakttar de flesta krigskorrespondenter en viss återhållsamhet. En del nyheter uppfattas av dem av olika anledningar som olämpliga att förmedla vidare. Exempel är allt för realistiska och skakande rapporter. (Hooper, s 119)

Självcensur, som är ett relativt diffust begrepp, har många yttringar och många orsaker både vid krigsrapportering och nästan all annan journalistik (jfr exempelvis Furhoff, 1986, ss 39 - 40). Självcensuren kan exempelvis vara orsakad av allmän anpassning till rådande värderingar, etiska eller karriärmässiga hänsyn samt den enskilde journalistens egen politiska och allmänna ideologi eller journalistkollektivets *nyhetsideologi* (för en diskussion av detta begrepp se Westerståhl/Johansson, 1985). I Vietnam torde således en del journalister ha ansett att en viss bild av kriget av dessa anledningar var lämpligare än en annan eller att viss information borde man inte eller fick man inte förmedla vidare.

Journalisten behöver inte alltid vara medveten om att han censurerar sig själv utan självcensuren kan vara en produkt av hans socialisering, utbildning och journalistiska erfarenhet. Hans sätt att bedöma och bearbeta nyheter upplevs som självklart och utelämnanden uppfattar han på intet sätt som att han censurerar sig själv. I betydande utsträckning torde också det sätt på vilket journalister censurerar sig själva spegla rådande förhållanden och ideologi i det samhälle där de vuxit upp och där de normalt är verksamma.

4.1.6. Mediernas roll

Den bild av Vietnamkriget som spreds i USA präglades således av många sinsemellan mycket olika faktorer. Uppfattningarna om den dominerande

bilden, dess grunddrag och dess effekter går, som vi sett, isär liksom uppfattningarna om de främsta orsakerna till den bild som spreds. Nyhetsutbudet om Vietnamkriget var enormt. På sätt och vis kan man påstå att hela informationssituationen var så omfattande och så komplicerad att de motsatta uppfattningar som här presenteras samtidigt kan vara i stort sett korrekta. Den övergripande bild av kriget som spreds kan i huvudsak ha följt den amerikanska regeringens synpunkter och stött dess agerande. Motsättningar i bilden kan delvis spegla motsättningar i den politiska och militära ledningen. Men samtidigt innehöll nyhetsmedierna information som hur man än betraktar den var starkt kritisk till USA:s militära engagemang i Vietnam. Andra delar av informationsutbudet kan säkerligen, utan att ha varit manifest kritiska, ändå ha skapat ett avståndstagande från kriget hos stora delar av mediernas publik.

De kritiska aspekterna behöver inte ha varit de dominerande men de kan trots detta ha varit synnerligen betydelsefulla för opinionsutvecklingen. Sålunda kan exempelvis avvikande och kritiska beskrivningar av enstaka icke representativa händelser och förhållanden ha haft en betydligt större opinionsmässig betydelse än den dominerande bilden av kriget och beskrivningen av det huvudsakliga händelseförloppet. Vissa enskilda nyhetsinslag, som kanske inte kan betraktas som representativa för rapporteringen ifrån kriget i sin helhet, hade säkerligen en mycket stor och kanske avgörande betydelse för attitydförändringar hos många människor. Exempel är de ovan nämnda tv-bilderna på den av napalm brända nakna flickan eller mordet i närbild på FNL-officieren. Redogörelsen för Song My massakern, då ett USA-förband utplånade en by där det endast fanns civilpersoner, torde också ha haft denna funktion, även om redogörelsen kom mot slutskedet av kriget. Attityderna i USA till kriget hade då ändrats kraftigt i negativ riktning mot USA:s insatser.

Om vi med dessa erfarenheter från vad Hallin kallar "det censurerade kriget" återgår något till censurans betydelse i ett demokratiskt land vid en krigssituation kan man konstatera följande. Censurerade nyheter kan vara mycket följsamma mot regeringens eller militärledningens agerande. Det motsatta torde också gälla, nämligen att nyheter som censurerats kan vara kritiska mot krigsansträngningarna eller ha kritiska effekter. Detta förefaller kanske paradoxalt.

Det första påståendet i paradoxen kan bl a förklaras av att journalisterna och medierna identifierar sig med den egna sidan och de egna krigsansträngningarna. Även om kritik förekommer eller om nyheter som är negativa mot krigsansträngningarna förmedlas, är ändå det totala nyhetsutbudet överväldigande följsamt. Den allmänna opinionen ändras av andra orsaker, som exempelvis krigets utveckling och regeringens eller militärledningens agerande och

synpunkter. Medierna är inte en självständig statsmakt som övervakar landets politiska, administrativa och militära eliter eller påverkar opinionen utan är snarare ett tjänstvilligt instrument för information om vad som sker och de åsikter som finns hos eliterna samt även ett propagandainstrument.

Det andra påståendet i paradoxen bottnar bl a i att det egentligen är mycket svårt att bedriva censur och i synnerhet militärcensur. Det är ofta vanskligt att avgöra vad som ur militär och propagandistisk synvinkel är lämpligt att förmedla vidare. Informationens och propagandans funktioner är på intet sätt klarlagda trots omfattande forskning. Effekterna kan bli av helt annan art än de sändaren avsett. Dessutom överskuggar aktualitetskravet nästan alla andra krav på en nyhet i västvärldens nyhetsmedier. Censuringripanden måste ske mycket snabbt och detta bidrar ytterligare till att censuren knappast blir effektiv. Censur i sig är dessutom en källa till kritik i ett demokratiskt system med tryckfrihet.

Ännu en aspekt på nyhetsbevakningen av Vietnamkriget bör slutligen framhållas. Uppfattningen att medierna i stort sett stödde USA:s insatser i Vietnam får en annan innebörd genom några påpekanden av Hallin (1986, s 214). Han påpekar att vissa frågor, som egentligen var centrala, aldrig kom att diskuteras i massmedierna. Det frågades aldrig om USA verkligen ville stanna kvar i Indokina eller ens intervensera där. Svaren på dessa frågor är avhängiga svaren på en del andra frågor. Kunde USA ha segrat till något så när rimliga kostnader? Hur väsentligt var USA:s nationella intresse i utgången av de olika politiska kamperna i Indokina. Vilka möjligheter till en politisk kompromiss existerade? Dessutom ställdes aldrig den kanske mest centrala frågan, nämligen vilken utgång av kriget som var bäst för Indokinas folk.

Dessa frågor uppmärksammades exempelvis inte någon gång i New York Times under de år då USA beslöt att intervensera eller i tv under åren som följde. Anledningen var ideologiskt tvång och att den journalistiska rutinen att koppla nyhetsbevakningen till Washingtons perspektiv utslöt frågorna från nyhetsmediernas dagordning. Hallin understryker att ur detta perspektiv förefaller innebörden av statlig kontroll över nyhetsmedierna mycket annorlunda.

4.1.7. Sammanfattning

Erfarenheterna från Vietnamkriget sammanfattas här i några punkter. Dessa är naturligtvis hypotetiska. Kriget och framför allt det politiska spelet bakom detta var komplicerat. Nyhetsutbudet i USA var nästan oöverskådligt. Omfor-

mulerat till mer generella antaganden för länder med nyhetsmedier som fungerar under likartade villkor som de amerikanska, kan kanske ändå följande konstateras:

1. Krig utspelas delvis i och med hjälp av massmedierna. I och med att krigshändelser kan förmedlas direkt in i människors vardagsrum ökar massmediernas och främst tv:s betydelse. De s k nya medierna har och kommer säkerligen att ytterligare förstärka denna tendens.
2. Medierna omformar de krigshändelser de behandlar. Detta är i och för sig självklart, men det torde ha betydande informations- och opinionsmässig betydelse när komplicerade händelseförlopp, bakgrunder och konsekvenser exempelvis omformas för att passa för tvåminutersinslag i tv.
3. Det dominerande nyhetsutbudet är följsamt till regeringens politik och stöder de militära insatserna. Men kritiska röster får komma till tals och även nyheter som inte är gynnsamma för krigsviljan förmedlas. Dessa i sin tur kan, även om de utgör en liten del av nyhetsflödet, ha stor betydelse för den allmänna opinionen till kriget.
4. Bildjournalistiken har stor betydelse. Detta torde vara en konsekvens av tv:s allt mer ledande ställning bland nyhetsmedierna men bildjournalistiken ökar i betydelse även i pressen. Samma bilder förekommer i rörlig form i tv och som stillbilder i pressen.
5. Krigskorrespondenterna är ej oberörda utan identifierar sig ofta med de egna soldaterna och den egna sidan. Den opartiska journalistiken avtar i en krigssituation.
6. Alla nyheter publiceras ej och en del publiceras först efter en tid. Själv-censur förekommer.
7. Erfarenhet av krigsjournalistik eller kunskaper om militär verksamhet är inget avgörande kriterium för vilka journalister som är verksamma på krigsskådeplatsen eller får sina rapporter förmedlade i nyhetsmedierna.
8. Fienden försöker utnyttja fria massmedier för propaganda. (Det är omtvistat i vilken utsträckning de lyckades under Vietnamkriget vad gäller nyhetssändningarna till USA.)
9. Nyhetsvärderingen utmärks av sensationalism. Det är ovanliga, överraskande och dramatiska händelser som prioriteras i nyhetsmedierna.

Sensationalismen förstärks genom rubriksättningen i pressen och bildsättningen i tv.

10. Nyheter som innehåller felaktigheter eller på annat sätt har relativt liten likhet med verkligheten förekommer ofta. Detta har många orsaker, exempelvis okunniga eller oinformerade korrespondenter, tidspress, redigeringen på hemmaredaktionerna och möjligen fientlig propaganda.
11. Medierna har dålig överblick och förmedlar detaljer eller generaliserar från dessa ofta icke representativa detaljer.
12. De stora bakomliggande ideologiska eller moraliska frågorna finns inte på nyhetsmediernas dagordning. Dessa ställer inte frågan om fiendesidan kunde ha rätt.

Den generella giltigheten av erfarenheterna från Vietnamkriget, formulerade på detta sätt, kan naturligtvis diskuteras. Den torde emellertid öka om andra krig med andra egenskaper uppvisar liknande fenomen och mönster. I nästa avsnitt uppmärksammas en tämligen annorlunda krigssituation.

4.2. KONFLIKTEN I NORDIRLAND

4.2.1. Bakgrund

Även om den ekonomiskt och religiöst betingade konflikt som äger rum i Nordirland knappast kan anses vara ett egentligt krig, möjligen kan den kallas ett gerillakrig, så har nyhetsrapporteringen några av krigsrapporteringens kännetecken. Det är därför av intresse att uppmärksamma nyhetsrapporteringen i Storbritannien från händelserna på Nordirland. Anledningen är att rapportering om krigshändelser som utspelas i länder med likartad politisk, ekonomisk och social struktur som Sverige och med nyhetsmedier som arbetar under likartade förhållanden är sällsynta för närvarande.

I likhet med nästan alla konflikter med militära inslag har konflikten i Nordirland många aspekter och många samverkande orsaker. Det är knappast plats att utreda alla dessa här. Ur nyhetssynpunkt är det viktigaste inslaget att en katolsk irländsk-nationalistisk grupp, provisoriska IRA, använder sig av avancerad terror eller gerillametoder för att uppnå sina mål. I syfte att upprätthålla ordning och att bekämpa provisoriska IRA finns brittiska truppförband av betydande storlek stationerade i Nordirland. Ett slags krig kan sägas äga

rum mellan dessa trupper och provisoriska IRA. Det utspelas mot bakgrund av allvarliga motsättningar mellan olika sociala och religiösa befolkningsgrupper. Detta inbördeskrig (begreppet används i fortsättningen för att poängtera konfliktens militära aspekter) har fått och får fortfarande enorm uppmärksamhet i nyhetsmedierna i Storbritannien.

Nyhetsbevakningen av kriget är självfallet problematisk. En del problem, som torde finnas vid nästan all nyhetsbevakning av krigshändelser, är tydliga. Många likheter finns med nyhetsbevakningen av främmande u-båtar i svenska farvatten. Här ska huvudsakligen uppmärksammas propagandaspekter, objektivitetsproblem, tillförlitlighet och militärens trovärdighet.

4.2.2. Propaganda

Kritik på nästan alla punkter och från alla håll har riktats mot nyhetsmedierna med avseende på deras bevakning av Nordirland. Medierna har emellertid allt mera kommit att lita till sina egna erfarenheter snarare än till de bevis som producerats av kritikerna. Den fara det innebär att undersöka terroristerna i förhållande till den att undersöka myndigheterna har fått ringa uppmärksamhet. Detta har IRA använt till sin fördel. (Hooper, ss 130 - 131)

Journalisterna är tvingade att rapportera om händelser oavsett om de närvarit vid dessa eller inte. Men i Nordirland kan journalister tvingas att fabricera falska nyheter om händelser som de bevittnat eller förtiga dessa genom påtryckningar från IRA. I allmänhet gäller att förhållandena är sådana på Nordirland att det är extremt svårt att fastställa vad som är sant. Orsakerna till detta är flera. Journalister och vittnen hotas av IRA. Skyldigheten att rapportera om en händelse kan tvinga reportrar att använda helt okontrollerade källor. Hela tiden har journalisterna att följa de krav som manusstopp innebär och som ger propagandister av olika slag stora möjligheter att påverka nyhetsutbudet. (Hooper, ss 132 - 133)

I krig har propagandan många syften, som exempelvis att förstärka hemmafronten, vinna anhängare hos motståndaren och att vinna en internationell opinion för sin sak. Inbördeskriget i Nordirland utgör inget undantag. Snarare är propagandaspekterna här mer framträdande än vad som är vanligt. En mycket stor del av de krigshandlingar som utförs av provisoriska IRA syftar i första hand att väcka positiv uppmärksamhet för organisationen i massmedierna. Några direkta militära framgångar utifrån sitt militära agerande kan provisoriska IRA knappast vinna för närvarande. IRA:s krigshandlingar har som mål att vinna opinionen nationellt och inter-

nationellt, vinna nya anhängare samt förstärka sympatierna hos de anhängare de redan har. Sålunda framhåller exempelvis Hooper (s 125) att vid en analys av 60 bombexplosioner i Nordirland 1974 visade det sig att 80 % av dessa skedde vid en sådan tidpunkt att de skulle få största möjliga uppmärksamhet i tv-nyheterna.

4.2.3. Objektivitet

Svårigheterna att vara opartiska eller objektiva och samtidigt allsidigt informera sin publik är ett problem för nyhetsmedierna och i synnerhet BBC. Problemet ligger i att inte erbjuda provisoriska IRA, som uppfattas som en terrororganisation, en plattform för publicitet och därmed bidra till organisationens propaganda.

Enligt Schlesinger (1978) ställdes BBC inför en helt ny situation när oroligheterna blossade upp i Nordirland. Frågan gällde hur ett opartiskt medie företag ska förhålla sig till ett inbördeskrig. I praktiken ålade sig BBC censur.

Censuren yttrade sig enligt Schlesinger främst i att reportrarna förbjöds att göra intervjuer med vad som uppfattades som statens huvudmotståndare, nämligen IRA, utan särskilt tillstånd från högre chefer. På BBC förklarade man att man ålade sig självcensur för att slippa ingrepp från staten, dvs faktisk censur. Redan 1972 hade regeringen för övrigt försökt att stoppa ett debattprogram om Nordirlandkonflikten. I detta program var alla sidor representerade. BBC var också mycket återhållsamt i fråga om att publicera anklagelser om våldsamheter från de brittiska soldaternas sida i Nordirland. Nästan alla sådana uppgifter censurerades. Medarbetare förklarade för Schlesinger att "vi måste stå på våra pojks sida".

Vidare sände inte BBC en del material därför att de fruktade konsekvenserna. Vissa bildreportage om våldet hade fött och kunde föda ytterligare våld. För övrigt anser man på BBC att terrorismen endast kan överleva om den får ordentlig publicitet. Den hjälpen vill BBC inte ge.

Dessutom kallas IRA genomgående i rapporteringen för en "terroriströrelse". Ordet "terrorist" är ett synnerligen negativt värdeladdat ord i förhållande till ordet "gerilla" som i princip lika gärna kan användas, vilket i och för sig även gäller det positivt värdeladdade ordet "frihetskämpe". Genom att beteckna IRA som en terroristorganisation har BBC tagit ställning i konflikten. Man är inte längre neutral och opartisk utan sympatiserar med regeringens officiella linje.

Detta är i och för sig inget direkt nytt. Normalt anser BBC sin uppgift vara att presentera olika politiska ståndpunkter för en publik som sedan självständigt får ta ställning. I tider av nationell kris får BBC dock en annan roll enligt Schlesinger. Under andra världskriget var det självklart att radion stod på regeringens sida gentemot alla yttre fiender. Ingen kritik fick framföras mot den av regeringen förda politiken.

Under Suezkrisen 1956 krävde regeringen att BBC lojalt skulle ställa sig bakom regeringens politik. Denna gång vägrade nyhetsföretaget emellertid med hänvisning till att det i detta fall inte var fråga om en nationell kris. Det resulterade i att BBC förmedlade den kritik som oppositionen i parlamentet framförde mot regeringen.

Denna diskussion kring BBC och rapporteringen från Nordirland torde visa generella mönster och problem för nyhetsmedierna vid allvarliga kriser och i krig. För det första måste ibland även medierna mobiliseras i krigsansträngningarna. De kan då inte längre vara opartiska och inte kritisera dessa på avgörande punkter.

För det andra kan medierna i den mån opartiskhet, dvs balans och neutral presentation, tillåts, utnyttjas som ett propagandainstrument av fienden. Detta kan ske genom att fientliga budskap på olika sätt "smugglas" in i nyhetsförmedlingen. I och för sig kan detta verka komplicerat eller förefalla i det närmaste omöjligt. Men man kan hävda att en mycket likartad verksamhet förekommer i fredstid i en mycket stor omfattning. Många reklam och PR-insatser från näringslivet och en betydande partipolitisk propaganda bygger på att man på olika sätt försöker få nyhetsmedierna att uppmärksamma vissa för den egna saken gynnsamma och för motståndare eller konkurrenter ogynnsamma frågor och att över huvud taget plantera egna budskap i medierna. Metoder att manipulera nyhetsmedierna finns således och att dessa metoder också i betydande omfattning är användbara i krig är självklart. Indirekt får för fienden förmånliga budskap dessutom tillträde genom att för fienden gynnsamma intervjupersoner kommer till tals, gynnsamma händelser uppmärksammas och genom att krigsinsatser kritiseras. Exempel finns från Vietnamkriget.

För det tredje föreligger svåra gränsdragningar kring hur mycket frihet och hur mycket objektivitet som ska tillåtas eller praktiseras. Det torde i ett demokratiskt samhälle knappast vara fråga om en statligt kontrollerad rikriktning av massmedierna, utan en av dem själva bestämd uppslutning bakom krigsinsatserna.

I praktiken torde dock det normala förhållandet vara att medierna i samhällen som Storbritannien och Sverige ställer sig bakom krigsansträngningarna, som exempelvis BBC gjorde under andra världskriget. Ju större hotet mot det egna landet är, desto mer omfattande och effektivt torde dessutom uppslutningen bli. Mediernas roll blir en annan än i fred. Neutraliteten, allsidigheten och balansen får träda tillbaka. Mediernas granskande och opinionsbildande funktioner försvinner i det närmaste, med de nackdelar detta kan ha inom andra områden i samhället.

4.2.4. Tillförlitlighet

Både pressen och etermedierna har anklagats för felaktigheter i sin rapportering av inbördeskriget i Nordirland. Dessa anklagelser kan styrkas genom faktiska analyser av speciella områden men har ofta utvecklats till ett generellt fördömande av massmedierna. Det som enligt Hooper (s 136) ofta glöms bort är nyhetsmediernas ärliga försök att rapportera korrekt. Under nyhetsprocessen inverkar många olika faktorer som var och en kan bidra till att felaktigheter uppstår. Dessa faktorer torde vara särskilt verksamma vid den speciella situation som råder vid nyhetsrapporteringen från Nordirland.

Vad gäller nyhetsmediernas urval eller selektivitet är förhållandet ett annat. Att välja ut vissa fakta från dem som är tillgängliga och att utesluta andra kan förvränga nyheter eller kan användas för att förstärka en redan förutbestämd åsikt i en artikel. Dessutom kan det selektiva sätt som framför allt tv arbetar på bidra till en förvrängd bild av en händelse eller ett missvisande ämnesurval. Detta har för övrigt uppmärksammats av ITCA (de oberoende tv-bolagens organisation) i samband med nyhetsbevakningen av Nordirland (Hooper, s 136).

Problemet med urval har ytterligare aspekter. I allmänhet präglas nyhetsförmedling av begränsningar i olika dimensioner. En av dessa är att all nyhetsförmedling bygger på urval i flera steg ur verkligheten. Ett av dessa steg gäller *urval ur de händelser*, som man under nyhetsvärderingsprocessen valt att uppmärksamma. När en någorlunda komplicerad händelse ska beskrivas måste ett urval av detaljer göras. Publikens bild av händelsen blir därmed beroende av att vissa men inte andra detaljer väljs ut. Det är därför viktigt att uppmärksamma vad som väljs ut och vad som väljs bort och varför detta sker. Hittillsvarande medieforskning har dock föga uppmärksammat urvalsprocesser på denna nivå. Några iakttagelser kan emellertid göras.

Det förefaller finnas vissa gemensamma riktlinjer efter vilka journalister och nyhetssystemet arbetar. Dessa är främst följande (Hvitfelt 1985, s 27).

"För det första gäller det att återge händelsens *yttre förlopp*. Detta görs i allmänhet med utgångspunkt från vad man uppfattar vara *händelsens höjdpunkter*, i synnerhet de som är *dramatiska*. För det andra uppmärksammas det *avvikande* eller *förändringar*. För det tredje måste detaljerna sättas in i ett *sammanhang*. En typ av agerande från en part ger exempelvis upphov till ett *logiskt agerande* från en annan part. För det fjärde måste enskildheterna relateras till *journalistens egen eller publikens begrepps-fär och verklighet*, som journalisten uppfattar den. Enskildheterna måste vara *begripliga*."

Vidare framhålls (s 28) att gängse journalistiska principer i viss utsträckning motarbetar en nyhetsförmedling som strävar efter väsentligheter. Händelser och förhållanden beskrivs sällan i syfte att uppnå ett helhetsperspektiv. Vissa aspekter framhålls mer än andra. Nyhetsförmedlingens angreppsvinklar innebär vanligen att en sida eller ett delområde accentueras och förstoras medan andra aspekter kommer i bakgrunden.

Tillämpas dessa resonemang på inbördeskriget i Nordirland är det uppenbart att de urval av och ur händelser och förhållanden i verkligheten som görs av nyhetsmedierna prioriterar det dramatiska och i synnerhet våldet. Det är inte det normala som uppmärksammas utan det avvikande. Logiken är enkel. Medierna kan sägas tillämpa ett slags sunt förnuftsresonemang (jfr Hartley 1982, s 87 - 106) där den enklaste av alla förklaringar till den således överdramatiserade verklighetsbeskrivningen framförs. Vidare prioriteras enkelhet och långtgående förenklingar görs.

Ett delvis annorlunda problem i samband med nyhetsbevakningen av Nordirland är tolkningen av fakta eller påståenden. Detta problem finns naturligtvis i varierande grad vid all nyhetsbevakning men är kanske särskilt framträdande vid krigshändelser. Frågor kring innebörden i exempelvis påpekanden från militären eller tolkningar av betydelsen och utgången av militära insatser är självfallet ofta problematiska för den enskilde journalisten och för nyhetsmedierna i allmänhet med de villkor dessa arbetar under.

4.2.5. Det första uttalandet

Hooper (ss 136 - 137) menar att nyhetsmedierna vid bevakningen av Nordirland har gjort sig skyldiga till felaktigheter, överdrifter, förvrängd rapportering samtidigt som otaliga händelser har rapporterats korrekt. Några tendenser är dock klart urskiljbara. Tv som medium har ett dramatiserande inflytande. Tidningsrubrikerna är dramatiska. Kraftfulla militära aktioner

tenderar att väcka lokal opposition. Militär frustration och nyhetsjournalisternas arbete med att informera allmänheten är en källa till friktioner som är en direkt följd av provisoriska IRA:s agerande, som i sin tur influeras av viss journalistik och exploateras av IRA. Allt detta exemplifieras i problemet med *det första uttalandet*.

När en händelse med militära aspekter inträffar föreligger en direkt konflikt mellan militärens och mediernas behov. Medierna måste följa manusstopp och trycker därför på militären att göra ett uttalande om händelsen. Men militären behöver ofta tid för att utvärdera fakta innan de kan göra ett korrekt uttalande. Hooper (s 137) menar att provisoriska IRA, som inte hindras av juridiska restriktioner eller strikta hänsyn till sanningen, för det mesta har kommit med *det första uttalandet*. Detta är viktigt därför att den första redogörelsen av en händelse sannolikt kommer att ge ett bestående intryck hos mediepubliken även om det i efterhand visar sig vara missvisande. På grund av aktualitetskravet på medierna blir därigenom *det första uttalandet* ett användbart propagandavapen.

Ellul (1966, ss 46 - 71) framhåller att propaganda baserar sig på löpande nyheter, vilket gör människor som intresserar sig för det dagsaktuella till utmärkta måltavlor för propaganda. De är labila eftersom de följer det som händer i dagsläget. De står i relation till enskilda händelser och kan därför inte motstå impulserna som kommer från dessa händelser. Hooper framhåller således att propagandisten använder denna fundamentala egenskap hos nyhetsmedierna för att offentliggöra sin version först och tvingar således den andra sidan att reagera på hans initiativ.

Hooper illustrerar sitt resonemang med exempel på hur provisoriska IRA utnyttjat de propagandamässiga fördelar som *det första uttalandet* ger. Exempelen visar för *det första* att nyhetsjournalisterna är de aktuella händelsernas fångar och att detta utnyttjas av propagandisterna. För *det andra* misslyckas medierna med att tillhandahålla balanserade kommentarer efter *det* att en händelse upphört att vara en nyhet. För *det tredje* uppstår ett dilemma hos de militära säkerhetsstyrkorna genom att de ofta måste avvakta juridiskt hållbara bevis för att styrka sin trovärdighet. Hooper menar att denna begränsning utnyttjas av IRA och deras anhängare medan den sällan inses av vare sig nationella eller internationella journalister.

Trovärdigheten beror också mycket på *det första uttalandet*. En källa, i detta fall militären, förlorar allt om *det första uttalandet* är felaktigt medan trovärdigheten ökar om man erkänner sina misstag. Rapporteringen från inbördeskriget i Nordirland har visat att trovärdighet är beroende av sanning och ju högre trovärdighet desto mer positiv är rapporteringen i den nationella pres-

sen och desto mer saklig är rapporteringen i den lokala pressen med fortsatt stöd från allmänheten som följd. Hooper menar dessutom att en majoritet av de brittiska tidningarna har försökt rapportera objektivt och korrekt (s 144).

4.2.6. Militären och medierna

Militären har haft den brittiska allmänhetens stöd under hela perioden beroende på den positiva bilden i medierna och på grund av ett allmänt fördömande av terrorism. Armén har emellertid tenderat att vara överkänslig när den kritiserats av medierna. Totalt sett gäller emellertid att även om IRA har haft kortsiktiga propagandasegrar så har militären totalt sett erhållit positiv nyhetstäckning i majoriteten av den brittiska pressen, enligt Hooper.

En parallell kan dras med bevakningen av Vietnamkriget i USA:s nyhetsmedier. Vissa delar av nyhetsbilden och framför allt vissa enstaka händelser var negativa för eller kritiska till den officiella politiken och militärens insatser. Totalt sett var emellertid även här medierna följsamma, enligt Hallin. Detta stryker under antagandet att i situationer av nationell kris ställer sig medierna på regeringens (och militärledningens) sida. Avvikande röster får komma till tals, åtminstone så länge inte den egna nationen är allvarligt hotad, men dessa röster utgör en minoritet.

Nyhetsbevakningen av inbördeskriget i Nordirland har emellertid givit vissa erfarenheter för både militärer och journalister. Militärens taktik har i betydande utsträckning influerats av effekterna på den allmänna opinionen. Problemet med att möta provisoriska IRA:s propaganda har inte alltid kunnat lösas. Journalisterna har överraskats av fanatismens styrka, av propagandan och av svårigheterna att beskriva händelserna korrekt.

Det kanske största missförståndet har gällt militärens oförmåga att erkänna mediernas skyldigheter att rapportera om händelser och förhållanden och att kommentera dessa. Medierna har andra uppgifter i samhället än militären. En tidning kan exempelvis i och för sig acceptera att militären måste föra ett propagandakrig. Men en tidning som följer nyhetsförmedlingens grundprinciper har ingen del i hur kriget förs. Dess grunduppgift är att se till att dess läsare blir så klart och allsidigt informerade som möjligt. Detta inkluderar inte enbart själva händelseutvecklingen utan också konfliktens orsaker och karaktär, politiska attityder på båda sidor och i detta fall IRA:s relationer till lokala förhållanden.

Det bör understrykas att konflikten på Nordirland har karaktär av inbördes-

krig men att den samtidigt är relativt begränsad i omfattning. Nyhetsmediernas roll förändras med konflikternas allvar och omfattning. Trots händelsernas olika karaktär kan vissa paralleller dras med de möjligen mindre allvarliga händelserna med främmande ubåtar i svenska farvatten. Även här förekommer oklarheter hos inblandade beträffande militärens och nyhetsmediernas olika roller och arbetsvillkor. Båda sidor anklagar varandra för bristande förståelse, försumligheter och okunnighet. Grunden för detta är, återigen, att mediernas och militärens huvudsakliga uppgifter är mycket olika.

4.2.7. Sammanfattning

Erfarenheterna från nyhetsbevakningen av inbördeskriget i Nordirland kan sammanfattas i följande mer generella antaganden:

1. Möjligheterna för en fiende att utnyttja nyhetsmedierna för propaganda bottnar i stor utsträckning i nyhetsmediernas arbetssätt och arbetsvillkor.
2. Objektivitet i bemärkelsen balans och neutral presentation är svårare att uppnå i krig än i fred. En orsak är att objektivitet medför propagandafördelar för fienden.
3. Ju mer komplicerad den militära situationen är desto mindre blir tillförlitligheten hos medierna på grund av bl a deras arbetsvillkor och på grund av propagandaverksamhet. Krigssituationer innebär normalt att mediernas arbetsvillkor att tillhandahålla tillförlitlig information försämras.
4. Det första uttalandet har avgörande betydelse för hur en händelse ska uppfattas och för allmänhetens tilltro. Detta uttalande styr den fortsatta uppmärksamhet som händelsen får samtidigt som det kan vara förödande för avsändaren om det kan bevisas vara felaktigt.
5. Nyhetsmedierna prioriterar det dramatiska vid urval av händelser och urval av detaljer i dessa även vid krigshändelser.
6. Det föreligger svårigheter för medierna att tolka militära utsagor och militärt agerande.
7. Militären och medierna har olika uppgifter. Detta är en av orsakerna till deras bristande förståelse för varandras verksamheter.

8. Medierna följer i huvudsak den officiella politiska och militära linjen. Enstaka medier eller nyhetsinslag kan dock avvika från detta.

Läggs erfarenheterna av nyhetsbevakningen av de två krig som diskuterats hittills samman är det uppenbart att stora likheter föreligger med avseende på nyhetsförmedlingens villkor och resultat. Erfarenheterna från nästa krig som uppmärksammas pekar också i viss mån i samma riktning.

4.3. INVASIONEN I LIBANON

4.3.1. Bakgrund

Israel har befunnit sig i ett krigsliknande tillstånd ända sedan den israeliska statens grundande, 1948. Under större delen av perioden har det formellt varit fred med de arabiska grannländerna men samtidigt har det funnits konstant stark spänning i förhållandet till de flesta av dem. Dessutom har framför allt palestinska organisationer riktat väpnade attacker mot Israel. Dessa har huvudsakligen varit av terror- eller gerillaslag. Vissa likheter finns mellan den inrikespolitiska situationen i Israel och situationen i Nordirland.

Sedan Israels grundande har åtminstone fem renodlade krig förekommit med Israel som deltagande part. Till detta kommer flera andra krig i Mellanöstern med mer eller mindre öppen israelisk inblandning. Den senaste omfattande krigshändelsen med direkt och officiellt israeliskt deltagande är "operation fred för Galliléen", dvs invasionen av Libanon 1982. Detta avsnitt ska främst uppmärksamma mediebevakningen i utlandet av denna invasion.

Sedan 1948 har många förändringar ägt rum i massmedierna vad gäller synen på Israel och Israels ställning på den politiska arenan. Suezkriget 1956 började och slutade innan utländska reportrar hade anlänt i stort antal. Situationen var en annan före sexdagarskriget 1967. Då anlände hundratals reportrar till Israel under de veckor av diplomatisk aktivitet som föregick kriget. Många reste dock hem innan det började. Dessutom påbjöd det israeliska militärkommandot under den första stridsdagen i juni 1967 en fullständig mörkläggning av nyhetsförmedlingen. De journalister som lyckades få information hindrades av den militära censuren att sända den vidare. (Goren m fl, 1975)

Under perioden mellan Sexdagarskriget 1967 och Yom Kippurkriget 1973 ökade Israels dragningskraft på utländska korrespondenter ytterligare, något

som fortsatt även därefter. Dels finns utländska journalister som är fast bosatta i Israel och som rapporterar om allt som rör landet. Dels förekommer besökande journalister som kommer till Israel för att täcka speciella händelser eller förhållanden. Yom Kippurkriget täcktes av båda typerna av journalister. (Goren m fl)

Nyhetsbevakningen av detta krig var mycket omfattande i internationella nyhetsmedier. Detsamma gäller för de krigshändelser som Israel varit inblandat i sedan dess och icke minst invasionen av Libanon. Vid denna tillkom ytterligare en typ av utländska korrespondenter som blivit allt mer betydelsefulla, nämligen de som täcker Israels krig från andra områden än Israel. Dessa korrespondenter har sålunda helt andra informationskällor och berörs inte av den israeliska militärcensuren.

Longitudinella studier har pekat på en försämrad inställning till Israel i västvärlden. En del bedömare spårar denna process till efterdyningarna av kriget 1967 då Israel erövrade Västbanken, Sinai och Gaza och därmed fick rollen av en ockupationsmakt (Belkaoui, 1978). Andra bedömare understryker att den verkliga vändpunkten kom med Yom Kippurkriget 1973 (Asi, 1981). Någon verkligt omfattande kritik mot Israels politik uppstod emellertid först i samband med invasionen av Libanon (Cohen och Reuveny, 1984).

4.3.2. Kritik av nyhetsbilden

På många håll och naturligtvis inte minst i Israel menar man att kritiken mot landets politik är orättvis. Rapporteringen från Libanon sommaren 1982 anser man av olika anledningar som helt missvisande liksom att de internationella nyhetsmedierna har en mycket stor del av skulden till en allt mer negativ världsoption mot Israel. Om detta är rätt eller fel kan naturligtvis diskuteras. Upprördheten är emellertid så stor att det är av intresse att belysa argumentationen. Dessutom har flera undersökningar utförts kring händelserna. Flerparten av de rapporter som producerats har syftat till att på olika sätt rentvå Israel. De har utförts av israeler eller människor som sympatiserar med Israel. Detta hindrar inte att de belyser viktiga aspekter på hur medierna fungerar i en krigssituation.

Landau (1984) framhåller att nyhetsbevakningen av Israels krig i Libanon, som började den 6 juni 1982, var unik. Många journalister, och speciellt tv-journalister, med tillgång till båda sidor av konflikten, förmedlade mer nyheter om Libanonkriget än vid någon tidigare konflikt. Unika är också de omfattande angreppen på pressen för felaktigheter, missvisande urval och förutfattade

åsikter. Många bedömare anser att mediernas bevakning av kriget inte enbart saknade alla rimliga proportioner med hänsyn till konfliktens betydelse utan också att den var mycket förvrängd och att ett stort antal journalister bröt mot de grundläggande kraven på journalistisk etik.

En rad förklaringar till varför mediebilden blev på detta sätt har framförts. Dessa förklaringar inkluderar, enligt Landau, många journalisters negativa inställning till det etablerade samhället och deras automatiska stöd till befrielseörelser, tv-mediets allmänna ytlighet, många journalisters ungdom, framför allt i tv, och det faktum att många journalister gav efter för terror.

4.3.3. Militärcensur

Militärcensuren i Israel torde vara en del av förklaringen till den nyhetsbild som förmedlades från kriget. Frågan är emellertid hur och i vilken riktning censuren påverkade nyhetsbevakningen av "operation fred i Galliléen". Blir effekterna av censur alltid de som avses, kan de bli de motsatta eller har censuren allvarliga icke önskade bieffekter? Vilken inverkan har censur vid källan, alltså i detta fall militärcensuren i Israel, på nyhetsbilden i andra länder? Ett rimligt antagande torde vara att om journalister inte erhåller tillräcklig information eller misstror den information de erhåller söker de andra källor, bland dessa fiendens.

Goodman (1977) menar att en militär censor måste lösa den svåra uppgiften att balansera mellan folkets rättighet i ett fritt och demokratiskt samhälle att få information och sin plikt att skydda invånarna, ibland mot deras egen vilja. Får förstår innebörden av militär censur i Israel. Dels har förekomsten av censur i Israel använts som ett stöd för påståendet att Israel i verkligheten är ett totalitärt samhälle. Dels har man pekat på mildheten hos den militära censuren i ett land under belägring som ett bevis för styrkan hos demokratin i Israel.

Den militära chefscensorn, en officer utnämnd av försvarsministern, har befogenhet att stoppa varje publikation i landet som han anser har överträtt censurlagarna. I verkligheten har, enligt Goodman, censorn själv begränsat sina omfattande maktbefogenheter. Alla artiklar underställs emellertid någon av de 48 censorerna för granskning. Strykningar kan göras. Antingen kan en tidning ta bort det strukna eller publicera det. I det senare fallet riskerar tidningen böter eller stängning.

Den militära censuren tillämpas på all nyhetsförmedling i och från Israel. De utrikeskorrespondenter som arbetar i Israel är tvungna att underställa censorn sitt material innan det får sändas utomlands. Detta gäller även för tv-inslag.

Det är känt att censorn vid vissa tillfällen brutit samtal mellan utlandet och utrikeskorrespondenter som inte i förväg skaffat sig klartecken för sitt material.

Censorns uppgift är att förhindra att information av betydelse för det egna försvaret når fienden, dvs att avslöja så lite som möjligt om den aktuella styrkan hos Israels försvarsmakt och endast vad som behövs om dess möjligheter att verka avskräckande. Detta omfattar också uppgifter som skulle avslöja en hemlig överenskommelse mellan Israel och ett annat land eller uppgifter som kan utpeka informationskällor, särskilt om dessa källor finns inom underrättelsetjänsten.

All information om militära operationer riskerar att bli censurerad liksom detaljer om invandring från vissa länder och information om vissa ekonomiska resurser, om denna information kan vara till nytta för fienden. Exempelvis kan uppgifter om fartygs ankomst och avgång samt säkerhetspersonal bli censurerade. Men censur kan även användas för att skydda israelerna från att skada sig själva. Censorn kan bli stoppa allt som han anser vara skadligt för moralen. Det senare skulle uppenbarligen i princip kunna inbegripa nästan allt.

Så långt några synpunkter från Goodman om militärcensuren i Israel. Det är viktigt att hålla förekomsten av denna censur i minnet vid den fortsatta framställningen. Nyheterna från Israel i främmande länders nyhetsmedier är således i princip censurerade och detta gäller i synnerhet för nyheter om militära operationer och krig. En av flera naturliga konsekvenser av denna censur torde vara att nyhetsförmedlingen från kriget söker sig nya källor och nya vägar. En av dessa källor är Israels fiender och vägarna går genom fiendens länder. Att detta inte underlättar för Israel att vinna världsoinionen för sin sak är uppenbart.

En annat sätt för de internationella nyhetsmedierna att svara på censuren i Israel är att tillgripa spekulationer. Det är självklart att dessa spekulationer kan bli missvisande och det inte minst i Israels ögon.

4.3.4. Den internationella nyhetsbilden

Ett stort antal studier har, som nämnts, ägnats nyhetsbevakningen av invasionen i Libanon. Flera av dessa finns i samlingsvolymen *The Media: Freedom or Responsibility* (Landau, 1984). En översiktlig analys av nyhetsförmedlingen i flera länder om invasionen har Cohen och Reuveny (1984)

utfört. Deras rapport sammanfattar också mycket av det som utförts tidigare. Utgångspunkten hos Cohen och Reuveny är att bristerna hos rapporteringen från kriget kan delas upp i flera kategorier. Dessa kategorier kommenteras nedan.

1. *Faktafel.*

De vanligaste faktafelen och förmodligen de skadligaste för Israel är antalet offer som återgavs. Ett exempel är nyhetsmediernas återgivning fem dagar efter krigsutbrottet av uppgifter från en Rödakorstjänsteman. Enligt dessa skulle det finnas 10.000 dödsoffer, 40.000 skadade och 600.000 hemlösa i Libanon. Enligt israeliska källor är de korrekta siffrorna 460 döda, 450 skadade och 20.000 hemlösa. Dessa uppgifter gavs inte samma utrymme som de förra. Dessutom borde journalisterna känt till att det totala antalet människor i den aktuella delen av Libanon understeg 600.000.

Cohen och Reuveny framhåller att ur en synvinkel kan de förstå att journalister bör rapportera alla siffror om strider och offer som de kan finna, men de måste kontrollera dessa siffror. Det finns dessutom goda skäl för journalisterna att var skeptiska mot dem.

2. *Missvisande eller falska fotografier.*

Ett exempel på missvisande fotografier är ett som föreställer en baby och som förmedlades av UPI. Babyn hade mycket omfattande bandage och fotografiet var kompletterat med en text som sade att babyn förlorade båda armarna och blev svårt bränd vid en attack av israeliskt flyg. Detta foto väckte enorm uppmärksamhet och fick exempelvis USA:s president att ringa upp Israels premiärminister. I verkligheten hade babyn en bruten arm och en ytlig brännskada i ansiktet.

3. *Orättvisa associationer och nedsättande kommentarer.*

Sålunda kallade exempelvis engelska Daily Mirror i en rubrik den israeliska försvarsministern Sharon för "Libanons slaktare". Cohen och Reuveny framhåller bl a språkets roll. I stort sett i alla sammanhang använde sig de internationella nyhetsmedierna av arabiskt språkbruk. Detta utvecklas i ett särskilt avsnitt nedan.

En slags nedsättande eller åtminstone ledande kommentar, som framhålls av Cohen och Reuveny, är omnämmandet att en nyhetsrapport har varit föremål för granskning av censuren och passerat denna. De menar att det i västerländska nyhetsmedier förekom en överbetoning av israelisk censur. En del

journalister gick betydligt längre än vad som är normalt och förklarade censurens inverkan för sina läsare, lyssnare och tittare. Vid en del tillfällen sade programledarna i tv, som tillägg till textremsan "report cleared by the Israeli censorship" att filmen hade blivit censurerad. Ibland kompletterades detta med att även reportern påminde om att filminslaget blivit censurerat.

Påpekandet att ett nyhetsinslag underkastats censur och passerat denna är säkerligen av central betydelse för hur publiken ska uppfatta nyhetsinslaget i samhällen där nyhetsmedierna normalt är ocensurerade och där mediernas frihet är en förutsättning för att de ska ha en självständig och granskande roll. En censurerad nyhetsrapport är alltid för inblandade makthavare en ofarlig eller harmlös rapport. Antingen avskärmar den sanningen eller också garanterar den att inget kontroversiellt blir sagt. I annat fall vore censuren meningslös. Därför är det i princip nödvändigt att censuren framhålls. Denna information hjälper publiken att tolka nyhetsinslaget.

En annan fråga är huruvida rapporter som härrörde från PLO-källor kan anses ocensurerade. I Beirut var styrningen av nyhetsmedierna av ett annat slag genom att PLO exempelvis i stor utsträckning kontrollerade var journalisterna kunde resa och vilka platser de kunde filma på. Detta påpekades dock sällan för lyssnare och tittare.

Det faktum att västerländska nyhetsmedier påpekar att en nyhetsrapport har varit underkastad granskning av censorer ger ytterligare en aspekt på censurens roll vid nyhetsförmedling från krigshändelser. En i och för sig saklig rapport minskar i tilltro hos publiken om det nämns att den varit föremål för censur. Dessutom försöker alla journalister i länder med fria massmedier undvika censurerade rapporter och detta oavsett hur censuren arbetar. Förekomsten av censur blir, som nämnts, en anledning att söka nya källor och nya informationskanaler.

4. Oproportionerlig nyhetstäckning.

Vissa händelser och förhållanden gavs överdrivet utrymme, tid och betoning i nyhetsmedierna, vilket var negativt för Israel. Cohen och Reuveny anser för övrigt att Israel generellt får för stor uppmärksamhet i nyhetsmedierna. "Operation fred för Galliléen" fick särskilt mycket uppmärksamhet. De menar därmed att det man från Israels håll kan göra för framtiden är att avexponera sig, dvs försöka tillhandahålla mindre information.

Vissa enstaka och för Israel negativa händelser fick stor uppmärksamhet, speciellt i tv. Detta gäller exempelvis massakrerna i flyktinglägren Sabra och

Shatila, som skedde inom av Israel kontrollerat område, även om den inte utfördes av israeliska förband. En jämförelse kan, enligt Cohen och Reuveny, göras med det som hände i Assam i Indien i februari 1983. Även här rörde det sig om massakrer på civilbefolkning, men med fyra gånger så många dödade. Dessa händelser fick långt ifrån samma uppmärksamhet i de internationella nyhetsmedierna.

Cohen och Reuveny bortser i detta resonemang från två nödvändiga förutsättningar för all nyhetsförmedling, nämligen att nyhetsmedierna måste ha tillgång till källmaterial och att det måste finnas reella möjligheter att rapportera om det som utspelas. Internationell press tilläts inte av de indiska myndigheterna att röra sig fritt i Assam. Det är självklart att nyhetsflödet blir begränsat under dessa omständigheter och detta förhållande är åtminstone en delförklaring till nyhetsmediernas agerande. Censur i traditionell bemärkelse behövdes knappast.

5. Missvisande eller ofullständiga bakgrundsbeskrivningar.

Det är i och för sig inte någon ovanlig iakttagelse att nyhetsrapporter har brister beträffande kommentarer och beskrivningar av bakomliggande förhållanden, i den mån de förekommer. Cohen och Reuveny menar dock att dessa brister missgynnade Israel i samband med nyhetsbevakningen av invasionen av Libanon. Det huvudsakliga intrycket, som nyhetsmedierna gav, var att "operation fred för Galliléen" i bästa fall var en överreaktion från Israels sida. Vanligare var nog dock intrycket av en aggressiv handling som syftade till erövring av landområden. Grundläggande bakgrundsfakta förmedlades ej via västerländska nyhetsmedier och fick därför inget genomslag i den allmänna opinionen.

6. Uteslutning av avvikande synpunkter och fakta.

Cohen och Reuveny räknar upp ett flertal fakta och synpunkter som de anser borde ha uppmärksammats av nyhetsmedierna för att ge en rättvisande bild.

Exempel på bakgrundsinformation som i princip saknades eller fakta som uteslöts anser Cohen och Reuveny vara att PLO samlat mycket stora förråd av vapen i Libanon. Därmed blev invasionen en förebyggande försvarsåtgärd. Inte heller uppmärksammades PLO:s brutala regim över den kristna befolkningen i södra Libanon.

En del journalister kan peka på att nyhetsinslag genom åren givit den nödvändiga bakgrunden intill långtråkighetens gräns, påpekar Cohen och Reuveny vidare. Nyhetsmedierna, som till sin grundkaraktär är ohistoriska,

förväntas inte i allmänhet, och i synnerhet inte tv, förse varje ny händelse med förklaringar och bakgrunder. Tvärtom är det behovet av dagliga nyheter och deras stil, rytm och tonläge som givit nyhetsmedierna deras identitet. På tidningarnas featuresidor och i samhällsprogram finns den naturliga platsen för fördjupande bakgrunder. Emellertid är publikens storlek vanligen mycket mindre för detta innehåll än för nyhetssidorna och nyhetsprogrammen.

Över huvud taget framhåller många av dem som analyserat nyhetsförmedlingen från invasionen av Libanon tv-mediets centrala och framförallt förvrängande roll. Exempelvis skriver Gervasi (1984, s 43) följande.

"Huvudbrottslingen var emellertid televisionen. Sällan gjorde detta medium sig besvär att förklara att t ex PLO:s fästen medvetet var lokaliserade till eller i närheten av civila centra, vilket gjorde skador bland civila oundvikliga. Alla större amerikanska tv-bolag visade dessutom israeliska tanks och israeliskt artilleri rullande fram genom ruinerna av Tyrus, Sidon och Damour, städer som redan hade blivit allvarligt skadade av PLO, och skapade intrycket av att vad tittarna såg var resultatet av israeliska militäraktioner. Programledare och kommentatorer gjorde få försök att förklara att skadade hem, kyrkor och trasiga offentliga byggnader, som så dramatiskt porträtterades i alla färger på tv-rutorna, var åtminstone lika mycket resultatet av PLO:s föregående härjningar som de var en konsekvens av israeliska stridsaktioner." (*Min övers.*)

4.3.5. Nyhetsbilden i Skandinavien

Det som hittills sagts gäller internationella och främst amerikanska nyhetsmedier. Hur såg då nyhetsbilden ut i Sverige? Tyvärr finns inga djupare analyser utförda kring denna. Det finns dock ingen anledning att anta att svenska nyhetsmedier på ett avgörande sätt avvek från andra västerländska nyhetsmedier. En stor del av det material som användes om "operation fred för Galliléen" och som används i nästan alla sammanhang kommer från just andra västerländska nyhetsmedier. Nyhetskällorna är de samma, journalisternas arbetsbetingelser skiljer sig knappast åt mellan olika västländer och samhällets nyhetsideologi och mediepolitik är likartad.

I en debattbok framhåller Kofod-Svendsen att Danmarks Radio, vars nyhetsrapportering mycket torde likna den svenska, kan kritiseras på sex punkter med avseende på bevakningen av invasionen i Libanon (1984, ss 11-17). För det första förekom felaktiga upplysningar om antalet sårade, dödade och flyktingar. För det andra blandades begreppen PLO och palestinier samman.

För det tredje personifierades kriget, då man talade om Menachem Begin (premiärministern) och i synnerhet Ariel Sharons (försvarsministern) krig. För det fjärde användes en känsloladdad terminologi. Ord som "massmord", "mördande" och "sönderbombning" var vanliga. Tv:s bildmaterial understödde denna terminologi. För det femte saknades allsidighet i de paneldebatter som förekom. För det sjätte förekom oklar dokumentation och användning av källor.

De svar på kritiken som Danmarks Radio givit är följande.

Vad gäller felaktiga sifferangivelser menar Danmarks Radio att man inte hade självständigt ansvar utan skulden var främst de internationella nyhetsbyråernas. Sammanblandningen av begreppen PLO och palestinier erkänns i några fall av Danmarks Radio som beklagar. Beträffande personifieringen av kriget anser Danmarks Radio att man inte har personifierat i högre grad än vad som kan försvaras när man ska ta rimliga pedagogiska hänsyn.

Om den känsloladdade terminologin anser Danmarks Radio att språkbruket inte var rimligt vid flera tillfällen. Bl a förekom några olyckliga övertoner. Man ursäktar sig med att den internationella tonen har varit hård mot Israel och att detta smittat av sig. Den ensidiga sammansättningen av paneler erkänns men man menar exempelvis att det är svårt att med kort varsel få samman en allsidig panel. Man hänvisade också till att andra länder inte hade visat större allsidighet eller givit mer bakgrundsinformation. Slutligen gav Danmarks Radio en utförlig redogörelse för hur komplicerad nyhetsförmedling är och hur många felkällor som finns.

Uppenbarligen kan paralleller dras mellan nyhetsbevakningen från Libanon i Danmark samt resten av västvärlden å ena sidan, och nyhetsbevakningen inom andra områden med material från andra källor å den andra. Stora likheter föreligger exempelvis med den i avsnitt 3.4 kommenterade redogörelsen för nyhetsbevakningen om difterismitta i Göteborg, som ändå är en händelse med mycket annorlunda egenskaper och förutsättningar för nyhetsbevakning. Men egentligen är det märkligt om det vore på annat sätt. Nyhetsmedierna arbetar under likartade villkor oavsett vad de behandlar och även om nyhetsprocesserna kan skilja sig åt i vissa delar. Journalistiska rutiner finns för hur händelser och förhållanden ska behandlas. Publiken förväntar sig erfarenhetsmässigt en viss typ av nyheter beskrivna på ett visst sätt. Nyhetsarbete följer byråkratiserade rutiner som inte ändras särskilt lätt, snabbt eller ofta.

Två av punkterna i kritiken bör kommenteras ytterligare då de är synnerligen

centrala vid all nyhetsförmedling, inklusive krigsrapportering, nämligen personifieringen och det känsloladdade språket.

4.3.6. Personifiering

Personifiering är som framhållits tidigare en journalistisk arbets- eller vinklingsprincip. Anledningarna till denna princip är flera, bl a dessa. För det första innebär personifiering en pedagogisk förenkling av komplicerade strukturer och förhållanden. För det andra förefaller personifierade beskrivningar i massmedierna att väcka publikens intresse. Personifieringen ger bl a möjligheter till identifikation. För det tredje är det journalistiskt enklare att behandla eller bevaka enskilda personer än grupper och strukturer.

Personifieringsprincipen bygger på dramaturgiska erfarenheter som är kända sedan antiken. Generellt kan man säga att meningsfull nyhetsförmedling till en någorlunda bred allmänhet knappast skulle vara möjlig om inte den verklighet som behandlas personifierades. I nyhetssammanhang är personifieringen dock långt ifrån oproblematiserad. Ett problem är att personifierade nyheter utgör en förvanskning av verkligheten. Enskilda personer är exempelvis inte alltid eller till och med sällan händelsernas huvudaktörer.

I fallet "Operation fred för Galliléen" var det olyckligt för Israel att de personer som kriget personifierades på knappast var de ur propagandasynpunkt mest lämpliga. Huvudpersonernas egenskaper och den mediebild som fanns av dem påverkar mediepublikens bild av bl a moralen eller orsakerna till det som i medierna framställs som deras handlingar. I verkligheten kan självfallet moralen och orsakerna vara annorlunda. Både Menachem Begin och Ariel Sharon har varit inblandade i terrorhandlingar och i aggressiva militära aktioner, åtminstone som dessa framställdes i massmedierna. Politiskt har de en klart markerad, nästan extrem högerprofil. Den bild som medierna och deras publik hade av de två personer som fick personifiera "Operation fred för Galliléen" torde ha präglat mediernas och publikens bild av bakgrunden till, moralen hos och genomförandet av operationen.

Nyhetsmedierna personifierar således normalt den verklighet de uppmärksammar. Det är av central betydelse för den bild som publiken skapar av dessa händelser vilka egenskaper de personer som framhålls har i verkligheten och framför allt hur dessa egenskaper tidigare har framställts och fortlöpande framställs i medierna. Den fråga man bör ställa är således inte främst om medierna ska personifiera en händelse utan vem de ska personifiera händelsen med. Vid invasionen av Libanon är det dock tveksamt om det fanns några reella alternativ.

4.3.7. Språk

På många ställen i denna studie påpekas att språket är ett (av flera) filter mellan mediepubliken och verkligheten. De ord som används bland de mer eller mindre synonyma alternativ som finns, har sannolikt en stor betydelse för den bild som publiken skapar sig av det som skett.

Sålunda kallades exempelvis det Israel kallar "PLO-terrorister" för "PLO-gerilla" eller "PLO-kämpar" i nyhetsmedierna. Judéen och Samarien kallades enligt israeliskt språkbruk för Västbanken, "palestinaaraber" kallades "palestinier", den "syriskas ockupationsarmén" kallades "Syriens fredsbevarande styrkor" och "PLO-militärbaser" kallades "flyktingläger" (Alexander, 1984).

Detta är egentligen endast nya exempel på det som tidigare framhållits, nämligen att språkets konnoterande eller associationsskapande egenskaper utnyttjas, medvetet eller omedvetet, i nyhetsmedierna. I strikt språklig eller saklig bemärkelse är de alternativa begreppen ovan i stort sett lika korrekta men de frammanar olika bilder av det de betecknar och därmed det rättfärdiga i de handlingar och förhållanden de beskriver. De syriskas trupperna i Libanon kan med samma rätt kallas för en "ockupationsarmé" eller "fredsbevarande styrkor". Begreppen relaterar till olika delar av truppernas verksamhet. Det är inte orimligt att en och samma militära styrka både kan vara ockupationsarmé och fredsbevarande, även om en del av verksamheten i praktiken kan var den dominerande.

För övrigt används fortfarande i stort sett samma språk som i exemplen ovan i västerländska och svenska nyhetsmedier.

Det som framhållits exemplifierar ytterligare språkets roll inom nyhetsförmedlingen och för den opinionsbildning som är en konsekvens av denna. Känsloladdade ord, dvs värdeladdade och starkt associationsskapande ord, förekom i beskrivningarna av invasionen i nyhetsmedierna, liksom det förekommer i nästan all nyhetsförmedling. Det problematiska i sammanhanget är om och i så fall i vilken utsträckning orden hade saklig täckning. Förekom handlingar som det är korrekt att kalla exempelvis "sönderbombningar" eller "massmord"? Låt mig för att belysa problemet och mediernas sätt att utnyttja språkliga egenskaper kort analysera dessa exempel.

Ordet "sönderbombning" består av två delar. Det är helt klart att bombning förekom. All bombning syftar till att något ska gå sönder. Således är det sakligt korrekt att kalla bombningarna "sönderbombningar". Prefixet "sönder" innebär emellertid en förstärkning av den negativa innebörden i bomb-

ningarna och det medför en starkare konnotativ eller associationsskapande innebörd än om endast ordet "bombning" används. Dramatiken i skeendet ökar och som en följd av detta ökar förmodligen även publikens intresse.

Svaret på frågan om det är korrekt att använda ordet "massmord" är avhängig i två definitioner och följdfrågor. För det första gäller det att definiera begreppet "mord". En följdfråga är om det förekom mord enligt denna definition. Nästa följdfråga är vem som utförde dessa mord. Definierar man dödande i krig som mord och konstaterar att dödande utfördes av israeliska soldater under invasionen, utfördes således mord av israeliska soldater. Denna definition av mord kan naturligtvis diskuteras. Vid massakrerna i flyktinglägren Sabra och Shatila talades det också om mord men här kan mord definieras på ett annat och kanske mer allmänt accepterat sätt. I detta fall rörde det sig om mord enligt de flesta definitioner av ordet. Dessa mord utfördes dock inte av israeliska soldater.

Nästa steg för att semantiskt bestämma huruvida massmord förekom är frågan när ett litet antal mord övergår till att bli många mord och till att bli massmord. Några klara gränser vad gäller användningen av dessa begrepp förekommer knappast. Mediernas användning av ordet "massmord" kan motiveras på följande sätt. Dödande i krig kan betecknas som "mord" mot bakgrund av en definition som bottnar i vissa moraliska ställningstaganden. Vid invasionen blev många människor dödade, alltså mördade enligt denna definition. Ordet "mångmord" finns inte och därför ligger den starkare beteckningen "massmord" nära till hands. Många människor dödades av israeliska soldater. Således finns viss språklig grund för påståendet att det förekom massmord utförda av israeliska soldater.

Om dessa resonemang godtas är det språkligt korrekt att säga att israelerna utförde sönderbombningar och begick massmord. Nyhetsmedierna har inte ljugit, men de har förstorat omfattningen och ändrat betydelsen av vissa händelser. Det är naturligtvis också språkligt korrekt att använda orden "bombning" och "döda". Används dessa ord minskar nyhetsbilden av händelsernas storlek och bilden av Israels agerande blir förmodligen något mindre kontroversiell för många människor.

Det är uppenbart att nyhetsmedierna gärna och förmodligen även generellt använder sig av så starka ord eller uttryck som möjligt för att beskriva den verklighet de bevakar. De gör detta som ett led i den strävan efter dramatisering som förekommer inom nästan all nyhetsförmedling. Det språk som användes om invasionen i Libanon avviker ur denna synvinkel knappast från nyhetsmediernas normala språkbruk. Det faktum att språket främst var

negativt för Israel kan säkerligen bl a tillskrivas att Israel var den agerande, angripande och starkare parten. Det var Israel som invaderade Libanon.

4.3.8. Tv:s roll

Tv:s centrala roll vid nyhetsbevakningen av "operation fred för Galliléen", liksom vid den opinionsbildning som i betydande omfattning var resultatet av nyhetsförmedlingen, har framhållits ovan. Även i samband med nyhetsrapporteringen från Vietnam och Nordirland har särskilt tv:s egenskaper och arbetssätt påpekats.

Tv skiljer sig från övriga nyhetsmedier genom användningen av rörliga bilder, som dessutom numera är i färg. Nyhetsdiskursen i tv skiljer sig på många punkter från nyhetsdiskursen i pressen på grund av detta. Några skillnader är värda att framhålla.

För det första tar tv fler sinnen i anspråk hos mottagaren än de övriga nyhetsmedierna. Upplevelsen av verkligheten är mer omedelbar och mer realistisk. Tv har "större genomslagskraft".

För det andra präglas tv-nyheter vanligen av ytlighet. Anledningarna är flera. Det går exempelvis långsammare att förmedla budskap i tv i förhållande till övriga nyhetsmedier, dvs de kräver mer tid av tittaren. Det är vidare betydligt mer komplicerat att producera nyheter för tv än att producera nyheter för press och radio. Sålunda måste bl a text, ljud och rörliga bilder samt andra illustrationer kombineras. Dessutom måste man i princip ha tillgång till bilder och dessa ska handla om de händelser som uppmärksammas. Det senare är naturligtvis en mycket begränsande faktor vid all tv-journalistik. Kameran finns inte alltid eller sällan med där det händer och framför allt inte när det händer.

För det tredje förefaller principerna för nyhetsvärdering i tv delvis avvika från radions och främst från pressens. En anledning är att tillgången till vad man anser vara bra bilder styr vilka inslag som kommer att sändas. De kvaliteter som värderas högt hos nyhetsbilder torde för övrigt vara något annorlunda än de som värderas högt hos texter, fränsett de skillnader som direkt härrör från mediets specifika egenskaper. Det förefaller som om värderingen av bilder, och främst rörliga bilder att sända i tv, bl a prioriterar associationsrikedom och dramatik i högre grad i förhållande till texter i press och radio. Dessa egenskaper förstärks genom tv-mediets större möjligheter att förmedla närhet och dramatik i förhållande till övriga medier .

Mot denna bakgrund är det knappast förvånande att det vid analyserna av nyhetsrapporteringen från invasionen i Libanon har påpekats att den mest missvisande rapporteringen förekom i tv. Denna missvisning förstärks vid opinionsbildning av att tv ofta har en mycket stor publik och påverkar emotionellt snarare än rationellt. Tv:s roll för informationen och opinionsbildningen kring invasionen i Libanon, liksom vid de flesta krig som bevakas av mediet, är därför synnerligen central. Hur och hur mycket människor påverkas vet forskningen emellertid mycket lite om.

Tv har således anklagats för att på olika sätt förvränga bilden av "operation fred i Galliléen" i för Israel negativ riktning. Tv-nyheterna inriktade sig på det dramatiska. Ruiner och offer filmades i överdriven omfattning. Icke representativa bilder fick representera kriget. Inga, otillräckliga eller missvisande bakgrundsbeskrivningar gavs. (Flera rapporter i Landau, 1984, påpekar detta.)

Gervasi anser exempelvis att tv ger tittarna en sensationell bild av vad som händer, när, var och för vem. Tv ger dock inte den sanna bilden av det som händer om man inte adekvat talar om varför det händer. Den totala sanningen är inte bara de 30 sekundernas bilder av en händelse, utan de många 30-sekundersbilderna som föregick händelsen och som ska följa efter den. Ändå berättar bilden för publiken att det kameran har återgivit är obestridbara fakta och den absoluta sanningen. Genom att rikta sina kameror mot exempelvis utvalda förstörda byggnader i Sidon utan att visa de orörda byggnaderna i omgivningen eller på samma gata överdrev tv dramatiskt graden av ödeläggelse.

Det är den som håller i kameran som bestämmer vad som ska förmedlas till miljoner tittare i hans hemland och ibland över hela världen, påpekar Gervasi vidare. Den personen levererar inte enbart en bild utan han, hans chef eller producent bestämmer också vad bilden ska föreställa. Genom att röra sin kamera till vänster eller höger, upp eller ner, kan han projicera en helt annorlunda verklighet. "Han håller i sina händer ett instrument för en oerhörd sanning eller en förskräcklig lögn", skriver Gervasi och fortsätter med att framhålla att genom att rikta sina kameror på förstörd egendom och blodiga skador bland civila omvandlade tv-reportrarna verkligheten och förmedlade bilden av en brutal angripare.

Både fotografiska stillbilder och fotografiska rörliga bilder ger ett intryck av autenticitet. Förmodligen är tilltron till bilder hög hos publiken. Detta utgör en av förutsättningarna för att påverka och övertala med fotografiska bilder. De utgör ett slags bevis för att någonting hänt och att det hänt på det sätt bilden visar. Det bilderna visar måste ha funnits någon gång och på det sätt som

bilderna framställer det. Felaktigheten i denna uppfattning understryks av Gervasi.

I själva verket är möjligheterna att förvränga verkligheten och vilseleda publiken med bilder i det närmaste outtömliga. Genom att använda objektiv med olika brännvidd och olika bildvinklar kan en fotograf betona sidor av verkligheten och kraftigt förvränga denna. Fotografiska bilder, både stillbilder och rörliga bilder, är ett kort utdrag ur verkligheten. De begränsas i tid, ögonblicket för stillbilden och filmtiden för den rörliga bilden. De begränsas i rummet till det område kameraögat fångar. Bilden kan alltså rikta och koncentrera uppmärksamheten på detaljer och välja bort det huvudsakliga eller representativa skeendet.

Vidare kan bilder och bildsekvenser fogas samman för att suggerera fram nya innebörder hos verkligheten. Tre bildsekvenser som föreställer soldater, ruiner och en gråtande kvinna kan vara tagna i helt olika sammanhang men får en ny orsaksinnebörd när de sammanfogas. (För en diskussion av bildpåverkan och bildpropaganda jfr exempelvis Hvitfelt, 1983 och Nordström, 1986.) Dessutom kan bilder som framställs som dokumentära i själva verket vara mer eller mindre arrangerade. Förekomsten av arrangerade bilder är för övrigt omvittnad bl a i krigssammanhang. Exempel finns även från invasionen av Libanon (Laffin 1985, s 154).

I tv är nyhetsbilderna inte stumma utan förses för det första ofta med ljudbakgrunder. Dessa påverkar publikens tolkning av bilderna. För det andra, och viktigare, är att bilderna förses med på- och avannonser samt speakertexter. Dessa kan understryka vissa egenskaper hos bilderna och nedtona andra. Texter och bakgrundsljud kan närma tv-bilderna till verkligheten om de exempelvis ger bakgrunder eller förklarar. Men de kan också ha helt motsatt funktion.

Om man ska förstå hur tv-mediet arbetar, dess möjligheter att bevaka ett krig och funktion i krigssituationer är det viktigt att förstå dessa egenskaper hos tv-bilder. Egenskaperna kom uppenbarligen till konkreta uttryck vid nyhetsbevakningen av "operation fred för Galliléen". Enligt ett flertal bedömare användes dessa egenskaper ofta för att dramatisera kriget och betona dess brutalitet. Delvis genom att Israel var den angripande parten blev främst Israel skuld till det som visades.

4.3.9. Orsaker

Flera författare tar upp möjliga orsaker till den nyhetsbild av invasionen i

Libanon som spreds. Någon direkt illvilja från nyhetsmediernas sida framhålls sällan. Däremot påpekas andra omständigheter.

Cohen och Reuveny anser att två av orsakerna är journalisternas *brist på bakgrundskunskaper* och *tv:s betoning av våld*. Närmare 200 journalister kom för att täcka invasionen. En stor del av dessa kom enbart för kriget och hade inga erfarenheter av eller bristfälliga förkunskaper om konflikten. Ju mindre informerade journalisterna var desto mer sensationsinriktade blev de. Dessutom påpekar Laffin (s 156) att mycket krigsrapportering främst är en fråga om *ögonblicksbilder* och *impressioner*. Sanningen hos dessa kommer i skymundan när de impressionistiska rapporterna når hemmaredaktionen för att göras ännu mer dramatiska av redigerare och särskilt då redigerarna på tidningar som strävar efter korta och slående rubriker.

Sensations- och våldsinriktningen gällde dock främst tv-journalisterna. Dessa arbetade dessutom i det medium som vanligen lägger grunden för hur en händelse skall bevakas. *De dominerande symbolerna*, som etablerades under invasionen, var erövrande israeliska soldater och gråtande palestinska flyktingar. Efter att ha skapat en förväntan hos publiken på bilder av våld och förstörelse måste tv, och även andra medier, fortsätta med material av detta slag.

Det Cohen och Reuveny framhåller är ett fenomen som torde gälla generellt. När en viss bild av en händelse etablerats av de ledande nyhetsmedierna eller genom publikens förväntningar är det svårt att underhand eller efteråt ändra denna bild. Avvikande röster har svårt att komma fram och publiken misstror eventuellt avvikande information. I stället för att ändra sig fyller nyhetsmedierna på med mer material av samma slag.

Även andra faktorer har framhållits som förklaringar till den bild som spreds. En av de viktigaste har att göra med *tillgång till källmaterial*. Bl a hade PLO insett mediernas betydelse och lärt sig att hantera dem, vilket inte var fallet för arabsidan vid tidigare krig. Vid dessa kom nästan allt källmaterial från den israeliska sidan, som då på ett helt annat sätt kunde kontrollera vilka nyheter som förmedlades och på vilket sätt de behandlades i de internationella nyhetsmedierna. Dessa hade således inte några andra alternativ. (Cohen och Reuveny, Gervasi, Laffin)

I detta sammanhang understryker Laffin *censurens* betydelse. Liksom Storbritannien under Falklandskriget, som utkämpades vid samma tidpunkt, åsamkade Israel sig själv stor skada genom att utöva hård censur, särskilt under operationens första vecka. Denna censur var militärt berättigad men hindrade

samtidigt genomarbetade och korrekta nyheter. Den förargade också nyhetsmedierna och gjorde dem misstänksamma.

De journalister som arbetade på den arabiska sidan mötte också problem. Dels var av säkerhets- och andra skäl deras rörlighet begränsad. De blev i betydande utsträckning beroende av vad PLO visade dem och det källmaterial som organisationen tillhandahöll. Dels förekom påtryckningar på medierna och på enskilda journalister. Varken utländska pass eller annan legitimation betydde mycket i Beirut. Genom åren hade olika organisationer, inklusive PLO mördat åtskilliga journalister (Laffin, s 151).

En del bedömare anser att det inte fanns några journalister som var negativt inställda till PLO och som rapporterade från den belägrade delen av Beirut. Anledningen var att inget nyhetsmedium skulle göra misstaget att sända någon till västra Beirut som hade rapporterat negativt om PLO i det förgångna (Timmerman 1983). Förutsatt att dessa iakttagelser i huvudsak är riktiga är det tydligt att det från Beirut rapporterades av utvalda journalister som var beroende av PLO för sitt arbete och som kunde bli föremål för repressalier från organisationen eller dess sympatisörer om de rapporterade något negativt. Förutsättningarna för en självständig och kritisk journalistik skulle därmed ha saknats.

Detta kan vara en del av sanningen om de nyheter som kom från Beirut, men det är säkerligen inte hela sanningen. Faktum är att det fanns möjligheter att arbeta på den arabiska sidan som delvis saknades på den israeliska, förutsatt att journalisten hade tillräcklig integritet. Men ett par viktiga omständigheter för all krigsrapportering framhålls i en del rapporter (exempelvis Cohen och Reuveny, samt Laffin). För det första var journalisterna instängda i Beirut och såg naturligtvis både raserade byggnader och offer. Omgivningen utvecklade hos dem oro och stress som fick dem att inte se något annat än hopplöshet och förstörelse. För det andra levde journalisterna bland de utsatta. Det är omvittnat att journalister under sådana förhållanden känner sympati med sin omgivning.

Andra orsaker till nyhetsbilden framhålls slutligen hos flera författare. Nyhetsmedierna sägs ha varit *ideologiskt påverkade*. Journalistideologin innehåller sympati för tredje världen och de förtryckta vilket skulle var det samma som en negativ inställning till Israel. Många av journalisterna tillhörde den generation som utbildades på 1960- och 1970-talen och hade därför vänsterideal. Detta gällde framför allt européerna. Tidigare generationers journalister hade större sympati för Israel. (Cohen och Reuveny)

Detta är några av de möjliga förklaringarna till den i huvudsak negativa

bilden av Israel och positiva bilden av PLO i västvärldens nyhetsmedier. Resonemanget torde inte vara begränsat till "operation fred i Galliléen" eller ens denna del av världen, utan har med stor sannolikhet generell giltighet i betydande delar.

Frågan om i vilken utsträckning de framförda orsakerna faktiskt inverkar kan naturligtvis diskuteras. Detta är dock säkerligen omöjligt att klarlägga med någorlunda tillförlitlighet. Den litteratur som finns i ämnet och den som refereras här är producerad av personer med mer eller mindre uttalad sympati för Israels sak, om än inte med alla delar av "operation fred för Galliléen". Detta hindrar dock inte att litteraturen framhåller många centrala aspekter på nyhetsmediernas sätt att arbeta under krig.

En viktig förklaring till den för Israel negativa bilden av "operation fred för Galliléen" i internationella nyhetsmedier bortser emellertid samtliga författare från, nämligen *den grundläggande sakfrågan*. Kriget var ett angreppskrig och Israel var angriparen. Dessutom var Israel den på förhand överlägset starkare parten till skillnad från tidigare krig. En invasion i ett annat land från en överlägsen angripare kan knappast förväntas få ett positivt mottagande i nyhetsmedierna i demokratiska länder med fria massmedier. Detta torde dessutom gälla nästan oavsett anledningarna till angreppet.

4.4.10. Sammanfattning

Även erfarenheterna från de internationella nyhetsmediernas bevakning av Israels invasion i Libanon kan, liksom de krig som diskuterats i tidigare avsnitt, sammanfattas i ett antal mer generella punkter. Således säger analyserna av nyhetsrapporteringen från invasionen följande:

1. Faktafel, exempelvis vad gäller antal offer, förekommer ofta i krig. Orsakerna är flera. Dels rör det sig om de allmänna svårigheter som finns vid nyhetsrapportering. Dels kan man på goda grunder misstänka att felaktigheterna uppkommer som ett led i det propagandakrig som äger rum parallellt med det militära kriget.
2. Censuråtgärder har tveksam effektivitet och delvis motsatt verkan, åtminstone vad gäller de utländska nyhetsmedierna. Dessa misstror censurerat källmaterial och söker andra nyhetskällor eller nyhetsvägar. Informationen att ett nyhetsbudskap är censurerat nedsätter budskapets trovärdighet och den censurerande partens anseende.

3. De internationella nyhetsmedierna tillhandahåller eller kan tillhandahålla ett ensidigt urval av synpunkter och fakta. Bakgrundsbeskrivningar, i den mån de förekommer, är ofta missvisande eller ofullständiga.
4. Den internationella nyhetsrapporteringen från ett krig innehåller orättvisa associationer och nedsättande kommentarer. Dessa kan ha slagsida till förmån för den ena parten.
5. Vissa krig eller vissa händelser i ett krig kan få oproportionerligt stor uppmärksamhet i förhållande till andra krig och andra händelser. Delar av denna uppmärksamhet kan vara gynnsam eller ogynnsam för den ena eller andra parten.
6. Krigsnyheter är personifierade i likhet med nästan alla nyheter. Hur nyheterna i allmänhet kommer att upplevas av publiken beror i hög grad på egenskaper hos och mediebild av huvudpersonen.
7. Språket i krigsnyheterna är värdeladdat och associationsrikt. Det kan vara detta till förmån för den ena parten.
8. Tv-mediet har en central roll. Det har störst genomslagskraft och det skapar symboler som även används i andra medier och dess nyhetsvärdering styr nyhetsvärderingen i andra medier.
9. Tv dramatiserar krigshändelser i större omfattning än andra medier. Bl a på grund av detta kan bilden av ett krig vara mest missvisande i tv.

Detta är således några av erfarenheterna från "operation fred för Galliléen", uttryckta i generell form. Punkterna är endast antaganden, framför allt med avseende på deras generella räckvidd. Deras grad av generell giltighet ökar naturligtvis om de återkommer i andra och olikartade krigssituationer.

I nästa avsnitt diskuteras en ganska annorlunda krigssituation, nämligen det som kallas Falklandskriget. Två betydande likheter finns emellertid med Israels invasion av Libanon. För det första rörde det sig om invasioner. För det andra förekom militärcensur av nyheterna.

4.4. FALKLANDSKRIGET

4.4.1. Bakgrund

Falklandskriget kallas ibland Storbritanniens sista kolonialkrig. Det utkämpades i Sydatlanten, kring och på Falklandsöarna (spanska: Islas Malvinas. Det engelska namnet på öarna används här då detta är praxis i svenska massmedier) som är en brittisk kronkoloni. Befolkningen på öarna är något över tvåtusen personer och av nästan uteslutande brittiskt ursprung. Storbritanniens motståndare i kriget var Argentina, som sedan 1820 gjort anspråk på öarna. Militärt blev kriget en framgång för Storbritannien. Propagandamässigt var segern mer tveksam. Från många håll har påståtts att informationen och nyhetsbevakningen om kriget var en katastrof. Sålunda framhåller exempelvis Hooper (1982, s 159) att efteråt kom de oundvikliga anklagelserna. BBC anklagades för att ha förmedlat argentinsk propaganda. Kvällstidningarna anklagades för blodtörst och chauvinism. Försvarsministeriet anklagades för att inte ha förmedlat tillräcklig information inom rimlig tid. Falklandskriget liknade ur mediesynpunkt Vietnamkriget och inbördeskriget i Nordirland.

Händelseförloppet var i korthet följande. Den 2 april 1982 besatte argentinska trupper Falklandsöarna. Den 5 april avseglade en flottstyrka från Storbritannien. 2 dagar därefter förklarade den brittiska regeringen ett 200 sjömil brett område kring Falklandsöarna som krigszon. Brittiskt flyg inledde attackerna mot Port Stanleys (huvudstaden) flygfält den 1 maj.

Dagen efter utspelades en av de enskilda händelser under kriget som fick mest uppmärksamhet i nyhetsmedierna världen över. En brittisk ubåt sänkte den argentinska kryssaren Belgrano med ett stort antal dödsoffer som följd. Argentinskt flyg sänkte den brittiska jagaren Sheffield den 4 maj, något som anses vara ett svar på sänkningen av Belgrano. Dessa två enskilda händelser ägnas särskild uppmärksamhet i avsnitt 4.4.6.

Sänkningarna blev ett led i en fortsatt eskalering av kriget. Sålunda utökade Storbritannien krigszonen till att sträcka sig till 12 sjömil utanför Argentinas kust den 7 maj och den 9 maj inledde brittiska flottan artilleribeskjutning av flygfält och andra militära argentinska posteringar på öarna. Argentinskt flyg attackerade den brittiska flottstyrkan och Argentina förlorade många plan. Fram till den 25 maj sänkte det argentinska flyget 2 brittiska fregatter, en jagare och ett containerfartyg.

Krigets egentliga vändpunkt kom den 21 maj då en stor brittisk landstigning

gjordes vid Port San Carlos. Utbrytningen från det brohuvud som etablerades började den 28 maj. De brittiska landstridskrafterna avancerade under perioden därefter. De argentinska flyganfallen fortsatte på bl a brittiska fartyg. Några av dessa skadades eller sänktes. Den 12 juni inleddes det brittiska slutanfallet mot Port Stanley och den 14 juni kapitulerade samtliga argentinska styrkor på Falklandsöarna.

Medieaspekterna på detta krig har fått stor uppmärksamhet i såväl Argentina och Storbritannien som internationellt. De lärdomar som kan dras anses i betydande utsträckning ha generell giltighet. Erfarenheterna från Falklandsöarna blottlägger intresse- och principiella konflikter. Det demokratiska samhällets krav på ett fritt informationsflöde står i motsättning till den censur som ofta anses nödvändig i krig.

Det föreligger tre klart avgränsade tidsperioder med stora skillnader sinsemellan under konflikten med avseende på öppenheten och snabbheten i nyhetsförmedlingen, enligt Skoglund (1982, s 14). Under stridernas inledningsskede var britternas nyhetsförmedling mycket långsam och sluten. Argentina tillhandahöll däremot mycket och snabb information. Efter en debatt om massmediernas partiskhet i början av maj blev britternas information mer öppen och snabbare medan den argentinska informationen avtog i omfång och snabbhet. Det tredje skedet började när britterna inledde sin framryckning på Falklandsöarna. Båda parter var mycket återhållsamma med all nyhetsförmedling om striderna under denna period.

Den brittiske BBC-journalisten Harris (1983, s 151) framhåller att frågan om censur inte får dra uppmärksamheten från den mest centrala lärdomen och skriver följande:

"De episoder som orsakade den största oron (...) var inte nödvändigtvis unika för Falklandskrisen. Det instinktiva hemlighetsmakeriet hos myndigheter och militär; prostitutionen och hysterin i delar av pressen; lögnerna, den missvisande informationen, myndigheternas manipulation av den allmänna opinionen; de politiskt skrämde etermedierna; mediernas bortseende från sin egen förvrängning allt detta uppträder lika mycket i fredstida Storbritannien som i krig." (*Min övers.*)

Med tanke på de stora likheter som finns mellan Storbritannien och Sverige med avseende på samhälls- och mediestruktur torde Harris påstående kunna utsträckas till att gälla även Sverige. Här har för övrigt i stort sett samma argumentation tillämpats på exempelvis mediebevakningen av främmande u-båtar men också beträffande nyhetsmediernas prestationer i allmänhet.

I det följande uppmärksammas några av de aspekter på informationen och nyhetsbevakningen om Falklandskriget som förefaller ha störst generell intresse och samtidigt belyser de grundläggande frågeställningarna i denna studie. Eftersom nyhetsförmedlingens förutsättningar i Sverige liknar de brittiska betydligt mer än de argentinska ligger tyngdpunkten på den brittiska informationen och nyhetsförmedlingen.

4.4.2. Nyhetsrapporteringens villkor

Efter beslutet att sända en flottstyrka till Falklandsöarna hade informationsenheten vid försvarsdepartementet endast 24 timmar på sig att organisera informationen i Storbritannien och ombord på flottstyrkan. På försvarsdepartementet trodde man först att en omfattande pressorganisation i London skulle eliminera behovet av journalister i konfliktområdet. Denna tanke övergavs emellertid, främst beroende på diskussioner om trovärdighet. Militären erbjöd först fem journalister plats ombord, men detta antal ändrades genom ett regeringsbeslut till 28 representanter för medierna. Uttagningen av dessa skedde relativt planlöst och delvis med hjälp av lottning. (Berg 1982)

Storbritannien befann sig i situationen att ha en fri press och ett "begränsat" krig med Argentina. Alla journalister som följde med flottstyrkan hade dock gått med på att följa vissa regler som var uppsatta av försvarsministeriet. Dessa bestod i huvudsak i att vissa fakta och händelser inte fick nämnas. Allt som sändes iväg måste kontrolleras av flottstyrkans lokala censorer. Sedan sändes rapporten via officiella kanaler till försvarsministeriet i London där det åter kunde censureras innan de gick vidare till respektive medium. (O'Ballance, 1983)

Censorerna ombord på flottstyrkan, som var civilanställda, fick sina instruktioner direkt från London om vad som var och vad som inte var tillåtet att rapportera. Dessa instruktioner sammanföll inte alltid med de synpunkter som flottstyrkans militära ledning hade. Journalisterna underkastade sig dock i allmänhet villigt de restriktioner som fanns. Få av dem visste något om krig eller militär verksamhet, eftersom värnplikten avskaffades 1960 i Storbritannien. De befann sig således i en helt ny omgivning, vilken inte alltid stämde överens med deras ideal om hur samhället bör fungera. (O'Ballance)

I praktiken var censurprocessen omständlig. De journalister som följde med flottstyrkan klagade på att deras rapporter kunde fördröjas flera dagar. Ett fåtal av dem kom inte alls fram. De konkreta uppgifter som slapp igenom de upprepade granskningar som förekom var få. Inga aktuella stridsuppgifter fanns med, bl a på grund av den tid som själva censuren tog. De godkända

rapporterna innehöll i stället bakgrundsuppgifter, allmänna reportage och reportage med mänskliga aspekter. (Skoglund, s 7)

Det fanns inte den rörelsefrihet för journalisterna som funnits under Vietnamkriget, påpekar Hooper (s 158). De journalister som följde med flottstyrkan var fast hos den. Det blev tämligen snart uppenbart från deras rapporter att de snabbt identifierade sig med sjömännen och soldaterna ombord. I denna situation övervägdes om censur var nödvändig eftersom journalisterna visste att de delade riskerna tillsammans med trupperna och således bl a utsatte sig själva för fara om de förmedlade information som var olämplig ur säkerhetssynpunkt. Trots detta bedömdes censuren som nödvändig.

Detta visar på samma fenomen som påpekats vid diskussionen av Vietnamkriget och även invasionen i Libanon. Genom att journalisterna upplever risker tillsammans med den ena, vanligen den egna, sidans förband och identifierar sig med soldaterna bidrar detta till en för denna sida och framför allt dessa soldater välvillig och naturligtvis ofta propagandistisk rapportering. Journalisterna får ett mikroperspektiv och deras integritet försvinner. Möjligheterna och viljan till kritik avtar.

Rapporterna från journalisterna i stridsområdet var naturligtvis inte den enda information som fanns tillgänglig från striderna. Även försvarsdepartementet lämnade militär information. Denna var granskad enligt i huvudsak samma principer som journalisternas stridsrapporter. Försvarsdepartementet lyckades dock inte kombinera dessa två informationsvägar. De journalister som följde med flottstyrkan klagade ofta över att de förbjöds sända hem uppgifter som bara några timmar senare offentliggjordes av försvarsdepartementet i London. De klagade dessutom på att de allt för ofta fick sina nyheter om striderna via BBC:s sändningar från London. (Skoglund, ss 8 - 9)

Mediegruppen vid Glasgows universitet anser att Falklandskriget inte torde kommas ihåg som en högtidsstund för fri information och "öppna nyheter". Restriktionerna för vad som fick rapporteras delar de in i tre breda kategorier.

För det första fanns det gränser som utstakades direkt av försvarsdepartementet i form av censur och kontroll av journalister. Den mest uppenbara begränsningen var att endast brittiska journalister tilläts följa med flottstyrkan. Dessa journalister hade dessutom inga möjligheter att sända satellitbilder och upplevde extrema svårigheter när de skulle sända hem sina rapporter. Under och även efter kriget trodde journalisterna att det var en avsiktlig taktik från myndigheterna att stoppa överföringen av tv-bilder. Försvarsdepartementet

höll emellertid fast vid uppfattningen att bristen snarast var av teknisk art. Det var inte möjligt att arrangera överföringen. (War and Peace News, s 8)

Hooper menar (s 162 - 163) att överföringen innebar mycket stora problem som försumrades genom att försvarsdepartementet inte hade förutsett värdet av god PR. Problemet med överföringen innebar vidare att den brittiska regeringen förlorade en möjlighet att möta den argentinska propagandan. En del militärer ansåg emellertid att avsaknaden av tv-bilder inte var något negativt eftersom dessa kunde ha påverkat operationens säkerhet. Hooper menar att detta visade på en total okunnighet om nyhetsprocessen, redaktionellt ansvar och journalisternas förmåga till självcensur.

För det andra är det enligt mediegruppen i Glasgow normalt att ge speciell information, exempelvis i form av "läckor", till utvalda journalister. Detta är en kanske viktigare begränsning och påverkade kraftigt nyhetsrapporteringen om Falklandskriget. Systemet användes av försvarsministeriet för att kontrollera merparten av informationen om kriget. När information ges som ett privilegium och kontrollen av den fungerar normalt kan censur helt enkelt ses som en förlängning av något som redan existerar. För det tredje fanns journalisternas självcensur som tog hänsyn till vad som uppfattades som den allmänna opinionen eller god smak. (War and Peace News, s 8 - 11)

Efter kriget angrep medierna regeringens och försvarsdepartementets informationsprinciper. Enligt den vanligaste kritiken var försvarsdepartementet ineffektivt när det gällde att tillhandahålla informationsmaterial. Journalisterna kunde inte utföra sitt arbete på grund av detta. Vidare sades att informationen från försvarsdepartementet hade blivit bättre om den utförts av professionella informatörer. Dessutom framhölls den allmänna motvilja från militärens sida som fanns mot att informera och de praktiska hinder de sades skylla på.

Rapporteringen från Falklandskriget i Storbritannien saknade, bl a av ovanstående orsaker, nästan helt illustrationer. Fotografier och filmer förekom i stort sett inte alls. Den brittiska flottstyrkan var, som nämnts, inte försedd med utrustning för överföring av denna typ av bilder. Det lilla antal bilder som förmedlades på brittisk sida hade för det mesta transporterats till Storbritannien med båt. Detta innebar att materialet alltid var minst en vecka gammalt. (Skoglund, s 10)

Hur fungerade då samarbetet mellan å ena sidan medierepresentanter och å andra sidan militär samt även regering? Bristen på förståelse för varandras verksamheter har påpekats i många sammanhang. På ett övergripande plan

torde det dock vid de flesta krig finnas en grundläggande intressegemenskap mellan militärer och journalister som befinner sig på samma sida. Denna intressegemenskap torde dessutom öka ju mer hotande för nationen och den egna existensen kriget är. Falklandskriget hotade knappast Storbritanniens existens. Motsättningar mellan militärer och journalister förelåg och båda grupperna påpekade allvarliga brister hos den andra gruppen och i dess agerande.

Mediegruppen i Glasgow framhåller att det inte finns någon absolut intressegemenskap mellan medierna, regeringen och militären. Konflikter uppstår exempelvis på grund av nyhetsmediernas professionella och kommersiella behov av bilder och nyhetsmaterial. Det fanns emellertid flera omständigheter som band samman medierna och statsapparatusens olika delar. Speciellt gällde detta önskan att vinna kriget och att visa att man stödde de patriotiska intressena maximalt. Vidare hade journalisterna ett professionellt intresse av att tala i "folkets" namn. Både BBC och ITN sökte auktoritet och prestige genom att vara det nationella tv-bolaget. Dessutom är den normala situationen för etermedierna att de framställer och stöder officiella synpunkter. (War and Peace News, ss 24 - 25)

4.4.3. Argentinska nyheter

Ett intressant och viktigt fenomen uppträdde under kriget, nämligen att de brittiska medierna använde sig av uppgifter och bilder som kom från Argentina, således från fienden. En förklaring är att denna väg ofta var snabbare när det gällde att få fram aktuella bilder. En annan förklaring är de annorlunda förutsättningar, exempelvis närhet till krigsskådeplatsen, som de argentinska nyhetsmedierna hade.

Berg (1982) framhåller att journalisterna tidvis var mycket irriterade över att den argentinska radion och tv:n fick tillstånd av de egna myndigheterna att täcka nästan allt och därtill gjorde det snabbt. Dessutom lyckades de, enligt en bred majoritets uppfattning, förvandla negativa händelser till en positiv bild av krigsinsatserna. Återkomsten av de överlevande från kryssaren Belgrano förvandlades i tv nästan till ett triumftåg. Vidare kunde Argentina publicera händelser som de brittiska myndigheterna spärrade för publicering i sina medier.

Grundförutsättningarna för den argentinska nyhetsförmedlingen skilde sig under denna period kraftigt från grundförutsättningarna för den brittiska

nyhetsförmedlingen. Detta gällde i synnerhet när kontroversiella frågor behandlades. En mycket kontroversiell fråga var naturligtvis Falklandskriget.

För att förstå mediebilderna i Argentina av landets invasion av Falklandsöarna är det viktigt att se till den inrikespolitiska situationen. Argentina var vid denna tid en militärdiktatur, ledd av en junta med en klart framträdande ledare, som bl a var president och arméchef.

En central fråga är varför Argentinas invasion av Falklandsöarna, som man gjort anspråk på i 150 år, kom just då och dessutom tämligen överraskande, åtminstone för britterna. En anledning torde vara de mycket stora inrikespolitiska problemen, som militärdiktaturen inte kunnat lösa och möjligen förvärrat. Landet befann sig i kaos, inte minst ekonomiskt. Folkets uppmärksamhet måste ledas bort från detta och nationen samlas kring ett gemensamt mål. För detta ändamål var en invasion av Falklandsöarna lämplig. Regimen kunde visa styrka och folket kunde sluta upp bakom de militära ansträngningarna. En regim som kunde erövra Falklandsöarna från britterna kunde lösa även andra problem. Detta budskap spreds i de statskontrollerade argentinska massmedierna.

Denna bild av invasionens bakgrund framhålls av många källor, exempelvis O'Ballance som skriver följande:

"I Argentina hade medierna varit föremål för censur sedan militärjuntan tog över 1976. Underdåniga och könlösa började medierna med en gång trumpeta ut propaganda och vilseledande information för att avleda folkets uppmärksamhet från det politiska förtrycket och den ekonomiska instabiliteten. De gjorde våldsamma anspråk på att ha sänkt brittiska fartyg till sjöss och på argentinska segrar över brittiska trupper till lands." (*Min övers.*)

Bilden av framgångar försökte man naturligtvis sprida även efter det att de brittiska trupperna nått framgångar och så länge det över huvud taget var möjligt. Det var därför viktigt med nyheter och bilder från Falklandsöarna och från kriget fram till den tidpunkt då det fullständiga militära nederlaget inte längre kunde förnekas. Utbudet av nyheter om kriget minskades emellertid i takt med brittiska militära framgångar. Om de argentinska truppernas kapitulation var de argentinska massmedierna mycket förtegn.

Liksom i Storbritannien fungerade försvarsdepartementet i Argentina som samordnare av nyhetsflödet från stridsområdet. Men försvarsdepartementet

var naturligtvis mycket nära knutet till militärjuntan och till presidenten. Informationen var synnerligen centraliserad och toppstyrd.

Till detta kommer mediernas situation. Någon fri debatt förekom knappast. Kontrollen av nyhetsmedierna var i praktiken extremt hård även om vissa milda avvikande åsikter i icke allt för kontroversiella frågor var tillåtna. Argentina hade upplevt en period av för landet och även efter latinamerikanska förhållanden unikt hård politisk terror. Falklandskriget utspelades mot slutet av en period då minst 10.000 personer som var kritiska till regimen försvunnit eller hittats mördade. Många av dessa var journalister eller personer som var verksamma i medierna. Andra journalister befann sig i landsflykt eller hade tvingats till tystnad. En mycket spridd uppfattning är att Argentina på detta sätt hade en ovanligt följsam och tjänstvillig journalistkår.

Graden av följsamhet hos de argentinska nyhetsmedierna kan dock diskuteras. Skoglund (s 24 - 25) påpekar att den argentinska pressen inte var så hårt hållen som man skulle kunnat förvänta sig. De större tidningarna återgav och kommenterade ofta bägge sidors kommunikéer, i början dock med en slående övervikt för inhemskt material. Det var dock naturligt med tanke på den nationalistiska yra landet befann sig i sedan man "återtagit Malvinerna". Nyhetskommunikéerna från militärjuntan blev mer återhållsamma sedan de brittiska trupperna landstigit på öarna. Detta fick till följd att den argentinska pressen allt mer kom att förlita sig på brittiska kommunikéer. Naturligtvis kritiserades tidningarna för detta.

De journalister som befann sig på den argentinska sidan under striderna var speciellt utvalda och starkt kontrollerade. Argentina hade journalister från den officiella nyhetsbyrån Telam och från landets tv-bolag på Falklandsöarna. Flyg- och flottbaserna i södra Argentina var stängda för alla utom för detta fåtal journalister. De rapporter dessa förmedlade var med all sannolikhet censurerade och naturligtvis helt i enlighet med militärjuntans intentioner. (Skoglund, s 11)

Övriga massmedier hade tillgång till rapporter från dessa journalister och dessutom till oregelbundna militärkommunikéer och presidentens tv-tal. Denna information var nationellt agitatorisk och berättade om militära framgångar och bragder. Andra källor än dessa förekom inte i de argentinska nyhetsmedierna. Inte heller förekom spekulationer. Dessutom fanns publiceringsregler. Dessa upplevdes naturligtvis avsevärt mer tvingande av de argentinska journalisterna än likartade regler av de brittiska. (Skoglund, s 11)

De argentinska publiceringsregler som infördes vid krigsutbrottet innebar att

massmedierna inte fick publicera uppgifter som kunde skada den nationella enigheten, orsaka panik, motsäga eller ifrågasätta officiell information, ifrågasätta Argentinas militära styrka, ifrågasätta Argentinas rätt till Falklandsöarna eller ge upphov till aggressiva attityder mot den brittiska kolonin i landet. Dessutom bör tilläggas att Argentina vidtog omfattande sanktioner mot utländska journalister i landet. (Skoglund, ss 11 - 12)

De formella principerna för kontroll och tillämpningen av dessa, som infördes i Argentina med tanke på Falklandskriget, var uppenbarligen i det närmaste heltäckande. Kombinerat detta med centralstyrning av informationen i allmänhet samt likriktade massmedier och journalister är det uppenbart att det i detta land spreds en entydig och för landet och i synnerhet dess politiska och militära ledning synnerligen gynnsam bild av orsakerna till de militära aktionerna och genomförandet av dessa. Kriget var rättfärdigt och framgångsrikt ända till slutet. Efter nederlaget, när sanningen långsamt uppenbarade sig för människorna blev de bittra, desillusionerade och uppretade. Detta medförde militärjuntans fall. De argentinska medierna fortsatte emellertid trots detta att förmedla överdrivna uppgifter. (O'Ballance)

En annan aspekt på informationen är att trots den kontroll och slutenhet som rådde satsade försvarsdepartementets informationstjänst intensivt på positiva nyheter och information om de egna styrkorna. Merparten av de fotografier och filmer från striderna som visades över hela världen var av argentinskt ursprung. (Skoglund, s 12)

Argentinas bild av kriget kom således att spridas över världen och inte det ekonomiskt och militärt starkare Storbritanniens bild. Ännu märkligare kan detta förefalla om man betänker den anglosaxiska kulturens spridning och de engelskspråkiga (visserligen främst USA-baserade) mediernas totala dominans inom det internationella massmediesystemet.

Argentinas bild av kriget var således från början genomgående propagandistisk. (Därmed inte sagt att den brittiska bilden inte var propagandistisk. Den var emellertid inte detta lika uttalat och den var det av delvis andra orsaker.) Dessutom torde krigets verkliga syfte ha varit propagandistiskt och inte att av ekonomiska och nationella skäl erövra Falklandsöarna. Den argentinska invasionen av öarna utfördes således i första hand för att ge medierna underlag för propaganda och att utnyttja dem för att avleda allmänhetens uppmärksamhet från de inrikespolitiska problemen. Propagandan var därmed primärt avsedd för argentinarna och inte för resten av världen. Det kanske mest intressanta är att detta argentinska material också användes av brittiska massmedier. Orsakerna är berörda ovan.

Spridningen av den argentinska bilden av kriget och användningen av argentinskt material i brittiska nyhetsmedier har fler aspekter. Hooper (ss 155 - 156) anser att det snabba händelseförloppet, öarnas geografiska isolering och begränsningarna av innehållet i de utsända journalisternas rapporter resulterade i en vag och felaktig bild av det som verkligen hänt vid den brittiska invasionen. Detta komplicerades ytterligare av det sätt på vilket brittiska medier behandlade det argentinska materialet. Dessutom var den brittiska allmänheten okunnig om militärjuntans totala kontroll av de argentinska massmedierna och tenderade, åtminstone till en början, att acceptera den argentinska versionen. Detta understöddes av att brittisk tv i allmänhet inte kommenterade förutsättningarna för och det bakomliggande syftet med det material de använde.

Hooper (ss 156 - 157) frågar varför de brittiska medierna rapporterade det som de ursprungligen erhållit från den argentinska regeringen som fakta. Han påpekar att det är troligt att man bortsåg från materialets art mot bakgrund av kravet att få fram nyhetsmaterial ur en lång och svårforcerad kommunikationskanal, medan man samtidigt försökte följa manusstopp. Dessutom påpekar Hooper att strider alltid är förvirrande och därför krävs särskild noggrannhet när man rapporterar från dessa. På samma sätt som det tar tid för militären att få fram fakta om händelserna behöver medierna tid för att kontrollera sina informationskällor. Om de inte kan göra detta före manusstopp är det deras skyldighet att klart markera att det de rapporterar är antaganden till dess att fakta verifierats.

De brittiska nyhetsmedierna använde således argentinska källor och argentinskt material i betydande omfattning. För det mesta kommenterade de inte att de gjorde detta. Anledningarna, som berörts ovan, går ytterst tillbaka på några generella grundproblem för nyhetsmedierna. För det första måste de fylla sitt nyhetsutrymme. Problemet torde i allmänhet vara störst för tv. Förutom det rena faktamaterialet krävs bilder. På dessa är det ofta knappast något överflöd.

För det andra sker nyhetsförmedling på bestämda tidpunkter. Arbetet är organiserat efter detta. Tidningar ska distribueras, radionyheter ska sändas och tv har fasta tider. Mest flexibel torde radion vara. Icke desto mindre har radionyheter fast tider. Detta gäller i synnerhet för de stora nyhetsmagasinen. Det finns alltså deadlines eller manusstopp även vid krig. Vid all nyhetsrapportering krävs naturligtvis källmaterial, bilder och film. Det gäller således ofta att ta det som finns. Nyhetsarbetet är ur denna synvinkel en fråga om kompromisser. Tvånget att förmedla en viss nyhet och nyhetsvärde vägs mot det material som finns tillgängligt. Ju större tvånget och nyhetsvärdet är, desto större är sannolikheten att man använder bristfälligt källmaterial och

bristfälliga illustrationer. Rapporteringen från Falklandskriget visar detta tydligt. Problemet torde för övrigt vara generellt vid alla krig.

Under Falklandskriget fanns argentinskt, dvs ur brittisk synvinkel fiendens material. I brist på material från den egna sidan användes detta. Dessutom blev tiden för bearbetning av materialet naturligtvis ofta knapp. Hårdraget kan man säga att brittisk tv sände fiendens propagandafilmer. Därmed inte sagt att allt material som kom från den argentinska sidan var propagandistiskt till förmån för Argentina.

Dessutom är det troligt att medierna inte gärna ville avslöja att de använde fiendens nyhetsmaterial. Detta skulle undergräva värdet och publikens förtroende för det som sades. Således valde man antagligen medvetet att inte avslöja materialets karaktär för publiken. Kombinationen tidspress, brist på material och strävan efter att skapa tilltro gynnade motståndarsidan.

4.4.4. Nyheterna i Storbritannien

Behandlingen av kriget skilde sig åt mellan de olika nyhetsmedierna i Storbritannien och också under den tid som kriget låg högst på deras dagordning. Kvällstidningarna, främst den konservativa Sun, firade orgier i chauvinism. Övriga tidningar och främst Guardian var mer återhållsamma och kritiskt värderande. Detta gäller även för BBC. Man förmedlade allmänt det nyhetsmaterial som fanns om konflikten och som till övervägande delen var av argentinskt ursprung. (Skoglund, s 23)

Till en början var emellertid samtliga medier mer eller mindre nationalistiska. Tidningarna hade känsloläge och använde ett språk som inte funnits sedan andra världskriget. Guardian förkunnade: "flottan seglar för upprättelse" och "målet är denna gång endast ett". Times hade en mycket stor ledare med rubriken: "Vi är alla falkländare nu." (Harris, s 38)

Chauvinismen flödade således i kvällstidningarna och i synnerhet i Sun. I den tidningen korade man hjältar, skändade fienden, adopterade robotar och liknande. Rubriker som "WE'LL SMASH'EM" (vi ska krossa dom) och "hurrarop när flottan seglar för revansch" är typiska. När den argentinska kryssaren sänktes löd en enorm rubrik på tidningens första sida "GOTCHA" (fick dig). (Harris, s 39)

När kriget började kräva stora offer föreslog dock Daily Mirror vapenvila. Detta förslag, Guardians kritiska hållning till den brittiska politiken gentemot

Argentina och BBC:s opartiska framtoning fick Sun att i en ledare anklaga dessa medier för landsförräderi. Denna kritik mot andra massmedier för bristande fosterlandskänsla hade sedan flera dagar även framförts av konservativa politiker. Kritiken av den rådande nyhetsvärderingen fick ytterligare stöd den 10 maj genom BBC:s kommenterande nyhetsmagasin Panorama. I detta fick en minoritet, som var kritisk till regeringens politik, framföra sina synpunkter under halva sändningstiden. Övrig programtid innehöll intervjuer med försvarsministern och andra personer som stödde regeringens politik.

Efter detta tv-program kritiserade konservativa parlamentsledamöter massmedierna och främst BBC för *bristande partiskhet* i rapporteringen från striderna (Skoglund, s 24). Det var således inte längre fråga om att nyhetsmedierna, och då i synnerhet det statligt kontrollerade BBC, skulle vara balanserade och neutrala. Situationen var sådan att från kritikerna ansågs endast en åsikt vara den rimliga, dvs den som stödde den konservativa regeringens politik. Mediernas skyldighet var att propagera för denna och stödja krigsansträngningarna eftersom situationen ansågs kräva detta.

De flesta nyhetsmedierna ändrade alltså attityderna och tonläget i sin rapportering efterhand. Harris (s 40) påpekar att medan resten av pressen övergav mycket av sin inledande retorik och under de följande veckorna koncentrerade sig på för- och nackdelar hos olika fredsförslag uppehöll Sun samma fosterländska glöd. Trots att det funnits våldsamt patriotiska tidningar i Storbritannien tidigare var detta första gången som gammaldags chauvinism förekom i krigstid i en modern masscirkulerad brittisk kvällstidning. Alla de nya teknikerna hos den populistiska journalistiken, som stora feta rubriker med slogans, provokativa kommentarer och vinkling av nyheter för att stödja ledarkommentarer, kom till användning. Hela skalan av tekniker, som först användes av Daily Mirror på 1950-talet, utnyttjades av Sun under Falklands-kriget. Detta var en av krigets mest uppseendeväckande bieffekter.

En iakttagelse som man utifrån detta kan göra om hur olika medier med olika egenskaper och olika publiksammanställning fungerar under ett begränsat krig, är att de tenderar att ryckas med i nationalistisk yra i ett initialskede men att denna försvinner efterhand. Undantaget är kvällstidningarna som använder sin speciella typ av journalistik även i krig. Resultatet kan bli en total partiskhet, hårdvinklingar, överförenklingar och överdrifter. Tidningens funktion som informationskanal och forum för åsikter försvinner. Tidningen blir ett instrument för ensidig propaganda.

4.4.5. Spekulationer

Generellt gäller att spekulationer förekommer inom nyhetsförmedlingen. Detta påpekas flera gånger i denna studie. Egentligen är det ju en av journalistens uppgifter att dra slutsatser utifrån det ofta otillräckliga källmaterial som finns. Spekulationerna kan vara mer eller mindre välgrundade. De kan ge en i huvudsak korrekt bild av händelser och förhållanden men de kan också ge en felaktig eller missvisande bild.

I grunden fanns vid detta liksom de allra flesta krig en intressekonflikt mellan försvarsdepartementet och militärledning å ena sidan och nyhetsmedierna å den andra. De senares uppgift är att informera. Vid krig bör naturligtvis denna information i ett demokratiskt samhälle vara så utförlig, initierad och korrekt som möjligt. Dessutom hade Falklandskriget mycket stort nyhetsvärde. Försvarsdepartementet och militärledningar önskar vanligen, vilket påpekats tidigare, att många aspekter hos ett krig icke offentliggörs och att vissa händelser och förhållanden tonas ner. Detta gällde i hög grad även för Falklandskriget. Vid detta förefaller det för övrigt som om försvarsdepartementets och militärens intressen hade ett relativt kraftigt övertag över nyhetsmediernas intressen.

Det brittiska försvarsdepartementet hade flera skäl till den slutenhet man visade. Bl a sade man sig inte vilja äventyra de brittiska soldaternas och civilbefolkningens liv. Dessutom ville man inte uppmuntra till spekulationer genom att tillkännage obekräftade och okontrollerade uppgifter. Effekten av slutenheten var dock snarast den motsatta. I brist på fakta om striderna förekom i stort sett dagligen mer eller mindre välgrundade eller sannolika spekulationer i de brittiska nyhetsmedierna om hur striderna gick och den fortsatta planeringen. För spekulationerna stod journalister, ofta tillsammans med pensionerade militärer. (Skoglund, s 22)

Således fick försvarsdepartementets och militärledningens ovilja att snabbt lämna ut uppgifter andra konsekvenser än som avsetts. Deras taktik tonade inte ner nyhetsmediernas spekulationer utan var snarare orsak till många av dessa och till att en hel del uppgifter, som i stort sett uppfunnits av nyhetsmedierna, publicerades (jfr exempelvis Hooper eller Skoglund).

Här uppträdde således i stort sett samma fenomen som påpekats bl a i samband med nyhetsbevakningen av främmande ubåtar i svenska farvatten. När nyhetsmedierna inte erhåller tillräckligt källmaterial spekulerar de eller för ibland fram i det närmaste helt fria fantasier. Detta torde gälla för i stort sett all nyhetsförmedling. Synnerligen framträdande är fenomenet vid krigs-

situationer, då viss sekretess ofta föreligger från militärt håll eller på grund av att inga fakta finns därför att situationen är oklar. En del av orsaken är mediernas organisation. Nyhetsmedierna har journalister, i olika funktioner under nyhetsprocessen, avsatta att bevaka krigshändelserna samtidigt som den plats som reserverats i program och på tidningssidor måste fyllas. Dessutom finns det i allmänhet krav på information kring det som sker från läsarna, lyssnarna och tittarna. Mer eller mindre vidlyftiga spekulationer är en naturlig följd av detta. En annan följd är att källkritiken minskar.

En av de informationsmässiga svårigheter, som blir en följd av de på detta sätt uppkomna spekulationerna och felaktiga uppgifterna, bottnar i betydelsen av det första uttalandet. Detta diskuterades i samband med nyhetsrapporteringen från kriget i Nordirland i föregående avsnitt. Det första som sägs om en händelse får extra tyngd och tenderar att uppfattas som sant av allmänheten. Dementier eller tillrättalägganden har svårt att få genomslagskraft. Dessutom är alltid nyhetsmedierna ovilliga att dementera. Även när det är de själva som har fel framställs anledningen till dementin som liggande utanför nyhetsmedierna. Man har erhållit förbryllande eller otillräckligt källmaterial. Publiken har eventuellt kunnat missuppfatta det som sagts. Även om militären således inte direkt är orsaken till felaktiga eller missvisande uppgifter i nyhetsmedierna ligger det nära till hands att dessa ändå framstår som skyldiga. Tilltron till militären minskar (jfr nyhetsbevakningen av difterismittan i Göteborg, avsnitt 3.4). Motsättningarna mellan försvarsministerium eller militärledning å ena sidan och nyhetsmedier å den andra ökar. Normalfallet vid dementier torde dock vara att dessa sällan har någon större genomslagskraft.

Hooper (s 161) menar emellertid att ett resultat av spekulationerna var att nyhetsmedierna i Storbritannien innehöll en stor mängd information om fartygsförflyttningar, flottans sammansättning, vapenprestanda och återkommande kommentarer kring militärstrategiska alternativ. Sammantaget var detta en alarmerande mängd obearbetat underrättelsematerial, som kunde användas av Argentina. Publiceringen av en del av detta material utsatte den brittiska flottstyrkan för fara och försvårade säkerligen genomförandet av vissa operationer.

Detta är säkerligen sant. I fall där medierna spekulerar intensivt och publicerar allt tillgängligt material publiceras naturligtvis uppgifter som kan hjälpa fienden. Men samtidigt var de missvisande uppgifterna många och i en del fall kunde detta material orsaka militära och strategiska misstag från den argentinska sidan. Desinformation riktad mot fienden är också en del av krigföringen.

Spekulationer i samband med nyhetsförmedlingen från Falkandsöarna, liksom vid nästan alla krig och i stort sett vid all nyhetsförmedling, har naturligtvis många både positiva och negativa aspekter ur informations-synpunkt. Spekulationer är dock nödvändiga inom nyhetsförmedlingen, bl a eftersom medierna ofta inte har tillgång till fullständigt källmaterial.

4.4.6. Perspektiv och språk

Nyhetsmedierna i Storbritannien använde alltså argentinskt nyhetsmaterial. På grund av bl a detta beskylldes en del av dem, i synnerhet BBC, för att undergräva krigsansträngningarna och även sprida argentinsk propaganda. Samtidigt förekom starka nationalistiska känslor framför allt i kvällstidningarna och främst i Sun.

Denna bild av nyhetsrapporteringen från kriget blir tydligare och något ändrad om man ser till nyhetsmediernas och särskilt tv:s perspektiv och språk. Likartade händelser, som drabbade Storbritannien respektive Argentina, behandlades på olika sätt. En jämförelse mellan hur de brittiska nyhetsmedierna, främst de båda stora tv-bolagen BBC och ITN, behandlade sänkningarna av den argentinska kryssaren Belgrano och den brittiska jagaren Sheffield belyser detta.

Sänkningen av det argentinska fartyget var den kanske mest kontroversiella händelsen under Falklandskriget. Den skapade problem för tv-producenterna eftersom de tvingades välja mellan många olika infallsvinklar. Flera av dessa handlade om att antingen rättfärdiga eller fördöma det brittiska anfallet. Andra infallsvinklar var riktade mot mänskliga konsekvenser, exempelvis de överlevandes villkor. Det sätt på vilket journalister och producenter valde mellan dessa olika sätt att vinkla anfallet illustrerar deras egna tolkningar av vad som är balans och opartiskhet i nyheter. Jämförelsen med bevakningen av sänkningen av Sheffield visar på tydliga skillnader, exempelvis vad gäller språket. (War and Peace News, s 29)

Mediegruppen i Glasgow har jämfört hur språket i de båda stora tv-bolagens nyhetssändningar mellan den 3 och 15 maj användes vid uttalanden om offer och överlevande på Belgrano respektive Sheffield. Vidare har de analyserat uttalanden som framhöll att Belgrano var ett hot och uttalanden som rättfärdigade anfallet. Dessutom har de analyserat uttalanden som framhöll att Belgrano inte var ett hot och uttalanden som kritiserade anfallet. Resultaten är i korthet följande (War and Peace News, ss 37 - 70).

Beträffande sänkningen av Belgrano förekom ungefär dubbelt så många

uttalanden som terminologiskt talar om överlevande som uttalanden som uppmärksammar förluster och förlorade liv. Journalisterna använde exempelvis inte ordet "killed" när de refererade till dem som dog på Belgrano. Den enda gång detta ord förekom var under en presskonferens som täcktes av argentinsk tv och där Belgranos befälhavare medverkade. Tv-nyheternas tyngdpunkt låg således på överlevande och man använde överlag "mjuka" ord när man refererade till de döda. Mediegruppen i Glasgow framhåller att det verkar ha funnits en systematisk nedtoning av skadorna efter det brittiska anfallet.

Rapporteringen om sänkningen av den brittiska jagaren Sheffield kontrasterar skarpt mot rapporteringen om sänkningen av Belgrano. Mediegruppen påpekar att man kunde väntat sig att de brittiska medierna skulle betona skador och händelsens allvar, bl a eftersom Sheffield var den första stora brittiska förlusten. Men det sätt på vilket denna händelse rapporterades avslöjar, genom kontrasten, den nedtonade rapporteringen om sänkningen av Belgrano. Det verkar vidare som de militära myndigheterna inte önskade att medierna skulle framställa förlusten av Sheffield som en större katastrof. Om så var fallet gick nyhetsrapporteringen helt mot de officiella önskemålen.

Vid rapporteringen från sänkningen av Sheffield använde tv-nyheterna ungefär dubbelt så många uttalanden som terminologiskt talade om förluster som om överlevande. Man använde dessutom en "hårdare" terminologi.

När det gäller diskussionen kring huruvida Belgrano utgjorde ett hot eller ej och huruvida sänkningen var motiverad kan ett liknande mönster urskiljas. De uttalanden som på olika sätt framställde Belgrano som ett hot var mångdubbelt fler än de uttalanden som ifrågasatte att Belgrano utgjorde ett hot och som kritiserade det brittiska anfallet. De flesta av de senare uttalandena angav dock att Belgrano befann sig utanför den av briter utstakade krigszonen.

Mediegruppen konstaterar att trots den betydande kritiken mot sänkningen av Belgrano, både i Storbritannien och utomlands, var det dominerande temat i tv-nyheterna att sänkningen var motiverad. En detalj i rapporteringen var att många nyhetssändningar i initialskedet talade om att Belgrano befann sig "just" utanför eller "vid kanten av" krigszonen. Denna beskrivning nedtonar således det faktum att Belgrano befann sig utanför den proklamerade krigszonen, alltså det område till vilket briter begränsat stridsinsatserna.

Bilden av ett händelseförlopp och av vad som är rätt eller orätt bestäms således i hög grad av vilka aspekter medierna tar upp. Dessa två likartade händelser skulle i princip ha kunnat beskrivas på ett likartat sätt. Samma vikt

kunde ha lagts på offer respektive överlevande och samma språk kunde ha använts. Perspektivet gjorde emellertid att den egna sidans brutalitet nedtonades medan motståndarsidans förstörades. Medierna har emellertid inte i strikt bemärkelse gjort sig skyldiga till en lögnaktig beskrivning. De har, medvetet eller omedvetet, utnyttjat de propagandistiska medel som finns inbyggda i tv-mediet, samt i bild- och talspråket. (Utnyttjandet av dessa är de kanske vanligaste propagandametoderna. Litteraturen om detta är tämligen rikhaltig, exempelvis Furhammar/Isaksson, 1968, Ellul, 1973, Hedqvist, 1982.)

Frågan är emellertid om detta sätt att beskriva händelseförloppet var ett medvetet eller avsiktligt stöd för de brittiska krigsinsatserna från tv-bolagen. Ovan har konstaterats att främst BBC anklagades för "bristande partiskhet". I och för sig ägde sänkningarna av Belgrano och Sheffield rum i början av kriget. Då var patriotismen som mest intensiv i de brittiska nyhetsmedierna, däribland BBC. Men glöden torde ha falnat efterhand. Men detta sätt att beskriva verkligheten kan också avspegla nyhetsmediernas, och framför allt tv:s, normala sätt att arbeta. Indikationer på detta har funnits vid de krig och kriser som diskuterats tidigare i denna studie. Den bakomliggande egenskapen hos tv är eventuellt populism. Ett utslag av denna är när man mer eller mindre medvetet försöker framställa även obehagliga händelser på ett sätt som man tror att tv:s masspublik önskar. Sedan kan man naturligtvis fråga sig om sänkningen av Belgrano, nästan oavsett hur den framställts, uppfattats som en obehaglig händelse av majoriteten av tittarna. Detta problem är emellertid inte det viktiga här, utan i stället hur medierna och producenter eller journalister uppfattar en händelse och dessutom vad de antar är publikens uppfattning och förväntningar på den.

4.4.7. Andra länder

Falklandskriget var utan tvekan en av 1982 års absolut största internationella nyhetshändelser. Det var sensationellt, överraskande och oväntat. En av världens ledande nationer var inblandad och motståndaren var inte obetydlig. Kriget hade inslag av kolonialkrig och kunde ansluta till diskussioner om frigörelse. Opinionen runt om i världen var delad. Dessutom var krigets förlopp snabbt och dramatiskt. De båda stridande länderna kunde personifieras med klart urskiljbara ledare. Kriget uppvisade de flesta av de egenskaper som kännetecknar mycket stora nyhetshändelser.

En rad länder gav uttryck för sina synpunkter på kriget. USA ställde sig på Storbritanniens sida och stoppade vapenanslaget till Argentina efter att först ha försökt medla. USA:s stöd fördömdes av övriga 20 stater som är medlemmar i OAS (förbundet för amerikanska stater). Länder som Venezuela, Brasi-

lien och Mexico kritiserade aktivt USA. Sovjetunionen varnade USA för inblandning i Falklandskonflikten och kritiserade samtidigt både Storbritannien och USA för att de var imperialistiska. Sovjetunionen var motståndare till att det skulle finnas brittisk överhöghet på så långt avstånd från Storbritannien och man stödde det argentinska kravet på öarna. (Lund m fl, 1983, ss 55 - 56)

När striderna började kom det reaktioner från många olika länder. De flesta stödde Storbritannien och inom EG föreslog ett flertal länder införandet av ekonomiska sanktioner mot Argentina. Irland, som är medlem i EG, stödde emellertid inte Storbritanniens krav på Falklandsöarna och ville inte delta i en handelsbojkott mot Argentina. I Storbritannien ansåg man att detta var som en kniv i ryggen. Förklaringen till Irlands ställningstagande anses vara konflikten i Nordirland. Även Sydafrika stödde Argentina, vilket var ett resultat av ett hemlighållet 10 år gammalt avtal mellan länderna. (Lund m fl, s 57)

Generellt kan man påstå att de olika ländernas ställningstaganden i stort sett följde etablerade politiska mönster. De reaktioner som kom från alla de länder som inte direkt var inblandade i konflikten kan förklaras med bl a årtiondens eller århundradens politiska och kulturella förbindelser (Lund m fl, s 57). I enskilda detaljer eller kring enskilda händelser kan dock olika länder och framför allt dominerande nyhetsmedier i dessa avvika från mönstret. Exempelvis förekom intensiv kritik mot sänkningen av Belgrano i många nyhetsmedier i länder som i princip stödde Storbritannien i den grundläggande sakfrågan, dvs vem som skulle ha överhögheten över öarna. Frågan är emellertid i vilken utsträckning utlandets reaktioner och framför allt kritiken speglades i de brittiska nyhetsmedierna. Belysande är hur den utländska kritiken av sänkningen av Belgrano rapporterades i Storbritannien.

Mediegruppen i Glasgow framhåller att genom att framhålla vissa synpunkter och nedtona eller bortse från andra skilde journalisterna mellan vad de betraktade som "rättvisa kommentarer" och sådant som de ansåg inte vara det. Efter sänkningen av Belgrano följde en omfattande rapportering om de utländska reaktionerna, men den är i stort sett begränsad till det som kom från västländer, i synnerhet NATO-länder och de EG-stater som ställt sig bakom de ekonomiska sanktionerna mot Argentina. Dessa kallades bl a "vänliga stater" eller "europeiska allierade". Andra reaktioner, särskilt de som kom från Latinamerika, avfärdades som förutsägbara och framfördes endast undantagsvis. (War and Peace News, ss 61 - 62)

De internationella reaktionerna identifierades av nyhetsmedierna som

tillhörande två läger. Det ena var acceptabel kritik och rättvisa uppfattningar från nationer som stödde Storbritannien i Falklandskonflikten. Det andra var "förutsägbara" reaktioner från länder som uppfattades ha en allmänt eller traditionellt negativ inställning till Storbritannien.

Nedtoningen av utlandets negativa reaktioner på sänkningen av Belgrano gällde i vissa fall reaktioner som kom från relativt nära allierade. Sålunda rapporterades att EG-medlemmen Irland ändrat sin ståndpunkt i Falklandsfrågan. Efter anfallet mot Belgrano ansåg Irland att det var Storbritannien som var den aggressiva parten. Denna synpunkt misstänkliggjordes bl a av BBC då man exempelvis framhöll att Irland hade ett intresse av att framställa Storbritannien som en aggressiv kolonialmakt. (War and Peace News, ss 62 - 63)

En intressant detalj, som påpekas av mediegruppen i Glasgow, är att efter sänkningen av Belgrano rapporterade BBC om reaktionerna i ett Argentina som sades ha tagit lätt på sänkningen. Detta påstående illustrerades med en del av ett tal av Argentinas utrikesminister. Denna del är lösryckt från sitt sammanhang och får därigenom en avvikande innebörd. I sin helhet var talet ett mycket starkt angrepp på Storbritannien.

Således förekom både stöd och kritik från länder och massmedier runt om i världen av Storbritanniens politik i stort och av enskilda handlingar. Mönstret för kommentarerna följde i huvudsak politiska, ekonomiska och kulturella band. Den bild av kriget som spreds påverkade säkerligen den internationella opinionen och påverkade eller hade åtminstone kunnat inverka på krigsansträngningarna genom agerande i FN, bojkottaktioner och liknande.

I betydande utsträckning avskärmades emellertid den engelska allmänheten från de internationella reaktionerna. De uttalanden som kom från vänligt sinnade länder förmedlades och i synnerhet då de positiva reaktionerna. Övriga länders reaktioner förekom sällan och när de förekom misstänkliggjordes eller nedtonades de. Ur denna synvinkel stödde således de brittiska nyhetsmedierna regeringens politik. Detta gällde, som framgått även för BBC med dess påstådda bristande partiskhet.

4.4.8. Sanning och propaganda

Synpunkterna på de brittiska nyhetsmediernas prestationer under Falklandskonflikten är således delade. Kritiken mot medierna hade i stor utsträckning motsatt inriktning beroende på från vilket håll den framfördes. Dels anklagades medierna för att genomgående ha varit partiska och att de därigenom förvrängde verkligheten. Dels kritiserades medierna för att vara för lite

partiska och att inte ha tillräcklig förståelse för militärens synpunkter. De beskylldes även för att ha spritt argentinsk propaganda. Endast på en punkt förefaller kritiken enig. Nyhetsrapporteringen från Falklandsöarna var otillräcklig och alltför långsam.

Kritiken följer allmänna politiska och ideologiska ståndpunkter, vilket är föga överraskande. De som stödde den konservativa regeringen anklagade medierna för bristande patriotism. Oppositionen, främst från labour, anklagade medierna för krigspropaganda och chauvinism. Dessa tendenser hos kritiken tilltar ju längre ut på de politiska kanterna kritikerna befann sig.

Detta är knappast märkligt. Liknande tendenser har funnits vid de krig som diskuterats tidigare i detta kapitel. Den intressanta frågan är om någon av parterna hade rätt eller mer rätt än de andra i sin kritik.

Något acceptabelt svar på denna fråga kan knappast ges, åtminstone inte mot bakgrund av de utredningar som utförts och det material som föreligger, av vilket delar redovisats här. Några påpekanden kan emellertid göras.

En skillnad föreligger mellan frågan om nyhetsmedierna förmedlar en sann eller rättvisande bild av skeendet och frågan om deras bild är propagandistisk och i så fall på vilket sätt. Låt oss börja med den första frågan.

Mediernas förhållande till verkligheten har uppmärksammats kortfattat i avsnitt 2.4. Generellt gäller att nyhetsmedierna har begränsningar vad gäller deras förmåga att beskriva verkligheten. Relativt ofta torde de ge en missvisande bild av de händelser och förhållanden de bevakar. Samtidigt är det självfallet nyhetsmediernas uppgift att ge en så rättvisande beskrivning av verkligheten som möjligt, i annat fall kan de knappast betraktas som nyhetsmedier som informerar om aktuella händelser och förhållanden. På den enklaste och mest grundläggande nivån ska det som beskrivs faktiskt ha inträffat och på det sätt som det beskrivs. Nyhetsuppgifter om antal offer och vilka som var inblandade ska vara korrekta. Detta torde normalt vara en första förutsättning för att nyhetsbilden ska motsvara det verkliga skeendet.

Det är vanskligt att bedöma sanningshalten även på denna nivå hos den brittiska och naturligtvis även den argentinska nyhetsrapporteringen från Falklandskriget. Något facit över händelseförloppet finns knappast. Men ändå förelåg en hel del uppgifter på den brittiska sidan som var direkt osanna. I början av kriget meddelades exempelvis att ubåten Superb avseglat i riktning mot Sydatlanten. Någon vecka senare upptäcktes den på en bas i Skottland. (Skoglund, s 17)

Osanna eller missvisande uppgifter förekom således. Om omfattningen av denna typ av uppgifter vet vi dock mycket lite. Men förutsättningarna för en sann och rättvisande nyhetsrapportering i detta, liksom i alla krig var knappast lysande. Det finns ofta rent militära skäl att undanhålla, förvanska eller helt förneka vissa uppgifter. Därtill kommer att det ibland finns militära skäl att konstruera uppgifter, exempelvis för att vilseleda fienden.

Båda sidor hade under Falklandskriget begränsad tillgång på materiel, speciellt flygplan. Detta kan vara en orsak till osanna nyheter om egna och motpartens förluster. Det fanns skäl att förtiga egna förluster för att ge sken av bibehållen styrka. Motpartens förluster fanns det anledning att överdriva för att stärka den egna nationella moralen och inför omvärlden ge sken av att ha en effektiv krigsmakt. (Skoglund, ss 17 -18)

Detta resonemang kan förklara en del av de uppenbart osanna uppgifter och skillnader i förlustsiffror som båda parter lämnade i sina nyhetskommunikéer. Skoglund (s 18) påpekar att i den situation som förelåg, med mycket stora skillnader i uppgifterna om striderna, fanns det stor risk för att parterna skulle dras in i ett propagandakrig. Nyhetsmedierna förmedlade, om än ofrivilligt, parternas officiella propaganda utan att ha möjlighet att kontrollera vad som var sant.

En fråga är vilken trovärdighet de båda parternas uppgifter hade. Vad gäller svenska nyhetsmedier tenderade dessa i högre grad att mer lita på brittiska än på argentinska källor beträffande beskrivningar av materiella förluster. Generellt låg dessutom de argentinska uppgifterna om dessa betydligt högre än de brittiska. De argentinska uppgifterna bekräftades också i mindre omfattning av britterna än vice versa.

Det går således att konstatera att de brittiska nyhetsmedierna, av olika anledningar, innehöll felaktiga och missvisande sakuppgifter. Därmed är det emellertid inte sagt att de innehöll sådana i orimligt stor omfattning. Totalt sett är det till och med troligt, med avseende på enkla sakuppgifter, att den totala bild av kriget som spreds i huvudsak var korrekt. Strider ägde rum var och när de sades äga rum. Uppgifterna om antalet inblandade och förlustsiffrorna var eller blev efterhand i stort sett korrekta, med några undantag.

Men nyhetsrapportering handlar inte enbart om denna typ av sakuppgifter. I krig handlar det också om exempelvis argumentation och vilka argument som tillåts komma fram, om framställningssätt och om bedömningar av folkrätt. Dessutom, på en ännu mer diffus nivå, är det frågan om de känslor som nyhetsrapporteringen frammanar. Ytterst är det frågan om publikens

totala bild av skeendet och om opinionsbildningen.

Vissa exempel på nyhetsbevakningen av Falklandskriget ur denna synvinkel har lämnats ovan. Här handlar det inte bara om de rena nyhetsförmedlingsaspekterna på kriget utan än mer om de renodlat propagandistiska. Man kan konstatera att de brittiska nyhetsmedierna totalt sett, men i varierande omfattning, var nationellt propagandistiska och stödde krigsinsatserna. Kritiken eller diskussionen rörde snarare frågan om *vilken utsträckning* de var propagandistiska och om de var *tillräckligt* propagandistiska.

Det torde vara omöjligt att på ett meningsfullt sätt bedöma detta. Det som är viktigt är att i krig har massmedierna, inklusive nyhetsmedierna, två huvuduppgifter, att informera och att propagera. Information bygger på att man på ett sant och rättvisande sätt redogör för händelser och förhållanden. Propaganda innebär i princip att man på olika sätt manipulerar med sanningen (jfr exempelvis Hvitfelt, 1983). Syftet är att använda medierna som ett medel i den psykologiska krigföringen.

Vilken funktion som man uppfattar som den viktigaste är dels en fråga om den aktuella situationen, dels en fråga om värderingar. I stort sett är dock nyhetsförmedlingens propagandistiska och informerande funktioner oförenliga. Nyhetsförmedlingen kan innehålla och innehåller normalt både information och propaganda under krig. Men som en konsekvens uppträder både informations- och propagandabrister.

4.4.9. Sammanfattning

Även Falklandskriget ger erfarenheter som i viss utsträckning torde gälla generellt för nyhetsförmedling vid krig. Visserligen var kriget "begränsat" och utspelades på långt avstånd från Storbritannien, som dessutom aldrig var direkt hotat. Ändå fungerade nyhetsmedierna under villkor och på ett sätt som till sina grunddrag knappast avviker från hur de fungerar i andra länder som är inblandade i krig av begränsad omfattning och som har likartad struktur när det gäller politik, ekonomi och medier. Erfarenheterna från Falklandskriget visar följande:

1. Nyhetsmedierna blir nationalistiska under krig. Graden av nationalism varierar mellan olika medier med olika förutsättningar. I vissa av dem kan nationalismen avta efterhand.
2. Det föreligger en ömsesidig misstro mellan militära myndigheter och

nyhetsmedier. Dessa har olika uppgifter och olikheterna lägger hinder för respektive verksamheter.

3. Censur har oönskade konsekvenser. Genom att den är omständlig och långsam, samt begränsar materialet, ersätter medierna det som saknas med egna mer eller mindre välgrundade spekulationer. Dessutom hämtas nyhetsmaterial, exempelvis tv-bilder där de finns att få, dvs även hos fienden.
4. Ett land med normalt hårt kontrollerade massmedier kan erhålla ett informations- och propagandaövertag på grund av detta. En anledning är att landet redan i fred har en informations- och propagandaapparat som vant sig vid styrning och begränsningar samt att medierna i övrigt är likriktade. De problem som vid krig finns i länder med fria massmedier föreligger inte i samma omfattning.
5. Närvaron av massmedier och möjligheterna att utnyttja dem påverkar det militära agerandet. Hela krig eller enskilda händelser i krig kan arrangeras för att ge underlag för propaganda.
6. Nyhetsmediernas källkritik blir än mer problematisk vid krig än vid fred. Anledningarna är bl a brist på material, ofta oklara situationer och ökad tidspress, samt att utbudet av och efterfrågan på nyheter ökar kraftigt. Stor risk finns för att kraven på källmaterialet minskar.
7. Nyhetsmediernas propagandistiska funktion ökar kraftigt. I takt med detta minskar deras möjligheter att informera om händelser och förhållanden på ett sakligt sätt.
8. Medierna uppfyller sina propagandistiska eller nationalistiska funktioner främst genom:
  - a. val av perspektiv och språkliga uttrycksmedel
  - b. osanna eller missvisande uppgifter
  - c. selektion av bl a utlandets kommentarer
  - d. partisk argumentation
9. Inom kvällspressjournalistiken förekommer vanligen total partiskhet, hårdvinklingar, överförenklingar och överdrifter. Detta har synnerligen

negativa konsekvenser för sakligheten men kan vara propagandistiskt effektivt.

Detta är några antaganden mot bakgrund av erfarenheterna från nyhetsförmedlingen i Storbritannien om Falklandskriget. Vissa av dessa punkter föreligger eller liknar dem vid de tre krig som diskuteras i tidigare avsnitt. I nästa avsnitt sammanställs därför antagandena till generella slutsatser.

4.5. SLUTSATSER

Detta kapitel har uppmärksammat fyra krigssituationer. Dessa har olika karaktär, men de har det gemensamt att i var och en av dem deltog länder med ett politiskt system av traditionellt västerländsk demokratisk karaktär, högt utvecklade massmedier och nyhetssystem, samt åtminstone i fred och i teorin fria nyhetsmedier. Krigets verklighet ger dock en delvis annorlunda bild av det senare.

Dessutom liknar krigen varandra med avseende på det sätt nyhetsbevakningen fungerade. För översiktlighet och med de antaganden som gjorts i detta kapitel som utgångspunkt kan några hypoteser samt följd- eller orsakshypoteser ställas om hur nyheter förmedlas i krig i västerländska inklusive svenska massmedier.

Under krig förändras vissa av nyhetsförmedlingens villkor. Som ett resultat av förändrade villkor ändras naturligtvis också resultatet av nyhetsprocessen, i detta fall bilden av kriget, dess orsaker och förlopp. Ett grundläggande villkor för nästan all nyhetsförmedling i krig är att utbudet ökar av händelser och förhållanden som det är angeläget att informera om och som enligt traditionella nyhetsvärderingsprinciper har högt nyhetsvärde. Samtidigt ökar publikens behov av nyheter och de praktiska problem som finns under nyhetsprocessen accentueras. De fyra första av följande hypoteser handlar främst om nyhetsförmedlingens villkor vid krig. De tre sista handlar om hur resultatet av nyhetsprocessen påverkas.

1. Nyhetsmediernas arbetssituation försvåras

a. Tidspressen ökar.

- b. Krigssituationer är oklara, vilket gör att det tar tid att skapa en klar bild av dem.
- c. Censur eller försök till censur förekommer.
- d. Nyhetsförmedlingen är en del av krigsinsatserna.
- e. Desinformation förekommer. (Med desinformation avses avsiktligt missvisande information som kommer från fienden men där källan inte kan spåras.)
- f. Möjligheterna till källkritik minskar.
- g. Allmänhetens informationsbehov ökar mycket kraftigt.

Ett bakomliggande förhållande, som på ett allvarligt sätt kan försvåra all nyhetsförmedling, är naturligtvis de materiella skador som kan uppstå. Dessutom påverkar följande hypoteser nyhetsmediernas arbetsvillkor negativt med avseende på deras förmåga att tillhandahålla saklig och allsidig information.

2. Censur har betydande oönskade konsekvenser.
  - a. Censur medför att nyheter försenas och att brist på källmaterial uppkommer.
  - b. Censur medför att nyhetsmedierna spekulerar och utifrån otillräckliga eller felaktiga uppgifter.
  - c. Bristen på källmaterial på grund av censur medför att allt nyhetsmaterial som kan användas för det mesta också används och ibland används även fiendens material.
  - d. Censur bidrar till en negativ inställning mot de militära myndigheterna från medierna.
  - e. Internationella nyhetsmedier försöker undvika censurerat material.
  - f. Tilltron till nyheter minskar om det påpekas att de är censurerade.

Således har censur, i detta fall främst militärcensur vid källan, så många och så oönskade konsekvenser att dessa ibland både ur militär och politisk synvinkel

uppväger de positiva konsekvenserna, dvs att militära hemligheter inte avslöjas och krigsansträngningarna inte undergrävs. Den irritation och kritik från nyhetsmedierna som censuren ger upphov till är dessutom allvarlig ur informationssynpunkt. För utländska nyhetsmedier innebär det att annat källmaterial används.

3. Intresse motsättningar föreligger mellan militära myndigheter och nyhetsmedier.

- a. Militärer och journalister har olika funktioner och är okunniga om förutsättningarna för varandras verksamheter.
- b. Många journalister som bevakar krig saknar erfarenheter av sådana och har otillräckliga militära kunskaper.

Betydelsen av dessa intresse motsättningar torde minska efterhand i en krigssituation och förmodligen även om det hotfulla i situationen ökar. Det är tveksamt om kvaliteten hos nyhetsinformationen förbättras eller försämras om denna motsättning minskar.

4. Nyhetsförmedlingen är en central del av propagandakriget.

- a. Ökat utrymme för propaganda i nyhetsmedierna innebär att deras informativa och granskande funktioner minskar.
- b. Avvikande åsikter och fiendesidans synpunkter undviks.
- c. Det första uttalandet om en händelse har stor propagandamässig betydelse.
- d. Nyhetsmediernas arbetssätt och arbetsvillkor gör att fienden kan utnyttja medierna för att sprida sin propaganda.
- e. Nyhetsmedierna, i synnerhet den propaganda som de förmedlar, påverkar det militära agerandet.

Ingen torde förneka att propagandaverksamhet är ett viktigt inslag i all krigsföring. Propagandan har, som nämnts tidigare, flera syften. Den kan vara riktad mot hemmafronten för konsolidering av opinionen och för att förstärka stridsviljan. Den kan vara riktad till andra länder för att skapa stöd för den egna sidan och minskat stöd för motståndarsidan. Den kan syfta till att undergräva motståndarsidans stridsvilja. Det är därför naturligt att nyhets-

medierna används i propagandakriget. Nyhetsrapporteringen förefaller dessutom normalt vara den i särklass viktigaste kanalen för propaganda och psykologisk krigföring.

Propagandan kommer in i nyheterna på olika sätt. Exempelvis kan nyhetskällorna och det material de tillhandahåller vara propagandistiska. Men vanligare är kanske att medierna och journalisterna mer eller mindre medvetet stödjer den egna saken. Till absolut övervägande del torde naturligtvis den egna sidans propaganda dominera i de egna massmedierna. Detta hindrar emellertid inte att propaganda som direkt härrör från eller gynnar motståndarsidan också förmedlas. Exempel har givits i detta kapitel.

5. Nyhetsmedier med olika egenskaper fungerar olika i krig.

- a. Tv:s roll som det opinionsmässigt dominerande nyhetsmediet förstärks.
- b. Tv skapar symboler och styr nyhetsvärderingen i andra medier.
- c. Kvällspressens särskilda journalistiska uttrycksformer medför kraftiga överdrifter och chauvinism.

Dessa hypoteser handlar främst om nyhetsförmedlingens villkor vid krig. De innebär delvis förändrade nyheter i förhållande till vid fred. De fyra krig som analyserats ger följande tre hypoteser som handlar om dessa förändringar.

6. Nyhetsmediernas nationalism ökar i krig.

- a. Medierna och journalisterna ser som sin plikt att stöda krigsansträngningarna.
- b. Den journalistiska självcensuren tilltar.
- c. Krigskorrespondenterna identifierar sig med de människor de bevakar.

Dessutom kan flera faktorer, som inte diskuterats explicit i detta kapitel, medverka till nationalismen. Det är exempelvis troligt att nyhetspubliken eller åtminstone stora delar av den förväntar sig synnerligen nationalistiska nyhetsmedier. De medier som uppfattas som icke-nationalistiska eller till och med som förrädare minskar i tilltro och därmed publiksiffror.

7. Riskerna för missvisande beskrivningar av händelser och förhållanden ökar i krig.

- a. Oklara situationer och tidsbrist, liksom propaganda, ökar frekvensen av faktafel.
- b. Bakgrundsbeskrivningar saknas ofta.
- c. Ogrundade och missvisande spekulationer är vanliga.
- d. Händelser och förhållanden får missvisande proportioner.
- e. Nyhetsrapporteringen är i hög grad inriktad på detaljer som ofta inte är representativa, men från vilka generaliseringar görs.
- f. Ensidigt urval av fakta och argument görs regelmässigt.
- g. Val av perspektiv och språklig utformning förvränger verkligheten.

Grundhypotesen är egentligen självklar och delvis en följd av tidigare hypoteser. Den förtjänar emellertid att nämnas särskilt eftersom de erfarenheter som finns från de fyra krig som diskuterats här entydigt pekar åt samma håll. Den nationella samling som uppkommer vid krig innebär inte att nyhetsmedierna plötsligt förmår beskriva verkligheten på ett sakligare sätt än i fred. Förhållandet torde vara det motsatta. Påståendet att krigets första offer är sanningen är knappast gripet ur luften.

8. Urvalet och bearbetningen av nyhetsmaterialet i krig framhåller det dramatiska.
- a. Tv är det av nyhetsmedierna som genom sin uttrycksfullhet och genom sitt val av bilder dramatiserar mest.
  - b. Tal, skrift och bildspråk är värdeladdade och associationsrika.
  - c. Krigshändelser personifieras.
  - d. Nyheterna inriktas på våldshändelser.

Hypoteserna 7 och 8 är knappast unika eller ens typiska för nyhetsbevakning av krig utan gäller nästan all nyhetsförmedling, dvs även i fred. Men tendenserna förefaller att förstärkas vid krigsrapportering. Orsakerna är naturligtvis de villkor nyhetsmedierna arbetar under och de begränsningar de har vad gäller att återskapa verkligheten.

Det bör understrykas att de hypoteser som formulerats inte på något sätt uppmärksammar alla relevanta aspekter på hur nyhetsförmedlingens villkor och slutresultat förändras i krig. Nästa kapitel framhåller fler aspekter på detta.

Vidare är det sätt som nyhetsförmedlingen fungerar på under krig beroende av en mängd olikartade faktorer, exempelvis krigets omfattning och förlopp. Dessutom är den politiska, ekonomiska och sociala strukturen i det land där nyheterna sprids av stor betydelse, liksom landets medieideologi och mediestruktur. Hypoteserna gäller därmed i första hand industrialiserade västländer med fria massmedier och åtminstone visst socialt ansvar hos dessa.

5. KRIGSNYHETER I SVENSK PRESS

Det rapporteras dagligen om krig eller krigsliknande händelser runt om på jorden i svensk press. Troligen följer mycket av detta nyhetsmaterial ett mönster eller en viss mall med avseende på urval på olika nivåer och bearbetning av detta urval. Det är dock möjligt att krigsnyheterna i någon mån skiljer sig från annat nyhetsmaterial även om grundförutsättningarna för och grunddragen hos krigsmaterialet torde likna grundförutsättningarna för och grunddragen hos de flesta andra typer av nyheter.

Huvudsyftet i detta kapitel är att analysera urval och journalistisk bearbetning av krigsnyheter i svenska nyhetsmedier. Analysen har begränsats till krigsnyheter i de sex upplagemässigt största dagstidningarna i Sverige. Utifrån resultatet av denna analys görs antaganden om krigsnyheternas struktur i Sverige vid krig och allvarliga kriser.

De tidningar som analyserats är Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten, Sydsvenska Dagbladet, Aftonbladet och Expressen. Undersökningsperioden ligger mellan 1984-10-01 och 1984-12-15. Sammanlagt definierades (se avsnitt 5.1.1) 215 artiklar som krigsartiklar under denna period.

De krig som behandlas under undersökningsperioden i de utvalda tidningarna utspelas på relativt långt geografiskt och kulturellt avstånd från Sverige. En stor del av åtminstone de ursprungliga artiklarna är producerade av utländska journalister och i flera fall är artiklarnas ursprung okänt. Detta innebär att det inte utan förbehåll går att dra slutsatser från en analys av detta slag till krigsnyheter i svenska dagstidningar vid krig. Men vissa indikationer på detta erhålls genom den kvantitativa innehållsanalysen av värderingen av olika egenskaper hos krigsartiklarna i de sex största svenska dagstidningarna under nyhetsprocessen (avsnitt 5.2). Beträffande den journalistiska formen torde däremot den kvalitativa analysen av krigsartiklarna ge relativt klara besked om hur den kommer att se ut i krig (avsnitten 5.3 - 5.6).

I detta kapitel redogörs först för metodologiska utgångspunkter och material. Ett avsnitt ägnas egenskaper hos krigsartiklarna som i andra sammanhang visat sig ha betydelse för hur nyhetsartiklar värderas under nyhetsprocessen. Därefter behandlas den journalistiska utformningen med avseende på främst

språk, rubriker och ingresser samt bilder. Särskild uppmärksamhet ägnas sambandet mellan journalistisk form och propaganda. Kapitlet avslutas liksom tidigare kapitel med några hypotetiska slutsatser om nyhetsförmedling i krig.

5.1. METOD OCH MATERIAL

5.1.1. Definition av krigsartikel

Krig är långt ifrån ett entydigt begrepp. Ordet används inom olika områden. I ursprunglig bemärkelse täcker det en skala av händelser och förhållanden där våld används för att lösa konflikter. Någon klar gräns mellan när en konflikt blir väpnad och när den övergår till krig finns inte. Ur definitionssynpunkt saknar formella krigsförklaringar intresse. Många krig mellan stater har utförts eller åtminstone startats utan krigsförklaring. Dessutom föreligger knappast formella krigsförklaringar vid inbördeskrig.

Av detta följer naturligtvis att det är vanskligt att avgöra vad som är krigshändelser eller krigsförhållanden och vad som inte är det. (Av språkliga skäl används ordet krigshändelse för att beteckna både händelser och förhållanden utom i de fall då skillnaden behöver framhållas särskilt.) Samma problem, men i än högre grad, föreligger självfallet när det gäller att avgöra vad som är en krigsartikel och vad som inte är det.

I denna studie har en krigsartikel definierats som en artikel som uppfyller *samtliga* av följande kriterier:

1. Artikeln ska uppmärksamma händelser eller förhållanden där vapen används, dvs en eller flera krigshändelser, eller direkta förberedelser till eller direkta följdverkningar av dessa.
2. Minst en part i konflikten ska företrädas av militära förband. Till militära förband räknas ej renodlade polisstyrkor.
3. De inblandade militära förbanden ska ha en organisation. Såväl reguljära förband, som definitionsmässigt har detta, som irreguljära förband, exempelvis gerillaförband eller privatarméer, som har en organisation, inkluderas.

4. Den militära aspekten ska vara i centrum och icke exempelvis den politiska eller diplomatiska.

5. Krigshändelsen ska vara den troliga anledningen till att artikeln producerats.

Detta är en relativt snäv definition av krigsartiklar. Vid analysen av ett stort antal artiklar under den undersökta tidsperioden, som innehöll våldsinslag av militärt slag, definierades flertalet bort. Antalet undersökta artiklar är bl a av denna anledning tämligen litet.

De mot bakgrund av denna definition utvalda artiklarna har olika karaktär. Med avseende på kriterierna 1 - 3 kan artiklarna delas in enligt tabell 1.

Tabell 1. Typ av krig i artikelurvalet

Artikelinnehåll	antal artiklar	%
Krigshändelse, flera döds-offer, materiell förstörelse	65	30
Krigshändelse, få personskador och ringa materiell förstörelse	32	15
Krigshändelse, skador eller medverkan oklar	46	21
Direkt förberedelse för krigshandlingar	22	10
Direkta följdverkningar av krigshandlingar	35	16
Kombinationer	15	7
Totalt	215	99

Av tabell 1 framgår att krigshändelser uppmärksammas i 66 % av artiklarna, medan direkta förberedelser eller följdverkningar uppmärksammas i 26 % av

dem. Kombinationer, exempelvis direkta förberedelser till och krigshandlingar, behandlas i 7 % av artiklarna.

5.1.2. Metod

Både kvantitativa och kvalitativa metoder har använts vid analysen av de 215 krigsartiklarna. För skillnaden mellan kvantitativ och kvalitativ innehållsanalys redogjordes mycket kortfattat i inledningen till kapitel 3. Några ytterligare påpekanden är dock nödvändiga här. (För en utförligare diskussion av metodaspekter, se Hvitfelt, 1985, ss 10 - 12 och 124 - 128.)

Flertalet av de variabler som används i analysen är varken renodlat kvantitativa eller kvalitativa. Dessa variabler är konstruerade så att *kvalitativa observationer* förvandlas till *kvantitativa data* och presenteras i tabellform. Detta innebär att vid kodningen har det ibland krävts en tolkning av artiklarna av kodarna för att tilldela en artikel det värde som används vid den kvantitativa analysen.

Detta kan exemplifieras med variabeln enkel struktur. Krigsartiklar med enkel struktur har definierats som artiklar som behandlar stereotypa händelser eller händelseförlopp, har högst två parter eller intressen inblandade och har ett överskådligt tema. Det är uppenbart att denna variabel, definierad på detta sätt, inte är direkt kvantifierbar. Vid kodningen har respektive artikel tolkats utifrån definitionen av variabeln och mot bakgrund av denna tolkning har variabeln tilldelats ett värde som gör statistisk bearbetning möjlig.

Ett problem vid innehållsanalys av detta slag är reliabiliteten. Denna innebär att resultatet av innehållsanalysen ska vara oberoende av vem som har utfört den och av den tidpunkt vid vilken den utförts. Upprepas analysen vid ett annat tillfälle av en annan kodare ska resultatet bli i princip det samma (Rosengren/Arvidsson, 1983, s 166).

Findahl och Höijer (1981, s 20) påpekar emellertid att hög överensstämmelse mellan olika kodare, dvs hög kodarreliabilitet, egentligen inte säger någonting annat än att de kodare som klassificerat ett material enligt ett kodschema är överens sinsemellan. Andra kodare med annan bakgrund och andra utgångspunkter kan komma till andra resultat. Dessutom menar de att kategorier där alla är överens ofta är de mest triviala och okomplicerade, medan komplicerade och innehållsrikare variabler löper större risk att uppfattas på olika sätt. Vidare torde vissa typer av innehållsanalyser, som exempelvis denna, kräva att kodaren har särskilda kunskaper och/eller känslighet för bl a nyanser.

Innehållsanalysen av krigsartiklarna är alltså i varierande grad kvantitativ och kvalitativ. Valet av analysmetod har gjorts mot bakgrund av det problem som ska belysas. Vid vissa problem erhålles vetenskapligt bättre och intressantare resultat med kvantitativa metoder, vid andra problem är det lämpligare med kvalitativa metoder. Oftast torde emellertid någon form av kombination vara att föredra. Det senare är utgångspunkten för innehållsanalysen i detta kapitel.

Det bör understrykas att antalet utvalda artiklar är relativt litet. Detta gör exempelvis vissa korstabuleringar omöjliga och påverkar möjligheterna till generaliseringar. En annan urvalsperiod, med andra krig på annat geografiskt och kulturellt avstånd, kan ge delvis andra resultat. Resultaten i främst tabellerna bör endast tolkas som tendenser. I en del fall är dessa emellertid relativt starka.

5.1.3. Beskrivning av materialet

En utförligare beskrivning av artiklarnas struktur än den som givits i avsnitt 5.1.1 torde underlätta bedömningen av värdet av de slutsatser som dras i detta kapitel. Av utrymmesskäl redogörs inte för de i några fall tämligen komplicerade definitionerna av de olika kategorierna samt redovisas ej tabeller utan kvantitativa uppgifter ges fortlöpande i texten.

De 215 krigsartiklarna kommer till absolut övervägande del från morgontidningarna och fördelar sig ungefär lika mellan dem. Svenska Dagbladet har flest krigsartiklar eller 26 % av samtliga som analyserats, medan Dagens Nyheter har minst eller 21 %. Dessa siffror betyder att det inte föreligger några skillnader i antal utvalda artiklar mellan morgontidningarna.

Däremot innehåller kvällstidningarna ett fåtal krigsartiklar, 3 % av samtliga för Aftonbladet och endast 2 % för Expressen. De krig som utspelas under den undersökta perioden har således lågt nyhetsvärde i kvällstidningarna. Anledningarna torde främst vara att krigshändelserna utspelades på långt geografiskt och främst kulturellt avstånd från läsekretsen samt att de har få av de egenskaper som normalt medför nyhetsvärde i kvällstidningar (jfr Hvitfelt, 1985). Lågt nyhetsvärde i kvällstidningarna har däremot knappast alla krigshändelser. Snarare torde vissa krig med vissa egenskaper ha mycket högt nyhetsvärde i dessa. Falklandskriget och invasionen av Libanon fick exempelvis betydande utrymme i Aftonbladet och Expressen.

Hälften av de undersökta artiklarna (49 %) är längre nyhetsartiklar, medan 46 % är nyhetsinriktade notiser placerade på utrikkessidan. 4 % av artiklarna är av

featuretyp medan 1 % är ledarkommentarer. De krig som rapporterades under perioden ansågs uppenbarligen inte kräva ledarkommentarer eller också var dessa redan gjorda vid ett tidigare skede.

De krig eller krigshändelser som de analyserade artiklarna behandlar tillmäts inte särskilt stor relevans eller nyhetsvärde över huvud taget. Detta framgår av att endast knappt 4 % av artiklarna presenteras på första sidan med fortsättning inne i tidningen. Här återfinns hela 98 % av artiklarna på utrikesidorna medan resten är placerade på sidor med skilda inriktningar. Rapporteringen från de krig som bevakades under perioden torde vara en del av tidningarnas rutinemässiga utrikesbevakning.

Krigshändelserna är inte spridda över världen utan utspelas i vissa regioner. Mellanöstern, inklusive Iran och Irak, samt Sydasien, inklusive Afganistan, dominerar som krigsskådeplatser med 32 % respektive 34 % av de undersökta artiklarna. Därefter kommer Latinamerika med 22 % och Afrika med 10 %. Ingen av de analyserade krigsartiklarna har Europa eller Nordamerika som skådeplats, vilket speglar att det i princip råder fred i dessa områden. Detta innebär emellertid inte att det saknas nyhetsartiklar med militär relevans, exempelvis rustningsfrågor, som behandlar Europa och Nordamerika men dessa har utelämnats enligt definitionen av krigsartiklar.

En reflektion, som kan göras med avseende på de områden där kriget utspelas, är att det är delar av världen som normalt får relativt litet utrymme och undanskymd plats i det västerländska nyhetssystemet och i svenska nyhetsmedier. Dessa områden uppmärksammas i princip endast med någorlunda regelbundenhet just när det råder krig i området och inte alltid ens då. Både en anledning till och en följd av detta är att de lokala nyhetssystemen är relativt dåligt utbyggda eller inte anpassade till västerländsk nyhetsförmedling.

Bl a märks detta på de kanaler genom vilka artiklarna nått redaktionerna. Merparten av artiklarna utgör eller bygger på nyhetsbyråmaterial. Hela 61 % kommer från de stora västliga nyhetsbyråerna, endast 1 % kommer från östliga nyhetsbyråer medan 10 % är eget material och således producerat av tidningarnas egna journalister. Dessa kan befinna sig på hemmaredaktionerna, vara utlandsstationerade eller utsända till krigsområdet. Huruvida artiklarna är egenproducerat material, nyhetsbyråmaterial eller hämtat från andra medier är oklart vid 28 % av artiklarna. Detta innebär att det inte anges vid början av artikeln vem som producerat eller förmedlat materialet. Ej heller framkommer det på annat sätt.

Ovanstående kan kanske i någon mån tyckas förrycka värdet av att analysera dessa artiklar om man ser till analysens syfte. De utländska nyhetsbyråernas

sätt att arbeta kan skilja sig från hur svenska nyhetsmedier och svenska journalister arbetar vid krigssituationer. Men för det första torde svenska journalisters sätt att arbeta återspegla andra västjournalisters och västliga nyhetsbyråers sätt att arbeta. För det andra är byråmaterialet bearbetat på de svenska tidningsredaktionerna.

Merparten av de krigshändelser som tidningarna rapporterar om under den undersökta perioden är eller ingår i relativt begränsade konflikter. Dessa har för det mesta karaktären av inbördeskrig. Men en fjärdedel av artiklarna uppmärksammar krig där hela länder står mot varandra. De flesta av dessa artiklar handlar om det fortfarande (hösten 1987) pågående kriget mellan Iran och Irak. 38 % av artiklarna behandlar vidare tämligen omfattande krig där arméer står mot varandra medan 35 % handlar om mer begränsade konflikter där enstaka förband är inblandade.

Med avseende på antal direkt berörda människor, antal potentiella offer eller inblandade samt följdverkningar, dominerar händelser som berör mindre grupper. 57 % av de undersökta artiklarna uppmärksammar denna typ av händelser. Krigshändelser som direkt eller potentiellt kan beröra invånarna i hela länder uppmärksammas i 12 % av artiklarna medan 27 % berör delar av nationer. Resten av artiklarna, 4 %, är oklara med avseende på detta. För övrigt är det över huvud taget vanskligt att bedöma hur många människor som berörs av den krigshändelse som beskrivs i artikeln. Men dessa siffror ger en viss uppfattning om omfattningen och betydelsen av de händelser som behandlas. Merparten av de analyserade artiklarna uppmärksammar krigshändelser med begränsad omfattning. Trots detta uppmärksammar närmare hälften av artiklarna krigshändelser som berör delar av eller hela nationer. Ur denna synvinkel handlar således en stor andel av de undersökta artiklarna om relativt omfattande krig.

Ytterligare en aspekt på krigets art är vilka typer av militära förband som är inblandade, något som återspeglar den bild av krigshändelsernas eller konflikternas storlek som givits ovan. I 41 % av artiklarna rör det sig om reguljära trupper som står mot irreguljära trupper av typen privatarméer eller gerillaförband. 28 % handlar om händelser där antingen båda sidor företräds av irreguljära trupper eller där ena sidan företräds av reguljära eller irreguljära trupper medan det är tveksamt om den andra sidan kan betecknas som militärförband över huvud taget. Dessa krigshändelser liknar ofta dem som utspelas på Nordirland, om än med något större omfattning. Slutligen handlar 13 % av artiklarna om krigshändelser där båda sidor företräds av reguljära militära förband. Merparten av dessa händelser gäller kriget mellan Iran och Irak. I en relativt stor del av artiklarna, 18 %, är det oklart vilken typ av mer

eller mindre reguljära militärförband det rör sig om. Dessa artiklar har ändå klassificerats som krigsartiklar enligt den definition som använts.

Dessa uppgifter ger förhoppningsvis en översiktlig bild av de analyserade krigsartiklarnas grundkaraktär, den typ av händelser de behandlar och deras betydelse. Resten av detta kapitel kommer att analysera egenskaper i artiklarna som dels ger en bild av krigsjournalistiken i svenska dagstidningar, dels indikationer på hur denna journalistik fungerar i krig.

5.2. NYHETSVÄRDERING

5.2.1. Bakgrund

Alla nyhetsartiklar som publiceras har passerat genom en urvals- och granskningsprocess, nyhetsvärderingsprocessen. Denna har diskuterats översiktligt i kapitel 2. Där presenterades bl a en förenklad bild av nyhetsvärderingen i svenska dagstidningar som en formel för nyhetsvärdering. Underlaget för denna formel var en analys av förstasidesartiklar under en tidsperiod i samma tidningar som analyseras i detta kapitel. Delar av formeln bildar en utgångspunkt för analysen i detta avsnitt. Nedanstående egenskaper, som framhålls i formeln, kommer att behandlas och följande frågeställningar besvaras:

1. *Händelseinriktning*. Uppmärksammar krigsartikeln enbart själva händelsen eller förekommer exempelvis bakgrundsbeskrivning.
2. *Fakticitet*. Är det iakttagna fakta som förmedlas eller spekulationer?
3. *Överraskning*. Beskrivs ovanliga, oförutsägbara eller oväntade händelser?
4. *Personifiering*. Är artiklarna uppbyggda kring enskilda personer och i så fall vilka?
5. *Enkel struktur*. Är de händelser som behandlas enkla eller beskrivs de på ett enkelt sätt?
6. *Tidsperspektiv*. Behandlar artiklarna avgränsade händelser som utspelas under begränsad tid.

7. *Tematisering*. Föreligger något slags samband mellan de händelser som behandlas?

8. *Källor*. Anges källor och vilka är dessa?

Dessutom behandlas en egenskap som inte uppmärksammades vid den innehållsanalys som ligger till grund för formeln för nyhetsvärdering, nämligen *graden av tillförlitlighet* som den kan utläsas ur själva artikeln. Frågan är alltså om ökad tillförlitlighet hos en nyhetsartikel befrämjar att den passerar genom nyhetsvärderingsprocessens olika moment.

Ovanstående är inte samtliga egenskaper som framhålls i formeln för nyhetsvärdering. En del av de egenskaper som ingår i formeln förefaller tämligen irrelevanta vid en analys av krigsartiklar. Några kommentarer till dessa egenskaper bör dock göras.

Formeln för nyhetsvärdering framhåller att händelser och förhållanden inom vissa sakområden har större nyhetsvärde än händelser och förhållanden inom andra. Sakområden med högt nyhetsvärde är politik och ekonomi samt brott och olyckor. Krigshändelser är förhållandevis sällsynta i de artiklar som placeras på första sidan och erhåller framträdande plats där. Förmodligen kan detta, som nämnts, förklaras av det avstånd som föreligger mellan Sverige och de områden där krig pågår för närvarande, samt av att kriget inte har svensk medverkan och endast i ringa mån berör Sverige. Krigshändelser som utspelas på nära håll, berör Sverige direkt eller potentiellt och som har svensk medverkan torde självfallet ha synnerligt stort nyhetsvärde i svenska medier. Dessutom kan man kanske påstå att krig är en kombination av politik, ekonomi, brott och olyckor, men också en företeelse med alldeles speciella egenskaper som ökar nyhetsvärdet. En speciell och framträdande egenskap är självfallet det dramatiska våld som är krigets och därmed krigsrapporteringens kärna.

Vidare talar formeln för nyhetsvärdering om det kulturella och geografiska avståndets betydelse. Det är, som konstaterats, långt till de händelser som de analyserade krigsartiklarna behandlar. En analys av geografiskt och kulturellt avstånd är därför meningslös i detta sammanhang. Detta innebär emellertid inte att dessa faktorer saknar betydelse. Förhållandet torde vara det motsatta.

Formeln för nyhetsvärdering uppmärksammar också att händelser och förhållanden som har högt nyhetsvärde är sensationella. Det oklara begreppet "sensation" är definierat som en kombination av rättsröta/skandal, kamp, kris, kurios. I princip torde alla krigshändelser ha sensationella inslag enligt denna definition. Det förefaller dessutom, mot bakgrund av tidigare kapitel,

som om det främst är de sensationella aspekterna som förmedlas. Krigsartiklar har således normalt sensationella inslag.

Negativitet framhålls i formeln för nyhetsvärdering som en egenskap som värderas högt under nyhetsvärderingsprocessen. Alla krig torde dock vara negativa händelser för de flesta människor trots att negativitet är ett synnerligen relativt begrepp. Möjligen skulle man kunna urskilja positiva krigshändelser som exempelvis framgång för den ena sidan eller människor som blivit räddade. Frågeställningen om krigshändelser har positiva inslag kan dock ej besvaras utifrån svensk synvinkel vid de krig som de analyserade artiklarna behandlar.

Om sålunda negativa inslag hos händelser är en fristående egenskap som ökar deras nyhetsvärde kan man konstatera att i princip alla krigshändelser har denna egenskap. Negativitet skulle i så fall generellt medföra högt nyhetsvärde hos krigsartiklar.

Slutligen kommer vi till frågan om krigshändelser är viktiga eller relevanta. I den innehållsanalys som ledde fram till formeln för nyhetsvärdering definierades viktiga nyhetsartiklar som artiklar som behandlar händelser och förhållanden av existentiell betydelse för respektive tidnings läsekrets. Relevanta nyhetsartiklar definierades som artiklar som behandlar händelser och förhållanden av existentiell betydelse för ett stort antal människor.

Hur viktiga de händelser som behandlas i krigsartiklarna är för de undersökta tidningarnas läsare i denna bemärkelse kan naturligtvis diskuteras. Alla krig förefaller ha potentiella möjligheter att utvecklas till storkonflikter och således vara av existentiell betydelse för de undersökta tidningarnas läsekrets. Å andra sidan är merparten av kriget av begränsad omfattning och utspelas så långt bort att de knappast upplevs som något direkt hot. Den rimligaste tolkningen torde dock vara att alla krigshändelser är viktiga i denna bemärkelse, om än i varierande utsträckning. Relevansen hos krigsartiklarna är däremot uppenbar.

Mot denna bakgrund har några faktorer, som framhålls i formeln för nyhetsvärdering, inte tagits med vid innehållsanalysen av krigsartiklarna.

Resten av detta avsnitt kommer att behandla de olika egenskaper som medför nyhetsvärde och i vilken utsträckning krigsartiklarna har dessa egenskaper. Som jämförelse redovisas i tabellerna också resultat från studien *På första sidan*. Det bör observeras att innehållsanalyserna utfördes vid olika tidpunkter. De händelser och förhållanden som nyhetsmedierna bevakade skiljer sig således åt mellan analysen av förstasidorna och analysen av krigsartiklarna.

Dessutom skulle sannolikt en krigsartikel som har flera av egenskaperna i formeln och har dessa i stor utsträckning placeras på första sidan och där bli huvudartikel. Det intressanta är emellertid att se om krigsartiklarna har en annorlunda struktur är de artiklar som tillmäts högst nyhetsvärde, dvs förstasidornas huvudartiklar.

Vidare belyser jämförelsen aspekter på hur krigsartiklar värderas under nyhetsprocessen och framför allt på vilka egenskaper i krigsartiklarna som medför nyhetsvärde. (I den fortsatta diskussionen kring nyhetsvärdering anknyts fortlöpande till resonemangen i kapitel 5 i *På första sidan*. För att inte tynga framställningen ges ej sidoreferenser till denna bok. Dessutom behandlas definitionerna av de olika egenskaperna översiktligt. För närmare information hänvisas till *På första sidan*, Hvitfelt, 1985.)

5.2.2. Händelseinriktning och fakticitet

Västerländsk och svensk journalistik har ofta kritiserats i massmediedebatten för att vara händelseinriktad. Kritikerna påstår att det är yttre händelseförlopp, vars början och slut är klart urskiljbara, som framför allt uppmärksammas i nyhetsmedierna. Detta skulle innebära att exempelvis bakgrundsbeskrivningar och sammanhang utelämnas. Konsekvensen av händelseinriktningen är att nyhetspubliken får en fragmentarisk bild av verkligheten. Det som utspelas förefaller sakna orsaker och samband med andra händelser. Det som sker försiggår så att säga i ett tomrum och framstår som avslutat när nyhetsbevakningen är avslutad.

Denna kritik är knappast rättvis, åtminstone inte för den svenska dagspressen. Vad gäller förstasidesartiklar samt de av dessa som är huvudartiklar, och som således har passerat nyhetsvärderingsprocessens samtliga moment, visar resultaten i *På första sidan* att de svenska dagstidningarna tillhandahåller bakgrunder, förklaringar och spekulationer. Visserligen är många förstasidesartiklar händelseinriktade, men omkring hälften av dem har ingen händelseinriktning över huvud taget eller innehåller även bakgrundsbeskrivningar och kommentarer. Frågan är om detta även gäller för krigsartiklarna.

I normalt språkbruk är det knappast entydigt definierat vad en händelse är. Här definieras dock en händelse som något som *sker snabbt*, är såväl *konkret* som *synligt* samt *avgränsat i tid*, dvs har en urskiljbar början och ett tydligt slut.

I tabell 2 visas graden av händelseinriktning i de undersökta krigsartiklarna. Med som jämförelse finns alltså samma variabel för huvudartiklarna, dvs de artiklar som normalt placeras högst upp till vänster på morgontidningarnas förstasidor. Det är dessa artiklar som bedömts ha högst nyhetsvärde i en dagstidning. I dessa artiklar blir sålunda resultatet av nyhetsvärderingsprocessen tydligast.

I tabell 2 innebär kategorin "delvis" att en artikel är händelseinriktad, men bakgrundsbeskrivningar, kommentarer eller förklaringar förekommer liksom förslag till förändringar eller siande om framtiden.

Tabell 2. Händelseinriktning

Grad av händelseinriktning	krigsartiklar	%	huvudartiklar	%
Ingen händelseinriktning	11	5	101	28
Delvis, bakgrunder kommentarer etc förekommer	58	27	79	22
Enbart händelse	146	68	186	51
Totalt	215	100	366	101

Tabell 2 visar att krigsartiklarna till övervägande del är enbart händelseinriktade, även om närmare en tredjedel av dem innehåller bakgrundsbeskrivningar, kommentarer, förklaringar, förslag till förändringar eller siande om framtiden.

I jämförelse med huvudartiklarna är krigsartiklarna händelseinriktade i större utsträckning. Detta kan innebära att händelseinriktning är en egenskap som ger nyhetsvärde åt krigsartiklar och de av bl a denna anledning har producerats och publicerats men att de inte har tillräckligt av andra egenskaper (jfr föregående avsnitt) för att placeras på första sidan. Krigsartiklarna är inriktade på våldshändelser, men dessa utspelas på så långt kulturellt avstånd att de exempelvis inte framstår som viktiga eller intressanta för tidningarnas läsare.

En försiktig gissning är dock att händelseinriktning, dvs i detta sammanhang

vanligen inriktning på våld, är en av de viktigaste anledningarna till att krigsartikeln producerats. Händelseinriktning är därmed en egenskap som utmärker krigsartiklar och ger dem nyhetsvärde.

Ur denna synvinkel stödjer i viss mån resultatet av analysen kritiken mot händelseinriktningen av nyheterna, åtminstone vad gäller krigsartiklarna. Men detta stöd är knappast särskilt starkt eftersom närmare en tredjedel av krigsartiklarna innehåller bakgrundsbeskrivningar, kommentarer, förklaringar, förslag till förändringar eller siande om framtiden.

En annan egenskap, som liknar händelseinriktning, är graden av fakticitet i en artikel. Händelseinriktning och fakticitet bör dock inte blandas samman. Fakticitet innebär att en artikel innehåller *övervägande* ett av journalist eller källa iakttaget faktiskt skeende. Motsatsen är en artikel som innehåller *övervägande* spekulationer, tolkningar och kommentarer. I tabell 3 visas antalet artiklar med fakticitet.

Tabell 3. Fakticitet

Grad av fakticitet	krigsartiklar	%	huvudartiklar	%
Övervägande iakttaget faktiskt skeende	48	22	96	26
Övervägande spekulationer, tolkningar, kommentarer	71	33	267	73
Oklart	96	45	3	1
Totalt	215	100	366	100

Tabell 3 visar att endast 22 % av krigsartiklarna innehåller övervägande av journalist eller källa iakttagna faktiska skeenden. Hela 45 % av krigsartiklarna är oklara huruvida de övervägande innehåller iakttagna faktiska skeenden eller spekulationer, tolkningar och kommentarer. Bakom kategorin oklart döljer sig emellertid alla de artiklar som anger någon form av uppgifter om faktiska skeenden men där det inte framgår om journalist eller källa iakttagit dessa eller om journalisten eller källan spekulerar, tolkar eller kommenterar.

Sannolikt innehåller dessa artiklar i stor utsträckning källkritiskt mycket osäkra uppgifter. Till absolut övervägande del torde de utgöras av spekulationer, osäkra eller hårdragna tolkningar och möjligen även rena falsarier.

Tolkas resultaten på detta sätt är det uppenbart att fakticiteten hos krigsartiklarna är låg, men knappast lägre än hos huvudartiklarna. Men den stora skillnaden består i att krigsartiklarna är händelseinriktade i större utsträckning. Detta innebär bl a att de innehåller mycket osäkra konkreta uppgifter som *framställs* som fakta. Samtidigt bygger relativt få av dem på faktiska skeenden som iakttagits av journalist eller källa.

Detta torde återspegla mycket av det som konstaterades i föregående kapitel, nämligen att krigsnyheter innehåller felaktigheter, propaganda och spekulationer. Förklaringarna står att finna i krigsjournalistikens villkor, som också diskuterades i föregående kapitel.

5.2.3. Överraskning

Nyheter beskriver knappast konstanta förhållanden eller all dagliga händelser. Snarare uppmärksammas avvikelser av något slag. Mencher (1981) menar exempelvis att en av de två övergripande principerna för vad som är en nyhet är att den handlar om avbrott från det normala händelseflödet, en avvikelse från det förväntade.

Ett annat sätt att uttrycka detta är att nyheter handlar om överraskningar. Överraskningsmomentet i en nyhetsartikel kan naturligtvis vara av flera olika slag. Begreppet är knappast entydigt i normalt språkbruk. Här uppmärksammas tre olika typer av överraskning med avseende på vad en nyhetsartikel kan innehålla.

1. *Oväntad händelse*. Detta gäller händelser som inte kan förutsägas beträffande *var* och *när* de äger rum, även om händelsen i sig kan vara relativt vanlig. Urtypen är olyckor.
2. *Händelse med oförutsebart förlopp* och vars upplösning är oförutsägbar.
3. *Ovanlig händelse* med avseende på frekvens eller resultat.

Tabell 4 visar de tre typerna av överraskning i de analyserade artiklarna.

Tabell 4. Överraskning

Typ av över- raskning	krigs- artiklar	%	huvud- artiklar	%
Ingen över- raskning	7	3	53	14
Oväntad händelse	170	79	149	41
Oförutsebart förlopp	31	14	102	28
Ovanligt resul- tat, kuriöst	7	3	57	16
Kombinationer	0	0	5	1
Totalt	215	99	366	100

Tabell 4 styrker gjorda antaganden. Inslag av överraskning bidrar till att krigshändelser uppmärksammas av nyhetsmedierna och förmedlas genom nyhetsprocessen. Att krigshändelser inrymmer överraskningsmoment är i och för sig naturligt. Krigshändelser går självfallet sällan att bestämma med avseende på var och när de äger rum. I krigets natur ligger det oväntade.

I *På första sidan* påpekas att händelser och förhållanden som uppvisar eller kan bearbetas att få inslag av överraskning har stor sannolikhet att passera genom nyhetsvärderingsprocessens olika moment. Vid den redaktionella bearbetningen prioriteras artiklar av denna karaktär och förmodligen förstärks även de överraskande inslagen i artiklarna. Denna förstärkning av överraskningsmomenten under nyhetsprocessen kan ske exempelvis genom infallsvinkeln, rubriker och ingresser, artikelns form samt bildsättning.

Det kanske mest intressanta i tabell 4 är emellertid att endast ett fåtal, 3 %, av krigsartiklarna saknar överraskningsmoment. Emellertid är naturligtvis krigshändelserna i sig vanligen förekommande händelser, men krig är dock inget normaltilstånd. Det är således främst de överraskande aspekterna hos krigshändelserna som uppmärksammas.

Vissa skillnader föreligger gentemot huvudartiklarna. Öväntade händelser är vanligare i krigsartiklarna medan händelser med oförutsebart förlopp och

händelser med ovanligt resultat eller kuriosa är vanligare i huvudartiklarna. Detta torde bli återspeglade att de krigshändelser som uppmärksammas vanligen är avslutade när de blir föremål för journalistisk behandling och exempelvis att den starkare parten normalt segrar eller att ett angrepp går enligt planerna.

Sammanfattningsvis är överraskningsmomentet mycket framträdande i krigsartiklarna och mer framträdande i dessa än i huvudartiklarna. Men det bör påpekas att denna variabel varit en av de mest svårkodade. Resultaten får endast tolkas som tendenser.

5.2.4. Personifiering

Nyheter behandlar inte kollektiv utan enskilda personer. I formeln för nyhetsvärdering sägs dessutom att dessa vanligen är elitpersoner. Händelser och förhållanden i verkligheten handlar dock i allmänhet om grupper eller kollektiv av varierande storlek. När dessa kollektiv behandlas väljs således enskilda personer ut och nyheterna handlar om eller utgår från dessa personer. Dessutom prioriteras nyhetsprocessen enskilda personer med vissa egenskaper. I synnerhet prioriteras således personer ur samhällets ekonomiska, politiska, administrativa eller kulturella elit. Processen när kollektiva skeenden omformas till att handla om enskilda personer kallas, som nämnts, personifiering (jfr bl a avsnitt 4.3.6). Betydelsen av denna process har tidigare i denna studie påpekats gälla även för nyhetsrapportering om krig. Även personifieringens propagandamässiga aspekter framhölls.

Artiklar med personifiering definieras som artiklar där enskilda personer är *orsak* till skeendet, *medelpunkt* i detta skeende eller *står i förgrunden*. En artikel kan ha dessa egenskaper, dvs vara personifierad i varierande grad. Med utgångspunkt hos Schulz (1976, s 138) kan variabeln personifiering ges fyra värden.

1. I artikeln kommer endast opersonliga strukturella skeenden till uttryck. Sakförhållanden eller abstrakta händelseförlopp är artikelns medelpunkt. Personer förekommer inte.
2. Artikeln är övervägande abstrakt, strukturella skeenden står i förgrunden men personer deltar och nämns.
3. Artikeln är delvis abstrakt, men de handlande personerna står i förgrunden. Strukturella skeenden uttrycks övervägande som handlande av personer.

4. En eller flera personer är artikelns handlande subjekt, orsak eller medelpunkt.

I tabell 5 visas graden av personifiering i krigsartiklarna.

Tabell 5. Personifiering

Grad av personifiering	krigsartiklar	%	huvudartiklar	%
Helt opersonligt, strukturellt	7	3	19	5
Opersonligt, strukturellt, men personer deltar	170	79	164	45
Delvis abstrakt, personer står i förgrunden	31	14	80	22
Personer orsak eller medelpunkt	7	3	103	28
Totalt	215	99	366	100

Tabell 5 visar klart att krigsartiklarna inte är personifierade, utan oftast är opersonliga och strukturella, men personer deltar. I och för sig hamnar även de flesta, eller 45 %, av huvudartiklarna i denna kategori, vilket emellertid bör jämföras med att 79 % av krigsartiklarna återfinns i samma kategori.

Denna slutsats står i motsättning till vad som konstaterades i föregående kapitel, nämligen att vid de krig som uppmärksammades spelade personjournalistiken en viktig roll. Denna motsättning kan emellertid i viss mån förklaras med den tämligen snäva definition av krigsartiklar som används i analysen och som sålunda utesluter de artiklar där politiska och diplomatiska aspekter står i förgrunden. Vid rapporteringen från invasionen i Libanon personifierades kriget på ledande politiker. Dessa deltog naturligtvis inte själva i striderna men de deltog i allra högsta grad i det politiska spelet.

Tabell 5 antyder således att personifiering inte spelar särskilt framträdande

roll för om krigsartiklar ska produceras och publiceras. Tabell 5 säger emellertid inget om i vilken utsträckning nyhetsvärdet ökar om artiklarna är personifierade. Det sannolika är att personifiering kraftigt ökar deras nyhetsvärde, men att de även utan denna egenskap ändå har tillräckligt av andra egenskaper som påverkar nyhetsvärdet för att passera genom nyhetsvärderingsprocessens olika moment.

En annan fråga är vilka personer de således relativt ringa personifierade krigsartiklarna handlar om. Detta visas i tabell 6. Observera att denna tabell inte är helt jämförbar med tabell 5, som handlar om personer som *förekommer* i artiklarna medan tabell 6 handlar om personer som i varierande utsträckning *dominerar* artiklarna.

I tabell 6 kategoriseras personer i ledande ställning inom politik, ekonomi och näringsliv samt administration som *elit*. Personer som inte har ledande ställning inom dessa områden men som ändå förekommer frekvent i massmedierna kategoriseras som *kända*. *Vanliga människor* är de som inte tillhör elit- eller kändskategorierna.

Tabell 6. Slag av huvudperson

Huvudperson	krigs- artiklar	%	huvud- artiklar	%
Personer saknas	6	3	19	5
Kollektivt	168	78	88	24
Elit	27	14	127	35
Känd, ej elit	1	1	45	12
Vanlig människa	13	6	87	24
Totalt	215	102	366	100

Tabell 6 visar samma tendens som tabell 5. Helt opersonliga krigsartiklar är sällsynta. Artiklar som handlar om kollektiv dominerar. Men när framträdande personer förekommer, så dominerar elitpersoner, även om de procentuellt sett förekommer i mindre omfattning än i huvudartiklarna. I

förhållande till vanliga människor är emellertid elitpersoner vanligare i krigsartiklarna än i huvudartiklarna. Detta indikerar att personifiering inte är en nödvändig egenskap men ändå har potentiell förmåga att öka nyhetsvärdet hos krigsartiklar.

Den kvalitativa analysen visar att när så är möjligt får nationella ledare personifiera kriget. Det är detta faktum som återspeglas i tabell 6. Men många av de krig som bevakas är relativt små till sin omfattning och utspelas på långt avstånd från Sverige. Vid dessa finns helt enkelt inga ur svensk synvinkel tillräckligt kända politiska ledare som kan personifiera kriget.

Det kan invändas att det borde vara möjligt att personifiera även avlägsna och relativt obetydliga krig på enskilda vanliga människor. Men detta görs uppenbarligen endast i begränsad omfattning. Anledningarna kan vara dessa. För det första anser nyhetsmedierna det vara meningslöst att låta artiklarna handla om vanliga människor med tanke på det långa kulturella avstånd och de därigenom små möjligheter till identifikation från läsarna som föreligger. För det andra är det troligt att det sätt på vilket artiklarna är skrivna, svårigen tillåter personifiering. De flesta av artiklarna har sannolikt producerats på relativt långt avstånd från själva händelserna och bygger på uppgifter som vandrat i flera led eller på officiella och militära kommunikéer. Denna typ av uppgifter handlar sällan om enskilda personer.

Sammanfattningsvis är de undersökta krigsartiklarna sällan personifierade och inte i den utsträckning som tidigare antagits. Men i de relativt få fall då de handlar om personer, kommer dessa ur samhällets elit, dvs artiklarna handlar främst om nationella ledare. Dessa är identifierbara och symboliserar statsledningen, militärledningen och kriget.

5.2.5. Enkelhet

Det är självklart att en nyhetsartikel måste vara begriplig för sin publik för att bli meningsfull. Begriplighet eller enkelhet hos nyhetsartiklar har många dimensioner och kan exempelvis avse språk, komposition och berättarteknik eller strukturen hos de händelser och förhållanden som behandlas.

Findahl och Höijer (1984, ss 86 - 87) menar att till de faktorer som starkast påverkar hur lätt eller svår en text är att uppfatta hör textens innehåll, läsarens kunskaper och textens logiska struktur. På en övergripande nivå kan hindren för begriplighet i en berättelse föras tillbaka till relationerna mellan berättelsens händelser. Särskilt orsaksrelationerna har i detta sammanhang visat sig

vara avgörande. På lägre nivåer är sammanlänkningen mellan meningar och förekomsten av svåra ord, särskilt nyckelord, avgörande.

I denna studie inriktas uppmärksamheten på graden av enkelhet/komplexitet hos de händelser och förhållanden som krigsartiklarna behandlar, dvs krigshändelsernas struktur *som dessa framställs i artiklarna*. Enkelhet ses således i första hand som en egenskap hos artiklarna och inte hos den verklighet de uppmärksammar.

Journalistiskt arbete är i hög grad ett slags översättningsarbete. Man översätter komplicerade händelser och förhållanden till enklare händelser och förhållanden som presenteras för publiken. Det finns således en viktig skillnad mellan frågan om händelser och förhållanden i verkligheten har enkel struktur och frågan om nyhetsbilden av dessa har enkel struktur.

Enkelhet hos nyheter är dessutom ett tröskelvärde. Inom nyhetssystemet strävar man efter att uppmärksamma enkla händelser och förhållanden eller att förenkla de komplicerade händelser och förhållanden som måste presenteras endast till en viss gräns. Denna gräns nås när artiklarna är tillräckligt enkla i förhållande till sin publik. Vidare förenkling är knappast meningsfull när väl denna gräns har nåtts. Överförenklingar minskar det informativa innehållet i nyheterna och torde därmed göra dessa mindre angelägna för publiken.

Krigsartiklarnas struktur, liksom huvudartiklarnas, med avseende på enkelhet/komplexitet har bedömts med utgångspunkt från tre kriterier:

1. *Stereotypt förlopp*. Händelser och förhållanden följer ett överskådligt, allmänt känt, ofta rituellt mönster.
2. *Högst två parter eller intressen* är inblandade.
3. *Överskådligt tema*, inga underteman eller undantag.

Variabeln enkel struktur definieras utifrån dessa kriterier. Observera alltså att kriterierna gäller händelser och förhållanden som dessa framställs i artikeln, inte som de är eller kan antas vara i verkligheten. Ju fler av kriterierna som kan tillämpas på en artikel, desto enklare struktur har den.

Tabell 7 visar artiklarnas struktur med avseende på enkelhet/komplexitet.

Tabell 7. Enkel/komplex struktur

Struktur	krigs- artiklar	%	huvud- artiklar	%
Komplex struktur (1)	8	4	50	14
Ganska komplex struktur (2)	39	18	108	30
Ganska enkel struktur (3)	74	34	173	47
Enkel struktur (4)	94	44	35	10
Totalt	215	100	366	101

(1) inget kriterium är tillämbart

(2) ett kriterium är tillämbart

(3) två kriterier är tillämbara

(4) tre kriterier är tillämbara

Tabell 7 visar på en klar tendens. Ju enklare struktur hos en krigsartikel, desto större är sannolikheten att den publiceras. Här skiljer sig krigsartiklarna högst anmärkningsvärt från huvudartiklarna. Minst antal huvudartiklar finns i kategorin "enkel struktur" medan flest krigsartiklar finns i denna kategori.

Den kvalitativa analysen av krigsartiklarna stöder för övrigt dessa iakttagelser. Det sätt som krigshändelser beskrivs på är synnerligen stereotyp. Krigshändelser och direkta förberedelser för eller konsekvenser av dessa beskrivs utifrån ett klart grundmönster som är lätt igenkännligt för läsarna. Det är två parter som står mot varandra och motsättningen framställs på ett överskådligt och entydigt sätt.

Enkelhet är således en framträdande egenskap hos krigsartiklar. Det är troligt att denna egenskap i högre grad befrämjar att krigsartiklar passerar genom nyhetsvärderingsprocessens olika moment än för de flesta andra artiklar.

De analyserade krigsartiklarna har dock passerat genom en längre nyhetsprocess än de flesta andra nyhetsartiklar. De händelser som behandlas har utspelats på långt avstånd från de undersökta tidningarnas redaktioner och publik. En förmodligen typisk väg kan kortfattat beskrivas på följande sätt. En

krigshändelse inträffar och förmedlas mellan olika källor under vad man kan kalla en källprocess, med inslag av exempelvis ryktesspridning och propaganda, till lokala nyhetsmedier eller lokala representanter för främst internationella nyhetsbyråer. Dessa förmedlar nyheten vidare till exempelvis regionsredaktioner som förmedlar den vidare till huvudredaktioner som i sin tur förmedlar den till andra regionsredaktioner. Dessa förmedlar nyheten till tidningsredaktionerna. Dessa bearbetar och publicerar den. Under alla dessa moment sker urval och bearbetning av nyheten. Den torde komprimeras och förenklas.

Detta kan jämföras med den nyhetsprocess som lokala eller nationella nyhetsartiklar, som ofta är producerade av tidningens egna journalister, passerar. Antalet moment och *gatekeepers* som passerar är betydligt färre.

Om detta resonemang är i huvudsak korrekt, och dessutom åtminstone en delförklaring till den enkla strukturen hos krigsartiklarna, pekar det på svårigheter att från dessa artiklar generalisera till krigshändelser som utspelas betydligt närmare tidningsredaktionerna.

Men samtidigt finns andra förklaringar till den enkla strukturen hos krigsartiklarna. En förklaring är att det utvecklats ett speciellt sätt bland journalister att handskas med krigets ofta komplicerade och motsägelsefulla verklighet. Man följer tämligen stereotypa och ritualiserade mönster för bearbetning av krigshändelser. Detta mönster kan ha uppkommit genom att man i tidsnöd och i oklara situationer måste arbeta rutinmässigt för att nyhetsförmedling över huvud taget ska vara möjlig.

En ytterligare förklaring till den enkla strukturen hos krigsartiklarna kan finnas hos själva händelserna. Det som krigsartiklarna uppmärksammar är det militära agerandet och inte det diplomatiska eller politiska spelet och händelsens orsaker. Dessutom är krigsartiklarna händelseinriktade enligt tabell 2. Själva krigshändelsen kan vara relativt enkel medan bakomliggande förhållanden kan vara mycket komplicerade. Om händelsen i sig är enkel i de händelseinriktade krigsartiklarna torde nyhetsbilden av denna händelse självfallet också normalt bli enkel. Det är knappast troligt att nyhetsmedier, som vanligen strävar efter att förenkla verkligheten, plötsligt vid vissa händelser och förhållanden skulle komplicera denna.

Innehållsanalysen ger tyvärr inget underlag för att utveckla dessa resonemang. Det är dock viktigt att ha klart för sig att enkelhet och komplikation hos krigshändelser knappast utesluter varandra. På den absoluta händelsenivån, dvs främst själva våldsinslaget, kan krig vara enkla. De utgör ur denna synvinkel egentligen en enda lång upprepning av samma sak, om än med vissa över-

raskande inslag enligt ovan. Men på en annan nivå, om exempelvis orsaker och följdverkningar eller samband med andra händelser skulle bevakas av nyhetsmedierna, blir verkligheten oftast synnerligen komplicerad och motsägelsefull.

Sammanfattningsvis visar dock innehållsanalysen att de analyserade krigsartiklarna har enkel struktur. De har i genomsnitt betydligt enklare struktur än förstasidornas huvudartiklar, dvs de artiklar som på tidningsredaktionerna tillmätts högst nyhetsvärde.

5.2.6. Tidsperspektiv och tematisering

Formeln för nyhetsvärdering säger att händelser som utspelas under kort tid, men som samtidigt utgör en del av ett tema, med större sannolikhet blir föremål för nyhetsartiklar som publiceras, hamnar på första sidan och där blir huvudartiklar.

Nyhetsprocessen prioriterar således inte långsamma händelser eller pågående processer som saknar klar urskiljbar början eller slut. Exempelvis jordbävningar, som utspelas snabbt, har betydligt större chans att hamna i svenska nyhetsmedier än svältkatastrofer som utspelas på samma geografiska och kulturella avstånd och har jämförbart antal inblandade personer.

I denna studie har variabeln tidsperspektiv fyra värden:

1. *Punktperspektiv*: Skeenden som utspelas inom tre timmar.
2. *Dygnsperspektiv*: Skeenden vars början och slut ligger inom ett dygn men tar längre tid än tre timmar.
3. *Veckoperspektiv*: Skeenden vars registrerbara förlopp utspelas inom en vecka men tar mer än en dag i anspråk.
4. *Långtidsperspektiv*: Långt utdragna skeenden eller förhållanden vars förlopp sträcker sig utöver en vecka eller har obestämbar början eller slut.

Vid kodningen av denna variabel har endast tagits hänsyn till de händelser eller förhållanden som kan antas vara den främsta anledningen till att artikeln skrevs. Bihändelser har lämnats därhän. Tidsperspektivet i krigsartiklarna visas i tabell 8.

Tabell 8. Tidsperspektiv

	krigs- artiklar	%	huvud- artiklar	%
Långt	84	39	170	46
Vecko	34	16	21	6
Dygns	32	15	24	7
Punkt	65	30	151	41
Totalt	215	100	366	100

De flesta krigsartiklarna har långt tidsperspektiv. Men andelen artiklar med punktperspektiv är ungefär lika stor som andelen artiklar med dygns- eller veckoperspektiv. Detta återspeglar, om än inte lika framträdande, mönstret för huvudartiklarna. En större andel av dessa har dels långt tidsperspektiv, dels punktperspektiv.

Kort tidsperspektiv hos de händelser som behandlas bidrar emellertid enligt formeln för nyhetsvärdering till att artiklar produceras, publiceras, placeras på första sidan och där som huvudartikel. Detta torde säkerligen gälla även för krigsartiklar. Den lägre andelen krigsartiklar med denna egenskap kan vara en förklaring till att relativt få krigsartiklar är förstasidesartiklar.

Man kan samtidigt påstå att punktperspektiv på intet sätt är en förutsättning för att krigsartiklar ska publiceras. 70 % av krigsartiklarna saknar denna egenskap.

Tematisering innebär att de händelser och förhållanden som uppmärksammas i nyhetsmedierna kan delas in i olika problem- eller händelseområden. Var och en av de enskilda händelser eller förhållanden som ingår har något slags samband med varandra. Dessa teman är emellertid inte konstanta utan förändras kontinuerligt. Orsakerna till att vissa teman vid en viss tidpunkt uppmärksammas av nyhetsmedierna är dock relativt outredda. (Jfr exempelvis diskussionerna om mediernas dagordningsfunktion, bl a McCombs, 1981 eller Asp, 1986, ss 222 -225.)

Anledningarna till tematiseringen kan emellertid bl a vara dessa. Nyhets-

spiralen, som diskuterades i avsnitt 3.4.13, torde vara verksam vid många, kanske de flesta teman. Påtryckningar och manipulation från intresseorganisationer eller politiska organisationer som har ett intresse av att nyhetsmedierna uppmärksammar en viss fråga är en delvis annan orsak som framhållits. Kollektiva värderingar i journalistikåren, den s k nyhetsideologin, är ytterligare en orsak. Dessutom har publikens kunskaper och förväntningar naturligtvis stor betydelse.

Händelser och förhållanden som uppmärksammas i en artikel är kopplade till händelser och förhållanden som uppmärksammas i andra artiklar i varierande utsträckning. Variabeln tematisering har i denna studie fyra värden:

1. *Långfristigt, intensivt behandlat tema.* Artiklar som hänförs till denna kategori uppmärksammar händelser och förhållanden som behandlas ofta och under en längre tid i nyhetsmedierna.
2. *Långfristigt, perifert behandlat tema.* Under denna kategori faller artiklar som uppmärksammar händelser och förhållanden som behandlats under en längre tid men som behandlas relativt sällan.
3. *Svagt eller nytt tema.* Artiklar som ingår i denna kategori uppmärksammar händelser vars tematisering är oklar eller eventuellt kan utvecklas.
4. *Inget tema.*

Tabell 9 visar graden av tematisering i krigsartiklarna.

Tabell 9. Tematisering

tema	krigs- artiklar	%	huvud- artiklar	%
Långfristigt, intensivt behandlat	105	49	19	5
Långfristigt, perifert behandlat	29	14	92	25
Svagt eller nytt	56	26	55	15
Inget	25	12	200	55
Totalt	215	101	366	100

Tabell 9 visar en hög grad av tematisering hos krigsartiklarna. Dessa är betydligt mer tematiserade än huvudartiklarna. Samtidigt förekommer svaga eller nya teman i större omfattning i krigsartiklarna än i huvudartiklarna.

Den i förhållande till huvudartiklarna mer framträdande tematiseringen hos krigsartiklarna är knappast märklig. Några av de konflikter som artiklarna uppmärksammar hade och har pågått under relativt lång tid. De kommer således, om de uppmärksammas någorlunda regelbundet av nyhetsmedierna, att bilda långfristiga teman. Men dessutom har journalistiska resurser lokaliseras till vissa konfliktområden och inte till andra. Dessa resurser måste utnyttjas, dvs journalisterna måste producera något och detta måste normalt förmedlas vidare av exempelvis nyhetsbyråerna och publiceras. De konflikter som sålunda uppmärksammas och inte andra bildar teman. Tematiseringen förstärks sannolikt av att kunskaperna om de konflikter som blivit teman ökar hos nyhetspubliken och därmed under en tidsperiod även dess nyfikenhet på vad som sker i dessa konflikter. Ur denna synvinkel illustrerar resultaten i tabell 9 i viss mån teorin om nyhetsspiralen.

En möjlig slutsats i detta avsnitt är att nyhetsspiralen medför tematiserade krigsnyheter. Journalisterna tvingas producera nyheter även om inget direkt nytt, dvs inga verkliga, snabba och dramatiska krigshändelser, inträffar. De tvingas bli till spekulationer och producerar bakgrunds- och omkringsmaterial. Krigsartiklarna i den svenska pressen blir därmed tematiserade men saknar ofta punkttidsperspektiv.

Frågan är om denna slutsats kan generaliseras till nyhetsförmedlingen i Sverige i krig. Sannolikt torde den gälla vid ett utdraget krig eller vid en relativt odramatisk konflikt med militära inslag. Nyhetsbevakningen av bekämpandet av främmande ubåtar i svenska farvatten uppvisar, som påpekats tidigare, ett liknande mönster.

5.2.7. Källor

Nästan inga nyheter iakttas direkt av representanter för nyhetsmedierna, utan erhålls från olika typer av nyhetskällor. Källorna utgör ett slags nyhetsnät som medierna och journalisterna utvecklar. Det består vanligen av mer eller mindre fasta källor som bli tillgängliga och trovärdiga samt vanligtvis förmår att tillhandahålla den information medierna frågar efter. För krigsrapporteringen från utlandet är de viktigaste källorna naturligtvis de som samtidigt är lättillgängliga och förmår tillhandahålla någorlunda trovärdig information. Vanligtvis rör det sig sannolikt här om officiella källor. Det som

denna typ av källor tillhandahåller torde dessutom definitionsmässigt ha ett nyhetsvärde eftersom samma slag av källor i andra sammanhang normalt förmår att lämna användbar information.

I tabell 10 visas vilka olika slag av källor det refereras till i de undersökta artiklarna.

Tabell 10. Källor

Typ av källa	krigs- artiklar	%	huvud- artiklar	%
Muntlig, elit	21	10	123	34
Muntlig, känd	1	1	25	7
Muntlig, vanlig människa	0	0	35	10
Skriftlig	13	6	35	10
Byrå	23	11	12	3
Annat medium	17	8	7	2
Reporter	12	6	16	4
Kombinationer	47	22	27	7
Okänd eller vag	81	38	86	23
Totalt	215	102	366	100

Tabell 10 visar att över en tredjedel av krigsartiklarna har inga eller vaga källangivelser. I drygt en femtedel av artiklarna refereras till flera olika källor. Artiklarna bygger således på en kombination av källor. De kanske intressantaste resultaten i tabell 10 är dels att ingen av krigsartiklarna bygger på muntliga uppgifter från vanliga människor, dels att de i betydligt större omfattning refererar till nyhetsbyråer och andra medier som källor.

Den övergripande slutsats som kan dras är att det torde vara av relativt underordnad betydelse under nyhetsvärderingsprocessen på vilka källor krigsartik-

lar bygger. Detta återspeglar också det som tidigare sagts om krigsartiklarnas spekulativa karaktär. Inga eller vaga källangivelser är vanligast. Därefter följer referenser till ett flertal källor och sedan sekundära källor, dvs andra medier.

Detta belyser följande. För det första är avståndet långt till de krigshändelser som rapporteras. Mycket har hänt med artiklarna under nyhetsprocessen och de innehåller troligen relativt osäkra uppgifter. För det andra har klara källangivelser och referenser till elitpersoner som källor inte särskilt stor betydelse för om krigsartiklar ska produceras och publiceras. Men detta betyder självfallet inte att krigsartiklar som bygger på elitkällor inte ökar i nyhetsvärde.

Tabell 10 antyder således att tillförlitligheten hos krigsartiklarna inte är särskilt hög. Tillförlitlighet förefaller inte vara någon egenskap som spelar särskilt framträdande roll under nyhetsvärderingsprocessen med avseende på krigsartiklar i de svenska dagstidningarna. I nästa avsnitt analyseras därför egenskapen tillförlitlighet närmare.

5.2.8. Tillförlitlighet

Tillförlitlighet hos en nyhetsartikel kan definieras som att artikeln beskriver väsentliga händelser och förhållanden i verkligheten på ett rättvisande eller sant sätt. Ur denna synvinkel kan tillförlitligheten egentligen endast bedömas genom jämförelser mellan nyhetsbilden och de händelser och förhållanden i verkligheten som denna avser spegla, dvs jämförelser mellan intra- och extramediedata (jfr avsnitt 2.4). Men begreppet tillförlitlighet kan också uppfattas på andra sätt, exempelvis hur trovärdig nyhetsbilden av en händelse är som denna kan utläsas ur själva nyhetsbilden med avseende på exempelvis källangivelser, rimlighet och motsägelsefrihet. Det är dessutom endast på detta sätt som tillförlitlighet kan bedömas i det praktiska nyhetsarbetet.

Mot denna bakgrund används här två variabler. Den första kallas *tillförlitlighet*, *källor*. Den andra kallas *tillförlitlighet*, *struktur*. Variablerna definieras med utgångspunkt från fyra kriterier.

Graden av tillförlitlighet vad gäller källor ökar ju fler av följande kriterier en artikel uppfyller:

1. *Källorna är klart angivna.*
2. *Flera oberoende källor anges.*

3. *Källorna har insyn eller kunskaper.*

4. *Källorna är opartiska.*

Kriterierna kräver några kommentarer. Klart angivna källor innebär att de ska anges med namn eller befattning. De oberoende källorna ska förutom att de är klart angivna också framstå som oberoende av varandra. Opertiska källor är exempelvis FN-tjänstemän som beskriver en krigshändelse eller bedömer en viss situation. Flyktingar förutsätts genomgående vara partiska källor.

Graden av tillförlitlighet vad gäller artikelstruktur ökar ju fler av följande fyra kriterier en artikel uppfyller:

1. *Inblandade personer eller grupper är klart angivna* vad gäller namn eller funktion.
2. *Sakuppgifter är konkreta.*
3. *Artikeln är fri från motsägelser.*
4. *De händelser och förhållanden som beskrivs är rimliga.*

Även dessa kriterier kräver några kommentarer. Det ska framgå av artiklarna vilka personer eller grupper som agerar eller är offer eller vilka soldater som är inblandade. Exempel på konkreta sakuppgifter är exempelvis kvantitativa redogörelser för skador. Motsägelsefrihet avser både artikeln som helhet och uttalanden som görs i denna. Uppgifter får ej stå mot varandra. Rimlighet innebär att det ska vara troligt att det som beskrivs ska ha skett på det sätt det beskrivs. Det ska således vara sannolikt att den händelse eller de förhållanden i verkligheten som beskrivs motsvarar den bild som ges i artikeln.

Tabell 11 visar de båda slagen av tillförlitlighet i de undersökta artiklarna.

Av tabell 11 framgår att med avseende på källangivelserna är tillförlitligheten tämligen låg hos de undersökta krigsartiklarna, då 87 % av dem hamnar i kategorierna ganska låg eller låg tillförlitlighet. Endast 2 % av artiklarna återfinns i kategorierna mycket hög eller hög tillförlitlighet.

Med avseende på struktur är tillförlitligheten hos artiklarna annorlunda. Endast 21 % av artiklarna har ganska låg eller låg tillförlitlighet i detta avseende, medan 79 % av artiklarna återfinns i de tre högkategorierna.

Tabell 11. Tillförlitlighet, källor och struktur

Grad av tillförlitlighet	källor	%	struktur	%
Mycket hög (1)	1	1	8	4
Hög (2)	2	1	68	32
Ganska hög (3)	26	12	93	43
Ganska låg (4)	98	46	43	20
Låg (5)	87	41	3	1
Oklar	1	1	0	0
Totalt	215	102	215	100

- (1) fyra kriterier tillämpbara
- (2) tre kriterier tillämpbara
- (3) två kriterier tillämpbara
- (4) ett kriterium tillämpbart
- (5) inget kriterium tillämpbart

Detta torde återspegla att de källkritiska krav som ställs på krigsartiklar under nyhetsvärderingsprocessen är tämligen ringa. Hela 41 % av artiklarna uppfyller inget av kraven med avseende på källor. Däremot måste artiklarna ha en logisk och trovärdig struktur. Hårdraget skulle man kunna säga att egentligen är det oväsentligt om krigsartiklarna är fria fantasier så länge detta faktum inte genomsyrar artiklarna. Emellertid återspeglar också variabeln tillförlitlighet, struktur, kravet på entydighet hos en nyhetsartikel. Således kan man påstå att detta krav kombinerat med att artikeln ska ha en trovärdig och logisk struktur har större betydelse under nyhetsprocessen än det källkritiska kravet på klart angivna och tillförlitliga källor.

Sammanfattningsvis befrämjar tillförlitlighet med avseende på en krigsartikels struktur att den passerar genom nyhetsvärderingsprocessens olika moment medan källangivelserna och källornas kvalitet spelar en i det närmaste obefintlig roll.

5.2.9. Krigsartiklarnas egenskaper

Resultaten från innehållsanalysen av de sex största svenska dagstidningarnas krigsartiklar under en tidsperiod, med avseende på egenskaper som vanligen befrämjar att en nyhetsartikel passerar genom nyhetsvärderingsprocessens olika moment, kan sammanfattas i följande punkter:

1. Krigsartiklar är händelseinriktade. De är detta i högre grad än förstasidorernas huvudartiklar.
2. Krigsartiklar innehåller källkritiskt osäkra uppgifter i betydande omfattning. De handlar sällan om faktiska iakttagna skeenden och bygger i stor utsträckning på spekulationer och osäkra uppgifter.
3. Krigsartiklar innehåller nästan undantagslöst olika slag av överraskningsmoment. De innehåller mer av detta än förstasidornas huvudartiklar.
4. Krigsartiklar är vanligen opersonliga även om de uppmärksammar händelser där personer deltar som kollektiv. Personifiering har underordnad betydelse för krigsartiklarnas nyhetsvärde.
5. Krigsartiklar har enkel struktur med avseende på de händelser och förhållanden som beskrivs.
6. Krigsartiklar har samband med varandra och bildar teman.
7. Krigsartiklar presenterar vanligen händelser med långt tidsperspektiv.
8. Krigsartiklarnas källangivelser är ofta vaga och det refereras ofta till nyhetsbyråer och andra medier.
9. Krigsartiklar är ej tillförlitliga med avseende på källangivelser.
10. Krigsartiklar är tillförlitliga med avseende på struktur.

Ser vi till i vilken utsträckning dessa punkter kan generaliseras till att gälla nyhetsförmedling i krig i Sverige är det intressant att jämföra med det som tidigare konstaterats om nyheter i krig i denna studie. Mot denna bakgrund förefaller punkterna rimliga och flera av dem styrker egentligen tidigare ställda hypoteser. Krigsartiklarna följer i betydande utsträckning ett mönster för nyhetsutbudet i Sverige i stort. Det stora geografiska och kulturella avståndet till de krigshändelser som beskrivs i de analyserade artiklarna bör emellertid

innebära att generaliseringar från resultaten i detta avsnitt bör göras med viss försiktighet.

I de följande avsnitten, som uppmärksammar den journalistiska formen hos krigsartiklarna, torde emellertid arten av de krigshändelser som presenteras liksom avståndet till dem ha betydligt mindre negativ inverkan på möjligheterna till generaliseringar.

5.3. JOURNALISTISK FORM

Nyhetsförmedlingens huvuduppgift är att förmedla information om händelser och förhållanden i verkligheten till läsare, lyssnare och tittare. Journalistik är framför allt att göra vissa utvalda händelser och förhållanden intressanta och begripliga för publiken, inte att beskriva hela skeendet i verkligheten i minsta detalj. Detta innebär bl a att journalistik är ett slags översättningsarbete. En ofta oklar och komplicerad verklighet förenklas och görs kommunicerbar till läsarna, lyssnarna och tittarna.

Mot denna bakgrund har journalistiken och nyhetsförmedlingen utvecklat sina uttrycksformer. Verkligheten omformas enligt relativt klart uttalade och stereotypa principer. Dessa principer varierar mellan olika medier med olika egenskaper och olika publiksammansättning. I detta och följande avsnitt behandlas vad som utmärker den journalistiska formen och hur denna del av nyhetsdiskursen kommer till uttryck i de utvalda tidningarnas krigsartiklar.

I vid bemärkelse handlar i stort sett allt som hittills uppmärksamats i denna studie om journalistisk form och om den journalistiska formens villkor. Den journalistiska formen är således inte förutsättningslös utan är, som vi sett, underkastad vissa relativt styrande och begränsande villkor. Dessa begränsningar inverkar givetvis kraftigt på slutresultatet av nyhetsprocessen, bilden av verkligheten.

Journalistisk utformning innebär alltså bearbetning på olika nivåer av ett verklighetsmaterial. Detta tillhandahålls normalt av nyhetskällorna och har skriftlig eller, vilket är vanligast, muntlig form. I resten av detta kapitel uppmärksammas främst den journalistiska form som är produkten av den bearbetning av ett urval händelser och förhållanden i verkligheten som görs av journalister eller utförs på nyhetsredaktionerna.

Den journalistiska formen skiljer sig, som nämnts, mellan olika medier med

olika egenskaper och mellan medier som verkar under olika förutsättningar. Likheter torde dock vara större än skillnaderna. Nyhetsförmedling i tv respektive dagspress är i grunden samma slag av "översättningsarbete", men måste självfallet samtidigt ta hänsyn till att medierna har olika egenskaper. Dessa skillnader eller likheter och vad de betyder för den journalistiska formen i olika medier ska dock inte behandlas här. Den fortsatta diskussionen gäller främst dagspressen och i synnerhet morgonpressen eftersom denna dominerar vad gäller de analyserade krigsartiklarna.

Vad kännetecknar då den journalistiska formen som den kommer till uttryck i svensk dagspress? Övergripande för den journalistiska formen är att denna innebär *bearbetning av ett verklighetsmaterial utifrån dramaturgiska principer*. Detta görs i syfte att levandegöra verkligheten för publiken och därmed öka dess intresse för det som presenteras. Denna bearbetning sker på flera sätt. Låt mig sammanfatta mycket av det som nämnts tidigare i denna studie i några översiktliga punkter. Följande förefaller framträdande hos *nyhetsinnehållet*:

1. *Förenkling*. Journalistik och nyhetsförmedling innebär att göra en ofta komplicerad och oklar verklighet begriplig för mediernas publik.
2. *Inriktning på höjdpunkter*. Det är inte konstanta skeenden eller händelseförlopp i sin helhet som presenteras. Nyheterna framhåller avgörande moment och avvikelser. Dessa höjdpunkter är ofta dramatiska.
3. *Vinkling*. Journalistiken, inklusive nyhetsförmedlingen, försöker i princip alltid hitta aspekter som antas öka publikintresset. Detta sker bl a genom att detaljer förstoras. Särskilt tydlig är vinklingsprincipen i kvällstidningarna som också ofta använder sig av s k hårdvinkling, dvs överdriven vinkling som skapar falska bilder av händelser och förhållanden i verkligheten hos publiken.
4. *Personifiering*. Kollektiva händelser beskrivs med utgångspunkt från enskilda personer. Vissa enskilda personer får oproportionerligt stor uppmärksamhet i nyhetsmedierna.
5. *Enkel men uttrycksfull språklig form*. Språket får inte utgöra ett hinder för nyhetskonsumention men bör samtidigt vara målande och associationsrikt för att väcka intresse hos publiken. Detta gäller för såväl tal-, skrift- som bildspråk.
6. *Bildval, rubriker och ingresser samt redigering*. Dessa bearbetningar av

nyhetsmaterialet förstärker höjdpunkterna och valda infallsvinklar, vilket innebär att bl a dramatiska och sensationella aspekter understryks.

7. *Artikeluppbyggnad.* Den innebär en gradvis avtrappning. Uppgifter som antas vara viktiga eller intressanta placeras i början. Detta innebär bl a att det ofta är överraskande, sensationella eller dramatiska uppgifter som hamnar först i en nyhetsartikel medan uppgifter som dämpar överraskningen, sensationen och dramatiken återfinns i slutet av artikeln.

I kommande avsnitt ska språk, rubriker och ingresser samt bilder i krigsartiklarna uppmärksammas. Men först några ord om uppbyggnaden av de analyserade artiklarna.

De krigsartiklar som finns i den svenska dagspressen utgör inte något undantag från andra typer av nyhetsartiklar. De har i princip samma uppbyggnad. Detta visar de analyserade krigsartiklarna nästan undantagslöst. Enligt etablerad praxis besvaras oftast frågorna när, var, hur och vem i början av artiklarna och där betonas de dramatiska aspekterna, dvs främst våldsinslagen, uppgifter om antal dödade eller skadade samt uppgifter om skadornas art. Dessa uppgifter är relativt ofta källkritiskt tveksamma. Det anges vanligen senare i artiklarna att dessa uppgifter kan vara osäkra och där återfinns även olika slag av förbehåll. I slutet av artiklarna förekommer ofta kommentarer från olika personer. Dessa uppgifter stryks ibland på redaktionerna på grund av platsbrist eller på grund av att uppgifterna bedöms som ovidkommande eller ointressanta. Jämförelser mellan samma nyhetstelegram, som förekommer i flera av de undersökta tidningarna, visar detta.

Våldet är centralt i de analyserade krigsartiklarna. Detta är delvis självklart med hänsyn till artiklarnas karaktär, men inriktningen på våld och våldets konsekvenser, dvs skador och antal offer, är mycket framträdande. Sålunda har 67 % av artiklarna våldet i centrum. I 27 % av artiklarna är våldet delvis i centrum medan 6 % har våldet i bakgrunden. Detta innebär bl a att artiklarna knappast har analyserande karaktär. De tillhandahåller inte bakgrundsbeskrivningar och beskriver inte relevanta omständigheter eller förhållanden. Våldet sätts således mycket sällan in i ett sammanhang. Krigsartiklarna ger en fragmentarisk bild av det våld de beskriver. Det utspelas i ett tomrum och saknar orsaker eller samband med andra händelser och förhållanden. Detta är också en aspekt på den händelseinriktning hos krigsartiklarna som konstaterats tidigare. De händelser som uppmärksammas handlar om våld.

Låt oss med denna övergripande beskrivning av den journalistiska formen och krigsartiklarnas uppbyggnad övergå till deras språkliga utformning. Några

belysande och kanske överraskande iakttagelser kan göras med avseende på denna.

5.4. SPRÅK

5.4.1. Språkets egenskaper

Språkliga aspekter på nyhetsförmedling i krig har uppmärksammats flera gånger tidigare i denna studie. Anledningen är att i första hand ord och uttryck, men även meningar, samt kombinationen av och ordningsföljden mellan meningarna är av mycket stor betydelse för den bild av händelser och förhållanden som människor och däribland naturligtvis nyhetspubliken utvecklar. Olika bilder av en och samma händelse ges om den språkliga dräkten ändras även om det sakliga innehållet är oförändrat.

Exempelvis Naess (1966) påpekar betydelsen av språkliga satsers precisionsnivå och de möjligheter ändring av denna har när det gäller att åstadkomma verbal respektive reell enighet eller oenighet kring påståenden av olika slag. Fredriksson (1982) uppmärksammar det politiska språkets övertalande egenskaper, bl a språkliga övertalningsknep och maktspråk. Hedqvist (1982) analyserar språkliga påverkansmedel i några utländska propagandainriktade radiostationer. I Kramarae, Schulz och O'Barr (1984) belyses olika aspekter på språket som ett instrument för maktutövning. Petersson (1987) tar upp förekomsten av metaforer i det politiska språket och vid analysen av politiska fenomen samt hur metaforerna styr tolkningen av politiken.

Med avseende på språkets betydelse för nyhetsmediernas möjligheter att på ett korrekt sätt avbilda verkligheten kan följande framhållas (Hvitfelt, 1986 b, ss 37-38):

"Detta (språket) är säkerligen den viktigaste faktorn med avseende på mediernas omformning av verkligheten. Språket omformar verkligheten i många dimensioner. Vid nyhetsförmedling i pressen förefaller värdeladdade ord eller uttryck, ords konnotativa egenskaper samt dramatiska formuleringar vara viktiga. (...) Särskilt märks detta i rubriker och ingresser. Ett analogt resonemang kan föras om bildspråk, dvs de rörliga bilderna i tv och nyhetsbilderna i tidningar."

Genom att ge en nyhetsrapport varierande språklig utformning kan publikens uppfattning om dess innehåll, dvs de händelser och förhållanden rapporten beskriver, påverkas utan att författaren eller redigeraren ur strikt språklig eller grammatikalisk bemärkelse gjort något direkt fel. Däremot har andra egenskaper hos språket, exempelvis en del ords emotionella innebörd, utnyttjats. Detta i sin tur kan vara gjort medvetet eller omedvetet. Emellertid torde, som påpekats tidigare, journalister rutinmässigt utnyttja vissa egenskaper hos språket bl a i syfte att öka dramatiken hos de händelser de beskriver.

Analysen av nyhetsförmedlingens språkliga uttrycksformer har i denna framställning begränsats till att främst uppmärksamma de egenskaper hos språket som utnyttjas dels i *propagandasyfte*, dels för att *förstora eller dramatisera verkligheten*. Ibland och förmodligen relativt ofta sammanfaller dessa båda sätt att använda språket. Låt mig dock först sammanfatta de huvudsakliga påståenden som hittills gjorts om nyhetsmediernas språk.

Studien av difterismitta i Göteborg visar att de undersökta tidningarna använde värdeladdade eller emotionella och associationsrika ord i betydande omfattning samt att de använde ett allmänt dramatiskt och överdrivet språk. Genom att utnyttja bl a dessa egenskaper hos språket överdrevs kraftigt betydelsen av de fall av difterismitta som upptäcktes liksom sjukdomens smittsamhet samt den totala hotbilden.

Ord och uttryck kan ge upphov till två typer av associationer. Dels individuella associationer, som har sitt ursprung i enskilda individers erfarenheter, dels kulturellt betingade associationer som delas av de flesta människor i ett samhälle eller språkområde. Den senare typen av associationer kallas ofta för *konnotationer*. Vidare kan ord variera med avseende på i vilken omfattning de har konnotationer, de kan med andra ord vara mer eller mindre konnotationsrika.

Det har också konstaterats att betydande skillnader föreligger mellan å ena sidan militärt språkbruk och å andra sidan allmänhetens och nyhetsmediernas språk. Detta är i och för sig naturligt då det militära språket är ett fackspråk liksom exempelvis medicinskt eller tekniskt språk. Det militära språket utmärks bl a av hög precisionsnivå i förhållande till tal- eller nyhetsspråket och speciella fackuttryck används frekvent. Problem uppstår främst dels när fackspråket översätts till det mer talspråksliknande språk som nyhetsmedierna använder, dels när ett och samma ord har olika saklig och även emotionell betydelse i fackspråket respektive talspråket. Missvisande nyhetsrapportering är en naturlig följd av dessa problem.

Språkets propagandamässiga betydelse har framhållits. Vid analysen av nyhetsbevakningen från Falklandskriget (avsnitt 4.4.6) påpekades att språkliga medel användes för att markera perspektiv och för att framhålla den egna sidan. Språket i de brittiska nyhetsmedierna var sålunda partiskt. Exempel på detta språkbruk är att fiendens förluster beskrevs med "mjuka" eller emotionellt svaga ord medan den egna sidans förluster beskrevs med "hårda" eller emotionellt starka ord. Ett antagande som gjordes var att nyhetsmedierna använder språket populistiskt, dvs man framställer händelser och förhållanden, bl a med hjälp av språkliga medel, som man antar att publiken vill ha dem. Nyheter presenteras alltså på ett sätt som nyhetsmedierna tror är förenligt med publikens kunskaper och attityder. På detta sätt kom de brittiska nyheterna från Falklandskriget säkerligen att förstärka befintliga attityder hos en stor del av de brittiska nyhetsmediernas publik. Av samma anledning bidrog det språk som nyheterna presenterades på också till att legitimera krigsinsatserna, skapa tilltro till regeringens och militärens agerande samt att på sikt påverka den allmänna opinionen i för regeringens gynnsam riktning.

Det har påpekats flera gånger att nyhetsmedierna tenderar att använda så starka ord som möjligt för att beskriva den verklighet de bevakar. Detta påstående bör således modifieras något mot bakgrund av ovanstående. I vissa fall, när så är lämpligt ur propagandasynpunkt, används emotionellt svaga ord. Grundregeln torde dock kvarstå: Nyhetsspråket förstörar och dramatiserar normalt händelser och förhållanden i verkligheten. Undantaget är när denna princip kommer i konflikt med den egna sidans intressen. Detta undantag torde främst gälla i krigssituationer när bl a brutalt agerande och egna övergrepp nedtonas.

5.4.2. Propagandistiskt språk

Det förefaller finnas en skillnad mellan en normal eller generell metod att utnyttja språket i syfte att göra verkligheten så intressant som möjligt och en speciell metod som används när nyhetsmediernas propagandistiska intressen dominerar över deras kommersiella. I propagandasammanhang, då den speciella metoden används, används också bl a de ord som är effektivast mot bakgrund av propagandans syfte. Ibland behöver vissa händelser nedtonas och då används så mjukt språk som möjligt. Ibland behöver händelser och förhållanden förstärkas och då används så hårt språk som möjligt. I båda fallen utnyttjar medierna samma egenskaper hos språket. Men de använder dem på olika sätt och således i olika syften.

Nyhetsbevakningen av Israels invasion i Libanon (jfr avsnitt 4.4) ger belysande exempel på propagandistiskt språk. PLO:s flyktingläger, som

samtidigt var militärbaser, kallades vanligen "flyktingläger" i den internationella pressen. Men de kunde lika gärna ha kallats "militärbaser", något som ur propagandasynpunkt hade varit fördelaktigt för Israel. Med den senare beteckningen hade Israels invasion med språkliga medel framställts på ett annat och för Israel gynnsamt sätt. Båda orden är språkligt korrekta för att beteckna lägren/baserna men tar fasta på olika delar av den verksamhet som bedrivs där. De internationella nyhetsmedierna använde vidare de mycket hårda orden "sönderbombning" och "massmord" framför de något mjukare orden "bombning" och "dödande". Brutaliteten i det israeliska angreppet förstärktes sålunda kraftigt i nyhetsmedierna vilket var gynnsamt för bl a PLO och ogynnsamt för Israel.

Finns då tendenser till propagandistiskt språk i de analyserade krigsartiklarna? Vad gäller förekomsten av propagandistiskt språk är detta svårbestämbart. För det första uppmärksammar samtliga analyserade artiklar krig som saknar svensk medverkan och krig där synliga svenska intressen endast finns i mycket begränsad omfattning. För det andra är det vanskligt att uttala sig om den propagandamässiga användningen av språket utan att ha tillgång till uppgifter om förhållandena i verkligheten.

Tendenser till propagandistiskt språk i artikeltexterna förekommer emellertid. Mest iögonfallande är ett nästan klassiskt exempel på ett av nyhetsmediernas dilemman. Det gäller användningen av orden "terrorist", "gerillasoldat", "frihetskämpe" och numera ibland även "separatist". Sålunda kallas de tamilska separatistorganisationerna på Sri Lanka ofta för "tamilska gerilla", vilket torde vara de indiska nyhetsmediernas normala beteckning. Ordet "terrorist", som används i den lankesiska pressen, förefaller emellertid lika adekvat och förekommer ibland i de analyserade artiklarna. Det är oklart huruvida detta främst återspeglar influenser från indiska respektive lankesiska nyhetsmedier eller är ett medvetet ställningstagande som gjorts när nyhetsartiklarna producerats och bearbetats under nyhetsprocessen. Men det kan också vara fråga om en rutinmässig användning av respektive ord av olika journalister eller i de olika tidningarna.

När exempelvis ordet "gerilla", som är emotionellt relativt neutralt, används av nyhetsmedierna i stället för ord som "terrorister" eller "frihetskämpar" gör nyhetsmedierna sken av att inte ta ställning. Den propagandamässiga effekten torde dock kvarstå. Rör det sig om organisationer som lika gärna kunde betecknas som "terrorister", eller som det till och med vore sakligare att kalla för detta, har sålunda nyhetsmedierna propagandistiskt stött dessa organisationer genom att välja ett svagare eller neutralare ord. Men används ordet "terrorist" stöds den andra sidan.

Det bör påpekas att i denna studie föreligger samma problem som för nyhetsmedierna med avseende på dessa och andra ord. När denna typ av ord används här följs i första hand principen att vid diskussionen av en enskild artikel använda de ord som förekommer i artikeln. Där detta är olämpligt eller omöjligt används de ord som förefaller mest neutrala.

Över huvud taget är det mycket svårt för nyhetsmedierna att undvika att sprida propaganda för den ena eller andra sidan. I val mellan delvis synonyma ord, med varierande emotionell eller konnotativ innebörd, tar nyhetsmedierna alltid ställning, medvetet eller omedvetet. När detta ställningstagande görs omedvetet eller när orden används rutinmässigt finns möjligheter för nyhetskällorna och dem som kontrollerar produktionen av det nyhetsmaterial som når nyhetsredaktionerna att manipulera språket och därmed påverka den bild av verkligheten som nyhetspubliken utvecklar. En djupare analys av detta kräver, som nämnts, bl a större bakgrundskunskaper om de olika konflikterna och om faktiska förhållanden. Denna analys har med några undantag inte kunnat utföras på de utvalda krigsartiklarna. En rimlig slutsats är emellertid att dessa i betydande omfattning är propagandistiska samt att de bl a är detta genom det språk som används.

Den fortsatta framställningen kommer att innehålla fler exempel på propagandistiskt språk. I avsnitt 5.6.5, som analyserar propagandaaspekterna hos en hel artikel, dvs såväl artikeltext som rubriker, ingress, bilder och bildtexter, sammanfattas diskussionen om journalistisk form och propaganda.

5.4.3. Emotionellt och konnotationsrikt språk

De analyserade krigsartiklarna är tämligen återhållsamma med avseende på användningen av språkliga medel i syfte att förstora eller överdriva och därmed dramatisera de krigshändelser som behandlas. Detta gäller själva artikel- eller brödtexterna. (Det gäller emellertid inte för rubriker och ingresser, vilket visas i nästa avsnitt.)

Denna återhållsamhet är i och för sig intressant. En möjlig anledning till det relativt neutrala språket är att merparten av de analyserade artiklarna består av eller bygger på telegram som producerats av eller förmedlats genom de stora internationella nyhetsbyråerna. Dessa telegram kan ha givits en återhållsam språklig utformning för att passa i olika nyhetsmedier som arbetar under olika förutsättningar i länder med varierande politiskt system samt varierande medie- och allmän ideologi. Dessutom har artiklarna för det mesta passerat en lång nyhetsprocess där de bearbetats flera gånger. Det är troligt att den språkliga bearbetningen bl a bestått i att te telegrammen en neutral form. Det i nyhets-

sammanhang ofta överdrivna språket har nedtonats. Denna neutrala och nedtonade språkliga form kompenseras emellertid under bearbetningen på de utvalda tidningarnas redaktioner, vilket kommer att visas i följande avsnitt. Emotionellt och konnotationsrikt språk är också vanligare i de svenskproducerade artiklarna.

Den tämligen ringa förekomsten av uppenbart emotionellt och konnotationsrikt eller på annat sätt överdrivet språk i de analyserade artiklarna medför att det knappast är meningsfullt att kvantitativt ange dess omfattning eller frekvens. Några principiella exempel kan dock diskuteras.

Användningen av ordet "död" är belysande. Dels används detta ord för att beskriva faktiska omständigheter, exempelvis antalet dödade i en strid, dels används det som ett slags förstärkningsord. Exempel är orden "dödsskjutna", "dödsbrända", "dödsfara" och "dödsoffer". I viss utsträckning är naturligtvis prefixet "död" motiverat när dessa i nyhetssammanhang vanliga ord används. Om en person har blivit skjuten till döds är det naturligtvis sakligt korrekt att säga att han blivit "dödsskjuten". Dessutom innehåller ordet mer information än om man enbart säger att han blivit "skjuten". Men det intressanta är att ordet används kollektivt när antalet skjutna till döds är oklart. Ett visst antal människor har blivit skjutna och en del av dessa har dödats. Ordet "dödsskjutna" används emellertid för samtliga skjutna. Händelsens storlek och dess dramatik ökar.

Ett motsvarande resonemang kan föras kring orden "dödsbrända" och "dödsoffer". Liknande och ofta förekommande exempel är orden "ihjälksjutna" och "ihjälbrända".

Med ordet "dödsfara" förhåller det sig något annorlunda. Ordet "död" är här ett rent förstärkningsord som ökar intrycket av fara. Men det är oftast vanskligt att avgöra när fara i krig övergår till dödsfara samtidigt som en krigssituation i allmänhet innebär att en viss om än ibland liten risk för dödlig utgång för de inblandade alltid föreligger. Prefixet "död" är egentligen sakligt onödigt i de allra flesta fall då det används på detta sätt. Men det kan samtidigt med viss saklig grund användas för att betona den fara som finns för alla inblandade i alla krigssituationer.

Användningen av ordet och prefixet "död" i krigsartiklarna ansluter till den normala principen för språkbruket i nyhetsmedierna. Man använder, med vissa av propagandaskäl betingade undantag, så starka ord som möjligt för att beskriva händelser och förhållanden i verkligheten och man använder dessa ord så ofta som möjligt och helst i rubriker och ingresser (se nästa avsnitt).

Med språkets hjälp dramatiseras skeendet och både läsarnas intresse och nyhetsvärdet antas öka. Detta gäller således även för de analyserade krigsartiklarna om än i mindre utsträckning än väntat.

Det förekommer att konnotationsrika och starkt emotionellt laddade ord ställs samman med varandra. Ett exempel är uttrycket "terroristernas våldsdåd". Detta uttryck förekommer i flera artiklar och står för aktioner utförda av olika grupper. (Vanligen föredrar de analyserade tidningarna ordet "gerilla" framför ordet "terrorist", enligt ovan.) Uttrycket "terroristernas våldsdåd" är intressant på flera plan.

För det första används ordet "terrorister" och inte exempelvis "gerilla" eller "separatister" (jfr ovan). Tidningarna gör sålunda dels en värdering av gruppen och dess aktioner, dels används ett konnotationsrikt, negativt värdeladdat och dramatiskt ord. För de andra används ordet "våldsdåd" och inte "handlingar", "aktioner" eller enbart "våld" eller "dåd". På detta sätt förstärks intensiteten, brutaliteten och dramatiken i aktionerna.

För det tredje är egentligen uttrycket "terroristernas våldsdåd" en *dubbel tautologi*. Terrorister begår våldshandlingar annars är de inga terrorister. Ordet "våldsdåd" är således egentligen onödigt och kan exempelvis ersättas med "aktioner". Ordet "våldsdåd" ökar emellertid dramatiken och det gör detta dubbelt. Genom den sakligt onödiga sammanställningen av "våld" och "dåd" framställs handlingarna som dubbelt brutala. Den faktiska handlingen, som i och för sig i de flesta läsares ögon torde te sig moraliskt förkastlig, blir på detta sätt än mer moraliskt förkastlig och än mer dramatisk. Det senare är troligen den viktigaste anledningen till att uttrycket "terroristernas våldsdåd" används.

Ord verkar således inte isolerat utan förstärker ibland varandra. Detta gäller också för uttryck som konstruerats enligt ovan, vilket kan exemplifieras genom en hel utgång i en artikel i Svenska Dagbladet (841205) där uttrycket "terroristernas våldsdåd" används. Artikeln är producerad av tidningens egen medarbetare. Utgången lyder:

"Terroristernas våldsdåd utlöste sommaren 1983 svåra kravaller mellan Sri Lankas båda folkgrupper. Sedan följde en lugnare period men nu har konflikten ånyo blossat upp med full låga."

Ordvalet förstärker intrycket av händelsernas allvar och ökar därmed dramatiken. Uttrycket "terroristernas våldsdåd" har kommenterats ovan. Det kan i denna utgång ersättas med exempelvis "gerillans aktioner" eller "frihetskämparnas kamp", utan att något direkt språkligt fel görs. Alla

uttrycken har saklig täckning. Innebörden av agerandet blir emellertid synnerligen olikartad.

Uttrycket "svåra kravaller" representerar ett intervall på en skala. Frågan är när demonstrationer övergår till att bli kravaller och när dessa övergår till att bli "svåra". Några gränser för användningen av de olika uttrycken föreligger knappast. I detta fall kan diskuteras om kravallerna faktiskt kan betraktas som svåra. I enlighet med nyhetsmediernas princip att använda så starka ord och uttryck som möjligt används i denna utgång "svåra kravaller".

Den konnotationsrika metaforen "blossat upp med full låga" används dels stilistiskt, dels naturligtvis i syfte att ytterligare förstärka intrycket av händelsernas allvar och öka dramatiken. Metaforer är ett slags bilder och användningen av dessa innebär att ord och uttryck överförs från ett sammanhang till ett annat. Konflikten på Sri Lanka mellan tamiler och singaleser är ingen brand men den kan målande beskrivas som "en brand som hotar att förtära nationen". I enlighet med detta kan de beskrivna händelserna betecknas som något som flammats upp med full låga. Uttrycket är målande och associationsrikt men torde sakligt sett kunna ersättas med exempelvis "blivit akut", "blivit allvarlig" eller enbart "blossat upp".

En omskrivning av den citerade utgången för att med språkets hjälp något avdramatisera händelserna kan ha exempelvis följande lydelse:

"Gerillaaktioner utlöste sommaren 1983 upplopp mellan Sri Lankas båda folkgrupper. Sedan följde en lugnare period men nu har konflikten ånyo blivit allvarlig."

Dessa formuleringar ger en delvis annan och möjligen mindre missvisande bild av det som utspelats. Språket är neutralare men naturligtvis också torftigare. Det senare återspeglar för övrigt en språklig konflikt inom nyhetsförmedlingen. Denna kommenteras senare.

5.4.4. Relationer och precisionsnivå

En annan metod att förstora, överdriva och dramatisera verkligheten består i användningen av *relationer*. Vad som exempelvis är större, hårdare, kraftigare eller allvarligare än något annat är naturligtvis beroende av vad man relaterar till. Vad gäller exempelvis en kris kan en skribent insinuera att den är allvarlig eller mycket allvarlig genom att skriva, "Krisen mellan A och B är i dag mycket allvarligare än för två månader sedan". För två månader

sedan kan situationen ha varit sådan att det knappast var fråga om en kris. Om förhållandet mellan A och B vid denna tidpunkt var tämligen harmoniskt kan formuleringen självfallet vara sakligt korrekt om spänningen ökat i styrka. Samtidigt kan det tre månader tidigare ha förelegat en mycket allvarlig kris. Sålunda kunde skribenten helt korrekt ha påstått: "Krisen mellan A och B är i dag mycket mindre allvarlig än för tre månader sedan". Den bild läsaren erhåller av de aktuella förhållandena blir naturligtvis helt annorlunda.

Ett av flera exempel på denna teknik i de analyserade krigsartiklarna är detta. Under rubriken "Hårda strider i Beirut" sägs följande i ett TT-telegram som härstammar från Reuter (SvD 841110). "De hårdaste striderna på flera månader rasade på fredagsmorgonen i Libanons huvudstad Beirut."

Denna mening säger emellertid ingenting om hur hårda striderna var. Det kan ha varit relativt lugnt i Beirut i "flera månader" och de aktuella striderna har troligen varit lindriga i förhållande till en annan tidsperiod. Men formuleringen torde skapa en bild av hårda strider hos läsaren. Denna bild förstärks genom rubriken som inte framhåller hårdhetens relativitet utan enbart konstaterar "hårda strider".

Ett liknande exempel är meningen "Striderna krävde fler offer än på månader". Denna formulering utnyttjar dessutom en annan egenskap hos språket nämligen *vagheten eller den låga precisionsnivån* hos många ord och uttryck. Vad offer innebär anges ej. Egenskapen att vara offer täcker en mängd olika situationer och en skala av allvar i dessa situationer. Bakom denna formulering kan dölja sig få allvarliga och många tämligen triviala offer-situationer. Dessutom, liksom i exemplet ovan, anges ej hur många månader det rör sig om.

Detta är några principiella exempel på hur egenskaper hos språket används i de analyserade krigsartiklarna. Det bör dock än en gång understrykas att de analyserade artiklarna i brödtexterna är tämligen återhållsamma med avseende på de presenterade språkliga teknikerna att dramatisera verkligheten. Sålunda ger framställningen i detta avsnitt endast en bild av hur språket kan användas, medvetet eller omedvetet, i krigsartiklar. Exempelen säger inget om omfattningen av dessa tekniker i svenska nyhetsmedier vid en allvarlig kris eller ett krig med svensk inblandning.

5.4.5. Semantiska knep

Det finns således språkliga metoder som används mer eller mindre medvetet

av dem som kan påverka den språkliga utformningen under nyhetsprocessen för att förstora, dramatisera och förvränga verkligheten samt i propagandasyfte. De av språkliga orsaker missvisande budskapen är emellertid vanligtvis inte renodlade lögnar. Låt oss kalla de språkliga metoder som används i massmedierna för att förstora, dramatisera eller på annat sätt förvränga händelser och förhållanden i verkligheten för *semantiska knep*. Med andra ord *luras nyhetsmedierna utan att ljuga* med hjälp av bl a semantiska knep. Några semantiska knep förekommer, som påvisats ovan, i de analyserade krigsartiklarna.

Sålunda kan bl a följande semantiska knep förekomma i krigsartiklar för att medvetet eller omedvetet förvränga verkligheten allt efter syftet med verksamheten, exempelvis vid propaganda.

1. *Emotionella uttryck*. Starkt positivt eller negativt värdeladdade ord och uttryck används i stället för alternativ med likartad saklig innebörd men med svagare värdeladdning.
2. *Konnotationsrika uttryck*. Ord eller uttryck som frammanar dramatiska eller på annat sätt önskvärda associationer används i stället för mer neutrala ord och uttryck.
3. *Metaforer*. Nyhetsspråket innehåller ofta målande och associationsskapande omskrivningar, dvs bildspråk.
4. *Skaluttryck*. En del ord eller uttryck bildar ett slags intervall på en skala. Gränserna för användning av dessa ord är oklara. Nyhetsmedierna föredrar normalt så starka eller intensiva ord som möjligt.
5. *Relationsuttryck*. Genom att relatera till exempelvis olika tidpunkter eller förhållanden kan nyhetsmedierna insinuera dramatik som saknas i verkligheten eller på annat sätt påverka bilden av verkligheten i önskvärd riktning.
6. *Vaga eller oprecisa ord och uttryck*. Dessa används bl a när osäkerhet föreligger eller intryck av osäkerhet är önskvärd. Med denna typ av ord eller uttryck kan man vidare dölja eller accentuera exempelvis meningsskiljaktigheter.

De bör poängteras att dessa tekniker, som endast bör betraktas som exempel på semantiska knep, kan användas i kombination med varandra samt för att bygga upp meningar, utgångar och även hela artiklar. Genom kombinationen av och ordningsföljden mellan ord, uttryck och meningar kan effekterna

förstärkas. Särskilt verksamma torde de semantiska knepen vara i rubriker, ingresser och bilder, som vi ska se i kommande avsnitt.

De grundläggande orsakerna till att aktörerna under nyhetsprocessen använder sig av denna typ av semantiska knep i fred såväl som i krig bottnar givetvis i de allmänna villkor nyhetsprocessen är underkastad och de speciella villkor som föreligger i krigssituationer. Man kan vidare urskilja några huvudsakliga anledningar till att de semantiska knepen används av journalisterna och under det redaktionella arbetet. Anledningarna torde främst vara *kommersiella, propagandistiska* och *estetiska*.

I avsnitt 2.2 nämndes att nyhetsförmedlingen har vissa grundläggande ekonomiska förutsättningar. Nyheter måste gå att sälja på ett eller annat sätt och de bör dessutom vara så billiga som möjligt att producera. Varuformen innebär bl a att nyhetsinnehållet i dagstidningar måste intressera sin publik som dessutom normalt bör vara så stor som möjligt.

Avsaknad av stora, viktiga eller intressanta aktuella händelser medför att nyhetsmedierna vanligen försöker ge nyheterna dessa egenskaper bl a med språkets hjälp. Krigsnyheter utgör på denna punkt inget undantag även om avståndet till de krigshändelser som bevakades i den svenska pressen under den analyserade perioden i någon mån antogs återverka på språket. Emellertid torde grundregeln vara att krigshändelser och allvarliga kriser ur språklig synvinkel behandlas på samma sätt som alla andra nyheter. Propagandistiska aspekter och vissa speciella egenskaper hos de händelser som bevakas kan dock medföra att den språkliga utformningen av nyheter kring dessa ibland kan avvika något från det generella mönstret.

Det har givits rikliga exempel i denna studie på hur nyhetsförmedlingen från krig är propagandistisk. Generellt gäller att propagandan använder sig av en rad sinsemellan olikartade metoder för att förvränga verkligheten samtidigt som propagandisterna försöker undvika direkta lögner. Konsekvenserna antas kunna bli förödande om lögnerna avslöjas. Till propagandans viktigaste metoder hör de språkliga, dvs främst de semantiska knepen, vilket sålunda återspeglas i de analyserade krigsartiklarna, om än relativt svagt. Det finns emellertid givetvis anledning att förmoda att ju mer de krig som bevakas i svenska dagstidningar i svenska nyhetsmedier i allmänhet berör Sverige, desto fler semantiska knep förekommer i nyheterna.

De estetiska aspekterna på nyhetsförmedling och nyheternas språk har hittills inte uppmärksamrats. Dessa diskuteras dessutom över huvud taget sällan. Förmodligen bottnar detta i att nyheter vanligen förutsätts vara sakliga och

neutrala, något som i sin tur bl a förutsätter att nyheterna presenteras på ett så neutralt språk som möjligt. Men för det första torde det vara i närmaste ogenomförbart att konstruera ett helt neutralt språk som samtidigt är användbart vid nyhetsförmedling. För det andra torde ett höggradigt neutralt språk vara ett tämligen torftigt språk och därmed frånstötande för läsarna.

Nyhetsmediernas användning av ett estetiskt tilltalande nyhetsspråk innebär emellertid inte att de alltid medvetet använder sig av semantiska knep. Men de estetiska metoder som kommer till användning torde likna de semantiska knepen och därmed ha samma effekter på läsaren. Om en nyhetsartikel innehåller exempelvis ett konnotationsrikt språk och många metaforer kan dessa omforma verkligheten på precis samma sätt som om det konnotationsrika språket och metaforerna var avsedda för att öka dramatiken hos i verkligheten tämligen odramatiska händelser.

I praktiken är det självfallet ofta vanskligt att avgöra huruvida de semantiska knep som förekommer i nyhetstexter finns där av främst kommersiella, propagandistiska eller estetiska anledningar. Ofta torde dessa anledningar till de semantiska knepen samverka och de är dessutom delvis överlappande. Sålunda kan förekomsten av ett estetiskt tilltalande språk ha kommersiella orsaker. Det propagandistiska språket kan vara avsett att inte stöta läsarna och därmed öka deras intresse.

Förhållandet mellan orsakerna till de semantiska knep som förekommer i nyhetstexter är dock av underordnad betydelse i detta sammanhang. Det viktiga är att nyhetstexter generellt innehåller semantiska knep i varierande omfattning. Detta gäller som vi sett även för krigsartiklar. Konsekvensen av de semantiska knepen är uppenbar: De förvränger verkligheten för läsarna. De gör naturligtvis detta i än högre grad om de förekommer i rubriker och ingresser. Dessa diskuteras i nästa avsnitt.

5.5. RUBRIKER OCH INGRESSER

5.5.1. Funktioner

Rubrikernas och ingressernas funktioner samt de problem som finns att skriva dessa har diskuterats tidigare (avsnitt 3.4.3). Rubrikernas huvuduppgift är att väcka intresse. I andra hand ska de vara en sammanfattning av innehållet eller framhålla det viktigaste och mest relevanta. För ingresserna gäller i

stort sett samma sak och de bör dessutom svara på frågorna när var, hur, vem samt eventuellt även varför.

Rubrikerna och ingresserna är troligen viktigare för den bild läsaren skapar av det som behandlas än själva artiklarna. Dagstidningskonsumtion innebär vanligen översiktlig läsning av rubriker och ingresser samt av det som uppfattas som viktigast eller mest intressant. Endast vid en del artiklar fortsätter läsaren med själva artikeltexterna och en stor del av dessa läser han endast delvis. Detta har påpekats tidigare liksom att rubrikerna och ofta även ingresserna inte är skrivna av artikelförfattaren utan av redigeraren. Detta gäller i allra högsta grad de analyserade krigsartiklarna, som främst bygger på nyhetsbyråmaterial eller är skrivna av journalister som inte befinner sig på hemmaredaktionen utan där krigshändelserna utspelas.

Krigsartiklarnas rubriker och ingresser har främst analyserats med avseende på om och hur de förstorar eller förvränger den verklighet som beskrivs. Kvantitativa analyser av detta har inte utförts bl a eftersom det inte är rubrikens eller ingressens huvuduppgift att på ett rättfärdigande sätt vara en sammanfattning av huvudpunkterna i artikeln. Enkla kvantitativa mått på i vilken omfattning rubriker och ingresser förvränger eller förstorar artikeltexterna skulle sannolikt ge en missvisande negativ bild av dessa.

Det går dock att konstatera att merparten av rubrikerna och ingresserna tenderar att överdriva och på andra sätt förvränga verkligheten genom att framhäva sådant som redigeraren antar att läsaren finner intressant. De analyserade krigsartiklarnas rubriker och ingresser ger emellertid vanligen en någorlunda korrekt uppfattning om det själva artikeln behandlar. Men samtidigt ger alltså läsning av enbart rubriker och ingresser en delvis felaktig bild av det totala eller väsentligaste innehållet i artiklarna. De förstärker därmed även artikeltexternas eventuella förvrängning av den verklighet som uppmärksammas.

Eftersom detta är ett mycket centralt problem samt belyser hur rubriker och ingresser kan se ut vid krig eller allvarliga kriser i Sverige ska, liksom vid analysen av artiklarnas språk, några typfall analyseras. Förvrängningar i rubriker och ingresser är förhållandevis betydligt vanligare än de semantiska knep i själva artikeltexterna som diskuterats ovan. Dessutom innehåller även rubrikerna och ingresserna semantiska knep i betydande omfattning, något som givetvis kan förklaras av deras huvudfunktion.

Det bör observeras att krigsartiklarnas rubriker och ingresser främst är produkter av det arbete som äger rum på de analyserade tidningarnas svenska

redaktioner. Rubrikerna och ingresserna är således produkter av samma typ av journalistiskt arbete som kommer att utföras av i huvudsak samma personer vid krig och allvarliga kriser. Det är därmed rimligt att direkt dra slutsatser från de utvalda tidningarnas rubriker och ingresser i fred till deras rubriker och ingresser i krig. I synnerhet torde detta gälla krigsartiklarnas rubriker och ingresser.

5.5.2. Citat- och frågeteckenmetoderna

En första iakttagelse är att en betydande del av krigsartiklarnas rubriker är försedda med citattecken. Dessa tecken markerar för det mesta att rubriken bygger på ett uttalande som görs av någon källa i artikeln. Denna källa är inte sällan källkritiskt tvivelaktig eller oklart angiven. Citatet behöver dessutom, enligt ovan, inte återspegla det huvudsakliga intryck av faktiska förhållanden som artikeln ger. Oftare markerar det en av flera verklighetsbeskrivningar eller uttalanden som görs i artikeln.

Ett av många belysande exempel finns i Göteborgs-Posten (841020). Artikeln handlar om en iransk offensiv mot Irak. Uteslutande irakiska källor refereras. Artikeln bygger på ett AP-telegram. Rubriken syftar på sista utgången i artikeln, dvs där uppgifter normalt placeras som anses vara av sådan vikt eller intresse att utgången kan strykas vid platsbrist. Utgången lyder på följande sätt:

"Den irakiska nyhetsbyrån citerade en av sina krigsreportrar som sade att de irakiska styrkorna 'jagade de besegrade och utspridda fiendegrupperna efter att totalt ha krossat det iranska anfallet'."

Rubriken på artikeln är försedd med citattecken och lyder, "Iranska anfallet totalt krossat". Det sägs emellertid i början av artikeln i en uppgift från en källa som kallas "en högt uppsatt irakisk officer" att den iranska attacken endast var en avledande taktisk manöver.

Ingressen bygger för övrigt också på artikelns sista utgång och lyder på detta sätt:

"Irak uppgav på fredagen att en iransk offensiv över bergen i öst hade krossats och att irakiska styrkor 'höll på att jaga de besegrade och utspridda fiendegrupperna' på iranskt territorium ockuperat av Irak."

Artikeln är anmärkningsvärd på flera punkter. För det första är uppgifterna delvis motsägelsefulla. Formuleringarna i ingressen och den citerade utgå-

gen insinuerar att det rör sig om ett relativt omfattande anfall som är "totalt krossat" och att "de besegrade och utspridda fiendegrupperna" jagas. Den högt uppsatte irakiske officeren nedtonar dock kraftigt anfallets betydelse och förringar därmed indirekt också den irakiska segrans betydelse. De var således knappast fråga om en iransk "offensiv", som framhålls i ingressen. Beteckningen "offensiv" torde vara en produkt av ingressförfattaren.

För det andra sägs det i ingressen att uppgifterna om den krossade "offensiven" kommer från Irak, därmed underförstått irakiska myndigheter. I den citerade utgången kommer dock uppgifterna från en av den irakiska nyhetsbyråns krigsreportrar, som dessutom endast talar om ett anfall, ett uttryck som kan beteckna även en ringa militär operation.

För det tredje anges endast irakiska källor. Dessa är dessutom relativt dämpade vad gäller de militära framgångarna. Ur källkritisk synvinkel är det ett känt faktum att vid krig överdrivs nästan alltid egna framgångar medan motståndarsidans nedtonas. Här handlar det om något som av Irak endast framhålls som en mindre framgång. Iranska källor hade troligen givit en annorlunda bild av det som utspelats och vilken sida som hade framgångar.

Dessa tveksamheter har förmodligen varit uppenbara för rubrikförfattaren som därför satt rubriken inom citattecken. Rubriken ger emellertid ändå intryck av en stor irakisk framgång, vilket alltså delvis förnekas i själva artikeln.

Artikeln som helhet har förvrängt verkligheten enligt följande mönster. Endast ena sidans källor används. De mest överdrivna uppgifterna framhålls i ingressen som dessutom med ett semantiskt knep överdriver händelsens storlek. Intrycket av en stor irakisk militär framgång förstärks av rubriken som sålunda är missvisande i förhållande till artikelns huvudsakliga innehåll. Det helhetsintryck en normalläsare rimligen bör få vid en relativt hastig läsning är att det rör sig om en betydande irakisk militär framgång.

Denna artikel är endast ett exempel bland många på hur krigshändelser presenteras i de analyserade tidningarna. Ett annat exempel på *citatteckenmetoden* i rubriker återfinns i Dagens Nyheter (841208). Rubriken, inom citattecken, lyder: "Bombningar i svältområde." Det intressanta är att det som citeras ej återfinns i själva artikeln, som bygger på ett Reutertelegram.

Första meningen i den korta artikeln lyder: "Etiopiskt stridsflyg genomförde regelbundna bombningar i Tigraiprovinserna för att stoppa svältande flyktingar som försöker lämna uppsamlingsläger där." Tigras befrielsefront anges som källa. Källan är således partisk.

Rubriken förstärker dramatiken och möjligen även bombningarnas omfattning. Denna effekt erhålls genom att två negativt värdeladdade och konnotationsrika ord ställs samman. Men den mest intressanta frågan är vad som är anledningen till citattecknen. En möjlig anledning är att ett uttalande som innehöll dessa ord finns i det ursprungliga telegrammet, som alltså kan ha förkortats. En annan och troligare anledning är att rubriksättaren själv konstruerat "citatet". Citattecknen används för att i någon mån markera att det rör sig om osäkra uppgifter som härstammar från en partisk källa.

Ett annat sätt att skapa rubriker, som har liten täckning i artikeltexten, bygger på osäkra uppgifter eller källornas eller artikelförfattarens spekulationer, är att sätta ett frågetecken efter rubriken. Men det är tveksamt om läsaren uppfattar att det faktiskt rör sig om en fråga.

Ett av flera exempel på *frågeteckenmetoden* är följande. Göteborgs-Posten (841202) behandlar i en artikel som bygger på ett AP-telegram något som man framställer som ett tamilskt invasionsförsök i Sri Lanka. Ingressen lyder på detta sätt:

"Sri Lankas flygvapen avvärjde på fredagskvällen vad som tycks ha varit ett försök av tamilska separatister att invadera ön. Enligt Sri Lankas minister för den nationella säkerheten (...) hade omkring 180 tamiler på väg från Indien i 18 båtar slagits tillbaka bara åtta kilometer från den lankesiska kusten."

I artikeln nämns bl a att uppgifter att en invasion av Sri Lanka förbereds från indisk mark dementeras energiskt av de indiska myndigheterna. Men rubriken lyder: "Tamiler försökte invadera Sri Lanka?"

Rubriken är utformad så att den väcker intresse. Den förstörar händelsen. Om det som rubriken påstår är sant, rör det sig om en mycket stor nyhet. Uppgifterna är emellertid tveksamma och därför har rubriksättaren garderat sig med ett frågetecken.

Vad påstår då artikeln? För det första är ordet "invasion" centralt. Ordet konnoterar omfattande militära operationer. Det kan emellertid diskuteras dels om händelsen var en militär operation, dels om den i sådana fall var av den omfattningen att det är korrekt att kalla den för en invasion. 180 tamiler i 18 småbåtar kan knappast varken utgöra eller utföra en invasion i ordets vanliga bemärkelse i sammanhang som detta. Dessutom torde ett ringa antal tamiler i småbåtar vara helt chanslösa mot även små enheter ur Sri Lankas flygvapen. Detta har givetvis rubriksättaren insett.

Ingressen ger fler exempel på semantiska knep. Orden "slagits tillbaka" förstärker intrycket av ett hot mot Sri Lanka. Men för att ytterligare förstärka intrycket av ett allvarligt hot sägs också att tamilerna slagits tillbaka "bara åtta kilometer från den lankesiska kusten". Ordet "bara" säger att "invasionen" förhindrats mycket sent och insinuerar dessutom att åtta kilometer är en mycket liten sträcka i situationer som denna. I verkligheten torde denna sträcka vara lång för småbåtar i denna situation och dessutom vara detta även om det rörde sig om ett faktiskt invasionsförsök av betydligt större omfattning.

Ingressen kan ges en annan språklig utformning. "Invadera" kan bytas ut mot "ta sig iland". "Slagits tillbaka bara åtta" kan skrivas om till "skjutits ner hela åtta ". Men naturligtvis använder dock Sri Lankas minister för den nationella säkerheten ett ordval som är gynnsamt för regeringens ståndpunkt. Det är därför möjligt att omformuleringarna ger en mer korrekt bild av det som utspelades. Genom att skriva "mördats" i stället för "slagits tillbaka" hade för övrigt ingressen blivit propagandistiskt mer gynnsam för tamilerna.

Denna ingress utgör alltså en provkarta på användningen av semantiska knep. Den visar också hur propagandistiska och kommersiella orsaker till de semantiska knepen samverkar. I ingressen används propagandistiska formuleringar för att dramatisera händelseförloppet som härstammar från en myndighetsperson i Sri Lanka. Det bör framhållas än en gång att även om själva artikeltexterna är tämligen återhållsamma vad gäller användningen av semantiska knep så förekommer de ofta i rubriker och ingresser. Formuleringarna har vidare i betydande omfattning tillförts artiklarna på de analyserade tidningarnas redaktioner.

5.5.3. Användning av semantiska knep

Semantiska knep förekommer således ofta i krigsartiklarnas rubriker och ingresser. Det kan därför vara på sin plats att diskutera några fler fall. Ett finns i Sydsvenska Dagbladet (841201). Artikelrubriken är "Massaker på civila". Ingressen lyder på följande sätt:

"Minst 40 personer dödades när tamilska terroristgrupper på fredagen angrep två öppna fångvårdsanstalter i norra Sri Lanka, uppgav regeringskällor som betecknade det som en 'massaker'."

Längre ner i artikeln framgår att det är en regeringstjänsteman som sagt att det handlade om en massaker på obebäpnade civila. Observera dessutom användningen av ordet "terroristgrupper" i ingressen. Detta ord ska dock inte diskuteras ytterligare här.

Uppgifterna härstammar från mycket partiska källor liksom ordet "massaker", som är försett med citattecken i ingressen. Men när detta ord används i en rubrik som bildar ett ur källkritisk synpunkt diskutabelt påstående har citattecknet försvunnit. Rubriken utgör ett konstaterande av att något utspelats på ett viss sätt och slår fast att de som drabbats är civila. Inga förbehåll i form av fråge- eller citattecken finns runt rubriken. Detta är ännu ett exempel på hur tveksamma uppgifter förstärks när de blir föremål för rubriker.

Ordet "massaker" förekommer för övrigt flera gånger i de analyserade krigsartiklarnas rubriker. Det förefaller som om rubrikskrivarna bedriver ett nyhetsvärderingsmässigt önsketänkande vid användningen av detta såväl som ett flertal andra ord med stark emotionell och konnoterande innebörd. Allt som med ett minimum av saklig täckning kan kallas för exempelvis "massaker" kallas också för detta. Dessutom bortser rubrikskrivarna från bl a motsägelser och tveksamma källor. Önsketänkandet i sin tur kan dels förklaras av rubrikernas funktioner, dels utifrån att det är en av journalistikens uppgifter att göra verkligheten intressant för sin publik. Bakomliggande orsaker är givetvis i första hand kommersiella och ibland också propagandistiska.

Beträffande Sri Lanka och ordet "massaker" är det intressant att notera att Dagens Nyheter (841207) har en rubrik som lyder: "Massaker i Sri Lanka." Den korta artikeln handlar om en annan händelse än ovanstående och talar om "lankesiska regeringssoldater som löpte amok och mördade minst 83 oskyldiga civilpersoner". Ordet "massaker" förekommer inte i något citat utan är artikelförfattarens eget. Artikeln bygger på ett Reutertelegram.

Den gräns för brutalitet och antal offer som passeras när dödande övergår till att bli "massaker" är relativ. Men om händelserna utspelats som i citatet förefaller det befogat att använda ordet. Däremot kan själva påståendet ifrågasättas. En exakt sifferuppgift ger intryck av noggrannhet och saklighet men kombineras med ordet "minst". I artikeln sägs: "Uppgiften lämnades på torsdagen av vittnen som Reuter talat med. De hade räknat de dödas kroppar." Ingen tvekan skulle sålunda föreligga. Men huruvida och i vilken omfattning det rörde sig om civilpersoner som dessutom var "oskyldiga", alltså personer som inte är tamilska gerilla, kan ifrågasättas. Ordet "oskyldiga" är dessutom ett i sammanhanget sakligt helt onödigt förstärkningsord men är samtidigt här starkt emotionellt laddat. Uttrycket "löpte amok" associerar till vikingar på härjningståg. Sammantaget ger uppgifterna intryck av att härröra från tamilska eller indiska källor. Andra källangivelser än de som nämnts ges dock ej.

Strävan efter att fylla rubrikerna med emotionella och konnotationsrika uttryck eller andra typer av semantiska knep medför att språket i dessa ibland blir grammatikaliskt felaktigt och inte sällan obegripligt. Ett exempel finns i Sydsvenska Dagbladet (841216) i en rubrik som lyder: "Två dödade i irakisk tankerattack." Av artikeltexten framgår att det som inträffat är att irakiska flygplan satt en grekisk supertanker i brand och att två besättningsmän dödats.

Orsakerna till denna typ av rubriker är flera. För det första dramatiserar rubriken händelsen. För det andra gäller det för rubrikförfattaren att få plats med rubriken på det relativt ringa utrymme som är tillgängligt samtidigt som bokstäverna ska vara så stora att rubriken syns. För det tredje bryts mot språkliga konventioner för att två starkt emotionella och konnotationsrika ord, "dödade" respektive nykonstruktionen "tankerattack", ska kunna användas som rubrikord.

En typ av rubriker där semantiska knep delvis används kan kallas *stämning-rubriker*. Dessa förekommer främst vid kommenterande artiklar eller bakgrundsartiklar. Ett exempel finns i Göteborgs-Posten (841009). Överrubriken inne i tidningen lyder: "I väntan på den stora offensiven." Huvudrubriken är "Artillerikrevader ekar ödsligt i fjärran". Artikeln är skriven av tidningens utsände medarbetare i krigets Iran. (Denna artikel börjar på första sidan. En analys av bilder och rubrik där finns i avsnitt 5.6.3.)

Artikeln består av intervjuer som gjorts i närheten av fronten med en iransk överste och en revolutionsgardist, samt ger bakgrunder till kriget. "Den stora offensiven" berörs endast perifert mot slutet av artikeln. Denna kanske aldrig kommer eller är en ren spekulatation. Huvudrubriken påstår dock att den ska komma och stryker därmed under dramatiken. Orden "artillerikrevader", "ekar", "ödsligt" och "fjärran" är stämningord som förstärker det monotona och utsiktslösa i situationen. Den har omformat verkligheten med hjälp av semantiska knep. Överrubrik och huvudrubrik har endast ringa saklig täckning i artikeltexten.

5.5.4. Spekulationsrubriker

Många rubriker och ingresser bygger på spekulationer i artikeltexten eller är själva spekulationer. Tidigare har nämnts att nyhetsartiklar innehåller spekulationer och att dessa många gånger är nödvändiga genom att de bl a kompletterar bilden av verkligheten, anger konsekvenser och sätter in enskilda händelser i ett sammanhang. Samtidigt är av olika anledningar många av spekulationerna missvisande eller felaktiga. Rubrikerna och ingresserna tar

ofta fasta på de mest dramatiska eller sensationella spekulativa inslagen i artiklarna och de förstärker dessutom vanligen dessa inslag.

Ett belysande fall finns i Svenska Dagbladet (841215) i en lång bakgrundsartikel som behandlar Kampuchea. Överrubriken lyder: "Vietnams årliga Kampuchea-offensiv inledd." Huvudrubriken är "Mycket hårda strider väntas". Ingressen är följande:

"Knappt hade regnperioden upphört, så inledde vietnamesiska styrkor årets offensiv mot de kampuchianska motståndsrubrikerna. En offensiv som, enligt alla bedömare, väntas bli mycket hård."

Användningen av ordet "offensiv" har kommenterats ovan. Bedömningen av hårdhetsgraden hos det som kallas "offensiv" är en ren spekulativ. Det framgår inte någonstans i artikeln vilka alla bedömare är. Inte heller nämns om händelserna avviker från det normala, dvs huruvida striderna antas bli annorlunda och sålunda hårdare än andra år och att situationen av denna anledning är värd att påtala. Rubriken påstår däremot, mot bakgrund av artikelförfattarens och imaginära bedömares åsikter, att "mycket hårda strider" antas komma att äga rum, som om detta vore ett entydigt faktum. Dessutom är "mycket hårda strider" ett skaluttryck. Några gränser mellan när strider förekommer, blir hårda och övergår till att bli mycket hårda finns knappast. Författaren har här använt sakligt sett starkast möjliga uttryck för att beskriva situationen. Men läsaren torde uppfatta rubriken som ett faktiskt påstående om situationen i Kampuchea. Hans slutsatser kan vara dessa: Stridernas hårdhetsgrad är värd att påtala. De är alltså hårdare än vanligt. Situationen måste vara mycket allvarlig.

I artikelns första utgång sägs vidare detta.

"Mönstret går igen från tidigare år. När monsunregnen upphör i Kampuchea, angrips gerillastyrkorna. Baser och läger nära den thailändska gränsen beskjuts, tusentals flyktingar tar sig över gränsen till Thailand och som svar kommer Kinas beskjutning av Thailands norra gräns."

Det är tveksamt om det militära agerandet sakligt sett kan betecknas som en "offensiv". Tekniken att överdriva och dramatisera verkligheten är alltså denna. Vietnamesisk militär aktivitet kallas med rätt eller orätt för "offensiv". Det som i själva artikeln framställs som en årligen återkommande, nästan normal företeelse påstås i ingressen bli en väntad mycket hård offensiv. Detta torde vara främst artikelförfattarens spekulationer, som han säger stöds av "alla bedömare". Dessa är självfallet anonyma. Om "bedömarna" existerar i

verkligheten rör det sig troligen om andra journalister som bevakar regionen och som använder sig av samma spekulativa tekniker. Om det hade rört sig om initierade källor hade detta säkerligen angivits. I rubriken förstärks spekulatioerna och framställs som ett sakligt påstående: "Mycket hårda strider väntas".

Det bör understrykas att detta sätt att arbeta med spekulatioer, pseudokällor samt med rubriker och ingresser inte är något undantag utan en normal journalistisk arbetsmetod. Den tillgrips när verkligheten inte producerar händelser med vad som traditionellt betraktas vara nyhetsvärde och samtidigt är tillgängliga för journalisterna. De analyserade krigsartiklarna tillhandahåller flera exempel.

Källangivelserna är särskilt värda att notera. När faktiska och initierade källor saknas kallas det som egentligen är rena spekulatioer för uppgifter som härrör från "bedömare". Behöver spekulatioerna av någon anledning ges extra tyngd blir bedömarna "alla bedömare". De mest tillspetsade spekulatioerna, dvs de fingerade utsagorna från dessa "alla bedömare" utgör underlag för ingresser. Dessa påståenden tillspetsas ytterligare när de blir föremål för rubriker.

Generellt kan man emellertid påstå att rubriker som ovanstående har godtagbar täckning i artikeltexten då de ger en viss uppfattning om artikelns innehåll. Problemet med rubrikerna och ingresserna är, som nämnts, snarare att de ger en ofta kraftigt missvisande bild av verkligheten. Kombinationen av rubriker som är missvisande och rubriker som ej har godtagbar täckning i artikeltexten förekommer givetvis vid alla typer av nyheter i alla svenska dagstidningar. Vanligast torde detta slag av rubriker vara i kvällstidningarna. Trots att antalet krigsartiklar i dessa var ringa under den analyserade tidsperioden finns ändå tydliga fall. Ett återfinns i Expressen (841113).

I en mycket spekulativ artikel, skriven av en medarbetare på tidningen som befinner sig i New York, behandlas en eventuell USA-invasion i Nicaragua. Bakgrunden är en förmodad allmän rädsla i landet för en sådan invasion. Artikelns ingress lyder emellertid på följande sätt:

"-Absolut nonsens!

Regeringskällor i USA tillbakavisade i natt alla påståenden om att 25 000

amerikanska soldater i vilket ögonblick som helst skulle landstiga i Nicaragua.

Ändå stiger spänningen i området.

Stridsvagnar rullar på gatorna i Managua och landets armé, folkmilisen och 20 000 i all hast beväpnade studenter, står i dag beredda att möta en amerikansk invasion 'från vilket håll den än må komma'."

Rubriken på artikeln lyder: "380 000 beväpnade väntar på invasionen i Nicaragua." Den utgör således ett entydigt påstående om något faktiskt förestående. Men den bygger på lösa spekulationer och har inte täckning vare sig i ingressen eller artikeltexten. Låt mig kort kommentera rubrikens uppbyggnad.

Antalet "380 000 beväpnade" förefaller orimligt. I artikeltexten sägs "60 000 man i armén väntar, en folkmilis på 300 000 man väntar och 20 000 studenter väntar - också de med vapen i hand". Summan av dessa "väntande" blir således den i rubriken. Men det är tveksamt om siffrorna är rimliga och framför allt om alla dessa människor har vapen av det slag som gör att de sakligt sett kan betecknas "beväpnade". Siffrorna kan således antas vara kraftigt överdrivna men framstår i rubriken som ett faktum.

Ordet "väntar" ger illusionen av soldater som i stort sett befinner sig i stridsställningarna. I artikeln påstås ett annat förhållande, enligt ovan. Här rör det sig delvis om en annan slags väntan även om det sägs i artikeln att man har vapen i hand. Dessutom påstår artikelförfattaren, som alltså befinner sig i New York, följande:

"Människor på Managuas gator förklarade att ett USA-angrepp kunde väntas från vilket håll som helst - luften, marken, havet - men att man var beredda.

-De amerikanska soldaterna vet nog hur de ska komma hit. Men de vet inte hur man ska komma härifrån."

Människor på Managuas gator har dock knappast någon som helst kunskap om eventuella amerikanska anfallsplaner. Den andra meningen i citatet är vidare i det närmaste ett sakligt tomt slagord. Denna typ av utsagor är ur källkritisk synpunkt givetvis helt meningslösa. Dessutom kan det som sägs i citatet knappast ha uppfattats direkt av artikelförfattaren, eftersom denne befinner sig i New York. I allra bästa fall rör det sig om andrahandsuppgifter.

Beteckningen "invasion" och dess popularitet hos rubrik- och ingressförfattare har påpekats tidigare. Här rör det sig emellertid om invasionen i bestämd form. Genom formuleringen "invasionen" förstärks intrycket av att denna är faktiskt förestående. I artikeltexten förnekas emellertid denna invasion av flera USA-källor. Inte heller framställs den från nicaraguanskt håll som aktuell eller trolig utan snarast som möjlig.

Det övergripande intrycket av artikeln som helhet är för övrigt likartat intrycket av ingressen och rubriken. Den är motsägelsefull och spekulativ samt insinuant genom sin blandning av rykten, vaga uppgifter och semantiska knep. Verkligheten bakom artikeln torde dessutom ha varit tämligen annorlunda. En invasion med USA-trupper av den storleksordning som anges var knappast politiskt möjlig. Debatten i USA om Nicaraguapolitiken handlade både vid denna tidpunkt och senare om betydligt blygsammare insatser från USA:s sida. Den rörde sig främst om ekonomiskt stöd till de s k *contras*, dvs tämligen små förband av exilnicaraguaner som kämpar mot regimen. Dessutom är själva den övergripande spekuleringen knappast trolig. En invasion i Nicaragua med 25 000 soldater som möter "380 000 beväpnade" torde vara ett väl chansartat företag.

Det skulle föra för långt att analysera artikeln i detalj här. En viktig aspekt är dock att den är en helt svensk produkt och förekommer i Sveriges upplagemässigt största tidning. Den utgör inget undantag. Exempelen på detta sätt att bygga upp en artikel samt förse den med ingress och rubriker är flera. Dessutom förekommer denna typ av artiklar i andra sammanhang. Analysen av nyhetsbevakningen av difterismittan i Göteborg ger rikhaltiga exempel (jfr avsnitt 3.4).

Spekulationerna förekommer således på flera plan. För det första spekuleras det i artikeln vad gäller enskilda påståenden. För det andra blir helhetsintrycket av artikeln spekulativt. För det tredje är rubriken en spekulativ i sig i förhållande till artikeln. I detta fall hårdrar den de allra mest dramatiska spekulatioerna i själva artikeln. Resultatet blir en synnerligen missvisande bild av verkliga förhållanden.

5.5.5. Konsekvenser

Rubrikers och ingressers betydelse för den bild av verkligheten som en normalläsare utvecklar på grundval av sin dagstidningsläsning kan knappast underskattas. Om en artikel är motsägelsefull, som i ovanstående fall, ökar rubrikernas och ingressernas betydelse ytterligare. På sätt och vis är redigerarna

på dagstidningar alltså mer betydelsefulla för den bild av händelser och förhållanden som sprids än de journalister som skrivit själva artiklarna. Detta är självfallet ett känt faktum inom tidningsvärlden och bland PR-folk, men förbisett och försummat av medieforskningen. Den mycket kände amerikanske företagsledaren Lee Iacocca (1986, s 36) formulerar förhållandet på detta sätt i sina memoarer:

"Genom denna merit blev jag utsedd till layoutchef. Snart fick jag klart för mig att det var i denna befattning som den verkliga makten inom pressen satt. Flera år senare läste jag Gay Taleses bok om 'New York Times', där en av redaktörerna just påstod att den mest inflytelserika befattningen på en tidning alls inte innehades av chefredaktören utan av redaktörer som ansvarar för layout och rubriker.

Detta visste jag alltså redan förut. Som layoutchef lärde jag mig ganska snart att de flesta människor inte läser artiklarna. De nöjer sig med rubriker och underrubriker. Det innebär att de som författar dessa har ett sjuhelsikes stort inflytande på hur folk uppfattar de nyheter som serveras."

Mot denna bakgrund är rubrikerna och ingresserna till de analyserade krigsartiklarna anmärkningsvärda. Deras uppgift är, som nämnts, inte i första hand att vara sakligt informerande utan att locka till läsning. Men deras funktion för läsaren att ge en överblick och kortfattad information är viktigare. Vid den första funktionen är det troligt att krigsartiklarnas rubriker fungerar tämligen väl. De beskriver stora händelser på ett intressant sätt och de lockar således till läsning. De ger också en viss uppfattning om åtminstone vad delar av artikeltexten handlar om. Men den centrala frågan är vilka bilder av verkligheten de egentligen tillhandahåller.

Detta avsnitt har varit en provkarta på dessa verklighetsbilder och hur de är uppbyggda. Tyngdpunkten i analysen har legat på om rubriker och ingresser förstör och förvränger de händelser och förhållanden som artiklarna uppmärksammar. Den övergripande slutsatsen är att en betydande del av rubrikerna och ingresserna förvränger verkligheten. De är inga sammanfattningar. De tar fasta på detaljer i artiklarna, är ett slags tolkningar eller är spekulationer. Osäkra påståenden anges med citat- eller frågetecken. Rubrikerna och i betydande utsträckning även ingresserna ökar graden av dramatik och händelsers betydelse med hjälp av semantiska knep. Rubrikerna och ingressernas bild av händelser och förhållanden är normalt mer överdriven och förvrängd än artikeltexternas bild av samma händelser och förhållanden.

En central aspekt är att rubrikernas relativa frihet i förhållande till den verklighet de beskriver gör det möjligt för den som formulerar eller

kontrollerar dem att ge en bild av verkligheten utifrån egna önskemål. Genom att förse en och samma artikel med olika rubriker och ingresser kan, utan att själva artikeltexten ändras, två helt olika versioner om hur en händelse utspelats samt dess orsaker och konsekvenser bibringas läsaren. Läsarens kunskaper, attityder och agerande torde alltså påverkas på olika sätt av dessa olika versioner.

Av detta följer att rubriker och ingresser har stor betydelse för den propaganda som förmedlas i krig. I själva verket förhåller det sig som i citatet ovan. Den som kontrollerar en tidnings redigering kontrollerar dess bild av världen och dess bild av kriget. Det viktiga vid saklig information är att vara uppmärksam på hur och när propagandan hamnar i rubrikerna. En förutsättning för detta är att förstå hur rubriker och ingresser är uppbyggda och fungerar.

Rubriker och ingresser är redigerarnas område. Dessa har därmed en central roll i nyhetsförmedlingen i fred såväl som i krig. Men redigerarna är inte enbart rubrik- och ingressförfattare. De gör också tidningssidornas layout. De bestämmer sålunda i betydande utsträckning var artiklar ska placeras på sidan, vilket utrymme de ska få och om de ska beskäras eller skrivas om. Men redigerarna avgör också vilka av de bilder som finns tillgängliga som ska publiceras, hur bilderna ska placeras och om de ska beskäras. De skriver dessutom ofta bildtexterna. I nästa avsnitt uppmärksammas bilderna i krigsartiklarna.

5.6. BILDER

5.6.1. Bildens roll

Nyhetsdiskursen byggs upp av skriftspråk, talspråk och bilder. Inom dagspressen har säkerligen fotografiska och andra bilder en mycket stor, men oklar och outredd betydelse för den uppfattning läsaren utvecklar om de händelser och förhållanden som behandlas. Ibland påstås att en bild säger mer än tusen ord. Det gäller med säkerhet för en del bilder i dagspressen men givetvis långt ifrån alla. Vissa nyhetsbilder kan dessutom ha en opinionsmässig och symbolisk betydelse som i princip aldrig kan uppnås i nyhetstexter. Exempel finner vi under Vietnamkriget. Bland annat gäller detta bilden på den nakna lilla flickan som skadats av napalm eller bilden på polischefen som skjuter en tillfångatagen FNL-officer i huvudet (jfr avsnitt 4.1).

En sammanfattning av några av de viktigaste punkterna vad gäller i synnerhet den fotografiska bildens roll i dagspressen ger följande:

1. Nyhetsjournalistik i dagstidningar är i stor och tilltagande omfattning bildjournalistik.
2. Alla bilder förvränger verkligheten. För det första kan inte verkligheten avbildas i alla dimensioner. För det andra påverkar exempelvis bildvinklar och objektiv bildens utseende. För det tredje är stillbilden ett fruset, kanske unikt ögonblick.
3. Bilder som bedöms ha högt "nyhetsvärde", dvs bilder som under nyhetsprocessen av olika anledningar bedöms som angelägna att publicera, kan motivera texter som annars inte skulle publicerats. Bilden är viktigast eller intressantast och dominerar över texten.
4. Det sammanhang, kontext, där bilden förekommer påverkar dess innebörd. I synnerhet torde bildtexterna vara av central betydelse med avseende på detta (se vidare avsnitt 5.6.2).
5. Bilder kan förändras eller manipuleras. De enklaste teknikerna är retuscheringar och beskärningar. Datortekniken för tidningsredigering inklusive bildredigering, ger möjligheter att helt förändra en bild utan att det på något sätt framgår ur själva bilden.
6. Arrangerade och förfalskade bilder förekommer inom nyhetsjournalistiken utan att detta anges. I vilken omfattning denna typ av bilder förekommer är självfallet oklart.
7. Bildens estetiska och konnoterande egenskaper värderas ofta högre under nyhetsprocessen än dess sakligt informativa egenskaper. En bild kan exempelvis få symbolisera ett långt och komplicerat händelseförlopp som domineras av helt andra inslag än den bilden framhåller.
8. Enstaka bilder kan få avgörande betydelse för opinionsbildningen i vissa frågor. Detta gäller inte minst för krigsbilder.
9. Kraven på saklighet, dvs sanning och väsentlighet, inom nyhetsförmedlingen är troligen mindre när det gäller bilder än när det gäller artikeltexter.
10. Bilderna är tillsammans med rubriker och ingresser vanligen viktigare än

artikeltexterna för de uppfattningar om händelser och förhållanden i verkligheten som läsarna inhämtat från dagspressen.

Låt oss mot denna bakgrund återvända till krigsartiklarna i de sex svenska dagstidningarna. Under analysperioden är dessa illustrerade i tämligen ringa omfattning. Sålunda saknar 181 av de 215 krigsartiklarna såväl fotografiska som andra bilder. 28 av dem innehåller en bild, medan endast 6 har illustrerats med flera bilder.

Anledningarna till de relativt fåtaliga bilderna under analysperioden är flera. För det första utspelades krigen på förhållandevis långt geografiskt och kulturellt avstånd från Sverige vilket bidrog till att tillgången på bilder från krigen på svenska tidningars redaktioner var begränsad. För det andra förekommer få av krigsartiklarna på första sidan. Detta indikerar att nyhetsvärdet hos artiklarna inte är det högsta. De händelser som uppmärksammas hårdbevakades ej av de internationella nyhetsmedierna. Artiklarna fick begränsat utrymme i de svenska dagstidningarna på grund av relativt lågt nyhetsvärde. Bilder fick helt enkelt inte plats. För det tredje bygger en stor del av artiklarna på nyhetsbyråtelegram.

Detta hindrar dock inte att de bilder som förekommer kan vara nog så belysande för hur bilder används inom nyhetsjournalistiken. De sålunda 34 huvudbilderna (största bild till en artikel) föreställer följande. 14 av dem är tecknade bilder som kartor, diagram eller karikatyrer. 11 är fotografiska bilder i krigsmiljö där människor är klart urskiljbara medan 2 är helt opersonliga krigsbilder och 4 är opersonliga allmänna bilder utan krigsanknytning i själva bilden. Slutligen är 3 av bilderna personbilder av porträtttyp.

Närmare hälften av bilderna i krigsmiljö där människor kan urskiljas är sådana där endast en person framträder. En lika stor andel av bilderna i krigsmiljö där personer förekommer avbildar kollektiv eller föreställer på annat sätt ett relativt stort antal personer.

En slutsats som kan dras på grundval av detta är att personifieringen i de fotografiska bilderna, liksom förekomsten av bilder över huvud taget, knappast är särskilt framträdande i de analyserade artiklarna. Det som sades om personifieringens betydelse med utgångspunkt från artikeltexterna i tidigare avsnitt gäller. Merparten av de krig som behandlas i de analyserade artiklarna utspelas på relativt långt kulturellt och geografiskt avstånd från Sverige. Möjligheterna till den vanligaste typen av personifiering, den på enskilda personer ur samhällets politiska, ekonomiska och administrativa elit är begränsad då nästan alla de elitpersoner som har anknytning till krigen är

okända för svensk publik. Dessutom torde det kulturella avståndet begränsa de identifieringsmöjligheter med vanliga människor som personifiering också innebär.

5.6.2. Bilders inre och yttre kontext

Den översiktliga kvantitativa redogörelsen ovan för bilderna i krigsartiklarna ger knappast någon uppfattning om hur bilderna producerats, används i pressen och påverkar läsarna. I detta och följande delavsnitt uppmärksammas därför några principiellt intressanta bilder och de sammanhang där de förekommer.

Bilder påverkar den som betraktar dem både med avseende på vad de sakligt sett föreställer och med avseende på de associationer de ger upphov till. I det senare fallet är deras kulturellt betingade associationer eller bibetydelser betydelsefulla då dessa styr majoriteten av läsarnas upplevelser av bilden i en och samma riktning. Detta är således bildernas konnotationer. Deras sakliga innebörd eller vad de i bokstavlig bemärkelse föreställer är det de denoterar.

Bidernas *inre och yttre kontext* är viktig för hur de tolkas och därmed för hur de påverkar betraktarens kunskaper och attityder. En bilds inre kontext är detsamma som bildens grundelement som i sin tur bygger upp bildens helhetsbetydelse. Bildens yttre kontext är bl a rubriker, ingresser, artikeltext och framför allt bildtext. Bildens yttre kontext begränsar antalet möjliga tolkningar och styr betraktarens tolkning av bilden mot ett bestämt håll.

Detta illustreras i en artikel i Dagens Nyheter (841113) som behandlar situationen i Nicaragua med ett upplevt hot från USA. Detta är samma situation som i den Expressenartikel (841113) som diskuterats tidigare. Båda artiklarna uppmärksammar bl a vad som påstås vara ljudbangar från amerikanska "spionplan" som flög över Managua och som enligt Dagens Nyheter "fick hus i Managua att skälva".

Det finns både likheter och skillnader mellan de båda artiklarna. Den främsta likheten är att båda artiklarna är spekulativa. En viktig skillnad är olika sakuppgifter vad gäller de nicaraguanska militära styrkornas storlek, träning och beväpning. Dagens Nyheter's uppgifter är betydligt mer återhållsamma än Expressens. Artikeln i Dagens Nyheter innehåller också fler sakuppgifter samt är något längre. Dessutom finns i denna tidning en mindre artikel som är skriven av tidningens USA-korrespondent och som främst diskuterar den eventuella förekomsten av sovjetiska Migplan i Nicaragua. Den stora artikeln

är osignerad och det framgår ej om den i huvudsak är ett nyhetsbyråtelegram. Den förefaller dock vara skriven av en medarbetare på hemmaredaktionen bl a genom att det i texten hänvisas till flera internationella nyhetsbyråer, nämligen Reuter, AFP och Tass.

Första meningen i huvudartikelns ingress lyder: "Oron för en amerikansk intervention växer nu för varje timme i Nicaragua." Överrubriken är "Mobilisering i Nicaragua". Huvudrubriken, som är försedd med citattecken, är ett relativt entydigt påstående: "USA-hot invadera". Påståendet förekommer inte i artikeltexten men utgör möjligen en hårdtagning av spekulationerna i denna. USA har aldrig framfört något hot och förnekar alla planer på en invasion. Inte heller representanter för Nicaragua påstår detta utan talar om ökad amerikansk aggression.

Detta är således, frånsett en bildtext, bildernas yttre kontext. Rubriker och ingresser styr tolkningen av bilderna i en bestämd riktning: En invasion i Nicaragua från USA är nära förestående.

Huvudartikeln är illustrerad med tre bilder: en liten karta över Nicaragua och två fotografier. Det är fotografierna som är av intresse. I det större av dem förekommer i mitten en luftvärnskanon med uppåtriktat rör. Omkring fjorton personer med vad som förefaller vara skärmmössor omger kanonen. De flesta finns på ena sidan. Skärmmössorna symboliserar att de är soldater. Längst fram till höger på bilden finns något som är övertäckt. Kanske är det ytterligare en kanon. Alla personerna på bilden förefaller passiva. Bilden är helt odramatisk, åtminstone så när som på kanonen.

Bilden är också mycket suddig. Det är egentligen endast genom kanonen och skärmmössorna som det framgår att personerna är soldater. Ingen fotograf, bildbyrå eller liknande anges under bilden. Det är troligt att bilden inte är fotograferad i samband med de senaste dagarnas händelser utan kan vara tagen när som helst. Den kan också vara fotograferad var som helst och föreställa vilken kanon och vilka soldater som helst. Dessa behöver inte vara nicaraguanska. Alltså kan bildens autenticitet ifrågasättas.

Utan yttre kontext är denna bilds inre kontext relativt intetsägande. Bilden kan föreställa några rekryter under en manöver eller människor med skärmmössor som ser på en kanon från andra världskriget. Men det finns också en liten bild precis ovanför denna bild. Den sägs föreställa ett amerikanskt spionplan av typ SR 71. Detta är fotograferat från sidan. Denna bild är med största säkerhet inte tagen då planet flyger över Nicaragua.

Dessa två bilder tillsammans ger en dramatisk effekt. Kanonröret är riktat mot

flygplanet. Kanonen är således avsedd för och dess besättning beredd på att skjuta ner planet. USA:s invasion av Nicaragua förefaller nära förestående. De två bilderna sammantagna konnoterar en väpnad konflikt mellan USA och Nicaragua. Detta stöds av bildtexten, som är delvis missvisande i förhållande till de båda artiklarna. Den lyder på följande sätt:

"Nicaraguanska soldater bemannar en luftvärnspjäs i hamnen vid Corinto för att avvärja påstådda amerikanska försök att angripa ett sovjetiskt fartyg i hamnen. Två dagar i rad uppges amerikanska spionplan av typ SR 71 (överst) ha gjort överljudsbangar över Nicaragua."

Samspelet mellan artikeltexten med dess spekulativa uppbyggnad, rubriker med bristfällig täckning, ingress, bilder vars autenticitet kan ifrågasättas samt kombinationen av bilder och bildtext ger ett mycket dramatiskt intryck. Totalt konnoteras att en invasion i Nicaragua står för dörren. Artikeltexterna ger dock, om man läser dem noga och delvis bortser från de mest vidlyftiga spekulationerna, ett intryck av ett möjligen ökat spänt tillstånd mellan USA och Nicaragua efter av Nicaragua påstådda gränskränkningar från USA:s sida. Men frågan är om normalläsaren får detta intryck. Totalt torde artikeln ge en missvisande om än inte helt falsk bild av situationen och dess allvar.

5.6.3. Uppbyggnad av konnotationer

Bilders samband med de artiklar de ska illustrera är ibland inte klart. Man kan kanske påstå att i förhållande till rubriker, om jämförelsen är möjlig, är kraven på att bilder ska ha "täckning" i artikeltexten mindre. Detta i sin tur kan förklaras med att i princip är det alltid möjligt att konstruera en rubrik som har täckning i artikeltexten. Däremot saknas ofta bilder som har detta. De fotografiska bilder som förekommer vid nyhetsartiklar är ofta nödlösningar. Dessutom kan i och för sig nyhetsmässiga bilder sakna lämpliga nyhetstexter och knyts då samman med texter som har viss anknytning till bilden. Genom kombinationen av bild, texter och hela den yttre kontexten byggs ibland nya och starkare konnotationer upp. Möjligen är det följande ett exempel på detta.

I Göteborgs-Posten (841009) finns en förstasidesartikel med fortsättning inne i tidningen som behandlar läget i kriget mellan Iran och Irak. GP:s utsände medarbetare har besökt den iranska fronten. (Artikeln inne i tidningen har uppmärksamrats i avsnitt 5.5.3.) På första sidan förekommer en bild på vad som påstås vara dansande iranska soldater. Påståendet förefaller rimligt.

I förgrunden på bilden syns bakhuvudet och en del av ryggen på två soldater,

den ene håller en arm över den andres axel. Framför soldaterna finns fler soldater som håller varandra på axlarna. De bildar tydligen en ring. Huruvida de dansar kan diskuteras. Till vänster finns en flagga med arabiska tecken (det persiska alfabetet har arabiska bokstäver). En av de båda soldaterna med ryggen mot kameran har en typisk islamsk schal runt nacken. Flaggan och schalen är symboler som ger soldaterna etnisk identitet.

Bildtexten lyder på följande sätt:

"Irak har ett kompakt övertag när det gäller vapentechnologi, Iran förlitar sig på sitt folk. Här demonstrerar en grupp bassij - frivilliga iranier vid fronten - en religiös dans. De är beredda att dö för islam i det 'heliga kriget' mot Irak."

Artikeln, som till stora delar är en intervju med en iransk överste, handlar naturligtvis inte om dansen. Delar av den berör dock stridsviljan hos den iranska befolkningen. Bilden är sannolikt avsedd att illustrera detta.

Bildtexten innehåller tveksamma påståenden eller antydningar. Iran sägs förlita sig på sitt folk. Men hur stor del av befolkningen som ställer sig bakom kriget är i själva verket omdebatterat. Påståendet att soldaterna på bilden är frivilliga och dessutom beredda att dö för islam kan diskuteras. Man kan fråga sig i vilken utsträckning de iranska soldaterna är faktiskt frivilliga och hur många av dem som är detta. Dessutom är frivillighet inte det samma som att man är beredd att dö och är man detta är det inte säkert att man är beredd att dö för just islam. Den eventuella frivilligheten kan böttna i rädsla för vad som kan hända om man inte drar ut i krig. Risken för att dö i kriget kan uppfattas som ett mindre hot än alternativet att inte delta. Islam har kanske mycket lite med detta att göra.

Förutom bildtexten finns en rubrik inne i själva bilden. Den lyder: "Krigsdans vid fronten." Krigsdans är satt inom citattecken. Detta indikerar att rubrikförfattaren finner ordet "krigsdans" missvisande eller överdrivet men ändå använder den delvis adekvata beteckningen eftersom den är intresseväckande.

Detta är således bildens yttre och inre kontext. Men vad konnoterar bilden med den infällda rubriken samt bildtexten? Det huvudsakliga intryck som ges torde vara fanatism och således religiös sådan. Frivilliga soldater dansar krigsdans vid fronten i glädje att få offra sina liv för islam. Intrycket blir galenskap hos soldaterna och Irans sak. Galenskapen är emellertid mycket dramatisk i ett sammanhang som detta och i relation till andra nyhetsrapporter från Iran.

Bildens autenticitet kan betvivlas. Det förekommer ingen uppgift om fotograf eller bildbyrå. Bilden behöver nödvändigtvis inte vara fotograferad vid fronten. Soldaterna behöver inte vara frivilliga och det rör sig knappast om en krigsdans. Huruvida bilden faktiskt föreställer frivilliga soldater vid fronten som dansar en religiös dans går dock inte att fastställa med utgångspunkt från själva bilden.

Denna artikel, liksom föregående, visar hur kombinationen av en bilds inre och yttre kontext kan användas för att konnotera nya innebörder. I båda exemplen dramatiseras verkligheten. Syftet är givetvis att intressera läsarna och locka till läsning. Eventuella propagandistiska syften bakom detta sätt att bygga upp och använda bilder kommer definitivt i bakgrunden. Detta gäller emellertid inte vid en del andra bilder som förekommer i krigsartiklarna under den analyserade perioden.

5.6.4. Dramatik och propaganda

En artikel i Aftonbladet (841107) behandlar händelser som uppmärksammats tidigare i detta kapitel. Artikeln bygger på ett Reutertelegram, som förmedlats av TT och bearbetats på Aftonbladet. Ingressen är följande:

"I en ny massaker - den hittills värsta - har Sri Lankas armé dödat minst 83 civila i två byar i Mannar-distriktet.

Soldaterna sköt utan urskillning mot hus, butiker, risfält och ett postkontor. Två bussar med tamilska passagerare pepprades; i den ena bussen dödades alla passagerare."

Rubriken lyder: "Militärens hämnd: Mord på 83 civila." Artikeltexten i sin helhet behandlar dock olika aspekter på konflikten mellan singaleser och tamiler, men har en klar inriktning på våldsinslag. Den verkar vara relativt neutral. Rubrik och ingress framhåller emellertid den ena sidans, dvs regeringstruppernas övergrepp. Hur förhåller det sig då med bild och bildtext?

Bilden, som är mycket suddig, föreställer ett tjugotal människor som ligger på magen. De har alla händerna på ryggen och förefaller bakbundna. Inga yttre skador kan urskiljas. En man betraktar de liggande människorna. Bilden är fotograferad snett uppifrån. Den uppges komma från AP. Bildtexten är denna:

"En massaker, som utlöste en massaker: För sju dagar sedan dödade den tamilska tigergerillan 69 människor på två isolerade bondgårdar i norra Sri

Lanka. Militären lade ut liken på en väg och tog foton. Sedan tog armén hämnd: minst 83 civila tamiler dödades."

Denna bildtext är intressant på flera sätt. För det första är uttrycket "två isolerade bondgårdar" belysande för de resonemang som tidigare förts kring den journalistiska formen. I artikeltexten talas om "två gårdar som regeringen använder som rehabiliteringsanstalter för frigivna fångar". Dessutom sägs att gårdarna ligger mycket isolerat.

I avsnitt 5.5.3 behandlades samma händelse. I en ingress i Sydsvenska Dagbladet användes beteckningen "två öppna fångvårdsanstalter". Sålunda rör det sig knappast om bondgårdar vilka som helst utan om något slag av anstalter, förmodligen för tidigare medlemmar eller sympatisörer till gerillan. Mot denna bakgrund blir gerillans anfall av anstalterna förklarligt. Men bildtextens uppgifter talar endast om bondgårdar, dvs underförstått vanliga och civila sådana. Genom att framställa verkligheten på detta sätt blir angreppet brutalare och mer dramatiskt. Dessutom blir det propagandistiskt fördelaktigt för den lankesiska regeringen. Detta liknar för övrigt vad som påpekades i samband med Israels invasion i Libanon och användningen av orden "flyktingläger" respektive "militärbaser".

För det andra krävs relativt noggrann läsning av bildtexten för att man ska uppfatta vilken "massaker" bilden föreställer. Vid slarvig läsning eller om man enbart läser rubrik och ingress kommer bilden att föreställa den lankesiska militärens angrepp och bli ett slags "bildbevis" för denna händelse.

För det tredje kan bildens autenticitet ifrågasättas. Bildtexten säger att "militären lade ut liken på en väg och tog foton". Men militären har naturligtvis ett propagandistiskt intresse av att understryka brutaliteten i angreppet och alltså att producera propagandabilder. Bilden kan vara arrangerad. Ingen av de liggande personerna på bilden visar några tecken på yttre skador. Detta i sin tur kan vara en orsak till att militären förmedlat en suddig bild. Men bilden behöver givetvis inte med nödvändighet ha varit fotograferad av militären och den kan vara suddig av andra anledningar.

Sammanfattningsvis visar detta exempel än en gång den yttre kontextens betydelse vid tolkning av bilder. Det visar också hur händelserna i verkligheten dramatiseras. Men är bilden autentisk och varför har militären förmedlat just denna bild till AP? Det troliga är här givetvis att bilden har avsetts vara en ren propagandabild till militärens förmån. Men det paradoxala är att den kontext där den förekommer gör att den ur propagandistisk synvinkel snarast är negativ för den lankesiska militären.

Detta är naturligtvis inte något särskilt bra eller uppenbart exempel på propagandamässig användning av bilder. De opinionsmässiga effekter källan har avsett med bilden blir de motsatta med den yttre kontext bilden har i Aftonbladet. I syfte att ytterligare belysa användningen av bilder i propagandasyfte och för att sammanfatta det som sagts tidigare i detta kapitel analyseras nedan ett relativt tydligt fall.

5.6.5. Propaganda och bilder

Propaganda och propagandaliknande budskap placeras i nyhetsförmedlingen på en mängd olika sätt. I en del fall är de som producerar eller förmedlar propagandan inte medvetna om att det är just propaganda de producerar och förmedlar eller att deras budskap kan få propagandamässiga effekter. Vad man uppfattar som propaganda är dessutom delvis beroende av bedömarens egna attityder och perspektiv. Propagandans metoder är många och ofta otydliga. (För översikter se exempelvis Andersson och Furberg, 1973, 1977, Hvitfelt, 1983 samt Jowett och O'Donnell, 1986.)

Propagandametodernas otydlighet är egentligen en förutsättning för propagandans effektivitet. Propagandamakarna försöker med olika knep manipulera mottagarens attityder. Om denne blir medveten om att han manipuleras och om vilka knep som används tenderar han att bli immun mot just den propagandan. Man vill helt enkelt normalt inte bli lurad.

En följd av propagandans otydlighet är att det i många fall är nästan omöjligt att peka på när och hur den hamnar i nyhetsprocessen. Två moment eller faktorer framträder dock mer än andra. För det första härstammar mycket propaganda från nyhetskällorna. I politiska frågor och vid konflikter är det naturligt att parterna försöker framhäva sig själva och svärta ner motståndaren. Källor som företräder olika intressen företräder naturligtvis dessa också när de kommer i kontakt med massmedierna. Men kanske viktigare är att massmedierna, inklusive nyhetsmedierna, utnyttjas systematiskt men i okänd omfattning för att sprida propaganda. Massmedierna är en av de viktigaste kanalerna och i vissa frågor den viktigaste att påverka den allmänna opinionen.

För det andra är mycket av den propaganda som förekommer i nyhetsmedierna en produkt av de journalister som i olika funktioner är verksamma under nyhetsprocessen. I en del fall förmedlar journalisterna, medvetet eller omedvetet, propaganda i enlighet med bl a ägares eller redaktionsledningars intentioner. I andra fall driver enskilda journalister eller grupper av

journalister vissa ståndpunkter i olika sakfrågor. Trots en utbredd uppfattning om att nyhetsjournalistiken bör vara opartisk förekommer ändå detta ofta. Dessutom är det inte självklart att journalistik, inklusive nyhetsjournalistik, ska vara opartisk. Ibland framförs åsikten att det är journalistens skyldighet att ta ställning.

Jag ska inte utveckla dessa synnerligen komplicerade resonemang här. Det viktiga är att källorna och journalisterna har en central roll vid produktion och förmedling av den propaganda som finns i nyhetsmedierna. Följande fall belyser detta.

I Dagens Nyheter (841007) finns en förstasidesartikel med fortsättning på utrikessidorna som behandlar krigets Afganistan. En svensk journalist och en svensk fotograf har följt gerillan i landet och skriver: "Med sex olika gerillagrupper vandrade vi 1 500 kilometer över Afganistans berg, öknar, högslätter och dalar."

Artikeln är skriven utifrån gerillans perspektiv. Journalisternas åsikter är tydliga. Gerillan kämpar för en rättvis sak. De sovjetiska trupperna är inkräktare som måste drivas ut ur landet.

Här ska inte diskuteras huruvida denna uppfattning i huvudsak är korrekt eller rimlig. Grundsynen i artikeln återspeglar åsikter som delas av en överväldigande majoritet av Sveriges befolkning. Min avsikt är att belysa propaganda och användningen av bilder i nyhetsartiklar med utgångspunkt från ett fall bland många. Det bör understrykas att det faktum att någon bedriver propaganda inte behöver innebära att denne har fel i sak. Däremot försöker han *påverka andra människors attityder i denna sak med annat än rena sakargument.*

Artikeln redogör för journalisternas upplevelser under den tid de tillbringat tillsammans med gerillan. Dess representanter får komma till tals. Artikeln är mycket engagerad och ger en levande bild av gerillans verklighet. Den är också en illustration till det som tidigare framhållits om den samhörighet som utvecklas mellan soldater och journalister som befinner sig i samma situation. Journalisterna levde med gerillan, delade faran med soldaterna och kände samhörighet med dem. Bilden av fienden och synen på kriget präglas av detta. Dessutom torde journalisterna redan innan denna reportageresa haft starka sympatier för den afganska gerillans sak. Detta kan i själva verket ha varit den främsta orsaken till att reportageresan gjordes.

Överrubriken på första sidan lyder: "Rapport från terrorns Afganistan."

Huvudrubriken är "Gerillan är inte knäckt". Den vaga men starkt emotionella beteckningen "terror" refererar till regeringssidans och i synnerhet de sovjetiska truppernas agerande. Denna terror förmår inte knäcka gerillan. Artikeln inne i tidningen redovisar kampviljan.

På insidorna är överrubriken kort och saklig: "Hos gerillan i Afganistan." Huvudrubriken är oklar och lyder: "En dal mot en supermakt." Den refererar till ingressen som är denna:

"Bombmattor, terror mot civilbefolkning på flykt, systematisk förstörelse av hus, moskéer och sädesfält. Det är några av de metoder Sovjetunionen använder i den sjunde och hittills största offensiven mot Panjshirdalen i Afganistan.

Men det handlar inte bara om Sovjetunionens totala krig, utan också om hur den unge gerillakommandanten Ahmed Shah Massoud och hans mudjaheddin håller stånd mot ockupationsmakten, hur civilbefolkningen trots mycket svåra umbäranden och trots hotande svält står fast i sin motståndsvilja. Det handlar om en dal mot en supermakt."

I detta sammanhang blir rubrikens innebörd tydligare. Den framhåller skillnaderna i militär styrka och konnoterar utsatthet men samtidigt beslutsamhet. I övrigt visar denna ingress prov på flera propagandistiska grepp. Detta kan i och för sig vara omedvetet från skribenten och återspegla hans engagemang och eller vilja att åstadkomma en dramatisk ingress. Huruvida ingressen är skriven av artikelförfattaren eller på hemmaredaktionen är oklart. På det senare tyder dock förhållandet att ordet "mujahedin" stavas olika i ingress och brödtext.

Ingressens första mening är ofullständig. Genom att många ord utlämnats blir dess innebörd mer dramatisk. Dessutom innehåller den emotionellt starka och konnotationsrika uttryck. Dessa är gynnsamma för gerillan och ogynnsamma för Sovjetunionen. Det starkare uttrycket "bombmattor" används i stället för "bombningar". Uttrycket "terror mot civilbefolkning på flykt" staplar gentemot Sovjetunionen negativa konnotationer på varandra. Dess sakliga innebörd är dock oklar. Samma semantiska knep som diskuterats tidigare används här i dramatiserande och förmodligen främst propagandistiskt syfte.

Men ingressen innehåller inte endast semantiska knep utan även exempel på andra propagandametoder. Sålunda personifieras gerillan med en av dess ledare som får en hjältes och närmast en övermänniskas framtoning. Denna förstärks i början av själva artikeln där det sägs att ryssarna är rädda men inte först och främst för gerillans militära styrka. I ett citat från en nära vän och

rådgivare till kommandanten sägs: "Nej, fortsätter han, det är vårt tänkande de är rädda för. De har sett hur Massouds inflytande växer, hur hans idéer vinner terräng, och det är detta som är det verkliga, det framtida hotet mot dem." Vidare påstås längre fram bl a att Massoud är en man med "ett lejons hjärta" och att "folket har ett så stort förtroende för honom att de följer honom utan att tveka".

Det senare återspeglar andra propagandametoder, dels att tala i folkets namn, dels att beskriva detta folk som ett enigt kollektiv, vilket för övrigt också görs i ingressen. I verkligheten kan det naturligtvis diskuteras hur stor del av civilbefolkningen som "står fast i sin motståndsvilja", samt hur stark denna är.

Vidare betonas gerillans mänsklighet och vänlighet:

"Överallt togs vi omhand som den afganska gästfriheten föreskriver. Vi fick de bästa sovplatserna, den godaste maten och våra värdar var omtänksamheten själv i sin iver att tillfredsställa våra hungriga magar och trötta lemmar efter dagarna i dammet och hettan ute på vägarna."

"Långt in på förmiddagen vaknar vi, bjuds än en gång på te och bröd av vänliga och nyfikna mujahedin som på afganers vis ingående betraktar oss utan någon som helst blygsel."

Det finns ingen anledning att betvivla dessa uppgifter. Däremot hade motsatsen varit överraskande, i synnerhet om man betänker att det inte rör sig om vilka besökare som helst utan utländska journalister som om de får en gynnsam bild av gerillan kan antas sprida denna bild i utlandet och därmed skapa stöd för gerillans sak. Det anmärkningsvärda är således egentligen att det goda mottagandet framhålls i en nyhetstext samt att detta görs med ett emotionellt och konnotationsrikt språk. Avsikten är naturligtvis att framställa gerillan i så god dager som möjligt.

Artikeln är illustrerad med två bilder. En finns på första sidan och en på insidorna. Den senare föreställer nio män som sitter på knä i en rad med händerna på knäna. Den är fotograferade snett framifrån. Männerna har traditionell afgansk klädsel och en av dem, ungefär vid mitten på bilden, har långt skägg. Inga vapen förekommer. Fristående och utan kommentar är intrycket att bilden föreställer en islamsk bönestund. Bildtexten är emellertid denna:

"Månaden före en väntad stor rysk offensiv lämnade 60 000 människor

Panjshirdalen i Afganistan. De övergav tillfälligt sina hem för att från andra sidan bergen fortsätta sitt krig för islam och sin jord."

Bildtexten har ingen direkt koppling till bilden. Men bildens yttre kontext, dvs rubriker, ingress och själva artikeln styr tolkningen av bilden. Den föreställer gerillasoldater. De strider för islam. De är allvarliga och beslutsamma. De har en bönestund mellan eller i väntan på striderna. De har rätten på sin sida.

Förstasidesbilden föreställer en pojke. Han har huvudet på sned och ser rakt in i kameran. Ögonen är stora och trötta. Han har bar överkropp och sitter mot en vägg. En person skymtar till höger, han håller upp pojkens vänstra arm. Handen hänger slapt. Vid pojkens vänstra axel syns ett litet runt sår.

Denna bild har starka konnotationer. Den påminner om bilden på den nakna lilla flickan under Vietnamkriget som blivit skadad av napalm. Den kräver egentligen ingen bildtext. Ändå finns en sådan och den lyder på följande sätt:

"Den här tolvåriga pojken från byn Narind sköts bakifrån när han råkade komma för nära en rysk-afgansk garnison. Pojken hade tur, kulan gick rakt genom kroppen och han överlevde."

De påståenden som finns i den första meningen kan ifrågasättas. Varifrån kommer uppgifterna? Uppenbarligen måste någon ha berättat för journalisterna. Troligen rör det sig om anhöriga eller representanter för gerillan. Detta är i så fall källor som dels är partiska, dels har klart propagandistiska skäl att framställa pojkens skada på detta sätt. Men är påståendet över huvud taget sant? Varför har han blivit skjuten bakifrån och vem har skjutit honom? Om detta får vi egentligen inget veta.

Däremot ger oss bildens inre kontext vissa upplysningar. Det är sant att pojken har en skada på höger axel och det är möjligt att han blivit skjuten. Men varför sitter han på detta sätt, varför har han bar överkropp och inget bandage och varför hålls hans vänstra arm upp? Svaren på dessa frågor är att bilden troligen är åtminstone delvis arrangerad i syfte att framhäva den sovjetiska brutaliteten och att påverka mottagaren.

Nästa fråga är hur pass representativa de händelser är som bild och bildtext framhåller. Det som bilden sägs föreställa kan självfallet vara helt sant men det kan samtidigt röra sig om en enstaka händelse och ett olycksfall. Om detta vet vi inget. Men bilden blir ett slags bevis för krigets och de "rysk-afganska" truppers brutalitet.

Sammanfattningsvis bygger denna artikel på maximalt partiska källor, förutom journalistens och fotografens egna åsikter och upplevelser. Källorna representerar ena parten i en omfattande väpnad konflikt. De får förutsättas att på alla sätt ha försökt påverka journalisterna samt att ha framställt den egna saken i så god dager som möjligt och därmed göra propaganda. Samtidigt sympatiserar journalisterna själva med denna sak vilket naturligtvis minskar deras vilja och förmåga till källkritik och dessutom gör dem angelägna om att påverka opinionen, dvs att sprida propaganda. Detta sker, kanske omedvetet, genom bl a den språkliga utformningen.

Detta reportage liknar till stora delar många av de nyheter som behandlades i kapitlet om den internationella nyhetsrapporteringen vid några krig (kapitel 4) och stöder slutsatser som drogs i detta kapitel. Journalisterna stöder den egna sidan och deras nyheter blir propaganda. Detta är tämligen självklart. Men samtidigt är det belysande att se hur propagandan i nyheterna är utformad och hur den parallellt med en strävan efter dramatik präglar den journalistiska formen. Nyhetsartiklarna kan, som i ovanstående exempel, vara engagerade reportage av hög journalistisk kvalitet, men genom sin ensidighet och sina propagandistiska inslag förvränga verkligheten kraftigt. Denna förvrängning kan nå en sådan omfattning att nyhetens informativa innehåll försvinner. Sakligt blir den meningslös men samtidigt blir den effektiv som propaganda.

Detta är ett exempel på hur text och bild samverkar för att bygga upp en dramatisk eller propagandistisk bild av verkligheten som knappast motsvarar verkligheten själv. Generellt gäller att nyhetsrapporteringen från de krig, som de sex största svenska dagstidningarna rapporterade om under den analyserade perioden, utmärks av vissa framträdande egenskaper och att artiklarna förvrängde händelser och förhållanden i verkligheten efter ett relativt tydligt mönster. I nästa avsnitt sammanfattas, liksom vid tidigare kapitel, erfarenheterna i några generella hypoteser.

5.7. SLUTSATSER

I detta kapitel har ett urval krigsartiklar analyserats med avseende på egenskaper som normalt befrämjar att nyhetsartiklar passerar genom nyhetsprocessens olika moment liksom den journalistiska formen hos dessa artiklar. Tyngdpunkten har i det senare fallet legat på språk, rubriker och ingresser

samt bilder. I detta sammanhang har även propagandistiska inslag hos nyhetsartiklarna uppmärksammats.

När det gäller generaliseringar från de analyserade artiklarna till all slags krigsbevakning i svenska tidningar och nyhetsmedier har viss försiktighet anbefallts. Bakgrunden är att de krig som de analyserade krigsartiklarna uppmärksammar utspelades på relativt långt kulturellt och ekonomiskt avstånd från Sverige och några direkta svenska intressen förelåg inte. Inte heller var enskilda svenskar inblandade.

Men samtidigt är flera av artiklarna skrivna av tidningarnas egna medarbetare och framför allt är samtliga artiklar bearbetade på de svenska tidningarnas redaktioner. Dessa bearbetningar har i en del fall varit mycket genomgripande. Dessutom är i princip alltid rubriker skrivna på redaktionerna. Till detta kommer att även bildvalet är utfört på de egna redaktionerna och ingresserna är ofta skrivna av tidningarnas egna medarbetare.

Detta innebär beträffande den journalistiska formen hos de undersökta artiklarna att det är troligt att dessa i hög grad återspeglar normal form vad gäller krigsartiklar och den grundläggande form dessa sannolikt får vid en allvarlig kris eller krigssituation med svensk inblandning.

Utifrån analysen av egenskaper som ger nyhetsartiklar nyhetsvärde kan följande generella hypoteser ställas om krigsartiklar i svensk press (och troligen även i tillämpliga delar om nyhetsinslag i radio och tv):

1. Tillförlitligheten hos krigsartiklar är låg.
  - a. Tydliga källangivelser förekommer sällan.
  - b. Referenser görs inte till initierade eller kunniga källor utan till andra medier. Detta torde medföra s k rundgång, dvs ryktesspridning mellan medierna.
  - c. Osäkra eller på annat sätt tveksamma sakuppgifter är vanliga.
  - d. Vittgående spekulationer görs utifrån vaga, otillräckliga eller osäkra sakuppgifter.
  - e. Den bild av händelser och förhållanden som presenteras är sällan helt osann, men kan ändå förvränga verkligheten kraftigt.

2. Krigsartiklar är händelseinriktade.

a. Händelser, som de framställs i artiklarna, har enkel struktur.

b. Händelserna innehåller mycket ofta olika slag av överraskningsmoment.

3. Krigsartiklar har låg grad av personifiering.

a. Enskilda människor framträder sällan.

b. Människor behandlas, men i kollektiva termer.

Av dessa hypoteser är troligen den tredje den mest osäkra. Om en krigshändelse på något sätt berör enskilda personer i egenskap av exempelvis deltagare eller kommentatorer, som är kända eller ger identifikationsmöjligheter i relation till sin publik, är det sannolikt att artiklar om denna händelse blir personifierade, dvs de berörda personerna ställs i centrum. Det kanske viktigaste i samband med denna hypotes är, mot bakgrund av personifieringsprincipens betydelse inom journalistiken, att krigsartiklar kan publiceras i stor omfattning utan att vara personifierade. Detta gäller säkerligen även krigshändelser med svensk medverkan även om operonifierade artiklar torde få ge vika i konkurrens med personifierade artiklar i de fall då nyhetsvärdet, vad gäller andra egenskaper, är likartat.

Med utgångspunkt från den journalistiska formen kan följande hypoteser ställas:

1. Uppbyggnaden av krigsartiklar innebär en gradvis avtrappning.

a. De dramatiska aspekterna, främst våldsinslag och uppgifter om offer, placeras i början av artiklarna.

b. Förbehåll till punkt a, liksom kommentarer placeras mot slutet av artiklarna.

2. Krigsartiklar dramatiseras och händelsers betydelse förstoras med hjälp av den språkliga utformningen, dvs med semantiska knep.

a. Emotionellt och konnotativt starka ord föredras framför svagare alternativ med likartad saklig innebörd.

- b. Det starkt emotionella och konnotationsrika språket förekommer främst i rubriker och ingresser.
- c. Det emotionella och konnotationsrika språket används främst av kommersiella men också av propagandistiska skäl.
- d. Semantiska knep kan användas av propagandistiska skäl för att avdramatisera och nedtona betydelsen av vissa händelser. Detta är dock ett undantag från huvudregeln.

Till detta bör läggas att de semantiska knepen har många former. Endast en del av dem har berörts i denna studie. Förutom ovanstående har metaforer, skaluttryck, relationsuttryck och vaga eller oprecisa uttryck uppmärksammats. Dessa semantiska knep bör betraktas som exempel på hur nyhetsmedierna använder språket. Merparten av de semantiska knepen återstår det dessutom för språkforskare att kartlägga. Detta gäller i synnerhet deras användning inom nyhetsförmedling och journalistik. Grunden för de semantiska knepen är dock att de tar sin utgångspunkt i språkets komplexitet och olika funktioner samt att det ger möjlighet till, utan att framställa direkta lögner, att ändå på olika sätt kraftigt förvränga publikens bild av den verklighet som uppmärksammas. Resultatet blir naturligtvis missvisande information oavsett den medvetna eller omedvetna avsikten med informationen. Vid krig och allvarliga kriser kan självfallet detta vara förödande i flera avseenden.

Låt oss emellertid fortsätta med de sammanfattande hypoteserna om den journalistiska formen hos krigsartiklar.

3. Rubriker och ingresser hos krigsartiklar är ofta överdrivna eller missvisande i relation till själva artikeltexterna.
  - a. Semantiska knep är betydligt vanligare i rubriker och ingresser än i artikeltexter.
  - b. Rubriker och ingresser dramatiserar ofta de händelser som uppmärksammas i relation till artikeltexterna.
  - c. Rubrikerna tar fasta på detaljer i artikeltexterna.
  - d. Rubrikerna är själva spekulationer eller bygger på spekulationer.
  - e. Av spekulationerna är det främst de mest långtgående och dramatiska som ger underlag för rubriker.

f. Osäkra uppgifter blir ofta föremål för rubriker. Detta anges ibland med citat- eller frågetecken.

4. Fotografiska krigsbilder är vanligen mycket konnotationsrika.

a. Bildens yttre kontext, dvs artikeltext, rubriker och ingresser samt bildtext avgränsar och förstärker dess budskap. Detta är ofta dramatiserande och förstorar händelsers betydelse.

b. Bildens inre kontext, dvs exempelvis symboler, perspektivmarkörer eller bildvinkel förstärker budskapet ytterligare enligt a.

c. Bilder kan monteras samman för att ge ny och förstärkt dramatisk eller propagandistisk innebörd.

5. Fotografiska krigsbilder är ofta arrangerade eller falska.

a. De genuina krigsbilderna är få.

b. Brist på användbara bilder på redaktionerna, enligt punkt 4, medför att bilder som inte föreställer den aktuella händelsen publiceras.

6. En betydande del av de fotografiska krigsbilderna är troligen avsiktliga propagandabilder.

7. Krigsbilder föreställer ofta kollektiv och inte enskilda människor.

8. Tecknade bilder som kartor, diagram eller karikatyrer är vanliga.

Ett övergripande intryck är att den journalistiska formen i krigsartiklarna och presentationen med rubriker och bilder är dramatisk. I princip bygger den på antika dramaturgiska metoder vilka har tillrättalagts och finslipats samt kompletterats med exempelvis semantiska knep. Det kanske viktigaste i detta sammanhang är att de artiklar som skrivits av svenska journalister är mer dramatiserade än de som skrivits av utländska och/eller förmedlats via internationella nyhetsbyråer. I en krigssituation med svensk inblandning innebär detta att det finns en risk för att artiklarna i genomsnitt blir mer dramatiserade än de krigsartiklar som analyserats i detta kapitel, eftersom merparten av krigsartiklarna i svenska tidningar då är skrivna av svenska journalister.

Efter dessa sammanfattande hypoteser kring hur den journalistiska formen

och nyhetsvärderingen styr de budskap som krigsartiklar förmedlar till sin publik, är analysen enligt de modeller som skisserades i inledningskapitlet avslutad. Modellerna har på olika sätt belyst hur nyhetsförmedlingen kan tänkas fungera i Sverige vid krig och allvarliga kriser. Ett flertal hypoteser har lagts fram mot bakgrund av empiriska och teoretiska diskussioner. I det följande och avslutande kapitlet knyts slutsatserna samman i en kortfattad diskussion av nyhetsförmedlingen i Sverige vid ett krig med svensk medverkan.

6. NYHETER I KRIG

I tidigare kapitel har många olika antaganden eller hypoteser och påpekanden gjorts kring nyheter i krig. Sammantaget har en relativt mångfacetterad och kanske delvis motsägelsefull bild presenterats. Därför ska här avslutningsvis ett försök göras att knyta samman det som konstaterats tidigare. I det följande sammanfattas hur nyhetsmedierna i Sverige skulle fungera i en krigssituation.

Utgångspunkten för hela denna studie är att det redan i fred går att göra relativt välgrundade antaganden om svenska nyhetsmedier i krig genom att analysera grundvillkoren för nyhetsförmedling och nyhetsförmedlingens innehåll, som alltså inte skulle skilja i allt för stor omfattning mellan fred och krig. Dessutom kan kunskaper erhållas genom analyser av hur svenska nyhetsmedier fungerar vid mer eller mindre allvarliga kriser, vad den krigsrapportering som förekommer i svenska nyhetsmedier innehåller och hur den är utformad, samt hur krigsrapporteringen fungerar i andra länder vid krig.

Ett övergripande intryck från diskussionerna i föregående kapitel torde vara att likheterna mellan nyhetsförmedlingens villkor och innehåll i fred och krig är påtagliga men att många av de tendenser som redan finns i fred förstärks och i flera fall kraftigt.

Nyhetsmediernas villkor och funktioner i fred och krig är naturligtvis långt ifrån identiska. I själva verket innebär ju redan ett skymningsläge eller ett relativt begränsat krig bl a att många av samhällets institutioner samt dess organisation ändrar form eller funktion och därmed påverkas nyhetsförmedlingens villkor. Nyhetsförmedlingens funktioner och förändrade villkor uppmärksammas kort i avsnitten 1 och 2 i detta kapitel. I avsnitt 3 sammanfattas troliga egenskaper hos svenska *krigsnyheter* i en krigssituation med svensk medverkan.

Ett påpekande som gjordes i inledningskapitlet förtjänar att upprepas. Krig med svensk medverkan kan naturligtvis ha mycket varierande omfattning och förlopp. Olika typer av krig inverkar med all säkerhet på varierande sätt på nyhetsförmedlingens villkor och på dess innehåll. Omfattande materiell

förstörelse torde exempelvis medföra betydande tekniska problem för nyhetsmedierna medan ett begränsat krig som enbart utspelas vid en del av Sveriges gräns knappast påverkar nyhetsmediernas tekniska förutsättningar.

Diskussionen i detta kapitel gäller främst från ett krig där Sverige deltar som en av flera aktörer vid en internationell storkonflikt som pågår under en längre tid. Strider pågår vid delar av Sveriges gräns och viss materiell förstörelse förekommer inne i landet. Endast konventionella vapen används. Den första frågan är hur de svenska nyhetsmediernas funktioner förändras i denna situation.

6.1. FUNKTIONER

Även om nyhetsmediernas huvuduppgifter i samhället kvarstår i en krigssituation (jfr avsnitten 2.1 och 2.5), kommer samhällssituationen och den enskilde individens informationsbehov att delvis ändra deras funktioner. Nyhetsförmedlingens funktioner i krig för samhället och för den enskilde individen har hittills inte berörts särskilt utförligt i denna studie. Det kan därför vara på sin plats att i detta avslutande kapitel göra några kortfattade påpekanden kring detta.

Grunduppfattningen i Sverige är alltså att nyhetsmedierna i möjligaste mån ska fungera och ha samma huvuduppgifter i krig som i fred. Icke desto mindre innebär naturligtvis en krigssituation delvis ändrade funktioner för nyhetsmedierna. Sålunda kan medierna bli i betydligt högre grad än i fred ha funktionerna att bli vidmakthålla den civila moralen, förstärka försvarsviljan, motverka rykten, lugna oro och stärka solidariteten.

En studie om de israeliska massmediernas funktioner i samband med Yom Kippurkriget 1973 (Peled/Katz, 1974) kan ge indikationer på nyhetsförmedlingens funktioner i krig i Sverige. Utgångspunkten för studien var att utröna hemmafrontens förväntningar på radions och televisionens sändningar och att bedöma i vilken utsträckning dessa förväntningar uppfylldes av medierna.

Peled och Katz fann att det hos den israeliska civilbefolkningen fanns ett trängande behov av information om och tolkning av det oväntade kriget. Människor väntade otåligt på förklaringar från de politiska och militära ledarna. De sökte lindring av oron i massmedierna och i samtal. De använde

medierna för att delta i den nationella sorgen när det blev tid för detta. I medierna fann de en förstärkning av den nationella sammanhållningen.

Peled och Katz fann också en aktiv publik med klart uttalade förväntningar på medierna och en förmåga att värdera den subjektiva nyttan av olika slags innehåll för skilda slags förväntningar. De fann att kravet på information och analys var det dominerande. Radion betraktades som den bästa informationskällan, även om efterfrågan på tv:s nyheter, reportage och kommentarer var hög och konsumtionen av tidningar var högre än i normala tider. Tidningarna användes speciellt som en extra källa till information och tolkning vid sidan av etermedierna, vilka spelade huvudrollen.

Vidare bekräftar resultaten av de utförda undersökningarna att det inte enbart går att dra slutsatser från det manifesta innehållet i ett massmediebudskap till hur detta budskap kommer att användas (jfr avsnitt 2.1). Peled och Katz fann att information i tv inte bara svarade mot behovet att få veta utan också mot behovet att reducera känslan av spänning och att främja social samhörighet.

Den första reaktionen hos israelerna, underblåst av massmedierna, var att omedelbart sluta leden, en dramatisk demonstration av solidaritet. Sammanhållningen i samhället, de "goda" nyheterna i kombination med sexdagarskrigets referensram, förklarar den första reaktionen och bibehållandet av den höga nivån på moral och trovärdighet under de veckor kriget pågick. Men under en andra fas fanns det begynnande tvivel och ett växande behov av ytterligare information från icke officiella källor som muntlig information och utländska radio- och tv-sändningar. I den tredje fasen, som följde på eld upphör, visade sig resultatet i en sjunkande moral och en avtagande tilltro till massmedierna. Först i den fjärde fasen började den långsamma återhämtningsprocessen som åtföljdes av ingående granskningar från alla massmediers sida.

Peled och Katz fann vidare att tv och radio förde den mänskliga sidan av skeendet in i vardagsrummet. Därför bidrog reportagen i tv till att stärka den nationella solidariteten. Kommentarererna gav perspektiv på tillståndet hos fienden, vilket de rena nyheterna inte kunde förmedla. På grund av detta bidrog kommentarererna till att lindra spänningen. Tv betraktades också som det viktigaste mediet för att reducera spänning, exempelvis genom äventyrsprogram, och mediet avledde uppmärksamheten från spänningen i det verkliga livet genom att fokusera den på spänning i fantasin.

Muntlig information var ett viktigt komplement till massmedierna. Den var viktigare för personer med högre och lägre utbildning än för mellanskiktet.

Men interpersonell kommunikation i en krissituation är både funktionell och dysfunktionell påpekar Peled och Katz. Den bidrar till att tolka innebörden hos nyheterna men den ger också upphov till rykten.

I stort sett anser Peled och Katz att de israeliska etermedierna gjorde bra ifrån sig under kriget. Tv avslöjade mer av sina möjligheter än vad mediet dittills givit prov på. Man insåg att det är utanför studion som livet äger rum och att spontaniteten hos direktsändningar kan vara att föredra framför finputsade och redigerade program. Man kom att förstå något av det latent betydelsefulla för tittarna i att programmen är gjorda i hemlandet och en del av tittarnas ganska sofistikerade förståelse av funktionerna hos olika slags program.

Detta är några israeliska erfarenheter om hur massmedierna fungerar i krig. De bör ge en uppfattning om de olika mediernas delvis förändrade funktioner i krig och belysa de olika funktioner svenska massmedier kan komma att få i en krigssituation. Det bör emellertid göras två påpekanden vad gäller relevansen för svenska förhållanden.

För det första är Israels politiska situation och relationer till andra länder annorlunda än Sveriges. Staten Israels tillkomst och hela historia präglas av konstant spänning och därmed också mobilisering av bl a massmedierna. För det andra är den svenska mediestrukturen annorlunda än den israeliska, bl a har dagspressen en mer framträdande roll i Sverige. Dessutom utspelades detta krig för femton år sedan och mycket har hänt inom massmedieområdet sedan dess.

Ändå ger de israeliska erfarenheterna en uppfattning om de svenska nyhetsmediernas funktioner i krig. De informera och kommentera funktionerna förefaller vara de viktigaste. Detta gäller såväl i fred som i krig. Men dessutom får medierna nya framträdande funktioner av olika slag i krig. De informera och kommentera funktionerna hos nyhetsmediernas krigsrapportering och sakligheten hos denna har emellertid varit de centrala i denna studie. Följande avsnitt berör främst dessa funktioner.

Men innan dess bör en övergripande fråga ställas, nämligen om nyhetsförmedlingen med det sannolika innehåll och de funktioner den skulle få i krig på ett övergripande plan huvudsakligen är funktionell för samhället eller den enskilde individen eller om den huvudsakligen är dysfunktionell. Funktioner kan i detta sammanhang betraktas som speciella typer av effekter eller konsekvenser på helheten och dess delar (jfr Merton 1963).

Något entydigt svar på frågan om nyhetsförmedlingen i krig är funktionell

eller dysfunktionell går naturligtvis inte att ge. Men om nyheterna i stor omfattning är missvisande och innehåller mycket desinformation samt väcker obefogad oro och medverkar till icke rationella beteenden hos sin publik torde de i huvudsak vara dysfunktionella. Detta innebär att det i så fall är bättre att inte förmedla några nyheter alls.

Frågan om nyhetsförmedlingen som helhet skulle bli främst funktionell eller främst dysfunktionell i Sverige i en krigssituation är naturligtvis övergeneralisering men ställer problemet på sin spets. Vissa typer av innehåll i nyhetsmedierna presenterade på ett visst sätt har naturligtvis positiva funktioner för samhället och/eller nyhetspubliken i allmänhet eller för vissa grupper eller enskilda individer. Annat innehåll kan vara dysfunktionellt för samhället eller för individen. Jag ska dock inte analysera hur nyhetsförmedlingen och krigsnyheterna skulle se ut i krig i termer av funktioner eller dysfunktioner särskilt utförligt. Den slutliga bedömningen överlåter jag till läsaren.

6.2. VILLKOR

Nyhetsförmedlingens grundläggande villkor, i bemärkelsen *grundförutsättningarna* för nyhetsförmedling och dess *etablerade arbetsrutiner*, har i denna studie förutsatts vara i det närmaste oförändrade i en krigssituation. Men det är självklart att nyhetsmediernas arbetssituation påverkas kraftigt. I synnerhet torde allmänhetens behov av information öka enormt samtidigt som krigshändelserna ger underlag för en mängd nyhetsrapporter med högt nyhetsvärde. Nyhetsförmedlingen påverkas emellertid också på en mängd andra sätt.

I avsnitt 2.2 framhölls att nyhetsförmedlingens urval och bearbetningen av detta framför allt är beroende av åtta faktorer. Låt oss se hur nyhetsförmedlingens villkor ändras i krig med utgångspunkt i dessa faktorer.

Nyhetsmedierna förutsätts spegla *händelser och förhållanden i verkligheten* även om denna spegling har många inskränkningar. De delar av verkligheten som nyheterna har till uppgift att bevaka ändras kraftigt i krig. Ett triviale konstaterande är att skeendet i verkligheten producerar mycket mer händelser och förhållanden med högt nyhetsvärde enligt de etablerade nyhetskriterier som mer eller mindre medvetet tillämpas under nyhetsprocessen. I själva verket torde utbudet av händelser som det är viktigt att rapportera om vara av sådan omfattning att nyhetsmedierna saknar både utrymme och resurser att

behandla allt. En följd av detta, som exempelvis visade sig när de lokala nyhetsmedierna rapporterade om snöstormen i Skåne 1987/88 (avsnitt 3. 2), är att traditionell nyhetsvärdering tenderar att upphöra. På nyhetsredaktionerna strävar man efter att förmedla vidare så mycket som möjligt av det material som når dem. Nästan allt av detta material publiceras i tämligen obearbetat skick.

Många händelser, som det är nyhetsmediernas uppgift att rapportera om, är emellertid svåråtkomliga, bl a beroende på avstånd eller på att medierna inte finns på plats eftersom händelsen inte kunnat förutsägas. Stora luckor kommer att finnas hos den verklighet som det är väsentligt att medierna rapporterar om. Detta i kombination med att krigshändelser ofta är förvirrade och motsägelsefulla medför att nyhetsmedierna presenterar mer eller mindre välunderbyggda spekulationer. Tidigare kapitel har också flera gånger framhållit spekulationernas stora omfattning i nyhetsrapporteringen från krig. Dessutom ökar på annat sätt ofullständigt källmaterial de spekulativa inslagens omfattning ytterligare samtidigt som grunden för spekulationerna blir osäkrare (jfr nedan).

Nyhetsprocessen påverkas också av *samhället och dess nyhetspolitik*. Samhällets organisation ändras vid krig. Samhällets resurser mobiliseras i krigsansträngningarna och massmedierna blir en del av totalförsvaret. Samhällets nyhetssyn förändras dock knappast i särskilt hög grad. Nyhetsförmedlingen i Sverige avses, som nämnts, i princip att fungera inom samma ramar och ha samma former i krig som i fred. Men de samhälleliga förutsättningarna för nyhetsförmedlingen påverkas.

Två förhållanden torde vara de viktigaste. För det första uppstår sannolikt organisationsproblem av många slag och på olika nivåer i samhället. Visserligen är krigstidsorganisationen noggrant förberedd i fred, men den är inte prövad och det är osannolikt att alla situationer och organisatoriska problem kan förutses. Detta i sin tur innebär att nyhetsmedierna kommer att ställas inför nya och ibland oförutsedda situationer i krig när det gäller kontakter med myndigheterna. Detta kan självfallet skapa förvirring och motsättningar mellan myndigheter och medierepresentanter. För krigsnyheternas del visar, vad gäller svenska förhållanden, bl a organisationen av försvaret mot främmande undervattensverksamhet och kontakterna mellan militären och nyhetsmedierna i detta sammanhang på denna typ av problem (jfr avsnitt 3.3).

För det andra omorganiseras samhällets informationsverksamhet på olika nivåer. Informationsbehovet hos allmänheten är i en krigssituation synnerligen stort och det gäller för samhället att motsvara detta behov. Ett led i detta

är samhällets organisation av nyhetsförmedlingen där, som nämnts, nyhetsmedierna förutsätts verka i krig i huvudsak på samma sätt som i fred. Genom främst organisationen av det psykologiska försvaret försöker dock samhället påverka nyhetsmedierna genom vad som kallas rådgivning i publiceringsfrågor. Denna organisation är förberedd i fred men oprövad i krig och ganska allvarliga samarbetsproblem kan naturligtvis uppstå.

De organisatoriska förändringarna av samhället i krig är alltså omfattande och som en följd uppstår problem med avseende på samhällets kontakter med nyhetsmedierna. Men om krigssituationen varar en längre tid torde förmodligen åtminstone en del av dessa organisatoriska problem kunna rättas till efter hand.

All nyhetsförmedling i fred såväl som i krig vilar på vissa *ekonomiska förutsättningar*. Dagstidningar måste säljas och alla medier måste rymma nyhetsproduktionen inom en befintlig ekonomisk ram. I fred styr olika slag av ekonomiska överväganden på olika nivåer nyhetsutbudet i mycket hög grad. I krig torde däremot ekonomiska hänsyn komma i bakgrunden. Krig är i sig ett oerhört slöseri med samhällets resurser och detta gäller för alla områden i samhället. Självklart kommer ekonomiska hänsyn att vid en krigssituation inte alls inverka på samma sätt på nyhetsproduktionen som i fred. Men eftersom ekonomiska bedömningar präglar nyhetsutbudet i fred, exempelvis genom inverkan på nyhetsarbetets organisation samt nyhetsurval och nyhetsutformning, så har nyhetsproduktionens ekonomiska villkor bidragit till att skapa etablerade rutiner för nyhetsarbetet. Dessa förändras inte i samma takt eller lika omfattande som nyhetsmediernas ekonomiska förutsättningar.

Politiska hänsyn inverkar i varierande och omdiskuterad omfattning under nyhetsprocessen och därigenom på nyhetsurval och nyhetsutformning. Dagstidningarna i Sverige är mer eller mindre partipolitiskt bundna, politiska synpunkter kommer in i nyheterna på olika sätt i alla medier och på ett övergripande plan styrs medierna av en dominerande och tämligen allmänt omfattad politisk ideologi.

I en krigssituation är det troligt att nyhetsförmedlingens politisering ändras på åtminstone två sätt. För det första avtar omfattningen och intensiteten hos olika slags partipolitiska hänsyn. De stora riksdagspartierna sluter upp bakom regeringens politik och de partipolitiskt betingade skillnaderna mellan olika dagstidningars nyhetsinnehåll minskar kraftigt. För det andra blir uppslutningen bakom samhällets i fred dominerande politiska och övriga ideologi mer uttalad. Nyhetsmedierna framhåller nationella intressen, blir mer partiska och mer öppet propagandistiska. Detta fenomen blev för övrigt relativt tydligt i nyhetsmedierna i Storbritannien under Falklandskriget (avsnitt 4.4).

Uppslutningen blev dock inte helt genomgripande, vilket förmodligen främst berodde på avståndet till krigsskådeplatsen i kombination med det ringa hotet mot själva Storbritannien.

Den nationella samlingen i nyhetsmedierna i syfte att exempelvis stärka försvarsviljan och sammanhållningen är knappast oproblematiske. Avvikande och kritiska röster får svårt att komma fram och alternativa lösningar på problem bli ej offentliga. En partisk syn på krigshändelserna torde dessutom medverka till en förvrängd och vilseledande bild av dessa.

Nyhetsmediernas information om händelser och förhållanden erhåller de inte direkt utan denna förmedlas av *nyhetskällorna*. Detta förhållande ändras inte i en krigssituation. Redan i fred är nyhetsmediernas relationer till sina källor komplicerade och problematiska. Dessa förhållanden förstärks med all sannolikhet i krig.

Några komplicerande eller problematiska faktorer är värda att uppmärksamma. Nyhetsmedierna är beroende av sina källor. Utan användbara nyhetskällor blir det i princip inga nyheter. Detta innebär bl a att medierna i fred har upparbetade kanaler till vissa nyhetskällor som de använder regelbundet och vanemässigt. För nyhetsmedier i konstant tidsnöd är denna typ av nyhetskällor nödvändiga. I krig inträder en situation där medierna beträffande själva krigsnyheterna inte har detta slag av inarbetade källor i på långt när samma omfattning som i fred, vilket medför stora svårigheter vad gäller saklig, snabb och tillräcklig nyhetsrapportering.

Vidare försvårar den ovana och delvis kaotiska situation, som ett krig innebär, nyhetsmediernas möjligheter till källkritik. Denna situation förvärras ytterligare av att det dessutom föreligger ett mycket stort behov av snabb och utförlig information. Om dessa förhållanden kombineras med att journalisternas kunskaper i och möjligheter till källkritik redan i fred är bristfälliga framträder ett scenario där källkritiken i det närmaste upphör vid en stor del av krigsnyheterna. Det som på olika vägar når nyhetsredaktionerna publiceras tämligen okontrollerat och obearbetat. Dessutom torde sk rundgång förekomma, dvs medierna kontrollerar inte sina uppgifter mot verkligheten utan med andra medier.

I krig förekommer dels kraftig ryktesspridning, dels desinformation från fienden som ges i vilseledande syfte. Omfattningen av den senare verksamheten är oklar men bör inte underskattas. Metoderna har troligen förfinats i takt med mediernas och kommunikationsforskningens utveckling. I kombination med det som hittills sagts i detta avsnitt framträder en mycket

negativ bild av mediernas möjligheter till sann och väsentlig information i en krigssituation. Risken är överhängande att nyhetsmedierna då i det närmaste saknar reella möjligheter att sälla bort annat än den grövsta medvetet eller omedvetet vilseledande information som når redaktionerna.

Vid själva krigshändelserna är vidare militären normalt den viktigaste källan. Motsättningarna och bristen på förståelse mellan militär och nyhetsmedier har påpekats och exemplifierats vid ett flertal tillfällen i denna studie. Även om en krigssituation innebär en samhällelig mobilisering och en samling kring gemensamma värden, samt att detta skulle innebära ett visst närmande mellan militär och nyhetsmedier eller journalister, är det ändå knappast troligt att grundläggande motsättningar skulle försvinna. Den militära verksamheten kräver ofta sekretess medan nyhetsförmedling i princip kräver motsatsen, dvs öppenhet. De flesta journalisters kunskaper i och förståelse för militär taktik och militärt språkbruk är ringa. Detsamma gäller militärens kunskaper om och attityder till journalistisk verksamhet. Detta och andra tidigare påpekade skillnader i funktioner torde från nyhetsmediernas sida sett innebära betydande problem i relationerna till den viktigaste nyhetskällan vid krigshändelserna, nämligen militären.

Relationerna till nyhetskällorna är således ständigt närvarande problem för nyhetsmedierna. Problemen torde öka i omfattning i krig och om de dessutom finns i stor omfattning redan i fred blir de naturligtvis inte mindre omfattande i krig. Vidare förutsätts nyhetsmedierna inta en analyserande hållning till sina källor, dvs vara källkritiska. Behovet av källkritik ökar kraftigt i krig samtidigt som, enligt ovan, möjligheterna minskar.

Nyhetsarbete är en organiserad verksamhet, högteknologi används och *nyhetsmediernas organisation* påverkar nyhetsurvalet och den journalistiska bearbetningen av detta. En krigssituation förändrar inte nyhetsmediernas organisation på något genomgripande sätt. Det torde dessutom vara nödvändigt att arbetet får fortlöpa på samma sätt som tidigare för att undvika ytterligare förvirring än den som krigssituationen i allmänhet ger upphov till.

Den övergripande förändring av nyhetsarbetets organisation som troligen inträder i krig är att det blir mindre organiserat än tidigare. Det stora utbudet av händelser och förhållanden att bevaka i kombination med allmänhetens mycket stora behov av snabb och utförlig information kräver improvisationer. Det är i och för sig uppenbart att nyhetsmedierna förmår att ställa om sig till att åtminstone under en kortare tidsperiod klara en sådan situation i kvantitativ bemärkelse. Nyhetsbevakningen av de kriser som behandlades i kapitel 3 visar på detta. Dessutom pekar nyhetsmediernas sätt att arbeta både vid väntade och oväntade stora nyhetshändelser på samma sak. Frågan är emel-

lertid var gränsen går för nyhetsmediernas förmåga att hantera ett omfattande utbud av händelser med mycket högt nyhetsvärde och ett omfattande och intensivt informationsbehov hos publiken. Det kan givetvis frågas om eller i vilken utsträckning svensk press, radio och tv förmår att hantera en krigssituation i rent kvantitativ bemärkelse. När i utvecklingen av krigssituationen har medierna organiserats för att kunna hantera den? Om de väl kan det, hur länge de förmår göra detta? Infinner sig en gräns efter vilken nyhetsarbetet blir i det närmaste helt oorganiserat?

Problemen kring kvantitet och organiserat nyhetsarbete bör också relateras till problemet med nyheternas kvalitet, definierat som att nyheterna ska vara relevanta och sakliga. Med låga krav på kvalitet i denna bemärkelse torde ett någorlunda organiserat nyhetsarbete kunna bedrivas även om det material som förmedlas är mycket omfattande. Nyhetsförmedlingens organisation kan alltså fungera i en krigssituation men kvaliteten på det organisationen producerar är problematisk. Men man kan fråga sig hur funktionell respektive dysfunktionell denna typ av nyhetsförmedling är i krig för samhället och individen samt på vilka sätt och för vem den är funktionell respektive dysfunktionell.

Några andra organisatoriska aspekter på nyhetsförmedlingen i krig bör också uppmärksammas. Nyhetsarbete präglas nästan alltid av tidsnöd och ett centralt organisatoriskt faktum är manusstoppet. Dessutom sänds etermediernas nyhetsprogram huvudsakligen vid återkommande tidpunkter. I krig förefaller det dock för det första vara troligt att överflödet av nyheter gör att betydelsen av manusstoppen eller regelbundenheten avtar och ersätts där så är möjligt av kontinuerlig publicering. I synnerhet torde detta gälla etermedierna.

För det andra skulle, trots den större flexibiliteten i ovanstående avseende, tidspressen bli än större och dessutom inte främst koncentrerad till vissa tidpunkter, exempelvis alldeles före manusstopp som för närvarande, utan den skulle bli konstant. Liksom vad gäller i stort sett hela det övriga samhället ansträngs nyhetsmediernas resurser till det yttersta. Även detta medför att källkritiken och den normala värderingen av händelser i verkligheten och inkommande nyhetsmaterial avtar och nyheterna presenteras över huvud taget mindre bearbetade.

Vidare skulle förändringar ske i arbetsfördelningen mellan olika medier. Radio, tv och olika typer av dagspress har olika egenskaper när det gäller att förmedla nyheter. Redan i fred finns en funktionell fördelning med avseende både på samhällets behov och publikens användning av olika medier. Denna

arbetsfördelning skulle med all säkerhet accentueras i krig. Detta sker både genom medveten planering och som en funktionell konsekvens av själva krigssituationen. De troliga förändringarna med avseende på detta kan, mot bakgrund av tidigare erfarenheter i denna studie, antas bli följande.

Radion är det snabbaste och mest flexibla mediet bl a på grund av sin relativa enkelhet att hantera. Det lämpar sig därför för att förmedla budskap som snabbt måste komma till allmänhetens kännedom. Det förmår också hantera stora mängder av information och kan i princip sända direkt dygnet runt. Djupare analyser och mer genomarbetad information handhas däremot främst av dagspressen och då i synnerhet morgonpressen. Produktionstiderna för de tryckta medierna är längre än för radion och distributionen annorlunda.

Samma skillnader som finns mellan morgontidningar respektive kvällstidningar och storstadspres respektive landsortspres skulle sannolikt bestå även i krig. Intressantast är kanske vilken roll som kvällspresen får. Dess dramatiska, sensationsinriktade och ofta hårdvinklade samt i många fall mycket spekulativa journalistik kan vara synnerligen dysfunktionell för samhället i krig genom att den förmedlar missvisande och oväsentlig information i en situation som definitivt kräver det motsatta. Å andra sidan kan kvällspresen komma att få viktiga funktioner som inte har att göra med saklig och väsentlig information. Exempel på detta är stöd för försvarsinsatserna och förstärkning av befolkningens sammanhållning.

Tv:s roll i en krigssituation är relativt oklar vad gäller dess nyhetsinnehåll. Men tv är det mest levande mediet och har sannolikt störst genomslagskraft vad gäller generell inverkan på publikens kunskaper, attityder och beteende. Tv blir därigenom det opinionsmässigt dominerande mediet. Mediet skapar dessutom symboler och styr i stor utsträckning nyhetsvärderingen i andra medier. Dessa förhållande kvarstår säkerligen i krig.

Tv förmår också förmedla ögonblicksbilder och mobilisera opinioner genom ett ibland mycket uttrycksfullt innehåll. Svagheten är emellertid att mediet i princip kräver tillgång till lämpliga bilder för att fungera samt att det är tekniskt komplicerat i jämförelse med radion. Enbart studiosamtal och bilder på nyhetsuppläsare är knappast tillräckliga former för att mediets nyhetsförmedling ska fungera på lång sikt. Det problematiska med krigsbilder i tv har kommenterats flera gånger i denna studie. Uttrycksfulla bilder kan komma att dominera över ett sakligt och väsentligt innehåll. Kameraögat ser endast en begränsad, kanske unik del av skeendet i verkligheten. Men tv-nyheternas främsta funktion i krig torde bli att tillhandahålla grundläggande information, att förstärka sammanhållningen hos allmänheten och att höja försvarsviljan.

Genom bildsättningen och de förutsättningar denna har är riskerna för missvisande budskap dock stora.

Kollektiva attityder hos *journalisterna* sågs i avsnitt 2.2 som en faktor som påverkar nyhetsurvalet och i synnerhet den utformning detta får. Visserligen kan det ifrågasättas om och i vilken utsträckning det förekommer några dominerande attityder som finns hos de flesta journalister och när det gäller nyheter sålunda skulle vara deras nyhetsideologi. Men detta förefaller dock rimligt och dessutom är en yrkesideologi knappast något som utmärker endast journalister utan torde finnas hos de flesta någorlunda specialiserade och kvalificerade yrkesgrupper. Denna ideologi påverkar nyheterna, och i avsnitt 2.3 påpekades att det har påståtts bl a att den rådande nyhetsideologin förordar en konfronterande journalistik som framhåller konflikter.

Journalisterna behåller naturligtvis sina mer eller mindre utvecklade kollektiva attityder även i krig. Detta skulle innebära att från journalisternas sida ändras inte deras sätt att arbeta. Men vid en krigssituation har det ovan förutsatts att sammanhållningen i samhället ökar. Sålunda har det konstaterats att journalisternas själv censur tilltar. Det är därför möjligt att en del inslag i nyhetsideologin minskar som exempelvis inriktningen på konfrontation och konflikt. Samtidigt är, som nämnts flera gånger, konfliktmöjligheterna mellan journalister och militärer många. Det är därför möjligt att denna konflikt kan förstärkas i vissa konkreta militära frågor men försvagas inom andra områden.

Men en överväldigande del av journalisterna inser självfallet situationens allvar och anpassar sitt sätt att arbeta till detta. Samtidigt är det dock osannolikt att journalisterna på ett avgörande sätt skulle kunna ändra sina arbetsmetoder och sina attityder även om de själva skulle vilja det. Den långa socialisationsprocess som lett fram till de yrkeskunskaper och till yrket relaterade attityder som rutinerade journalister har kan de knappast frigöra sig från mer än delvis, oavsett hur allvarlig krigssituationen är.

En annan aspekt på journalistkåren är kanske än viktigare när det gäller bevakningen av det militära agerandet, nämligen de flesta journalisters bristfälliga kunskaper om militär verksamhet och insikt i militär terminologi. Knappast några av de erfarenheter från olika krigssituationer som diskuteras i denna studie bortser från problemet. Missförstånden torde bli många och ur dessa följer vilseledande nyhetsrapportering. Samtidigt är detta ytterligare en källa till irritation mellan militärer och journalister.

Den åttonde och sista av de viktigaste faktorerna som påverkar nyhetsprocessen är dess sista del, *publiken* med dess önskemål, medievanor och

reaktioner. Nyheter är naturligtvis anpassade till sin publik, om än i varierande omfattning. Det är trivialt att framhålla att i en krigssituation ökar publikens behov av nyheter ofantligt. De centrala frågorna är dock vilka funktioner nyheterna och i synnerhet krigsnyheterna har för publiken och olika grupper i denna samt vilken nyhetsinformation som behövs. Svaren på den första frågan har berörts i föregående avsnitt. Övergripande gäller att nyheter har många olika funktioner i krig men de centrala torde dock vara att tillhandahålla saklig och relevant information om krigshändelserna och åtgärder eller uppmaningar från regering och myndigheter.

Vad gäller krigshändelserna kräver publiken säkerligen konkret information för att kunna följa händelseutvecklingen, få en uppfattning om hotbilden samt för att kunna vidta åtgärder. Frågan är alltså om nyhetsmedierna kan tillhandahålla information av detta slag av tillräckligt hög kvalitet och i tillräcklig omfattning. Den övergripande slutsatsen utifrån denna studie torde vara att detta är mycket tveksamt. I nästa avsnitt diskuteras krigsnyheterna i detta avseende men innan dess behövs ytterligare en kommentar om nyhetsförmedlingens villkor i krig.

I samband med diskussionen av nyhetsarbetets organisation påpekades att nyhetsförmedlingen numera använder sig av högteknologi. Den är dessutom även på andra sett en verksamhet som bygger på relativt avancerad teknik. Den teknik som används och dess egenskaper påverkar således nyhetsprocessen och nyhetsutbudet.

För det första är det självklart att tekniska problem kan uppstå för nyhetsförmedlingen genom fientliga angrepp och påföljande skador. Sålunda kan exempelvis elförsörjningen skadas och elavbrott omöjliggör i princip nyhetsförmedling. Även större skador på telekommunikationerna skulle allvarligt försvåra nyhetsförmedlingen.

För det andra är nyhetsförmedlingen även beroende av bl a satelliter för överföring av bilder och kanske främst redaktionell datorutrustning. Om den senare skadas blir åtminstone tidningsutgivning omöjlig. Risken för omfattande allvarliga skador genom fientliga angrepp torde dock vara ringa. Snarare föreligger ett annat problem med de avancerade redaktionella datorutrustningarna, nämligen att de helt enkelt går sönder ibland. Reservdelar och experter kan behöva hämtas från utlandet vilket kan vara vanskligt i en krigssituation.

Övergripande gäller att beroendet av teknisk utrustning gör nyhetsförmedlin-

gen sårbar i krig. Riskerna för allvarliga driftstörningar och perioder av utebliven nyhetsförmedling är uppenbara.

6.3. KRIGSNYHETER

Urvalet av krigsnyheter och den journalistiska bearbetningen av dessa nyheter är dels påverkade av principer för nyhetsvärdering och nyhetsbearbetning i allmänhet, dels av de speciella omständigheter krigssituationen medför. Ett krig betyder inte en helt ny typ av nyheter utan vissa förändringar av den traditionella typen. Beträffande krigsnyheterna, dvs nyheterna om militära eller militärt betingade händelser och förhållanden, kan man naturligtvis allmänt påstå att de skulle bli mycket dramatiska. Detta ligger i sakens natur och botten självfallet i den verklighet nyheterna behandlar, men också i urval och bearbetning under nyhetsprocessen, som alltså i princip skulle fungera på normalt sätt. Krigsnyheterna torde alltså relativt ofta bli överdrivet eller felaktigt dramatiska och därmed missvisande. Nyheterna skulle dramatiseras på samma sätt som i fred genom bl a val av bilder, rubriker, ingresser och infallsvinklar samt genom det språk de presenteras på.

En annan övergripande aspekt på krigsnyheter är att nyhetsförmedlingen utgör en central del av propagandakriget, dvs dels den propaganda som riktas mot hemmafronten, dels den propaganda som riktas mot fienden. Men krigsnyheterna blir också propagandistiska på andra sätt, nämligen genom att de inrymmer viss fientlig propaganda och desinformation. Den absolut övervägande delen av krigsnyheterna torde dock stödja den egna sidan och nyhetsbilden blir partisk och relativt entydig. Nyanser saknas i än större omfattning än normalt och verkligheten tecknas i svart eller vitt. Avvikande, ifrågasättande eller kritisk information presenteras nästan aldrig.

Om man ser till egenskaper som normalt bidrar till att nyhetsinslag passerar genom nyhetsprocessens olika moment torde krigsnyheterna i Sverige i en krigssituation utmärkas av följande. De är händelseinriktade och innehåller förhållandevis mindre bakgrundsbeskrivningar och kommentarer än liknande nyheter i fred. De innehåller också moment av överraskning i betydande omfattning och de har enkel struktur med avseende på de händelser och förhållanden som beskrivs. Nyhetsinslagen kan vara kraftigt personifierade men generellt gäller att de har relativt låg grad av personifiering och människor behandlas ofta kollektivt. De händelser som uppmärksammas har vanligen långt tidsperspektiv, dvs nyhetsinslagen uppmärksam-

mar militärt agerande som utvecklas relativt långsamt. Det är exempelvis inte plötsligt uppflammande strider som får utrymme i mediernas nyhetsrapportering, vilket kan förklaras med att nyhetsbevakning vanligen kräver att medierepresentanter finns på plats och detta kräver planering och är inte fallet vid denna typ av händelser. Vidare bildar de händelser som krigsnyheterna uppmärksammar teman, dvs det finns något slag av samband mellan de olika nyhetsinslag som presenteras.

Krigsnyheterna skulle dock sällan handla om faktiskt iakttagna skeenden utan i stor utsträckning bygga på spekulationer och osäkra uppgifter. Tillförlitlighet i allmänhet, och vad gäller exempelvis angivna källor och att dessa källor ska vara flera och ha insyn eller kunskaper, är inte en egenskap som är nödvändig för att krigsnyheter ska passera nyhetsvärderingsprocessens olika moment. Däremot framställs nyheterna som tillförlitliga med avseende på nyhetsinslagens struktur. Inblandade personer eller grupper anges och sakuppgifter är konkreta. Nyhetsinslagen är fria från motsägelser samt de händelser och förhållanden som beskrivs är rimliga.

En viktig aspekt på vad krigsnyheterna skulle innehålla handlar om urval av händelser och förhållanden att förmedla och urval ur dessa händelser. Övergripande gäller att många krigshändelser av olika skäl kan vara svåråtkomliga för nyhetsmedierna, bl a genom att kommunikationer saknas, händelsen är svårförutsägbar eller på grund av sekretess. Men nyhetsförmedlingen är också normalt inriktad på att framför allt uppmärksamma det avvikande och behandlar ofta detaljer. Detta skulle säkerligen gälla även i en krigssituation. Det är inte de "normala" krigshändelserna som prioriteras utan de avvikande och inte främst den övergripande händelseutvecklingen utan detaljerna. Detta i sig torde vara ett problem vad gäller sann och väsentlig information i krig. Men problemet ökar i omfattning genom att, som det påpekades i sammanfattningen av kapitel 4, nyhetsrapporteringen i krig är inriktad på detaljer som ofta inte är representativa, men från vilka generaliseringar görs.

Krigsnyheternas journalistiska form skulle i princip följa etablerade normer för journalistisk form i respektive medium. Uppbyggnaden följer klassiska dramaturgiska principer. Dramatiska aspekter placeras i början av inslagen medan exempelvis förbehåll och bakgrundsbeskrivningar placeras i slutet. Semantiska knep används. Sålunda föredras exempelvis emotionellt och konnotativt starka ord framför svagare alternativ med likartad saklig innebörd.

Bilder med starka konnotationer och sannolikt även unika och på annat sätt dramatiska bilder prioriteras. Dessa egenskaper hos bilder prioriteras så högt

att hänsyn till saklighet hos bilden, bildsekvensen och bildens yttre kontext sätts i bakgrunden. Tillgången på denna typ av bilder torde dock vara begränsad, vilket erfarenheterna från nyhetsbevakning av olika krig visar. De fotografiska krigsbilderna kan vidare ofta vara arrangerade eller falska och de genuina krigsbilderna är förhållandevis få. De som finns används däremot ofta och i olika sammanhang, dvs en och samma bild publiceras upprepade gånger och används för att illustrera vitt skilda händelser. Tecknade bilder som kartor eller diagram är vanliga. Möjligen används tecknade bilder i en del fall som ersättning för fotografiska bilder.

För dagspressen gäller att rubriker och ingresser, tillsammans med bilder och bildtexter, med all sannolikhet har särskild betydelse för nyhetspublikens bild av skeendet i verkligheten och alltså även av krigets verklighet. Motsvarande torde även gälla för etermedierna, där påannonser, avannonser och sammanfattningar samt exempelvis skyltar och vissa frusna bilder i tv, sannolikt har liknande funktion. Dessa inslag i rapporteringen av krigsnyheter, som med ett sammanfattande ord kan kallas *markörer*, skulle kunna få följande karaktär.

Markörerna är ofta och skulle även i krig bli överdrivna och därmed missvisande i förhållande till innehållet i själva nyhetsinslagen. De blir detta genom val av perspektiv, språk och illustrationer, de tar ofta fasta på detaljer och är själva spekulationer eller bygger på spekulationer. Markörerna produceras i ett senare skede i nyhetsprocessen än själva nyhetsinslagen. De som producerar dem har ofta ingen annan kännedom om den bakomliggande verkligheten än det som sägs i nyhetsinslagen. Markörernas uppgift är i första hand inte att presentera saklig information utan att väcka uppmärksamhet. Publikens betraktar dock normalt markörerna som information och det som påstås i dessa har med all sannolikhet större betydelse för publikens kunskaper, attityder och beteende än själva nyhetsinslagen.

Det är uppenbart att mycket av det som påstås i nyheterna i en krigssituation kan behöva dementeras. Men nyhetsmedierna dementerar ogärna sina uppgifter och när de gör det erhåller vanligen dementierna mycket blygsamt utrymme eller är oklara. Samtidigt är det självklart att det är nödvändigt att korrigera en del uppgifter i krig. Nyhetsmediernas ovilja till och ovana vid effektiva dementier underlättar knappast denna korrigering. Dessutom är det tveksamt om ens klara dementier som erhåller stort utrymme är effektiva. Betydelsen av det första uttalandet har påpekats i kapitel 4. Det första påstående som görs om en händelse eller i en fråga tenderar människor att acceptera. Den bild som skapats om händelser och förhållanden är således normalt mycket svår att ändra i efterhand.

Mot bakgrund av det som hittills påstås i detta kapitel får man inte förledas

att tro att den bild av händelser och förhållanden, i synnerhet militära händelser och förhållanden, som presenteras i nyhetsmedierna i en krigssituation skulle bli helt osann. Snarare bygger det mesta som presenteras på verkligheten och speglar delvis denna. Men samtidigt innebär nyhetsprocessen en bearbetning och en omformning av verkligheten. Det som presenteras kan aldrig bli en helt korrekt spegling av verkligheten utan endast i bästa fall likna verkligheten relativt väl. Frågan är på vilket sätt och i vilken utsträckning krigsnyheterna liknar motsvarande verklighet. Frågan har knappast besvarats mer än fragmentariskt i denna studie. Men den bild som framträder är relativt negativ. Krigsnyheterna skulle på olika sätt och av olika anledningar avvika, och detta ibland kraftigt, från den verklighet de avser att spegla.

Huruvida nyheterna i allmänhet i krig och krigsnyheterna i Sverige, som de framstår i denna studie, är funktionella eller dysfunktionella för samhället, olika grupper och enskilda individer har frågats tidigare. En ytterligare och avslutande aspekt är följande.

Litar publiken på nyheterna? Redan i fred är publikens tilltro till nyhetsmedierna ifrågasatt. Flera undersökningar med varierande inriktning tyder på att tilltron till massmedierna och då främst deras nyhetsrapportering är låg. Dessa undersökningar kan i och för sig ifrågasättas ur metodsynpunkt liksom det kan diskuteras hur stor andel av nyhetspubliken som anger att de inte litar på nyheterna som det krävs för att det är meningsfullt att beteckna publikens tilltro till nyheter som låg. Men detta är inte det viktigaste i detta sammanhang utan det är konstaterandet att betydande delar av nyhetspubliken inte litar på de nyheter som presenteras i press, radio och tv. Frågan är hur tilltron till nyheter blir i krig. Den kan naturligtvis både öka och minska generellt i relation till i fred samt variera mellan olika slags nyheter och mellan olika medier. Det kan dessutom exempelvis finnas en skillnad mellan nyheter om krigshändelser och övriga nyheter.

Huvudproblemet är dock om nyhetspubliken tror på nyheter som är missvisande i stor omfattning. Ur samhällets och i de flesta fall även ur individens synvinkel torde gälla att låg tilltro till nyheter kan vara funktionell om nyheterna är osanna eller missvisande. Men situationen att människor tror på vilseledande nyheter är naturligtvis mycket farlig i krig eftersom människors beteende kan bli synnerligen irrationellt. Den typen av nyhetsförmedling torde vara synnerligen dysfunktionell i en krigssituation.

Detta för tillbaka till den övergripande frågan om nyhetsförmedlingen i krig och krigsnyheterna är i huvudsak funktionella eller dysfunktionella. Naturligtvis är all nyhetsförmedling delvis missvisande. Nyheter är inte verklig-

heten. Men frågan är när nyheter, som förutsätts vara sakliga och behandla viktiga frågor i en krigssituation, blir så pass missvisande att det är dysfunktionellt både för samhället och individen att förmedla dem. Huruvida krigsnyheterna i Sverige skulle överskrida denna gräns kan dock inte avgöras i denna studie, liksom inte heller frågan om vilka åtgärder som bör vidtas för att undvika att krigsnyheterna blir dysfunktionella.

Avslutningsvis bör ytterligare ett påpekande göras. Nyheter har, som vi sett i avsnitt 6.1, många olika funktioner i krig. Huvudfunktionen i krig har förutsatts vara att nyheterna ska informera. De måste då vara sanna och handla om väsentligheter och på alla sätt ge allmänheten en rättvisande bild av händelser och förhållanden. Men även andra funktioner är viktiga. Sålunda har nyhetsmedierna bl a funktionerna att förstärka solidariteten och försvarsviljan samt vidmakthålla civil moral. Detta kan de i princip göra utan att innehålla sann och väsentlig information. Nyhetsmedierna kan, om inte själva budskapen motsäger detta, motverka den naturliga oro och ångest som med varierande styrka utvecklas hos nästan alla människor i en krigssituation. Nyhetsmedierna skulle också kunna motverka ryktesspridning även om det samtidigt finns stora risker för att de medverkar till att sprida rykten.

Om man lägger samman nyhetsförmedlingens alla olika funktioner i krig blir frågan om den är funktionell eller dysfunktionell än svårare att besvara. Det är uppenbart att nyhetsförmedlingen delvis skulle vara funktionell för samhället, för olika grupper och för enskilda individer. Men den skulle också delvis vara dysfunktionell. Den övergripande bedömningen gäller därför även frågan om vilken eller vilka funktioner som är viktigast och för vem. Den viktigaste funktionen är kanske trots allt inte att tillhandahålla sann och väsentlig information.

LITTERATUR

- Alexander, E: The Journalists War against Israel. I Landau, J J (red): *The Media: Freedom or Responsibility*. Jerusalem, 1984.
- Andersson, J och Furberg, M: *Politik och propaganda*. Lund, 1973.
- Andersson, J och Furberg, M: *Språk och påverkan*. Lund, 1977.
- Asi, M: Arabs, Israelis and TV News. I Adams W C (red): *Television Coverage of the Middle East*. New Jersey, 1981.
- Asp, K: *Mäktiga massmedier*. Stockholm, 1986
- Axberger, H-G: *Tryckfrihetens gränser*. Stockholm, 1984.
- Belkaoui, J M: Images of the Arabs and Israelis in the Prestige Press 1966 - 1974. *Journalism Quarterly*, 55, 1978.
- Berg, J-Å: *Erfarenheter av den brittiska informationsverksamheten i samband med falklandskrisen*, 1982. Försvarsstabens informationsavdelning, 1982 (stencil).
- Berger, P och Luckmann, T: *The Social Construction of Reality*, New York, 1967.
- Berry, C B: A Study of Accuracy in Local News Stories of Three Dailies. *Journalism Quarterly*, 44, 1967.
- Braestrup, P: *Big Story*. Boulder, 1977.
- Cohen, Y och Reuveny, J: The Lebanon War and Western News Media. *Research Report*, 6 - 7, Institute of Jewish Affairs, 1984.
- Ds Fö 1983:6: *Informationsberedskap*.

- European Journal of Communication*, 2. 1987
- Ellul, J: *Propaganda*. New York, 1966.
- Findahl, O och Höijer, B: *Text och innehållsanalys*. Stockholm, 1981.
- Findahl, O och Höijer, B: *Begriplighetsanalys*. Lund, 1984.
- Fiske, J: *Kommunikationsteorier*. Stockholm, 1984.
- Flodin, B: Radio Malmöhus och snöstormen. *Psykologiskt försvar*, 98, 1980.
- Fredriksson, G: *Det politiska språket*. Stockholm, 1982.
- Furhammar, L och Isaksson, F: *Politik och film*. Stockholm, 1968.
- Furhoff, L: *Makten över journalistiken*. Stockholm, 1986.
- Galtung, J och Ruge, M H: The Structure of Foreign News. *Journal of Peace Research*, 2, 1965.
- Gans, H: *Deciding What's News*. New York, 1980.
- Gervasi, F: Media Coverage - The War in Lebanon. I Landau, J J (red): *The Media: Freedom or Responsibility*. Jerusalem, 1984.
- Gieber, W: Across the Desk. *Journalism Quarterly*, 33, 1956.
- Goodman H: Känslan för censur. *Psykologiskt försvar: Meddelanden*, 77, 1978.
- Goren, D N, Cohen, A A, Caspi, D: Reporting of the Yom-Kippur War from Israel. *Journalism Quarterly*, 1975.
- Hallin, D C: *The Uncensored War*. New York, 1986.
- Halloran J, Elliot, P och Murdoch, G: *Demonstrations and Communication*. Harmondsworth, 1970.
- Harris, R: *Gothcha!* London, 1983.
- Hartley, J: *Understanding News*. London, 1982.

- Hedquist, R: *Att påverka med språk*. Stockholm, 1982.
- Hemanus, P: *Massmedierna och objektiviteten*. Malmö, 1981.
- Hooper, A: *The Military and the Media*. Aldershot, 1982.
- Hvitfelt, H: *Verklighetsförträngning*. Lund, 1977.
- Hvitfelt, H: Propagandametoder. *Psykologiskt försvar*, 117, Stockholm, 1983.
- Hvitfelt, H: *På första sidan*. Stockholm, 1985.
- Hvitfelt, H: *Difteri i pressen*. Stockholm, 1986.
- Hvitfelt, H: *En teoretisk ram för studiet av relationerna mellan verkligheten, nyheterna och nyhetspubliken*. Journalisthögskolan i Göteborg, 1986 b (stencil).
- Höijer, B och Findahl, O: *Nyheter, förståelse och minne*. Lund, 1984.
- Iacocca, L: *Iacocca*. Stockholm, 1986.
- Johansson, F: Ubåtsjakten i Karlskrona våren 1984. *Psykologiskt försvar*, 129, Stockholm, 1984.
- Jowett, G S och O'Donnell, V: *Propaganda and Persuation*. Beverly Hills, 1986.
- Knightley, P: *Krigets första offer är sanningen*. Borås, 1977.
- Kofod-Svendsen, F: *Sandheden er det første offer*. Viborg, 1984.
- Kramarae, C, Schulz, M och O'Barr, W M: *Language and Power*. Beverly Hills, 1984.
- Laffin, J: *The War of Desperation*. London, 1985.
- Landau, J J (red): *The Media. Freedom or Responsibility*. Jerusalem, 1984.
- Larsson, S: *Att skriva i tidning*. Stockholm, 1985.
- Lindahl, R: Nyheten om mordet på Olof Palme. *Avdelningen för masskommunikation*, 10, Göteborg, 1986.

- Lund, E, Siune, K och Siune, S: *Falklandsöerna: hvad vidste vi, hvad fik vi at vide?* Institut for statskundskap, Århus, 1983 (stencil).
- McCombs, M: The Agenda Setting Approach. I Nimmo D D och Sanders, K R (red): *Handbook of Political Communication*. Beverly Hills, 1981.
- McQuail, D: *Masskommunikationsteori*. Lund, 1984.
- Mencher, M: *News Reporting and Writing*. Dubuque, 1981.
- Merton, R K: *Social Theory and Structure*. Glencoe, 1963.
- Naess, A: *Empirisk semantik*. Stockholm, 1966.
- Nordlund, J E: *Mediaumgänge*. Lund, 1976.
- Nordström, G Z: *Påverkan genom bilder*. Stockholm, 1986.
- O'Ballance, E: The Other Falkland Campaign. *Military Review*, Januari, 1983.
- Peled, T och Katz, E: Media Functions in Wartime. I Blumler, J G och Katz, E (red): *The Uses of Mass Communication*. Beverly Hills, 1974.
- Petersson O: *Metaforernas makt*. Helsingborg, 1987.
- Rosengren, K E: International News: Intra and Extra Media Data. *Acta Sociologica*, 13, 1970.
- Rosengren, K E: Four Types of Tables. *Journal of Communication*, 1, 1977.
- Rosengren, K E, Arvidson, P och Stureson, D: *Katastrofen i Barsebäck*. Stockholm, 1974.
- Rosengren, K E och Arvidsson, P: *Sociologisk metodik*. Stockholm, 1983.
- Rosengren, K E, Wenner, L A, och Palmgreen, P: *Media Gratifications Research*. Beverly Hills, 1985.
- Ryding, E: *Att luras utan att ljuga*. Lund, 1971.
- Scanlon, T J: A New Approach to the Study of Newspaper Accuracy. *Journalism Quarterly*, 49, 1972.

- Scanlon, J: *Emergency Communications: Dangerous and Private*. Carleton University, Ottawa, 1977 (stencil).
- Schlesinger, P: *Putting "Reality" Together*. London, 1978.
- Schulz, W: *Die Konstruktion von Realität in den Nachrichtenmedien*. München, 1976.
- Skoglund, J: Sant och snabbt? Psykologiskt försvar, *Meddelande* 98, 1982.
- SOU 1975:79: *Svensk press*.
- SOU 1983: 13: *Att möta ubåtshotet*.
- Spelregler för press, radio och tv*. Pressens samarbetsnämnd, Stockholm, 1982.
- Thorén, S: Studie i förmedlingen av utrikestelegram. *Psykologiskt försvar*, 31, 1967.
- Thorén, S: Utrikestelegram som inte sprids. *Psykologiskt försvar*, 34, 1967.
- Thorén, S: The News Cycle. *Psykologiskt försvar*, 57, 1972.
- Timmerman, K R: How the PLO Terrorized Journalists in Beirut. I Landau, J J (red): *The Media: Freedom or Responsibility*. Jerusalem, 1984.
- Tuchman, G: *Making News*. New York, 1978.
- Tunstall, J: *Journalists at Work*. London, 1971.
- Törnqvist, K och Kronvall, K: Massmedieforskning vid Beredskapsnämnden. *Psykologiskt försvar*, 80, 1977.
- War and Peace News*. Glasgow University. Philadelphia, 1985.
- Waxman, J J : Local Broadcast Gatekeeping During Natural Disasters. *Journalism Quarterly*, 50, 1973.
- Weibull, L: *Tidningsläsning i Sverige*. Stockholm, 1983.

- Weibull, L: Nyhetsspridningen vid mordet på Olof Palme. *Psykologiskt försvar*, 134, Stockholm, 1986.
- Wenner, L A: The Nature of News Gratification. I Rosengren m fl (red): *Media Gratifications Research*. Beverly Hills, 1985.
- Westerståhl, J: *Objektiv nyhetsförmedling*, Stockholm, 1972.
- Westerståhl, J och Johansson, F: *Bilden av Sverige*. Stockholm, 1985.
- White, D M: The Gate Keeper. *Journalism Quarterly*, 27, 1950.
- Östgaard, E: *Nyhetsvärdering*. Lund, 1969.

SENASTE RAPPORTER FRÅN SPF

132. Törnqvist, Kurt: Opinion 85
Stockholm 1985. Pris 36 kr.
133. Nordström, Gert: Påverkan genom bilder.
Stockholm 1986. Pris 75 kr.
134. Weibull, Lennart: Nyhetsspridningen vid mordet på Olof Palme.
Stockholm 1986. Pris 45 kr.
135. Hvitfelt, Håkan: Difteri i pressen.
Stockholm 1986. Pris 75 kr.
136. Stütz, Göran: Opinion 86.
Stockholm 1986. Pris 50 kr.
137. Amnå, Erik, Nohrstedt, Stig Arne: Att administrera det oföru-
sedda. Om samspelet mellan svenska myndigheter, media och med-
borgare i samband med Tjernobylnkatastrofen år 1986.
Stockholm 1987. Pris 100 kr.
138. Nohrstedt, Stig Arne, Lekare, Kerstin: Att rapportera det
oföru-sedda. En studie av lokaltidningarnas Tjernobylnyheter
i Uppsala och Gävleborgs län under maj och juni 1986.
Stockholm 1987. Pris 80 kr.
139. Engholm, Monica: När det osannolika blev sant. En studie av
fyra lokaltidningars rapportering efter Tjernobyl 12-24 maj
1986.
Stockholm 1987. Pris 60 kr.
140. Anderberg, Thomas: Att värdera det oföru-sedda. En bedömning
av ledarartiklar om Tjernobylsyndromet sådant det tedde sig i
nedfallscentrum, våren 1986.
Stockholm 1987. Pris 70 kr.
141. Nordlund, Roland: "Ovanligt hög lokal radioaktivitet". En
studie av Radio Upplands Tjernobylbevakning den 29 april -
30 juni 1986.
Stockholm 1987. Pris 80 kr.
142. Westerståhl, Jörgen, Johansson, Folke: Tjernobylolyckan och
myndighetsbeskeden. En studie av myndighetsinformation i lo-
kala etermedier den 28 april - 15 juni 1986.
Stockholm 1987. Pris 40 kr.
143. Stütz, Göran: Att informera om det osynliga. En studie med
anledning av broschyren "Efter Tjernobyl".
Stockholm 1987. Pris 70 kr.
144. Lundgren, Claes: Tjernobylolyckan i Radio Moskvas belysning.
En studie av sovjetisk information till svensk publik om en
nationell katastrof.
Stockholm 1987. Pris 80 kr.
145. Elsässer, Gertie: Försvarsvilja och framtidstro.
Lund 1987. Pris 80 kr.
146. Stütz, Göran: Opinion 87. En undersökning om svenska folkets
inställning till några samhälls- och försvarsfrågor hösten
1987.
Stockholm 1987. 60 kr.
147. Hvitfelt, Håkan: Nyheter i krig.
Stockholm 1988. Pris 120 kr.

SPF STYRELSEN FÖR
PSYKOLOGISKT
FÖRSVAR

ADRESS
BIRGER JARLS TORG 5, 1 TR
111 28 STOCKHOLM

TELEFON
08-23 02 60